

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRAŃA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 16 • 2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Karmen Kenda-Jež,
Valerij M. Mokijenko, France Novak, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, cena dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.

Tisk: Collegium graphicum, d. o. o., Ljubljana

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

16 • 2

2010

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI	5
<i>Majda Merše</i> , Trubarjeva Hišna postila (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge	7
<i>Metka Furlan</i> , Posebna tvorba kolektivnih samostalnikov na -ajne v cerkljanskem narečju	35
<i>Robert Grošelj</i> , Vezljivost treh glagolov mišljenja v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (s poudarkom na vezavi)	45
<i>Matej Šekli</i> , Sklanjatev in naglas samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine	73
<i>Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc</i> , Proces podomačevanja in vprašanje pisanja novejših prevzetih besed	91
<i>Mojca Kompara</i> , Krajšavni slovarji	111
<i>Irena Stramljič Breznik</i> , Reaktualizacija besedilnih vzorcev v radijskih oglasih	131
<i>Žiga Mujakić</i> , Distribucija pomenov glagolskega predponskega obrazila po- v češčini in ruščini	143
<i>Helena Grochola-Szczepanek</i> , Korelacija rodzaju gramatycznego i naturalnego w dialektach polskich	157
<i>Luka Repanšek</i> , Slovansko-staroirska vzporednica praslovansko *tats in staroirsko táid ‘tat’	165
OCENE IN POROČILA	175
<i>Előd Dudás</i> , Tri novejša dela hrvaškega narečjeslovja	177
<i>Mateja Kosi</i> , Slovar srednjemoravskega narečja Jarmile Vojtove	183
<i>Jurij Rojs</i> , Zgodovinsko-etimološki slovar ruske latovščine	191
V SPOMIN	195
Nikolaj Mihajlov (Nikolai Mikhailov): 1967–2010 (<i>Silvo Torkar</i>)	197
SEZNAM SODELUJOČIH	203

RAZPRAVE IN ČLANKI

Trubarjeva Hišna postila (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge

Majda Merše

Prispevek je namenjen analizi Trubarjeve prevajalske tehnike v Hišni postili, ki je njegov najobsežnejši prevod, hkrati pa tudi njegova zadnja knjiga (izšla je leta 1595). Ker je Trubar prevajal Lutrovo postilo, sta bili v prevodnem razmerju nemščina in slovenščina 16. stoletja. V prispevku so naštetje najopaznejše prevodne razlike, ki jih je deloma povzročila različnost jezikov, deloma pa so posledica različno motivirane Trubarjeve izbire.

Ključne besede: slovenski jezik 16. stoletja, Martin Luther: *Hauspostill*, Primož Trubar: *Hišna postilla*, prevodoslovje

Trubar's *Hišna postila* in relation to Luther's original

This article analyzes Trubar's translation technique in his *Hišna postila* (Devotions for the Home), which was his most extensive translation as well as his last book (published in 1595). Because Trubar was translating Luther's *Hauspostill*, the translation relationship involved sixteenth-century German and Slovenian. The article lists the most apparent translation differences, which are partly due to language differences and partly due to Trubar's variously motivated choices.

Key words: sixteenth-century Slovenian, Martin Luther's *Hauspostill*, Primož Trubar's *Hišna postila*

0 Razlike, ki jih odkriva primerjava Trubarjevega prevoda (TPo 1595) Lutrovega dela *Haußpostill* in nemške prevodne predloge (LH 1566),¹ so – kot je že bilo omenjeno pri raziskavah prevodne odvisnosti – predvsem dveh vrst: a) povzročča jih različnost jezikov in b) so rezultat prevajalčevega hotenega oddaljevanja od prevodne predloge.²

¹ Uporabljena je bila izdaja iz leta 1566, ki je dostopna v Semeniški knjižnici v Ljubljani (Martin Luther, *Haußpostill*, Nürnberg, 1566; LH 1566), za dodatno preverjanje pa na spletu dostopni posnetek izdaje iz leta 1544 (Martin Luther, *Hauspostill*, Wittenberg, 1544, Bayerische Staatsbibliothek, Münchener Digitalisierungszentrum, Digitale Bibliothek; LH 1544).

² Besedili je v posebni razpravi primerjal J. Raecke (1995). Obravnava se je lotil z namenom, da bi ugotovil vzroke za (v uvodu zapisano) mnenje Trubarjevega sina Felicijana, ki je poskrbel za izdajo očetovega prevoda, da gre za »težko delo« (»er sich des schwären Wercks in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen«). Raecke je na osnovi izbranih odlomkov primerjalno ugotavljal Trubarjeve oddaljitve od nemške prevodne pre-

1 Med najvidnejše razlike spadajo **prevodne razširitve**, ki so bile večinoma opravljene z namenom, da bi bil prevod razumljiv in da bi bila sporočana vsebina predstavno ustrezno prikazana.³

1.1 Med razširitvami so pogostnostno v ospredju (že opaženi) sopomenski pari ter veččlenski naštevalni nizi.⁴

1.1.1 Značilna situacija, ki izziva pripis sopomenke, je prevzem v predlogi uporabljenega, manj znanega (npr. *ajžel, haufen, muzika* itd.), neredko celo prvega zapisa poimenovanja (npr. *ahla, patrem, rajža, rumorati* itd.⁵), ki potrebuje bolj znano ali v primeru večpomenskosti pomensko določnejšo sopomensko osvetlitev.⁶ Slednja je lahko domačega ali tujega izvora, predpogoj pa je, da je bralcu poznana in pomensko predstavljiva. Npr.: 1. *Es ist ein eben weite reife von Nazareth auß Galilea / gen Bethlehem* (LH 1566: I,XIX) – *Onu je reis ena dolga raifša ali pot od Nazareta is Galilee, vBetlehem* (TPo 1595: I,30); 2. *Aber Gott füret sein regiment alfo* (LH 1566: I,XVIIIb) – *Ampak Bug pela fvoj Regiment ali regirainje taku* (TPo 1595: I,30); 3. *da man im Patrem dife wort gefungen standen* (LH 1566: I,XIXb) – *kadar*

dloge in jih analiziral tudi glede na možnosti sledenja originalu, ki jih je med drugim odpirala tedanja razvojna stopnja slovenščine. O prevodnem zrcaljenju razmerja med jezikovno pogojeno sistemskostjo in individualno ustvarjalnostjo v Dalmatinovem prevodu *Biblije* prim. Merše 1995.

³ Razmišljanje o Trubarjevem načinu prevajanja je tudi M. Stanovnik pripeljalo do ugotovitve, da je bil njegov besedni izbor premišljen, opravljen z namenom, da bi bilo bralcu omogočeno neovirano razumevanje prevajanega besedila. Avtorica je poleg prizadevanja za razumljivost izpostavila še dve temeljni značilnosti Trubarjevega prevodnega dela: zvestobo prevodni predlogi in številnost elementov literarne retorike (Stanovnik 2005: 39–40).

⁴ O t. i. dvojnih in trojnih formulah kot ustaljenem stilnem sredstvu v Trubarjevem jeziku govori B. Pogorelec (1972: zlasti 311–313), o različnih poimenovanjih istega pojava (npr. »dvojična prirednost«; Seitz 1995: 474) in o pojavu samem v Trubarjevih delih pa E. Seitz (1995; 1998: 109–152). E. Seitz je stilem raziskovala v Trubarjevih besedilih (slovenski in nemški predgovori k novozaveznim prevodom ter slovensko pismo deželnim stanovom iz leta 1579), v izvornih besedilih Trubarjevih sodobnikov (*Pogrebni govor* Jakoba Andraeaja, Ungnadovo pismo, naslovljeno na nemške stanove in mesta, Dalmatinov nemški in slovenski uvod v *Biblijo* iz leta 1584), za primerjavo pa je uporabila Lutrove predgovore in pisma ter nekaj latinskih besedil (vse v raziskovani dolžini 2500 besed). Avtorica pri dvojični prirednosti glede na pomen razlikuje sopomenske, protipomenske, neodvisne in dopolnjevalne pare (Seitz 1995: 482). Pregled dosedanjih obravnav dvojne formule kot osrednjega retoričnega stilnega sredstva v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je v okviru prikaza retorične oblikovanosti njihovih besedil prispeval K. Ahačič (2007: 297–313, zlasti 302).

⁵ O besednozakladnem prispevku postil (zlasti Trubarjeve *Hišne postile* ter Kreljevega in Juričičevega prevoda postile (1567 in 1578)) v okviru slovenskega knjižnega jezika druge polovice 16. stoletja prim. Merše 2007.

⁶ E. Seitz (1995: 477) ob povzemanju ugotovitev raziskovanja prevodne problematike izpostavlja uporabo dvojnih formul v primeru nenatančno prevedljivih pojmov.

⁷ Preglasi so označeni na danes uveljavljeni način.

fo vtim **Patrem ali Vueri** pejli, lete befséde (TPo 1595: I,31); 4. *kommen vil tausent andere Engel / vnd heben ein schöne Mufica an* (LH 1566: I,XXVIb) – pridejo veliko taushent drugih Angelou, inu sazhneio **eno leipo Mufico ali pejtje** (TPo 1595: I,43); 5. *ein stinckend heimlich gemach des Teuffels* (LH 1566: I,XXI) – en fmerdez **aiſhel ali ferylnik** tiga Hudizha (TPo 1595: I,34); 6. *Der meyſte hauſſe fuchet ein andere freude* (LH 1566: I,XXIIIb) – Ta vegſhi **haufen ali kardellu**⁸ yfzhe eniga drugiga veſſelja (TPo 1595: I,38); 7. *Die wöllen jrer perſon halben ſo from̄ ſein / das ſie für Gottes gericht tretten dürfen / vnd [...] mit dem tod / mit der fünd vnd Teuffel fechten* (LH 1566: II,Vb) – Ty hote ſa ſvoje Perſone ſtran taku brumni biti, de pred Boshjo **Praudo ali sodbo** fmejo ſtopiti, inu [...] ſto Smertjo, Stem greihom, inu ſ'Hudizhom **ſe fehtati inu bojovati** (TPo 1595: II,7);⁹ 8. *Gott rumore vnter denen / die jn nicht fürchten* (LH 1566: III,LXXXb) – Bug **rumora ali ſe ſerdy ſ'témi, kateri ſe njega boye** (TPo 1595: III,137); 9. *vnn̄ die gewaltigen heyyſſet man gnedige Herren* (LH 1566: III,LXXXIIb) – ty oblaſtniki bodo **gnadliui ali miloſtivi goſpudje imenovani** (TPo 1595: III,141).¹⁰ Navedeni zgledi kažejo, da so pari, ki jih povezujeta veznika *inu* in *ali*, vsebinsko in tvorbeno različni. Med besednovrstno različnimi sopomenskimi pari prevladujejo samostalniški.¹¹ Pogostnostno jim sledijo glagolske sopomenske dvojice, drugovrstne (npr. pridevniške) pa številčno močno zaostajajo. V 5. zgledu je s samostalniškima ustreznicama nadomeščeno evfemistično besednozvezno poimenovanje. S ponavljanjem istih parov znotraj postile je Trubar utrjeval razlagalno prakso, hkrati pa preverjal pravilnost izbire členov.

(1) V Trubarjevem prevodu je razširitev v dvojno formulo možno opazovati tudi v primeru uporabe dobro znanih in uveljavljenih prevzetih izrazov, kar kaže predvsem na stilno izrabo strukture. Npr.: 1. *Da es nun vngefehrlich drey ſtund auff den tag geweſt [...] vnn̄ er zum gericht außgefūret worden / vnd gecreutziget* (LH 1566: II,IIa–b) – Kadar je vſhe okulli tretje ure do dne bilu [...] je **k'rihti inu kmartri** vun pelan inu krishan bil (TPo 1595: II,1); 2. *der [...] bochet drauff* (LH 1566:

⁸ V TPo 1595 sta oba samostalnika pogosto rabljena (*haufen* 66×, *krdelo* 56×). Sedemkrat se pojavljata v paru: šestkrat z običajno razvrstitvijo, to je *prevzeti samostalnik + domače pojasnilo*, enkrat pa v obrnjenem zaporedju.

⁹ Številčno razmerje med členoma glagolskega sopomenskega para v TPo 1595 je naslednje: *fehtati se* se pojavlja štirikrat – dvakrat v zvezi z *bojovati* (povezano z *inu* in *ali*) –, *bojovati se* pa šestkrat. Domačemu glagolu zagotavljajo številčno premoč sopomenske rabe variante brez *se* (npr. *Satiga volo, de je on ta Mezh vroko vsel, inu hotel bojovati, je on krivu ſturil* (TPo 1595: I,235)). Prim. Merše – Novak – Premk 2001: 46–48.

¹⁰ Raecke je ob primerjavi izbranega odlomka iz TPo 1595 z Lutrovo prevodno predlogo odkrival razlike, med katerimi so izstopali »dodatki« (npr. *zeychen* → *Zaihne ali snameinja*), ob njih pa t. i. »freie[n] Übertragungen« (Raecke 1995: 406–412).

¹¹ O dvo- in veččlenskih samostalniških nizih ter samostalniških sopomenskih parih znotraj različnih pomenskih skupin pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja prim. Novak 2004: 208–213. Avtor ugotavlja, da je pri sopomenkah pomenska stran potisnjena v ozadje, v ospredju pa je njihova izrazna učinkovitost (Novak 2004: 211–212). O sopomenskih parih v Trubarjevem jeziku, sestavljenih iz domačega in prevzetega poimenovanja, prim. tudi Rigler 1968: 98.

III,LXXIX) – na tuištu **fhuga inu truza** (TPo 1595: III,135).¹² Omembe vredni so tudi pari, ki jih je Trubar prenašal v svoj prevod, ker so že bili del dotedanje knjižnojzikovne prakse: *das wir dem Teuffel entlauffen / von fünden frey vnd ledig worden find* (LH 1566: I,XXVIIb) – *de my timu Hudizhu vbeifhimo, inu od grejhou fray inu ledig poftanimo* (TPo 1595: I,45).¹³

(1a) Primere, kjer dobro znanemu in uveljavljenemu prevzetemu poimenovanju sledi prav tako znana domača sopomenka, si je mogoče razlagati tudi kot iskanje nadomestnih izraznih možnosti, s katerimi se odpira pot izbire, istočasno pa tudi kot utrjevanje sopomenskih povezav.

Vzrok za razširitev je lahko bilo tudi Trubarjevo prepričanje, da bi zgolj prevodno ohranjanje prevzetega samostalnika, uporabljenega v manj znani povezavi (npr. v prilastkovni zvezi), ne zadoščalo za jasno predstavo. Npr.: *Alfo fihet man / dz diß trawrbild nit lang bleibt* (LH 1566: II,III) – *Taku se vidi, de leta shalofni Pild ali tu terplenje Christufevu dolgu ne terpi* (TPo 1595: II,3). Različne povezave posredno kažejo na večpomenskost pojasnjevanega prevzetega samostalnika. Lahko pa gre tudi za stilno učinkovito nizanje. Npr.: *blutig Bild* (LH 1566: II,IIIa) – *kervavi Pild, ali podoba* (TPo 1595: II,2); *blutig Bild* (LH 1566: II,IIIa) – *kervau Pild ali obras* (TPo 1595: II,2).

(2) Redkejši so primeri, ko je Trubar za pojasnilo v Lutrovi postili uporabljenega poimenovanja navedel kar tri ekvivalente različnega izvora in neredko pomensko-dopolnilnega značaja. Npr.: 1. *vnd sich darumb ein rumor in der welt erhebt* (LH 1566: I,XXVIII) – *de fe fatiga volo Ardrie, kreganje inu fouraftvu, na tem fvetu vfdigneo* (TPo 1595: I,46); 2. *auch weñ es vbel gehet / in allerley vnglück vnd anfechtung* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *kadar onu hudu gre, vsakateri nefrezhi, reui, nadlugi inu iskušnjavi* (TPo 1595: I,46).

(3) Dvojice, ki jih sestavljata poimenovanji tujega in domačega izvora, številčno prevladujejo. Struktura prevajanega in hkrati pojasnjevanega poimenovanja praviloma narekuje tudi izbor ustrezne tvorjenke ali besedne zveze, kar npr. ponazarja tale zgled: *Alfo ein Rottengeyster gehet daher im rhum* (LH 1566: III,XXVIIb) – *En taku Rotirarški duh ali fulfh Vuzhenik tudi femkaj pranga vtej hvali* (TPo 1595: III,132).

¹² Zgledi kažejo, da je zaporedje izbranih ustreznih spremenljivo. Npr.: *Sonder auff jhre weißheyt / gewalt / vnd reychthumb bochen wöllen* (LH 1566: III,LXXX) – *temuzh hote le na fvojo Modruft, oblast, inu Blagu truzati inu fhugati* (TPo 1595: III,136).

¹³ V TPo 1595 se sicer izmenjujejo pogosto rabljene sopomenke *prost* (168×), *ledig* (66×), *fray* (47×) in *sloboden*, ki se pojavlja le dvakrat (enkrat v povezavi s *fray*: *vnnd wölle frey sein* (LH 1566: II,CLXIXb) – *de bi hotel fray ali sloboden biti* (TPo 1595: II,286)). Večinoma nastopajo v parih. *Ledig* se npr. v sopomenskem paru pojavlja 51× (*ledig inu/ali prost ali prost inu/ali ledig*, dvakrat pa tudi v povezavi s *fray*). Par *ledig inu fray* je npr. Trubar posnel po Lutrovi prevodni predlogi že v novozaveznem prevodu: *das sie frey vnd ledig sein sollen* (LB 1545: 2060) – *de te fatrene ispuftimi frai inu ledig* (TT 1581–82: 238). O tekmovalni zaostrenosti med *ledig*, *prost* in *fray* v Trubarjevih novozaveznih prevodih prim. Merše 1990: 167.

(3a) Z dvojno formulo tega tipa je lahko opravljena tudi opaznejša besednovrstna oddaljitev od prevodne predloge. Npr.: *Gottes son ift mensch worden [...] er ift vns noch neher **gefrendet** / fintemal er auß dem fleifch vnd blut der Iungfraw Maria geborn ift* (LH 1566: I,XIXb) – *je Boshy Syn zhlovik postal [...] on je nam she **blifhe vrudi ali vflahti**, Potehmal je on is tiga Mefsa inu Kry, te Divize Marie, rojen* (TPo 1595: I,31).

1.1.2 Pogosti so tudi sopomenski pari, sestavljeni iz domačih poimenovanj. Tudi ti so besednovrstno različni: samostalniški, glagolski, sestavljeni iz prilastkovnih zvez itd. Npr.: 1. *Alfo **wieget** man dif Kindlein **ein*** (LH 1566: I,XVIIIb) – *Taku se letu Diteze **fyble inu vsopy*** (TPo 1595: I,30); 2. *Denn dife wort **folten** himel vnd erden **zerfchmelzen*** (LH 1566: I,XXIIb) – *Sakaj lete besede **bi imejle** Nebu inu Semlo **respušiti inu reshgati*** (TPo 1595: I,37); 3. *fo mag sie sich mit jrem mentelein [...] **decken*** (LH 1566: I,XIX) – *taku se ona more s'vojem plazhizhem [prav: plazhizhem] [...] **pokriti ali odejti*** (TPo 1595: I,30); 4. *nicht mehr blutig noch stirmlich / sonder schön / lieblich vnd herrlich ift* (LH 1566: II,Vb) – *kateri nej vezh kervau, ni progast, ni ranen, temuzh leip, lubesniu inu zhaftit* (TPo 1595: II,6); 5. *wurde **fehr geplaget vnd gedruckt** vom Tyrannen Pharao* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *je bil **filnu inu slu martran inu tlazhen** od tiga Tyranna Faraona* (TPo 1595: II,311). Trubarjeve glagolske dvojice so za povrh večkrat urejene vidskoparno: v 1. zgledu npr. prvi člen para označuje trajajoče dejanje, drugi pa ciljno dovršitev dejanja. Parno lahko nastopajo tudi poimenovanja, ki se bolj ali manj pomensko sestavinsko razlikujejo (2. in 3. zgled). V predzadnjem zgledu, kjer so v tričlenski niz povezani prilastki, je Trubar z razširitvijo prvega dela s tretjim členom ustvaril protipomensko uravnoteženost. V zadnjem zgledu je glagolska dvojna formula iz predloge dopolnjena še s prislovno.

(1) Na razširitev je domnevno lahko vplivala drugačna praktična izkušnja, pridobljena v domačem okolju, npr. glede načina (kaznovalnega) udarjanja po glavi: *vnd die leute gestanden / vñ nit haben nider gekniet / hab er einen **auffs mau** **geschlagen** / vnd jn gescholten* (LH 1566: I,XIXb) – *inu ty ludje fo stali, inu nejso doli pokleknili, je on [Hudizh] eniga **po vftih ali sa uhu, shinil**, inu ga je kregjal* (TPo 1595: I,31). V prikaz čustveno stopnjevanje situacije se vklaplja tudi izbor ekspresivnega glagola *šiniti*, ki je bil pred letom 1595 uporabljen le v pesmarici iz leta 1563, torej besedilnozvrstno omejeno in v prav tako nenevtralnem okolju: *Ner pred pred Caiphafa pelan, Od niega fa fuoi vuk vprashan, Tudi ker bi Iogri bili, En hlapez ga **vfobe shini*** (*P 1563: 106).

(2) Razširitev v domači sopomenski par, sestavljen iz znanih poimenovanj, običajno nima predvsem pojasnjevalne vloge, ima pa stilno, saj zaporedna navedba sopomenk oblikuje uravnotežene dvojne formule. Npr. 1. *sie **keinen raum** hetten in der herberge* (LH 1566: I,XVIIIb) – *ona nejsta **proftora ali mejsta** imela vErpergah* (TPo 1595: I,30); 2. *in folcher schwachheyt ift ein vnüberwindlicher **gewalt** verborgen* (LH 1566: II,IIIb) – *taku je vfaj vener vtakovi slabuſti ena nepremogozha **oblaft ali muzh** skrivena* (TPo 1595: II,5); 3. *fo hat doch Gott vns mehr vnd höher **geehret*** (LH 1566: I,XIX) – *taku je vfaj Bug nas vezh inu viſsokeiſhi **poſhtoval ali zhaftil*** (TPo 1595: I,31).

(3) Tudi izrazito kontekstualno vezane rabe je Trubar predstavno približeval z dodatkom ene ali več sopomenk, običajno glagolskih. Npr.: *Alfo zur kunft*: (LH 1566: I,XXVIIIb) – *Taku h'kunfhti more inu ima eden rezhi* (TPo 1595: I,44). Navedeni zgled kaže na parno pojavljanje naklonskih glagolov. Glagol *moči* je tudi sicer pogosta sestavina različnih prirednih povezav, zlasti z drugimi naklonskimi glagoli. Npr.: 1. *er kan es auch wider nemen* (LH 1566: III,LXXVIIIb) – *On je tudi sna inu more supet vseti* (TPo 1595: 132); 2. *der darff sich wol rhümen* (LH 1566: III, LXXXVb) – *ta fe fmej inu more dobru h'valiti* (TPo 1595: III,146). Med posebej ustaljene povezave spada tudi par *znati inu moči*.

Podobno ustaljene in trdne so tudi zveze sopomenskih rekanjskih glagolov. Npr.: 1. *Denn was sie bißher gefagt / das bleybt in der welt* (LH 1566: III,LXXXb) – *Sakaj kar je ona dofehmal govorila inu pravila, tu ofstane na tem Svejtu* (TPo 1595: III,137); 2. *das er auch möchte rhümen* (LH 1566: I,XX) – *de bi se on tudi mogel hvaliti, inu rezhi* (TPo 1595: I,33); 3. *Da tröftet vnd vnterrichtet der Engel die Weyblein / Christus sey nit mehr da [...] vnd sie follen jn in Galilea sehen / vnd befehlen / das sie eilends hingehen / vnd feinen Iüngern folches verkündigen follen* (LH 1566: II,IIb) – *Natu ta Angel trofhta inu podvuzhy te Shenize rekozh, Christus nei vezh tukaj [...] vGalilei ga imaio viditi, inu de bi Imeili jiti inu takovu logrom ofnaniti* (TPo 1595: II,2). Prvi in drugi zgled kažeta, da je k izoblikovanosti glagolske dvojne formule neredko pripomogel Trubarjev pripis glagola rekanja, ki jasneje napoveduje premi govor.¹⁴ Zadnji zgled, kjer je uporabljen rekanjski deležnik, hkrati kaže, da je v Lutrovi prevodni predlogi na premi govor pokazano tudi sobesedilno. Preverjanje širšega sobesedila pa razkriva, da pripis glagola člensko uravnoveša kasnejši izpust ekvivalenta za glagol *befehlen*, ki sicer modalno barva poročano dogajanje.

(4) Obstajajo tudi primeri hkratne širitve različnih stavčnih členov iste povedi, npr. povedka in prislovnega določila načina: *das der Teuffel sich folt feltzam verdrehen* (LH 1566: I,XXVI) – *de bi se ta Hudizh vmel taku fmeifhnu inu zudnu* [prav: *zhudnu*] *sviti inu potozhiti* (TPo 1595: I,42). Pojasnjevalnega in hkrati dopolnilnega značaja je tudi naslednja razširjena zveza v Trubarjevem prevodu: *Bethlehem [...] die nicht so vil ehr jhrem Heyland beweyfet / das sie jhm jrgend ein multern zur wiege / oder ein banck pfül für ein küßfe leyhet* (LH 1566: I,XVIIIb) – *Bethlehem [...] nej tulikajn zafty* [prav: *zhafty*] *fvojmu Isvelizharju iskasalu, de njemu kej enih nizhiz k'sybeli, ali kej en vfsinat polfhter, ali en slamni shakel keni vaikuufhnizi ne pofsodi* (TPo 1595: I,30). Zgled kaže, da je nemška zveza *ein banck pfül* potrebovala prilagoditveno in hkrati predstavno približanost.

(5) Tudi kompleksnejše besedilne preureditve in hkrati oddaljitve od prevodne predloge pogosto zadevajo uporabo dvojnih formul: npr. vpeljavo nove (prislovne) in opustitev v predlogi zapisane (glagolske). Npr.: *Das heift ja tieff sich demütigen / vnd herunter laffen* (LH 1566: I,XIXb) – *Tu se pravi ja globoku inu Vifsoku ponišhati* (TPo 1595: I,32).

¹⁴ Podobne primere, prav tako razlikovalne glede na nemško prevodno predlogo, je mogoče zaslediti v Dalmatinovi *Bibliji*. Prim. Merše 2009: 47, 80.

1.2 Drobne razlike med prevodoma ustvarjajo tudi številni drugi Trubarjevi dodatki (npr. razširitev prilastkovne zveze), ki so prav tako posledica prizadevanja, da bi bila vsebina razumljiva in da bi povedano doseglo želeni učinek. Mestoma je z njimi opazno stopnjevana ekspresivnost. Npr.: *denn dife verfluchte art henget vns allen natürllich an* (LH 1566: I,XXVII) – *Sakaj leta prekleta huda shega po naturi na nas vijsi* (TPo 1595: I,44).

Podaljšanje naštevalnih nizov je večkrat povezano s svobodnejšo izbiro posameznih ekvivalentov. V sledečem primeru se je Trubar odločil celo za ekspresivnejše nadomestne izraze: *leute [...] die am Geyfte arm find / das ift / die engftige / bekümmerte hertzen haben* (LH 1566: II,CLXXXIIb) – *ludje, kateri fo na Duhu vbosi, tuje, kateri styfnena, kumrana inu shaloftna ferza imajo* (TPo 1595: II,309).

Vzorčne zglede je mogoče poiskati tudi za pomnoženost modalnih elementov. Npr.: *vnd wolte fie leyden* (LH 1566: III,LXXX) – *inu bi nje hotel rad terpejti inu viditi* (TPo 1595: III,136).¹⁵ Na rahljanje modalne določenosti kažejo primeri parnega nastopanja glagolov, ki izražajo različen odnos do dejanja: *denn Gott kan jn nit leyden* (LH 1566: III,LXXXI) – *Sakaj Bug nje ne hozhe inu ne more terpejti* (TPo 1595: III,137). Opazni so tudi primeri poudarjanja osebnega odnosa do sporočane vsebine: npr. *Vnnd zwar thuts die welt redlich* (LH 1566: III,LXXXIIIb) – *je rejs, ta Svejt je tudi gvishnu fury* (TPo 1595: III,144).

1.2.1 Med značilne Trubarjeve dodatke se pogosto uvrščajo prilastki in členki:

LH 1566 (I,XXII)	<i>Solchs</i>	<i>mag</i>	<i>vol</i>	<i>ein</i>		<i>gedancken</i>	<i>oder</i>	<i>war</i>	<i>sein</i>
TPo 1595 (I,35)	<i>Takovu</i>	<i>more</i>	<i>dobru</i>	<i>ena</i>	<i>negvifhna</i>	<i>mifsal,</i>	<i>ali</i>	<i>rejs</i>	<i>biti</i>

1.2.2 Trubar je po lastni presoji posamezne elemente bodisi dodajal ali izpuščal. Več primerov kaže, da je izpuščal ekspresivnejše vsebinske elemente, dodajal pa je npr. okoliščinska določila, ponavljal že omenjene osebkke, vključeval predmete, zamenjeval zaimke s konkretnjšimi samostalniki – vse z namenom, da bi ohranjal v zavesti osnovna dejstva in vzdrževal predstavo. Npr.: 1. *Da nun dieselben zwen lünger eylend wider nach Ierufalem rennen / vnd den andern verkündigen wöllen / was jhnen begegnet sey [...] vnd fie folches sich verwundern / vnd doch noch nit alle glauben können* (LH 1566: II,IIIa) – *Kadar vshe taifsta dva mlajsha fta supet vIerufalem tekla, inu tem drugim osnanila, tu, kar se je nyma vEmaufi pergudilu [...] so se ty Iogri takoviga sazhudjli, ali vsai nekateri vmei nymi, tem beffedam, nefo verovali* (TPo 1595: II,2); 2. *Ietzt befehleuft fie / die liebe lungfraw / vnd finget zu letzt von der größten gnad* (LH 1566: III,LXXXb) – *Sdaj dokonja nje peifsen ta luba Diviza, inu poje hpufljednimu od te velike gnade* (TPo 1595: III,137); 3. *Denn die fumma dauon / ift dife* (LH 1566: II,CLXXXIIb) – *Sakaj ta fumma tiga Evangelia je leta* (TPo 1595: II,307). Prvi zglede hkrati kaže tudi na doseganje iste informativnosti z različnimi sredstvi: *nit alle* – *ne-*

¹⁵ Na kopičenje naklonskih izrazov ob pogojniku, kar se razkriva kot značilnost slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, je bilo že opozorjeno (Merše 2009: 101).

kateri vmei nymi. Luter je številčno omejitve nosilcev stanja dosegel z zožitvijo celote, Trubar nasprotno z izločitvijo manjše skupine.

Zaslediti pa je mogoče tudi manj jasne nadomestitve. V nemški različici odlomka iz Lukovega evangelija je npr. omenjen *Jezus*, ki ga je Trubar v slovenskem prevodu nadomestil z manj določnim *on*. Na zamenjavo je verjetno vplivalo prepričanje, da je odlomek iz evangelija, ki ga ob vključitvi v postilo ni dodatno prirejal, dovolj znan in da bi med bralci postile težko prišlo do neprepoznavanja oz. napačne identifikacije udeležencev dogajanja: *Vnnd Iefus sprach zu jn* (LH 1566: III,LXXXII) – *On pak je rekal k'nym* (TPo 1595: III,139).

1.2.3 Boljšemu razumevanju vsebine so bili namenjeni tudi daljši vrivki. Npr.: 1. *Alfo würd solch bilde / wo es recht im hertzen were / inn eim augenblick / alle grewliche Exempel des zorns Gottes verschmeltzen* (TH 1566: I,XXIIb) – *Ia leta pild de je Bofhy Syn zhlovik postal, kadar bi on prav vferzi bil, bi on uvenim hipu, vfe grofovite Exemple tiga ferda Boshyga restupil* (TPo 1595: I,36); 2. *fo ein reiche materi ifts* (TH 1566: II,IIb) – *taku ena bogata materia inu Vuk je ta articol od tiga gori vftaienja nashiga GOSPVDA Iefusa Christusa* (TPo 1595: II,2); 3. *Vberfihet also das spil / vnd vergreiffit sich an der perfon* (LH 1566: II,III) – *Satiga volo Pregleda inu fgubi ta Smert to ygro, inu fe na tej Perfoni Christufeu [...] fama viame, kir ie na toifto perfonu krivu fegla* (TPo 1595: II,4); 4. *lauffen fie mit hauffen vom Grab / einer da / der ander dort hinauß* (TH 1566: II,IIb) – *fo ony s'hauffnom od Groba tekli, edan femkai ta drugi tjakaj, kamer je veidil inu mogel* (TPo 1595: II,2). Predzadnji zglede kaže na Trubarjevo premišljeno, večstopenjsko razširitev prevoda. Dostavek v zadnjem zgledu je domnevno rezultat uveljavljene rabe. Trubar je s tovrstnimi razširitvami odstranjeval možnosti za napačno razumevanje besedila, ki bi ga lahko povzročilo morebitno popuščanje pozornosti.

Neredke so pojasnjevalne razširitve, izpeljane s pomočjo navezave tipa *tu je*:¹⁶ *können derhalb nimmermehr auff einen grünen zweig zu fitzen kommen* (LH 1566: II,CLXXXII) – *ne mogo sa tiga volo nikuli vezh na eno seleno vejezo priti, tu je, ony nemajo vshytka, shegna, frezhe ni sdravia imejti* (TPo 1595: II,308).

Z enostransko ponovitvijo dela zložene povedi (kot prilastkovoga odvisnika in kot dela vezalnega priredja) je ustvarjen stilno učinkoviti refren: *Christus hat außgetilget die hand schrift / welche durch das gesetz entfunde / vnd wider vns war / die selbe hat er weg gethan* (TH 1566: II,III) – *Christus je isbrifsal, nashe roke pifmu, kateru je supar nas bilu, kateru je vftalu skusi postave, inu je supar nas bilu, inu je tuiftu is frejde prozh djal* (TPo 1595: II,4).

1.2.4 Čeprav je mogoče opaziti veliko mest, kjer je Trubar z izpustom ekspresivnejših izrazov (npr. pridevnikov, prislovov) ali z njihovo nadomestitvijo s pomensko blažjim izrazom čustveno nevtraliziral prevod, so tudi mesta, kjer je nasprotno pripoved intenziviral z dodatkom čustveno »ojačevalnega« pridevnika. Npr.: 1. *fie [...] ein fondern*

¹⁶ Na dejstvo, da je zveza značilna sestavina Trubarjeve gradnje stavkov in odstavkov ter njegove retorike, je opozorila B. Pogorelec (1972: 311–312). Na pogosto Trubarjevo rabo retorične oblike (*de*)*finitio*, izpeljane s pomočjo uvajalne zveze *tu je*, opozarja tudi Ahačič (2007: 305).

stoltz vnd mut hat (LH 1566: III,LXXVII) – ona [...] eno fufsebno **dobro volo** inu *vefselu ferze ima* (TPo 1595: III,131); 2. *dife verfluchte art* (LH 1566: I,XXVII) – leta **prekleta huda shega** (TPo 1595: I,44). Navajanje več približnih ustreznice je lahko tudi rezultat iskanja primerne ekvivalenta. Npr.: *Ift es aber nit ein verdrießlicher handel* (LH 1566: I,XX) – *Nej li onu pak ena garda framotna reizh* (TPo 1595: I,32).

(1) Med dodanimi prislovnimi določili, značilnimi za Trubarja, izstopa tudi zveza *od smerti gori vstati*, ki jo je v prehodni različici *gori obuditi (koga) od smrti* uporabljal že v najzgodnejših biblijskih prevodih (prim. Merše 1990: 175). Dodatek *od smrti* je hkrati izključeval sleherno dvoumnost glede Kristusovega dejanja in njegove enkratnosti. Npr.: *Christus fey nit mehr da / er fey auffferstanden* (LH 1566: II,IIb) – *Christus nei vezh tukaj, temuzh je od Smerti gori vftal* (TPo 1595: II,2).

1.2.5 Med značilne Trubarjeve razširitve spada tudi dodani prevod latinskega citata, ki ga Luter ni vključil: *Vnd dennoch ist auch in folchem Kirchenregiment ein ordnung / vnd vnterscheid / der da heyft: Differentia donorum, fed non potestatis* (LH 1566: III,LXXXIIIb) – *Inu je vener tudi vtakovim Cerkounim Regimentu ena ordninga inu reslotik, kateri bode imenovan: Differentia donorum, fed non potestatis, tu je teh darou en reslotik, nikar pak te oblasti* (TPo 1595: III,143). Drugovrstna prevodna dodaljšitev je nadomestitev latinskega citata s prevodom, razumljivim domačim bralcem: *Widerumb helt sie es für ein felig ding / wo folche angft vnd anfechtung nit ist / da mens soluta curis ist* (LH 1566: II,CLXXXII) – *spetnasaj je svejt dershy sa eno frezhno rejzh, kir takove britkufsti, shalofsti, reve ali iskufhnjave nej, inu je tu ferze ali mijsal pres skarbi* (TPo 1595: II,308).

2 **Primeri opuščanja** dvojnih in trojnih formul oz. daljših, veččlenskih nizov ter nadomeščanja sopomenskih ali blizupomenskih parov in nizov bodisi z enim samim poimenovanjem (najpogosteje glagolskim, lahko tudi samostalniškim, pridevniškim, opisnim itd.) ali s člensko okrajšanim, so veliko redkejši, vendar kot vrsta prevodne korekture vseeno opazni. Npr.: 1. *Soches würde vns bewegen vnd treiben / das wir von herten auch würden andern leuten gern helffen vnd dienen* (LH 1566: I,XXb) – *Takovu bi nas gnalu, de bi my is ferza tudi drugim ludem radi pomagali, inu flushili* (TPo 1595: I,33); 2. *Das lasse ein schröcklich / jemmerlich vnd grewlich teuffels reich fein* (LH 1566: I,XXI) – *Tu ti pufsti enu strafhnu, inu grosovitu Hudizhevu krajlestvu biti* (TPo 1595: I,34); 3. *Diß ist der rechte / höchte / vnnd beste trost / da man Gottes gnade vnnd barmhertzigkeit gantz eigentlich vnd geviß prüfen kan* (LH 1566: I,XXIIIb) – *Tu je ta pravi, nar viškokejši, inu nar bulfhi trofht, kadar se more Boshja Gnada imeiti* (TPo 1595: I,39); 4. *dif liedlein oder gefang verkeren* (LH 1566: I,XXVI) – *leto Peifam preverniti* (TPo 1595: I,42); 5. *die lehr des heutigen Euangelij fein gantz faffen* (LH 1566: III,LXXVII) – *ta Vuk tiga danafhniga Evangelia kratku sapopafsti* (TPo 1595: III,131); 6. *er könne die beste vnnd höchte kunst* (LH 1566: III,LXXXVb) – *on sna to nar bulfho kunsht* (TPo 1595: III,146); 7. *Ehr vnd lob fey [...] meinem gewalt / gunft / kunst / rc.* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *Zhafst inu hvala bodi letukaj [...] mojej Oblasti, kunshti, &c.* (TPo 1595: I,45). V 2. zgledu je po presoji prevajalca izpadla informativno manj obremenjena in pogrešljiva enota. V

3. zgledu je mogoče opaziti znatno skrajšavo zadnjih dveh, besednovrstno različnih dvočlenskih stavčnih delov: predmeta, ki je sestavni del zgradbe z nedoločnim zaimkom *man* (slednji nastopa v vlogi splošnega vršilca dejanja),¹⁷ ter prislovnega določila načina iz istega stavka, saj je v trpni zgradbi, uporabljeni v Trubarjevem prevodu, predmet iz predloge pretvorjen v enočlenski osebek, prislovnega določila načina pa ni. Četrty zglede kaže, da je na izpust enega od členov para lahko vplival premislek o njuni pomenski neizenačenosti, saj par sestavljata manjšalnica in nemanjšalnica. V 5. zgledu je opravljen rahel odmik od predloge. Navzven ga napoveduje nadomestitev dveh prislovov z enim samim, ki ne more pomensko ustrezno nadomeščati obeh, saj eden dejanje označuje kakovostno, drugi pa količinsko. Predzadnji zglede kaže na okrajšanje zveze, ki bi v celoti prevzeta ne zvenela enako uglašeno kot pri Lutru. V zadnjem zgledu se Lutrov tričlenski niz izteka z glasovno delno prekrivnima členoma, česar Trubar ni mogel ponoviti niti z izpustom srednjega člena niti z drugačnimi sredstvi. Vzrok za skrajšavo je lahko bila tudi težje prevedljiva sopomenka. Zaradi obilice Trubarjevih lastnih dvojnih formul pa tovrstne opustitve ne izstopajo.

Nekateri enočlensko nadomeščeni sopomenski pari iz predloge pa so kot vzorčni modeli aktivno upoštevani drugje. Npr.: *nutz vnd brauch* kot vzorec za *nuc inu prid* (*Ich rede aber noch nit von dem nutz vnd brauch* (LH 1566: I,XXII) – *Ieft pak fhe negovorim od tiga prida* (TPo 1595: I,35); *wer Gottes wort fleißig höret / der hat zwen groffe vortheyl* (LH 1566: II,XCb) – *kateri Boshjo bejšedo poslušha, ta ima dva velika nuza ali prida* (TPo 1595: II,151)).¹⁸

2.1 Nekaj elementov z izrazitejšo čustveno konotacijo iz Lutrove predloge je Trubar opustil. Na tovrstno prakso poleg že navedenih primerov¹⁹ kažejo tudi naslednji: 1. *Nu aber / singen lieben Engel* (LH 1566: I,XXVII) – *Nu pak, pojo ty Angeli* (TPo 1595: I,44); 2. *Was ift die welt anders denn die leydige Helle* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *Kaj je ta sveit drusiga, kakor ta Pakal* (TPo 1595: I,45). Isti pridevniki ob istih odnosnicah so bili opuščeni večkrat, ne pa vedno. Trubar je opuščal tudi prislove: 1. *das wir auff erden follen fein brüderlich vnter einander leben* (LH 1566: I,XXVIII) – *de na Semli bratoufku mejfabo shivejmo* (TPo 1595: I,46); 2. *Da [...] vnterrichtet der Engel die Weiblein / Christus sey nit mehr da [...] fie follen jn in Galilea fehen / vnd befehlen / das fie eilends hingehen* (LH 1566: II,IIb) – *ta Angel [...] podvuzhy te Shenize rekozh, Christus nei vezh tukaj [...] vGalilei ga imαιο viditi / inu de bi Imeili jiti* (TPo 1595: II,2).

2.1.1 Nasprotno pa so bile zmerjavke pogosto zvesto prevedene in hkrati posnete po predlogi. Npr.: 1. *Pfuj dich an* (LH 1566: I,XIXa) – *Pfuj te bodi* (TPo 1595: I,31); 2. *Du grober schelm* (LH 1566: I,XIXb) – *Ti grobi shelm* (TPo 1595: I,31). Prvi primer kaže, da je bila ohranjena celo vezava.

¹⁷ Strukture z nedoločnim zaimkom *man* v nemščini lahko nastopajo v vlogi paralel trpnih zgradb, saj so vanje pod določenimi pogoji tudi pretvorljive. Prim. Helbig – Buscha 1996: 185–186; Muster Čenčur 1998: 166–167.

¹⁸ Samostalnika *nuc inu/prid* se v TPo 1595 45× pojavljata v paru. Običajna je razvrstitev *nuc inu/ali prid*, obrnjena pa je redkejša.

¹⁹ Prim. razdelek 1.2.2 in drugod.

3 Razlike, ki se primerjalno kažejo med nemško prevodno predlogo in Trubarjevim prevodom, je mogoče opazovati tudi po jezikovnih ravninah.

3.1 Pogoste in opazne so **razlike glede izbire besedja**, zlasti tiste, ki so določene z besedotvorno različnostjo jezikov.²⁰

3.1.1 Prevodne ustreznice za značilne nemške samostalniške zloženke predstavlja nekaj znanih tipov besednozveznih nadomestil.²¹ Npr.: *in den küſtal* (LH 1566: I,XVIIIb) → *vto kravjo ſhtalo* (TPo 1595: I,30); *betgewand* (LH 1566: I,XX) → *poſtelniga gvanta* (TPo 1595: I,32); *dife Engelpredig* (LH 1566: I,XXVb) → *leta Angelfka Pridiga* (TPo 1595: I,41). V navedenih zgledih nemške zloženke nadomeščajo zveze prilastka in odnosnice. Prilastek ustreza prvemu delu zloženke. Drugačeno rešitev izkazujeta naslednji prevodni mesti: *Mit difer verfluchten ehrfucht* (LH 1566: I,XXVII) → *Sleto prekleto bolesanjo po zhafti* (TPo 1595: I,41); *nothelffer* (LH 1566: III,LXXX) → *pomožnik is nadlug* (TPo 1595: III,137). V obeh primerih prvi (samostalniški) člen nemške zloženke v Trubarjevem prevodu nadomešča zapostavljena predložna zveza.

(1) Na prevajalske zadrege svojsko kažejo samostalniški kalki tipa *rokepiſmu* za *handſchrift*, saj se je Trubar zadovoljil s sestavinskim prevajanjem in ni skušal iskati drugega sopomenskega nadomestila. Na rahlo oddaljevanje od predloge občasno kaže ločen zapis sestavin, ki omogoča tudi njihovo ločeno sobesedilno vključevanje. Npr.: *Dife handſchriftt [...] entſtehet durchs geſetz* (LH 1566: II,III) – *Letu rokepiſmu [...] vſtane ſkusi to Poſtavo* (TPo 1595: II,5); *die fünde vnd die handſchriftt / die vns vberweyſet* (LH 1595: II,III) – *ta Greih inu te Roke piſmu, kateru nas previjha* (TPo 1595: II,5).

(2) O prevodnih razhajanjih, ki jih predstavlja izbira manjšalnice namesto izhodiščnega samostalnika v prevodni predlogi ali obratno, prim. Merše 2010: zlasti 59–60. Npr.: 1. *Diß ſtücklein ſollen wir auffſ erſte von difer geſchicht mercken* (LH 1566: I,XX) – *Leta ſhtuk imamo my h'pervimu od letiga djainja merkati* (TPo 1595: I,32); 2. *auff einen grünen zweig* (LH 1566: II,CLXXXII) – *na eno seleno vejezo* (TPo 1595: II,308). Tudi nadomeščanje manjšalnic z nemanjšalnimi tvorjenkami je mogoče uvrščati v sklop zmanjševanja ekspresivnih elementov.

²⁰ Na skladnosti in razlike v besedotvorno-pomenskem sestavu slovenskega, latinskega in nemškega jezika, ki jih je odkrila primerjalno zasnovana analiza besedotvornih vzorcev v prevodih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in v njihovih prevodnih zgledih, na več mestih opozarja M. Orožen (1996: 151–152 (o Trubarjevem načinu prevajanja) in 246–247 (o Dalmatinovem načinu)).

²¹ O tipih slovenskih ustreznic (enobesednih in besednozveznih) za nemške samostalniške zloženke v Megiserjevem slovarju (npr. *Rebblat – tertin lyft, vinske terte lyft, lyft od terte*) iz leta 1744 prim. Orožen 2003: 203–205. A. Vidovič Muha (1997: 39–54) je iste tipe ugotavljala pri analizi slovenskih ustreznic za nemške zloženke v Gutsmanovem slovarju (1789) in jih razvrščala glede stopnje vraščeniosti v slovenski jezikovni sistem (npr. *Brautbett – nevestna poſtel, Windschade – škoda od vetra*).

3.1.2 Tudi nemške pridevniške zloženke so neredko nadomeščene z ustrezno številnim nizom ustreznih sestavin prevajane tvorjenke: *Alfo ift es hie mit difer heyli-gen / freudenreychen geburt* (LH 1566: I,XXb) – *Taku je onu letukaj sletim fvetim, veseljm, bogatim rojftvum* (TPo 1595: I,33).

3.1.3 Razlike se neizogibno kažejo tudi pri prevajanju nemških glagolskih zloženek, saj istovrstnih slovenščina nima. Trubar je npr. kot nadomestilo za nemški ločljivo sestavljeni glagol *lieb gewinnen* uporabil zvezo za *ljubo imeti*: *Denn da were nicht wunder / wenn wir gleich fonft nichts dauon hetten / das wir menschen vnter einander vns fo lieb folten gewinnen / das eins das ander für liebe / wie man sagt / frejffen folt* (LH 1595: I,XXII) – *Sakaj tukaj bi ne bilu zhudu, kadar bi my lih ficer nishter od tiga nejmejli, de bi fe my zhloveki mej fabo taku sa lubu imejli imejti, de bi eden tiga drusiga od lubefni, kakor se pravi, imel fnejfti* (TPo 1595: I,35). Navedeni zgled kaže tudi na Trubarjevo hoteno izbiro manj ekspresivnega glagola za oznako človeškega ravnanja: *fressen* → *snesti*.

(1) Spremenjeno izbiro si je pogosto mogoče razlagati kot posledico različnega besednega inventarja obeh jezikov, širše pogojenega z njuno različnostjo. Npr.: *das die krigßknecht [...] folcher aufferstehung nit jnnen werden* (LH 1566: II,Ib) – *de ty sholnerji [...] ta koviga Gorivftajenia ne fo svejdili* (TPo 1595: II,2).

3.1.4 Naštete nadomestitve nemških samostalniških, pridevniških in glagolskih zloženek z besednozveznimi nadomestili so jezikovnosistemska korektura, ki jo terjata drugačen ustroj slovenskega jezika.

3.1.5 Trubarjev prevod je tudi v poznih življenjskih letih, daleč od domovine in ob oslabei izkušnji žive vsakdanje (slovenske) govornice – zaradi dolgoletne odsotnosti – napredoval in uspeval tudi po zaslugi kalkiranega prevajanja. Z njim je Trubar premagoval večje ubeseditvene zadrege. Med dodobra uveljavljene kalke spada prevajanje zveze *vorhanden sein* s sestavinskim prevodom *biti pred rokami* (prim. Novak 2004: 186).

(1) Za številne kalkirane glagole s prislovno sestavino v vlogi predpone velja, da Lutrova predloga izbire ni neposredno spodbujala. Trubarjeva izbira dokazuje njihovo vraščenost v rabo.²² Npr.: 1. *Da es nu am Sontag [...] fehr frü ift / das die morgenröte jetzt daher wil streichen* (LH 1566: II,Ib) – *Kadar je onu vſhe vNedello [...] cilu ſgudo billu, inu ta sarja ſdaj ie Imela gori jit* (TPo 1595: II,2); 2. *das wir menschen auch sollen fröhlich fein / vnnd folche gnad mit danck annemen* (LH 1566: I,XXIII) – *de bi my zhloveki tudi imejli vefseli biti, inu takovo Gnado s’hvalo gori vseti* (TPo 1595: I,37). V isto skupino je mogoče uvrščati tudi glagol *antikati*, ki na ustreznem mestu Lutrove postile nima tvorbeno enakovredne oz. izbirno sugestivne ustreznice: *Der Hiftori halb hat es fo zugangen* (LH 1566: II,II) – *Kar pak to Hiftorio antizhe se je taku godilu* (TPo 1595: II,1).

(2) Na uresničenost celotne palete možnosti, ki sega od skladne izbire glagolskih zloženek do samo enostranske – slednja spet dokazuje bodisi uveljavljenost kalkov

²² Prim. Merše 2009: 129–141.

ali tvorbeno premišljene in prav tako uveljavljene odmike od nje –, kažejo tudi primeri nadomestne izbire predponskih glagolov. Tudi te je Trubar pogosto vpletal v glagolske dvojne formule kot sopomenke oz. nadomestila kalkov: Npr.: 1. *da der Engel vom himel herab kommen / vnd den fein vom Grabe hinweg gethan habe* (LH 1566: II,IIb) – *kadar je ta Angel od Neba prišhal, inu ta kamen od Groba odvalil* (TPo 1595: II,2); 2. *Das heyft hinweg geworffen allerley lehr vnd Religion* (LH 1566: I,XXVb) – *Tu se pravi vse shlaht Vukuve inu Vere fapustitt inu sauvrezhi* (TPo 1595: I,41).

Nekatere nemške glagolske tvorjenke je Trubar predponsko in priponsko podomačil. Med besedne »prispevke« njegovega prevoda *Hišne postile* spadata tudi glagol *pognadati* in deležnik *pognadan*. Npr.: *Gott hat sie benadzet* (LH 1566: III,LXXIX) – *Bug je njo pognadal* (TPo 1595: III,134).

(3) Za izražanje sočasnih dejanj je Trubar namesto nedoločnika v predlogi pogosto izbral deležnik: *DER Herr Ihesus sahe einen menschen am Zoll sitzen* (LH 1566: III,LXXXV) – *GOSPOVD Iesus je vidil eniga zhlovéka na zolu fidezhiba* (TPo 1595: III,145).

3.1.6 V niz kalkirano prevedenih struktur spadajo tudi prislovne, med katerimi po pogostosti izstopa naslednja: *Widerumb gibt er armen leuten offit großes glück* (LH 1566: III,LXXX) – *supet nasaj on da vbosim ludem zhestu veliko frezho* (TPo 1595: III,136).

3.1.7 Svobodnejši prevod je Trubarju omogočala tudi izbira medmetov in členkov. Mestoma se je odločal tudi za drugo, za slovensko rabo bolj značilno navezovalno ali vsebinsko povezovalno sredstvo: *Sihe / die zwey Eheleutlin find in einem frembden land* (LH 1566: I,XVIII) – *Sakaj, leta dva Sakoinika sta uveni ptuji Desheli* (TPo 1595: I,30).

3.1.8 V TPo 1595 je mogoče zaslediti več na novo prevzetih izrazov, ki izkazujejo le najnujnejšo prilagoditev slovenskemu besedotvornemu in oblikoslovnemu sistemu. Npr.: *gleichmeffiges recht gehen lassen* (LH 1566: III,LXXXIII) – *eno glihomafsno praudu inu pravizo vfem glih foditi* (TPo 1595: III,141).²³

3.2 Oblikoslovne razlike. Nekatere prevodne razlike je mogoče opredeljevati kot oblikoslovne.

3.2.1 Izbira ednine namesto množine je praviloma individualna in ne jezikovno pojojena. Več primerov pa kaže na enostranski izbor skupnega poimenovanja v ednini nasproti množinski rabi. Npr.: 1. *Denn also theylet Marcus die stunde vnd zeyt* (LH 1566: II,IIb) – *Sakai taku dilj S. Marcus te ure inu zhaffe* (TPo 1595: II,1); 2. *So fihet man an vnferm Adel* (LH 1566: II,IIIb) – *Taku se vidi na nafhiih Shlahtnikih* (TPo 1595: II,3).

²³ O besednozakladnem prispevku postil, tudi TPo 1595, ocenjevanem v okviru slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, prim. Merše 2007.

(1) Nasprotno pa je Lutrova izbira množinske oblike *menſch* → *menſchen* tudi Trubarja usmerjala k izbiri množinske oblike *zhloveki* in le redko k danes uveljavljeni drugokorenski različici *ljudje*.²⁴ Slednja se običajno pojavlja kot prevodna ustreznica za *leute* ali kot najpogostejše nadomestilo za nedoločni zaimek *man*.²⁵ Npr.: 1. *das wir menſchen auch ſollen fröhlich fein* (LH 1566: I,XXIII) – *de bi my zhloveki tudi imejli vefseli biti* (TPo 1595: I,37); 2. *Darumb ſolten ſolche leute haß vnd neyd fallen laffen* (LH 1566: I,CXVI) – *Satu imajo taki Ludje nid inu fouraſhtvu puſtiti paſti* (TPo 1595: I,196).

3.2.2 Opaženo je že bilo (Merše 2007: 80–81), da je Trubar nadomeščal iz nemščine prevzete, pregibno rabljene pridevnike z nepregibno rabljenimi. Npr.: *mit dem groben Klotz* (LH 1566: I,XXVII) – *stejm grob painom* (TPo 1595: I,44); *mit der ſubtilen Abgötterey* (LH 1566: I,XXVII) – *s'tém ſubtil Malikovaujem* [prav: Malikovanjem] (TPo 1595: I,44); *Das iſt die dritte leyſe / das man ein frölichen / freydingen / trotzigen mut habe* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *Tu je ta tretja Verſta ali ſtava de ludje eno vefselo, frajdig, truzig miſſal imajo* (TPo 1595: I,46).

3.2.3 Znani in pričakovani so popravki vidskega značaja oz. vidsko premiſljena izbira glagolov. Npr.: 1. *wie geſagt* (LH 1566: I,XX) – *koker je proprei pravle- nu* (TPo 1595: I,32); 2. *auff das wir nit allein am exempel der lungfrawen Marien zucht / demut vnd glauben lernen / ſondern auch auß jrer predig lernen* (LH 1566: III,LXXVII) – *de ſe my nikaſ le na tem Exempli te Divize Marie poſhteinja, pohleufzhine inu vere navuzhimo, temuzh ſe tudi is nje Pridige vuzhimo* (TPo 1595: III,131). Zaslediti pa je mogoče tudi redke vidsko manj premiſljene popravke. Npr.: *der höre nur bey zeyt auff ein Chriſt zu ſein* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *ta le per redu nehaj en Karfzhenik poſtati* (TPo 1595: II,310).

(1) Zaznati je mogoče tudi nekaj korektur časovne predstavitve dogajanja. Trubar ponekod ponuja drugačne reſitve, tipične za slovenski in neredko tudi za nekatere druge slovanske jezike. Npr.: *Denn alle [...] werden ſagen* (LH 1566: I,XXVII) – *Sakaj vfy ty [...] poreko* (TPo 1595: I,44).²⁶

(2) Razlika med predlogo in prevodom je večkrat tudi v izbiri tvornika na eni in trpnika na drugi strani. Npr.: *Man plagt / dringt vnnd treybt ſie ſo lange / das jhnen die augen vbergehen* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *ony bodo taku dolgu martrani, drengani inu reſshaleni, de ſe plazhejo inu jokajo* (TPo 1595: II,310).

(3) Jezikovna različnost pogosto odseva tudi v vezavni neenakosti glagolov, čeprav niso redki primeri kalkirane, to je ne vedno med domačimi možnostmi izbrane vezave. V primeru ohranjene, po navadi nemškega jezika posnete vezave pa do

²⁴ V sodobnem slovenskem knjižnem jeziku je uveljavljena številſka paradigma *človek* – (*dva*) *človeka* – *ljudje* (prim. SP 2001: 432). Toporiſič sklanjatveno kombinacijo *človek* – *ljudje* omenja kot zgled za nadomestno osnovo (Toporiſič 1992: 115).

²⁵ Prim. razdelek 3.3.3.

²⁶ Ustaljeno nemško izražanje futura (sedanjiſka oblika glagola *werden* + nedoločnik) v navedenem primeru nadomeſča sedanjiſka oblika dovrſnega rekanjskega glagola, sestavljenega s predpono *po-* (o rabi dovrſnih glagolov s predono *po-* za izražanje futura v slovenski jezikovni zgodovini prim. Orožen 2003: 20, 25).

razlik prihaja zaradi doslednosti navajanja predlogov. Npr.: *Als denn kanst du zu fünd / tod vnd Teuffel sagen* (LH 1566: II,Vb) – *Tedaj ti morešh kgreihu, k'Smerti inu k'Hudizhu rezhi* (TPo 1595: II,7).

3.3 Skladenjske preureditve. Na dobro poznavanje vsebine ter izraznih možnosti izhodiščnega in ciljnega jezika kažejo tiste skladenjske preureditve, ki ne spreminjajo informativnosti besedila. Obstajajo pa tudi take, ki kažejo na prevajalčev zavesten poseg v vsebino: običajno s podomačevalnimi, ponazarjalnimi ali dopolnjevalnimi razširitvami.

3.3.1 V prvo skupino npr. spada preureditev zaporedja delov povedi: *Vnd wir find die aller ellendesthen menfchen / fo wir allein in difem leben auf Christum hoffen* (LH 1566: II,III) – *Aku my le vletim lebni na Christufa vupamo, taku fmo my ty nar reunifhi mej vfemi zhloveki* (TPo 1595: II,3). V navedenem zgledu sta sestavini pogojnega podredja v nemški predlogi in v slovenskem prevodu nasprotno razvrščeni.

3.3.2 Jezikovnosistemske narave je tudi različno izražanje zanikanja: v nemščini z ločeno nikalnico, v slovenščini z dvema – z ločeno, besedno izraženo, in s stično pisano nikalnico. Npr.: 1. *Solt denn vns folches nit erweychen / das wir [...] nicht fo vnter einander verachteten vnd neydeten* (LH 1566: I,XXII) – *Ter ne imejlu bi nas takovu omezhitii, de bi my [...] je nikar taku mej fabo neferrahtali inu ne nydali?* (TPo 1595: I,35); 2. *Waruñ die Kirch kein weltlichen zwang oder gewalt hab* (LH 1566: III,LXXXIII) – *Sakaj ta Cerkou obeniga pofvitniga permorovainja ali oblafti nejma* (TPo 1595: III,142); 3. *fo es hören vnd wißen / vnd doch nicht achten* (LH 1566: I,XXIIb) – *kateri je poslufhajo inu vejdo, inu vfaj tu fa nifhter ne fhtimajo* (TPo 1595: I,37). Prevod hkrati kaže, da se kot prevodne ustreznice pogosto uporabljajo v rabo trdno vrasle prevzete besede, ki jih domače sopomenke niso uspele izpodriniti.

3.3.3 Med nadomestitve, ki so pogojene z različnostjo nemščine in slovenščine, spadajo zamenjave nedoločnega zaimka *man*, ki najpogosteje nastopa s pomenom splošne veljavnosti, s konkretnjšimi poimenovanji.²⁷ V Trubarjevem jeziku ga najpogosteje zamenjujejo: množinski samostalnik *ljudje*, osebni zaimek *mi*, nedoločni zaimek *eden* itd.²⁸ Npr.: 1. *Got fol man dancken für die groffße ehre / das er mensch ift worden* (LH 1566: I,XIX) – *Ludje imajo Boga sahvaliti sa to veliko zhaft, de je on zhlovik poftal* (TPo 1595: I,31); 2. *Darumb ifts hoch von nöten / das man Gott von hertzen bitte* (LH 1566: I,XXVI) – *Satu je onu vifoku potreba, de my Boga is ferza profsimo* (TPo 1595: I,42). Tovrstne nadomestitve so zelo pogoste tudi pri robnih opombah, saj je z vsebinsko shematizacijo, v katero spada tudi splošni osebek, odprt prostor zanje: *Wie man sich mensch werdung Christi tröfsten sol* (LH 1566: I,XXIb) – *Koku bi se ludje tiga zhloveftva Christufseviga imejli trofhtati* (TPo 1595: I,34). Poziv, izražen z obliko za drugo osebo, je Trubar usmeril na nedoločno

²⁷ Prim. Helbig – Buscha 1996: 259–260.

²⁸ O načinih izražanja splošnega vršilca dejanja v slovenskem knjižnem jeziku prim. Toporišič 2000: 357, 606.

tretjo osebo: *Man fehe Bapft* (LH 1566: I,XXVII) – *Pogledaj eden na Papefha inu Shkoffe* (TPo 1595: I,44). Zamenjavo utrjujejo ponovitve. Premik glede načina izražanja osebka lahko spremljajo tudi druge prevodne razlike, kakršna je zamenjava prislovnih določil: prislovnega določila načina (*langfam*) s prislovnim določilom časa (*kafnu*), ki hkrati zaobsega razmerje med vzrokom in posledico: *da wirt mans langfam thun* (LH 1566: II,V) – *tukaj ga bodo ludje kafnu sturili* (TPo 1595: II,6).

3.3.4 Lutrova in nadomestna Trubarjeva prislovna določila kraja se neredko razlikujejo po prislovni sestavini, kar razodeva različno predstavo glede usmerjenosti dejanja, npr. prostorsko proti površinski. Npr.: 1. *wie Christus Iefus Gottes Son / in dife welt geborn sey* (LH 1566: I,XXb) – *koku je Christus Iefus Boshy Syn, na leta Svejt rojen* (TPo 1595: I,33); 2. *Denn fo gehets in der welt* (LH 1566: I,XXVIII) – *Sakaj taku onu gre na tem svejtu* (TPo 1595: I,45). Razlika ostaja, četudi se menjajo vprašanja, ki se nanašajajo na mesto ali prostor dogajanja: *kje?* oz. *kam?*

V številnih drugih primerih se prevoda kljub pomenski izznačenosti prislovnega določila kraja pogosto razhajata po predložni vezavi, značilni za prevodno soočana jezika. Npr.: 1. *das droben zur rechten Gottes ift* (LH 1566: I,XXIIb) – *kateru je osgoraj na Defnizi Boshy* (TPo 1595: I,36); 2. *Derhalb mögen wir [...] von hertzen bitten* (LH 1566: I,XXVIb) – *Satiga volo moramo [...] is ferza profsiti* (TPo 1595: I,43). Na skrb za doseganje jasne predstave z jezikovnimi sredstvi kaže tudi Trubarjevo nizanje možnih predložnih zvez, ki presega Lutrov predlog: *Denn fo die gaben zur hoffart folten* (LH 1566: I,XXV) – *Sakaj kadar bi ty Daruvi na offert inu Kofferti imejli obnerneni biti* (TPo 1595: I,40). Nadomeščane in nadomestne predložne zveze, ki so v prevodnem razmerju označevanja izhodišča in cilja glagolskega dejanja, so značilne za oba jezika. V nakazani smeri se pogosto izmenjujejo.

Z različnimi predložnimi zvezami so izražena tudi prislovna določila načina: *das wir von hertzen einander liebeten* (LH 1566: I,XXIIb) – *de bi my is ferza edan tiga drusiga lubili* (TPo 1595: I,36).

(1) Nekaj prevodno opravljenih skladenjskih preureditev ima tudi besednovrstne posledice. Priredno zvezo prislovnih določil načina iz Lutrove postile npr. v Trubarjevem prevodu nadomešča besednovrstno nepoenoten niz, ki ga sestavljata zveza *rad trpeti* – *rad* je po novejši slovenski jezikoslovni teoriji (Toporišič 2000: 412; Žele 2004: 37) povedkovnik –, in *biti potrpežljiv*: *das leydet er vmb Gottes willen gern vnd gedultig* (LH 1566: I,XVII) – *tu terpy on sa Boshjo volo rad, je poterpešliv* (TPo 1595: I,28).

3.3.5 Med pogosteje zaznavne spremembe skladenjskega značaja spada nadomeščanje premege govora z odvisnim. Slednji je praviloma posredovan v predmetnem odvisniku, ki ga napoveduje glagol rekanja, uvaja pa veznik *de* (1. zgled); enako tudi v primeru, kadar je kot ločilo, ki napoveduje premi govor, ohranjeno dvopičje (2. zgled). Npr.: 1. *Vnd ift wol zuermuten / ob man schon gesagt hat: Es sey ein jung weyb im Küftall gelegen* (LH 1566: I,XIX) – *Inu se more dobru verovat, Aku se je lih pravilu, de je ena mlada shena vKrauvji shtali leshala* (TPo 1595: I,30–31); 2. *Im Bapstum hat man ein Historien gesagt: Es sey der Teuffel auff ein zeit in die kirchen zur Meffe koñen* (LH 1566: I,XIXb) – *Vpapefhtvi se je ena Historia pravila: De je ta Hudiz na en zhafs v'Cerkou kMasfi prifhal* (TPo 1595: I,31).

3.3.6 V sklop skladenjskih preureditev poleg številnih že obravnavanih razlik spadajo tudi pogosta besednoredna razhajanja, ki so neredko sestavni del besednoredne urejenosti širše skladenjske enote, bodisi stavka ali povedi. Npr.:

Luter (LH 1566: III,LXXVII)	<i>Auff das nun wir für folchem vns hüten lernen /</i>	<i>wöllen wir jetzund folches schönes Lied von wort zu wort für vns nemen</i>
Trubar (TPo 1595: III,131)	<i>De se my vshe pred takovim vuzhimo varovati,</i>	<i>taku my hozhmo fdaj takovo leipo Peifsen od befsede do befsede pred nas vseti</i>

(1) Razlike se kažejo glede stave osebnih in povratnih zaimkov v odnosu do povedka (v slovenščini stoji osebek v glavnem stavku pred povedkom, v nemščini za njim), glede morfema *se* ob povratnih glagolih itd. Npr.: *Mein Geift [...] erfrewet sich auch in Gott meinem Heyland* (LH 1566: III,LXXVIIb) – *Moj Duh [...] se vefselj tudi vBugi mojmu Isvelizharju* (TPo 1595: III,132); *Nun sehen wir / das* (LH 1566: III,LXXXIIb) – *Nu taku my vidimo, de* (TPo 1595: III,141).²⁹ Razlike se ohranjajo tudi v primeru stilno zaznamovane intonacije, ki ima za posledico spremembo ustaljenega zaporedja členov naslonskega niza.

(2) Primerjava odkriva številne primere neujemalne stave naklonskih glagolov, ki zahtevajo ob sebi povedkovo določilo v obliki nedoločnika: v Trubarjevem prevodu pogosto stojijo pred njim, v Lutrovi predlogi za njim. Npr.: *Das er also / als vnser Herr für vns tretten / vnd des Teuffels feind / aber vnser Herr vnd erlöfer fein wölle / der mich vnnnd dich für das seine ansprechen / vnd als die feinen vom teuffel abfordern wölle / vnd jm sagen* (LH 1566: I,XXIIIb) – *De on taku, kakor nash GOSPVD, hozhe, sa nas stopiti tiga Hudizha Sovrafnik, nash pak GOSPVD inu Odréfnik biti, mene inu tebe sa tu fvoje sposnati, inu kakor te fvoje od Hudizha terjati, inu knjemu rezhi* (TPo 1595: I,38).³⁰

(2a) Precej spremenjeno je tudi zaporedje sestavin kalkirano prevedenega nemškega ločljivo sestavljenega glagola na koncu vprašalnega stavka. Npr.: *difer edler / tewrer schatz gehet mich nit an?* (LH 1566: I,XXIII) – *leta fhlahetni, dragi shaz mene an ne gre?* (TPo 1595: I,37).

(2b) Dogaja se, da je Trubar namesto zveze pomožnega glagola in nedoločnika uporabil oz. uporabljal polnopomenski glagol: *Solches Heylands / laffen sich die groffen Herrn zu Ierusalem beduncken* (LH 1566: I,XXV) – *Takoviga Isvelizharja, se ty veliki Gofspudje vIeruslemi fdee* (TPo 1595: I,41).³¹

²⁹ Na tovrstne Trubarjeve besednoredne oddaljitve od prevodne predloge je opozoril že Raecke, ki meni, da bi lahko bile posledica Trubarjeve izbire ali odraz splošne slovenske govorne rabe (Raecke 1995: 408).

³⁰ Ob Trubarjevih besednorednih premikih naklonskih glagolov Raecke opozarja, da je bila z njimi pogosto zabrisana prvotna funkcionalna dvojnost stave, saj je Luter s položajem modalnega glagola pred nedoločnikom označeval modalnost enega dejanja, z zastopljeno stavbo pa modalnost povezanega niza dejanj (Raecke 1995: 410–411).

³¹ V zgledu uporabljeni glagol *zdeti se* sicer izkazuje obe rabi: poleg polnopomenske tudi nepolnopomensko, kadar ob sebi zahteva povedkovo določilo (prim. SSKJ 5: 846–847).

3.3.7 Med prevodne svoboščine, ki jih izkazuje tudi Trubarjeva *Hišna postila*, spada sprememba naštevalnega zaporedja. Do slednjega pogosto prihaja pri dveh omenjanih osebah oz. tedaj, kadar zaporedje omemb ne vzpostavlja logično utemeljene hierarhije, ki bi lahko izzivala pričakovane posledice (1. zgled). Če izbira je vrednostno pogojena, mora biti medsebojno razmerje podprto z drugimi skladenjskimi sredstvi, ki relativizirajo navedbeno zaporedje (npr. z nikalno izključitvijo nesprejemljive možnosti (2. primer)). Npr.: 1. *Deñ hie ift niemand / der Kind oder Mutter etwas leyhen [...] wolt* (LH 1566: I,XIX) – *Sakaj letukaj nikogar nej, kateri bi Materi ali ditetu hotel kaj pofsoditi* (TPo 1595: I,30); 2. *Sintemal er nicht ein Engel / sonder ein mensch worden ift* (LH 1566: I,XIXb) – *Potehmal je on en zhlovik, inu nikar en Angel postal* (TPo 1595: I,31); 3. *das man erflichen die Historien [...] faffe vnd wiffe* (LH 1566: II,II) – *de ludje narpoprej to Historio [...] vejdjo, inu nio famerkajo* (TPo 1595: II,1).

3.3.8 Oblikoslovnega značaja je tudi Trubarjevo spolsko prilagajanje povedka členom sestavljenega osebka. Namesto ene oblike pri Lutru sta pri Trubarju navedeni dve: *wo uns ein lieber freund / Weyb / Kind etc. Mit todt ift abgangen* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *kadar je nam en lub priatel, Shena, Déjte, &c. vmerl ali vmerlu* (TPo 1595: II,309).

4 Blizu sklopa jezikovnosistemsko pogojenih besednih zamenjav so tudi prevodni **posegi v stalne besedne zveze**.

4.1 Frazemi iz Lutrove predloge so bili poseben prevodni izziv za Trubarja. Praviloma jih je nadomeščal s pomensko neposrednejšo, nazornejšo predstavitvijo, neredko pa jih je le sestavinsko prevajal ali delno podomačeval. Npr.: 1. *das wir von hertzen auch würden andern leuten gern helfen vnd dienen / ob es vns gleich fawer würde* (LH 1566: I,XXb) – *de bi my is ferza tudi drugim ludem radi pomagali, inu flushili, aku bi nas tu lih tefhku stal* (TPo 1595: I,33); 2. *auff den hat er ein aug* (LH 1566: III,LXXIX) – *na tiga on gleda* (TPo 1595: III,134); 3. *derhalben Christus stets mit jnen muß zu har ligen* (LH 1566: III,LXXXb) – *sa tiga volo Christus veden nym more vlassfeh leshati* (TPo 1595: III,137).

S sopomenskimi pari ali pari, pri katerih eden izmed členov opravlja razlagalno oz. dopolnilno vlogo, so neredko nadomeščeni in predstavno približani tudi frazemi. Npr.: 1. *Es hat nit not mit mir* (LH 1566: I,XX) – *Ieft ne maram inu se nijhter ne kumram* (TPo 1595: I,32); 2. *Man plagt / dringt vnnd treybt sie so lange / das jhnen die augen vbergehen* (LH 1566: II,CLXXXIII) – *ony bodo taku dolgu martrani, drengani inu resshaleni, de se plazhejo inu jokajo* (TPo 1595: II,310). Zadnja zamenjava je večkrat ponovljena. Manj izrazit nemški frazem je mestoma nadomeščen z bolj znanim domačim: 1. *die henget vns noch jmmer an* (LH 1566: I,XXVII) – *ta nam she vselej vkofshi tizhy* (TPo 1595: I,44); 2. *das laufft vnserm Herren Gott in spieß / vnnd muß gedemütiget werden* (LH 1566: III,LXXIXb) – *tu tezhe nashimu GOSPV DV Bogu vshpeis, ali supar ofstein berza, inu more ponishanu biti* (TPo 1595: III,135); 3. *nicht in wind hin lebe* (LH 1566: II,CLXXXII) – *nikar*

tja **nemarnu ali vdan ne shivejo** (TPo 1595: II,308). Tudi na tem področju je kot nadomestilo lahko uporabljena prevzeta struktura, posvojena z dolgotrajno rabo in tudi v postili večkrat ponovljena. Npr.: *das du darunter hettest müffen zu boden gehen* (LH 1566: II,IIIb) – *de bi ti pod nymi bil moral konez vseti* (TPo 1595: II,3).³² Ustaljeno zvezo *gantz vnd gar* 'popolnoma' je Trubar nadomeščal z opisnim približkom: *Mit folchen rofen wil Gott von vns geschmückt fein / das wirs jm gantz vnd gar geben* (LH 1566: I,XXVIIb) – *Stakovimi roshami de gofpudi Bogu famimu to zhafft damo, hozhe Bug od nas snafhen biti* (TPo 1595: I,45).

4.2 Jezikovno polarizirane so tudi ustaljene besedne zveze. Npr.: *am grünen Donnerstag* (LH 1566: II,II) – *na veliki zhetertik* (TPo 1595: II,1); *am stillen Freytag* (LH 1566: II,IIIb) – *na veliki petak* (TPo 1595: II,6). Razlikovalni element je v obeh primerih pridevnik. Podobno razhajanje se kaže tudi pri drugih prilastkovnih zvezah. Npr.: 1. *Deñ folches ist nur ein zeytliche ehr gewest* (LH 1566: III,LXXXI) – *Sakaj takovu je le ena potelefna zhafft bila* (TPo 1595: III,138); 2. *An jenem tag aber wirt nicht mehr glauben / sondern sehen* (LH 1566: II,V) – *Na unim Svetu my tiga ne bodemo vezh verovali, temuzh je bomo vidili* (TPo 1595: II,6). Isto velja tudi za druga ustaljena poimenovanja. Npr.: *von nu an werden mich selig preifen alle kindes kind* (LH 1566: III,LXXVIII) – *odšehmal bodo mene vsi roduvi sa isvelizhano derfhali* (TPo 1595: III,133). Različna izbira kaže na tradicijo, vezano na različne sredine.

4.2.1 Zdi se, da je Trubar pridevniško sestavino iz ustaljene prilastkovne zveze občasno opustil prav zato, ker je bila zaradi ustaljenosti uzaveščena in zato pogrešljiva. Npr.: *der leydige Teuffel* (TH 1566: I,XXIIb) – *ta Hudizh* (TPo 1595: I,36). Zvezo namreč zelo pogosto nadomešča delno pleonastična *zali hudič*.³³

4.3 Bolj ali manj razhajajo se tudi pritrjevalni vzkliki, vzeti iz govornega jezika. Npr.: *Gott hab ewig lob* (LH 1566: II,III) – *Bogu bodi vekoma hvala* (TPo 1595: II,4). Med navedenima zgledoma je glagolsko-vezavna razlika. Prav tako niso redki primeri prevzemanja uveljavljenih rekov, ki ne kažejo izrazitejše vraslosti v mladi slovenski knjižni jezik. Npr.: *Ia den Teuffel auff deinen Kopff* (LH 1566: III,LXXVIIb) – *Ia Hudizha na tvojo glavo* (TPo 1595: III,132).

4.3.1 Tudi neposredni nagovori, ki poglobljajo stik med govorečim in naslovnikom, zrcalijo ustaljeno rabo, ki v nemščini in slovenščini ni nujno enaka: *Lieber* (LH 1566: I,XXIII) – *Lubi Brat* (TPo 1595: I,37). Razlika obstaja tudi pri rabi vsakdanjih obrazcev, npr. glede uporabe pozdravnih formul: *Iefus [...] sprach: Seyd gegrüffet* (LH 1566: II,VIb) – *Iesus [...] je djal: Sdrave bodite* (TPo 1595: II,8).

³² Z zvezo *konec vzeti* je prezrcaljen nemški frazem *ein Ende nehmen* (prim. Duden 1998: 177).

³³ O pomenu nemške prilastkovne zveze *leydige Teuffel* in njene slovenske ustreznice *zali hudič*, ki se v TPo 1595 pojavlja kar desetkrat, prim. Merše 2009: 286–287.

4.4 Izbira opisa namesto (manjkajočega) enobesednega izraza je splošno znana prevodna možnost. Nadomestitev lahko poteka obojesmerno. Npr.: *wir faulen schelmen* (LH 1566: I,XX) – *my lini sanikerni ludje* (TPo 1595: I,32); *das sie mögen luft haben in vnluft / vnd fingen / wenn der Teuffel zornig ift* (LH 1566: I,XXVIIIb) – *de bi mogli vshalofiti, vefseli biti inu peiti, kadar se ta Hudizh serdy* (TPo 1595: I,46); *So dich nu die fünde anfechten wil / vnd das gewiffen dich betrüben* (LH 1566: II,Vb) – *Inu aku vſhe tebe hozhe ta greih vſtraſhiti, ta veift ſhaloſtiniga ſturiti* (TPo 1595: II,7); *vnd wird dich jrr machen* (LH 1566: III,LXXIX) – *inu bode tebe ſmotila inu omamila* (TPo 1595: III,135); *Selig findt / die da leyd tragen* (LH 1566: II,CLXXXI) – *Iſvelizhani fo ty, kateri ſhalujo* (TPo 1595: II,306); *Selig findt die fridfertigen* (LH 1566: II, CLXXXI) – *Iſvelizhani fo ty, kir myr dellajo* (TPo 1595: II,306).

Tudi možnost enostranske izbire glagola, ki izraža dejanje, ali glagola oz. opisa, s katerim je izraženo stanje, je pogosto udejanjena, kar prav tako kaže na univerzalnost postopka. Npr.: *Gott gebe das wirs verſtehen / zu hertzen nemen / vnd Gott dafür danckbar fein* (LH 1566: I,XX) – *Bug daj, de bi je my ſaſtopili, kferzu vseli, inu Boga ſatu hvaliti* (TPo 1595: I,33). Podobno še *widerſtand thun* → *ſuparſtati* itd.

4.5 Strukturna neujemalnost Lutrove predloge in Trubarjevega prevoda je večkrat posledica enostranske izbire predložne zveze in sopomenskega enobesednega izraza, npr. pridevnika: *Zum andern / ſollem wir das Exempel Chrifti fleiffig anfehen* (LH 1566: I,XX) – *Hdrugimu, imamo my na ta Exempel Chriſtuſou ſ'fliſſom pogle-dati* (TPo 1595: I,33).

4.6 Trubar je vsebinsko enakovreden prevod pogosto dosegal z drugimi ubeseditvenimi sredstvi, npr.: 1. *Aber vnter den Chriſten ſols nit fo fein* (LH 1566: I,XXVIII) – *Ampak mej temi Karſzheniki ima drigazhi biti* (TPo 1595: I,46); 2. *die faffen vnſers Herrn Gottesdienſt fehr fein* (LH 1566: I,XXVIII) – *ty ſapopadejo Boſhye opravilu cilu lipu* (TPo 1595: I,46). Prvi zgled kaže na izbiro različno izražene sopomenske možnosti: *nit fo* 'ne tako' → *drugače*. V drugem zgledu je Trubar racionalno opustil pleonastični del zveze, s čimer ni okrnil obvestilnosti povedi. Obvestilno izenačenost je dosegal tudi z izbiro trdilne namesto nikalne različice: *Aber ift es nit ein jammer vber allen jammer* (LH 1566: III,LXXXIIIb) – *Ali en jamer je inu reva zhes vus jamer* (TPo 1595: III,142).

4.7 V številnih primerih je s prevodnim ekvivalentom udejanjena tudi pomenska sprememba. Drugačne vsebinske poudarke oz. aktualizacijo drugih pomenskih sestavin praviloma omogoča zamenjava ene tvorjenke z drugo. Npr.: 1. *Solches bild [...] ſollen wir anſehen / mit eim vnzweyffelhaftigen hertzen* (LH 1566: II,IIb) – *Takou Pild [...] imamo my pogledati, ſenim vernim ſerzom* (TPo 1595: II,2); 2. *der Engel [...] den ſtein vom Grabe hinweg gethan habe* (LH 1566: II,IIb) – *je ta Angel [...] ta kamen od Groba odvalil* (TPo 1595: II,2). V 1. zgledu je namesto poudarka 'srce, ki ne dvomi' aktualizirana pomenska sestvina vernosti. V 2. zgledu pa je s Trubarjevo izbiro glagola *odvaliti* pri odstranjevanju kamna aktualiziran tudi način

odstranitve: premikanje z valjenjem. Slovenski prevod je v tem primeru za omenjeno pomensko sestavino bogatejši in hkrati tudi nazornejši.

4.7.1 V sledečem primeru je vzrok za različen prevod prilastka lahko zavestna izbira ekvivalenta, ki se neredko hote odmika od prevodne predloge, ali pa napačno branje (*schedliches* namesto dejanskega *shedliches*): *was für ein **schedliches giff** folche hoffart sey* (LH 1566: III,LXXXIIb) – *kaj sa en **framoten strup** je takova offert* (TPo 1595: III,141).

5 Eno izmed značilnosti Trubarjevega prevoda predstavljajo tudi **vsebinske podomačitve in prilagoditve**, prav tako opravljene z namenom, da bi bila vsebina lažje dojemljiva in v čim večji meri razumljena. V sklop tovrstnih sprememb spadajo zamenjave Lutrovih omemb *Nemčije* oz. *Teutschland*, tj. »nemške dežele«, s *kranjsko deželo*, npr. v vsebinskooznačevalni robni opombi: *Teutschem land wirts vbel gehen* (LH 1595: II,CXVIB) – *Krainjki Dsheli hudu pojde* (TPo 1595: II,194). Poleg primerov podomačevanja in prilagajanja obstajajo tudi primeri ponazarjalne širitve z omembami novih dežel. Npr. *gleich wie heutigs tags **Deutschland** sich grewlich verfürndiget / mit manchfeltiger verfolgung des worts vnd feiner diener* (LH 1566: II,CXIII) – *raunu kakor na ta danafhni dan se **Krainjska Nemshka inu druge deshele** grosovitu pregrefhe, s' mnogoterim pregainenjem te befsede inu njegovih slushabnikov* (TPo 1595: II,191).

5.1 Poleg ponazoritvenih omemb pokrajin so namesto krajev, znanih nemškimi bralcem in poslušalcem in namenjenih oblikovanju zanje potrebne predstave, navedeni tudi kraji, poznani naslovnikom Trubarjevega prevoda. Npr.: *Es ift ein eben weite reise von Nazareth auß Galilea / gen Bethlehem / ja so weit als auß **Sachfen in Francken** / wo nit weiter* (LH 1566: I,XIX) – *Onu je reis ena dolga raifsha ali pot od Nazareta is Galilee, vBetlehem, ja taku delezh, kakor **od Lublane do nemshkiga Graza**, aku nikar dajle* (TPo 1595: I,30). V ponazoritev sta bili nadomestno vpleteni tudi osrednjeslovenski reki, znani večini naslovnikov: *wenn du schon das hauß vol gülden / vnnd **die Elbe** oder **der Rein** flüßfe mit golde / vnd were dein eygen / was köndt folches dich helfen / wenn sonft nichts* (LB 1566: II,CXXXVI) – *kadar bi ti vshe lih to hisho polno flatih imel [...] inu ta **Lublaniza ali Sava** bi tekla s'flatom, inu bi bilu vfe tvoje lafntu, kaj bi tebi moglu takovu pomagati* (TPo 1595: II,228).

5.2 Večjo predstavljivost vsebine je Trubar hkrati dosegal na več načinov. Geografsko podomačitev, ki jo predstavlja nadomestitev *Teutschland* 'Nemčija' z opisnim poimenovanjem *krainjska deshella*, je dopolnil z nadomestno izbiro priljubljenih cerkvenih pesmi, ponazorjenih s prvim verzom. Namesto nemške katoliške pesmi, ki se pričinja z verzom *Ein kindelein so löblich*, je z verzom *Ta dan je vfiga vefselja*, označil pesem, ki so jo radi peli njegovi rojaki. Npr.: *man hat auch jerlich durchauf inn **Teutschland** dif schön Christlich Lied / **Ein kindelein so löblich** / allenthalb gefungen / vnnd fingets noch* (LB 1566: I,XXVb) – *onu se je tudi vsaku leitu skusi v'krainjski deshelli leta leipa Karfzhanjska Peifan, **Ta dan je vfiga vefselja**,*

poufod pejla, inu njo she pojo (TPo 1595: I,41–42). Enako zamenjavo kot božična je doživela tudi velikonočna pesem, v slovenščini kot zvočno rimani kirielejson: *Als da wir fingen: Chrift ist erstanden / von seiner marter allen / des follen wir alle fro fein / Chrift sol vnser trost fein* (LB 1566: II,IIIb) – *Kakor ker my pojemo: Iefus ta je od Smerti vstal. Vragu je to glavo steptal, Obt u se vefselimo, Inu Boga hvalimo, Kyrielejfon* (TPo 1595: II,4). Da gre za isto pesem, v nadaljevanju kaže isto latinsko besedilo.

5.3 Vsebinske ponazoritve je Trubar dosegal tudi s samoinciativno dodanimi, obvestilno zgoščenimi robnimi opombami, ki jih je kot večji vsebinski preglednosti namenjeno obvestilno dopolnilo večje obvladal. Npr.: *Ta Evangeli, ta zhloveška pamet ne vej* (TPo 1595: I,36).³⁴ Trubar je opombe pogosto dodajal. Oblikovane so kot zloženi ali nezloženi stavki oz. povedi. Npr.: *Kateri Iefusa prou vferci ima, tiga obena reva shalofniga sturi* (TPo 1595: I,46); *Verne obena shalofst ne preмага* (TPo 1595: I,46).³⁵

5.4 Svobodnejši prevod izkazujejo tudi številna druga mesta, npr. tista, na katerih splošne pojme nadomeščajo konkretna poimenovanja. Npr.: *fo müß es auch alfo fein / oder es werde ein lauter confusio / vnd vnordnung fein* (LH 1566: III,LXXXIII) – *taku mora tudi taku biti, ficer bode vfe hudu preobernenu inu fmeiha vrednu* (TPo 1595: III, 142–143). Zanimiva je nadomestitev zveze *anders vnkrauts* z *druge lulke*. Npr.: *Gleich wie ein acker vnrein ist / wenn er vol stein / vol dijsteln vnd dorn / vnd anders vnkrauts ist* (LH 1566: II,CLXXXV) – *Raumu, kakor je ena Nyva nezhistfa, kadar je polna kameinja, polna ofsata inu ternja, inu druge lulke* (TPo 1595: II,314).

6 Izbor različnih stilemov

6.1 Besedni izbor je pogosto enostransko stilno pogojen. Običajno je z nizanjem glasovno usklajenih izrazov učinkoval Luter,³⁶ saj je oblikoval opazne stavčne zaključke, ustvarjal notranjo rimo v povedi itd. Trubarju tovrstnih kombinacij in učinkov s prevodno predlogo usmerjana in na ekvivalente, ki so bili na voljo v slovenskem jeziku, vezana izbira ni vedno omogočala. Npr.: 1. *Da die andern brafffen, frefffen, grofffen pracht treiben / mit schönen kleydern / herrlichen heufern / tc.* (LH 1566: I,XIX) – *kadar drugi pianzhuyo, fhro, veliku pranganje imαιο, slepim gvantom, szhafitimi hijhami, &c.* (TPo 1595: I,31); 2. *das schier niemand ein augenblick ficher ist / weder des leides noch des guts halb / welches alles in gfahr schwebet vnd webet* (LH 1566: I,XXI) – *de skoraj nihzhe en hip nej fhiher, ni sa tiga*

³⁴ Glede na današnjo normo nase opozarja težilniška vezava, ki ni tipična za zanikanje.

³⁵ Metodologija Trubarjevega prevzemanja, prevajanja, oblikovanja in spreminjanja opomb bo predstavljena v posebni razpravi.

³⁶ V nemški literarni in jezikovni zgodovini je izjemna stilistična izoblikovanost Lutrovih del splošno priznano dejstvo (prim. Bach 1985: 1443).

Telefsa, ni sa tiga Blaga stran, kateru vse vfarlikofsti je inu stoji (TPo 1595: I,34); 3. *Du verfluchter Geist [...] du betreuegest vnd beleuegest sie* (LH 1566: I,XXIII) – *Ti prekleti Duh [...] ti ogolufavafsh inu oblashefsh nje* (TPo 1595: I,39); 4. *auffhören mit liegen vnd triegen* (LH 1566: I,XXIIIb) – *bi nehali od lassh, goluffye* (TPo 1595: I,38). Prvi zgled kaže, da je Luter tročlenski niz glasovno podobnih izrazov sestavil iz dveh glagolov in iz tretjega le glasovno podobnega, besednovrstno pa drugačnega člena. Tretji primer kaže, da sta v slovensko ustreznico dvojno formulo povezana priponsko različna glagola, kar ruši vtis glasovne harmonije. Zadnji primer pa kaže, da je Trubar namesto glasovno ujemajočih se glagolov iz Lutrove predloge uporabil samostalnika,³⁷ ki si sledita za vejico, torej vezniško nepovezано. Prav z dvojnimi formulami je Trubar neredko kompenziral izostanek glasovno učinkovitih povezav: *Wo sie aber sich nicht so helt / vnd jr macht zu eygnem pracht [...] mißbrauchen wil* (LH 1566: III,LXXXIII) – *Kadar se ona pak nika taku ne dershy, inu hozhe svojo muzh inu Oblaft k'lastnimu prangainju [...] krivu inu hudu nuzati* (TPo 1595: III,142).

Tudi glasovno-oblikovne poenotenosti, ki jo Luter npr. ustvarja z enakimi sklonskimi končnicami priredno nanizanih prilastkov, Trubar ni mogel vedno dosežati, saj mu jo je poleg neenake tvorjenosti ali različnega izvora prilastkov preprečevala tudi neustaljena raba določnih pridevniških oblik in posledično priredno povezovanje določnih in nedoločnih oblik. Npr.: *WEil das heutige Feste / den tröflichen vnd frölichen Artickel vnfers Glaubens vns fürhelt* (LH 1566: II,IIa) – *Kadar ta danafshni Prasnik, ta trofshliv inu vesseli Articul nafshe vere nam naprej dershy* (TPo 1595: II,IIa). Na nekaterih mestih pa je Trubarju uspelo v dvojno formulo povezati zvočno podobna glagola in na tak način stopnjevati stilno učinkovitost prevoda: *da follen sie gar fein / spricht sie / anlauffen* (LH 1566: III,LXXIX) – *taku se ony morajo, pravi ona, saplesti inu sabrefsti* (TPo 1595: III,135).

6.1.1 Notranje glasovno ujemanje ustvarja tudi nizanje nasprotnih pojmov, ki jih zastopata izhodiščno poimenovanje in njegovo nasprotje v Lutrovi *Hišni postili* ter poimenovalno različne ustreznice v slovenskem prevodu. Npr. *es gibt weder luft noch vnluft* (LH 1566: I,XXI) – *onu ne da ni ne vefselia ni shalofsti* (TPo 1595: I,33).

6.2 Na Trubarjevo zavedanje možnosti stilnega učinkovanja z nizanjem ekvivalentov pa zelo jasno kažejo številne dvojne in trojne povezave, za katere Lutrova predloga ni dajala osnove. Dodatno učinkoviti so pari glasovno podobnih ustreznic. Npr.: *begegnet der Herr Christus der Magdalena inn der gestalt eines Gertners* (LH 1566: II,IIb) – *je frezhal GOSPVD Christus te Magdalene, vshaltali eniga kopazha, Gartlerja ali Vertarja* (TPo 1595: II,2). Tričlenski niz tudi pomensko razširja predstavo, saj vanj niso vključene popolne sopomenke.

Na drugih mestih je Trubarju uspelo enakovredno nadomestiti premišljeno urejene in glasovno učinkovite dvodelne povedi iz prevodne predloge s preureje-

³⁷ Prvi samostalnik je izglagolski, drugi pa po izsledkih etimologije (prim. Bezljaj 1976: 159) izsamostalniški (*goljuf* → *goljufija*).

nimi strukturami. Opaznost in ritmično učinkovitost jim je – enako kot pri Lutru – zagotavljala enaka razporejenost stavčnih členov in ponavljanje elementov. Npr.: *Die Engel dürffen fein nicht / Die Teuffel wöllen fein nicht* (LH 1566: I,XXIII) – *Ty Angeli njega ne potrebuio, Ty Hudizhi njega ne hote* (TPo 1595: I,37). Trubarjevo besednoredno preurejanje besedila iz Lutrove predloge je mestoma pripeljalo do drugačnih, vendar enako učinkovitih struktur: *Denn deffelben ift es alles / vñ nichts mein* (LH 1566: III,LXXVII) – *Sakaj tiga iftiga je vse, inu moje nifhter* (TPo 1595: III,131). V navedenem primeru je Lutrovo hiazemsko ureditev zamenjala Trubarjeva podvojitev vzorca.

6.3 Tudi Lutrovemu prestopu v nižji pogovorni jezik z glasoslovno močno preoblikovanim (okrnjenim) besedjem, ki je vezano na vnaprej napovedano rečenico, razširjeno med preprostimi ljudmi, Trubar ni sledil: *Das gemein sprichwort ift vnfer vnfern burgern vñ bawrn: Wat: Ick heb ock noch twe penning to vertern* (LH 1566: III,LXXVIIa) – *Ta gmain perpuvid je mej nashimi purgary inu kmetizhi: Haj Ieli imam tudi she dva Vinarja ferzerati* (TPo 1595: III,131). Vzrok za opustitev priložnosti za glasovno barvanje jezika, pogovorno rabljenega v določenem družbenem okolju, je lahko bil v več desetletij trajajočem prizadevanju za enotnejšo podobo mladega slovenskega knjižnega jezika in ne morda v neobstajanju tovrstnih pogovornih različic ali v Trubarjevem nezavedanju njihovega obstoja. Na zavedanje stilne označenosti odlomka pa jasno kaže enostransko dodani uvajalni medmet.

7 Ob navedenih prevodnih razlikah, ki so bile odkrite s primerjavo večjega števila poglavij iz vseh treh delov *Hišne postile*, se je treba zavedati, da so številna mesta prevedena člensko, ustreznično in celo besednoredno povsem enako. Za pozornostitev popolne prevodne usklajenosti naj poleg že navedenega zadoščata še dva primera (1. zgled: LH 1566: I,XXII in TPo 1595: I,35; 2. zgled: LH 1566: II,Vb in TPo 1595: II,7.):

1	Luter	<i>Die</i>	<i>Engel</i>	<i>find</i>	<i>viel</i>	<i>ein</i>	<i>herzlichere</i>	<i>Creatur /</i>	<i>denn</i>	<i>wir</i>	<i>Menfchen</i>
	Trubar	<i>Ty</i>	<i>Angeli</i>	<i>fo</i>	<i>veliku</i>	<i>ene</i>	<i>zhaftitijhe</i>	<i>Stvari,</i>	<i>kakor</i>	<i>my</i>	<i>zhloveki</i>
2	Luter	<i>War</i>	<i>ift</i>	<i>es</i>							
	Trubar	<i>Reis</i>	<i>je</i>	<i>onu</i>							

Viri in literatura

- Ahačič 2007 = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 18).
- Bach 1985 = Heinrich Bach, *Die Rolle Luthers für die deutsche Sprachgeschichte, Sprachgeschichte 2*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1985 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.2), 1440–1447.

- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976.
- Duden 1998 = *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, Mannheim idr.: Dudenverlag, 1998 (Der Duden 11).
- Helbig – Buscha 1996 = Gerhard Helbig – Joachim Buscha, *Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Leipzig idr.: Langenscheidt – Verlag Enzyklopädie, ¹⁷1996.
- LB 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg, 1545, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
- LH 1544 = Martin Luther, *Hauspostill* I–III, Wittenberg, 1544, Bayerische Staatsbibliothek, Digitale Bibliothek, Münchener Digitalisierungszentrum. <<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00030597/images/>; <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00030598/images/>; <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00030599/images/>>
- LH 1566 = Martin Luther, *Haußpostill* I–III, Nürnberg, 1566. <<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=nbn:de:bvb:12-bsb10144055-7>>
- Merše 1990 = Majda Merše, Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze, v: *Razprave drugega razreda SAZU* 13 (1990), 163–179.
- Merše 1995 = Majda Merše, Kongruenz und Divergenz der Übersetzung von Verben in der Dalmatinschen und Lutherschen Bibelübertragung, v: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*, München: Verlag Otto Sagner, 1995 (Sagners slavistische Sammlung 24), 492–510.
- Merše 2007 = Majda Merše, Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 65–84.
- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Merše 2010 = Majda Merše, Raba samostalniških manjšalnic v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, *Slavistična revija* 58 (2010), št. 1, 45–63.
- Merše – Novak – Premk 2001 = Majda Merše – France Novak – Francka Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Muster Čenčur 1998 = Nanika Muster Čenčur, *Nemška slovnica po naše*, Ljubljana: Cankarjeva založba, ⁷1998.
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica 10).
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996.
- Orožen 2003 = Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2003 (Zora 26).

- Pogorelec 1972 = Breda Pogorelec, Trubarjev stavek, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 8 (1972), 305–321.
- Raecke 1995 = Jochen Raecke, »er sich des schwären Wercks /nämlich die Haußpostill D. Martini Lutheri / in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen«: »Windisches« in der »windischen Sprach« der Truberschen »Hishna Postilla«, v: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*, München: Verlag Otto Sagner, 1995 (Sagners slavistische Sammlung 24), 382–413.
- Rigler 1968 = Jakob Rigler, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1968 (Dela razreda za filološke in literarne vede 22; Dela Inštituta za slovenski jezik 10.)
- Seitz 1995 = Elisabeth Seitz, Govorniško stilno sredstvo ali pomoč pri prevajanju?: dvojično vnezniško priredbe v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Lutra in njunih sodobnikov, *Slavistična revija* 43 (1995), št. 4, 469–489.
- Seitz 1998 = Elisabeth Seitz, *Primus Truber – Schöpfer der slovenischen Schriftsprache?*, München: Verlag Otto Sagner, 1998 (Slavistische Beiträge 363).
- SP 2001 = Jože Toporišič idr., *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU (izd.) – Založba ZRC SAZU.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1970–1991.
- Stanovnik 2005 = Majda Stanovnik, *Slovenski literarni prevod 1550–2000*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005 (Studia litteraria).
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe: Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 42000.
- TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595. <<http://www.dlib.si/?urn=URN:NBN:SI:DOC-02UIU4RU>>
- TT 1581–82 = Primož Trubar, *TA CELINOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
- Vidovič Muha 1997 = Ada Vidovič Muha, Tipologija slovenskih ustreznih nemških zloženkam v Gutsmanovem slovarju, v: Breda Pogorelec (ur.), *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave: zbornik referatov 6. srečanja slavistov, Celovec – Ljubljana, 1989*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997, 39–54.
- Žele 2004 = Andreja Žele, Povedkovnik v slovenščini, *Jezikoslovní zapiski* 10 (2004), št. 1, 33–42.

Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

Trubar's *Hišna postila* in relation to Luther's original

Summary

A comparative analysis of Trubar's translation technique in his *Hišna postila* (Devotions for the Home)—that is, in his last and most extensive work, which was published nine years after his death—shows not only a close connection with Luther's original, but also many deviations from it. Two types of differences were determined: those conditioned on the differences between German and Slovenian when paired as languages in translation, and the result of the translator's desire to distance himself from the original.

The most apparent differences include translation expansions that were primarily used to make the translation easier to understand and so that the presentation of the content would be appropriately representational. Among these expansions, synonym pairs and polynomial strings stand out in frequency (e.g., *regiment* → *Regiment ali regiranje* 'reign or rule', *Mufica* → *Mufica ali pejtje* 'music or signing', *fechten* → *se fehtati inu bojovati* 'to fight or battle' etc.). The addition of a synonym (or elements with other sorts of content) created pairs and polynomial strings that differ in terms of part of speech (nominal and verbal strings predominate), as well as regarding the origin of the synonym (the structure *borrowed word* + *native synonym* predominates, but other combinations are also possible, such as a string of native synonyms). In contrast to Luther's version, verbal pairs are often arranged in the form of aspectual oppositions or pairs. By frequency of pairing, modal verbs and verbs of speaking stand out (e.g., *ſie . . . gefagt* 'she said' → *je ona . . . govorila inu pravila* 'she . . . said and told'; *er kan* 'he can' → *On . . . sna inu more* 'he is able to and can').

Trubar added or omitted individual elements based on his own judgment. Several examples show that he omitted more expressive content elements and added, for example, modifiers of circumstance, repeated subjects already mentioned, included objects, and replaced pronouns with more concrete nouns—all in order to keep the basic facts in mind and to sustain the presentation.

The difference between the language of the original and that of the translation is illustrated by departures at various levels of linguistic structure (e.g., at the lexical level, which also includes word-formational structure, and also at the morphological and syntactic levels). For example, in Trubar's translation German nominal compounds are often replaced by typified attributive clauses (e.g., *Engelpredig* → *Angelſka Pridiga* 'angelic sermon', *nothelffer* → *pomožnik is nadlug* 'helper in need'); Trubar reduced the expressional shortcoming through an established style with the inclusion of calqued verbs that are only partly connected to the verbs in the original; impersonal *man* 'one' is replaced with more concrete designations (e.g., *ljudje* 'people', *mi* 'we', *eden* 'one', etc.); adverbial modifiers of place used in parallel differ regarding the orientation of the action (e.g., *in diſe welt* → *na leta Svejt* 'into this world'), and so on. The linguistic difference also results in many changes in word order and several syntactic changes are the result of Trubar's conscious deviations from the original text: for example, direct speech is often replaced with

indirect speech and the textual sequence is often changed. The choice of description rather than coinage took place in both directions as a universal narrative option. Trubar also made the text conceptually closer to readers in Slovenia through geographical adaptation (e.g., *Teutschland* ‘Germany’ → *kranjska dežela* ‘Carniola’; he replaced *die Elbe oder der Rein* ‘the Elbe or the Rhine’ with the Slovenian rivers *Lublaniza ali Sava* ‘Ljubljana or Sava’), by citing verses from Slovenian songs, and by including phrasemes and phrases established in Slovenia (e.g., *am stillen Freytag* ‘on Good Friday’ [literally, ‘quiet Friday’] → *na veliki petak* ‘on Good Friday’ [literally, ‘great Friday’]). The expansions and contractions of the text in particular display Trubar’s capacity to stylistically shape the text because he skillfully replaced one type of styleme (attested in Luther’s original) with others. He did this effectively, for example, through arrangement in pairs, choosing synonyms formed the same way, phonological correspondence, and other means.

Posebna tvorba kolektivnih samostalnikov na *-ajne* v cerkljanskem narečju

Metka Furlan

V cerkljanskem narečju je mogoče prepoznati v slovenskem narečnem prostoru še neevidentiran vzorec za tvorbo kolektivnih samostalnikov na *-anje* = cerkljansko *-ajne*.

Ključne besede: kolektivni samostalniki, glagolniki, slovensko narečno besedotvorje, slovenska narečja, cerkljansko narečje slovenščine

Special derivation of collective nouns in *-ajne* in the Cerčno dialect

The Cerčno dialect reveals a still unreported pattern for the creation of collective nouns ending in *-anje* = Cerčno dial. *-ajne*.

Key words: collective nouns, deverbal nouns, Slovenian dialect word formation, Slovenian dialects, Cerčno dialect of Slovenian

1 Posebna tvorba kolektivnih samostalnikov v cerkljanskem narečju

Ob branju slovarja cerkljanskega narečja *Kako se reče po cerkljansko*, ki ga je sestavil ljubitelj ljudskega blaga Marko Razpet, ob številnih leksikalnih zanimivostih pozornost pritegne tudi posebna tvorba kolektivnih/skupnih samostalnikov, ki je v knjižnem jeziku nimamo, v drugih slovenskih narečjih in govorih pa tudi še ni bila prepoznana, zato menim, da je nanjo treba opozoriti, saj ta cerkljanski vzorec za tvorbo kolektivnih samostalnikov v slovenskih narečnih leksikonih ni osamljen, kot bo nakazano.

2 Cerkljanski kolektivni samostalniki na *-ajne*

Iz slovarskega gradiva Marka Razpeta lahko izluščimo samostalniške pare, pri katerih se prvi člen končuje na *-ajne* in ima v odnosu do podstavnega samostalnika jasen kolektivni pomen:

čišpajne 'češpljev nasad' : *čišpa* 'češplja' (= sln. *čēšpa* 'sliva, češplja');
guantajne 'oblačila, tekstil' : *guant* 'obleka';¹

¹ Samostalnik *gvànt gvánta* (m), 'obleka' je bil izposojen iz srvn. *gewant*, rod. *-des*, nvn. *Gewand* 'oblačilo, obleka' (Striedter-Temps 1963: 133; ESSJ: I, 188).

hrástajne 'skupek krast'² : *hrásta* 'krasta' (= sln. *hrásta* 'krasta');
púopkajne 'slabo razviti koruzni storži brez zrnja' < *skupek popkov' :
púopk 'poppek; brst' (= sln. *pôpek -pka* (m));
uibajne 'vrbovo šibje' : *uiba* 'vrbova šiba' (= sln. **viba*³).

Ob teh petih parih v slovarju nastopajo samostalniki na *-ajne*, ki imajo kolektivni pomen, a podstavni samostalnik v njem ni bil zabeležen, čeprav je možno, da v narečju obstaja ali je obstajal oziroma je narečna kolektivna tvorba na *-ajne* dokazljiva v širšem slovenskem ali slovanskem kontekstu:

bapkajne 'kozji ali ovčji iztrebki' : sln. *bobek -bka* (m) 'kozji ali ovčji iztrebek' (Pleteršnik), 'okrogel, trd iztrebek' (SSKJ);
bukajne 'bukov gozd'⁴ : sln. *buk (m) 'Fagus';⁵
flajnkajne 'meso z odvečno maščobo' < *'kosi mesa' : sln. *flânk (mesa)* 'kos (mesa)' (Pleteršnik);⁶
gábrajne 'gabrovo drevje' : sln. *gáber -bra* (m) 'Carpinus' (Pleteršnik, SSKJ);
hrástajne 'hrastov gozd' : sln. *hrást* (m) 'Quercus';
máčkajne 'vrbovje' : sln. *mačka 'vrba', prim. sln. *máčica* 'vrbov cvet';
rabidajne 'robidovje' / *rbidajne 'robidovje' : sln. *robída* (ž) 'Rubus fruticosus'.⁷

Poleg teh dveh skupin na izsamostalniško tvorbo kažejo še nekateri drugi primeri, pri katerih pa tvorba na *-ajne* glede na podstavni samostalnik nima le kolektivnega pomena 'skupek X' ← 'X', ampak vsebujejo tudi pripadnostni sem, saj izražajo skupek enot, ki so sestavni del označenca ali pa so v zvezi z označencem, ki ga X poimenuje:

² Samostalnik je v slovarju predstavljen s pomeni 'hrastovina; hrastov gozd; skupek krast', kar nakazuje, da sta v narečju obstajala homonimna kolektiva, pri čemer je bil prvi tvorjen iz *hrást* (dendronim), drugi pa iz *hrásta* 'krasta'. Narečnega dendronima *hrást* Razpetov slovar ne evidentira.

³ Samostalnik *viba* v pomenu 'vrbova šiba' v slovenski leksiki še ni bil evidentiran. V Pleteršnikovem slovarju navedeno pomensko drugačno *viba* 'spirala' za področje Kranjske je s to cerkljansko besedo verjetno sorodno.

⁴ Samostalnik pomeni tudi 'bukovina', tj. 'bukov les'.

⁵ V slovenskem apelativnem fondu samostalnik *buk 'Fagus' ni bil evidentiran, čeprav je refleks psl. *bukъ 'Fagus' znan v skoraj vseh drugih slovanskih jezikih, prim. SP: 1, 444; ESSJa: 3, 90.

⁶ Cerklj. refleks *flajnk iz izhodnega sln. *flânk* (← kor. n. *flânke* (m) 'velik kos'; Striedter-Temps 1963: 120) kaže na razvoj *n > n'* pred velarom *k* (prim. sln. *zânka*, narečno *zánjka*) in cerkljanski premet palatalnega *n' v jn*.

⁷ V to skupino bi lahko uvrstili samostalnik *lápajne* 'vrsta obvodne rastline z velikimi listi' le, če to fitonimično poimenovanje ohranja pomensko podstavo *'listje'. Znaki o obstoju psl. *lapъ (m) 'list' pa so le posredni, prim. psl. izpeljanko *lapъtъ (m) 'širokolistna rastlina', blg. nar. *lápъt* 'širokolistna rastlina, ki se spomladi uporablja za krmo'.

bierzajne 'listi ohrovta' : *bierza* 'ohrovť';⁸
brúozgajne 'mleto sadje' : sln. *brôzga* 'tekoča mešanica raznovrstnih stvari';
lipajne 'lipovi cvetovi'⁹ : sln. *lípa* (ž) 'Tilia';
maklaužejne 'darila, ki jih dobijo otroci na Miklavžev dan'¹⁰ : sln. *Miklávž* (m)
 'oseba, predstavljajoča svetega Miklavža, ki na večer pred 6. decembrom
 obdaruje otroke' (SSKJ);
sierkajne 'koruzna slama' : *sierk* 'koruza'.

V to skupino lahko vključimo tudi primere, kjer samostalniki na *-anje* označujejo les dreves, označenih s podstavnim samostalnikom, če vzamemo v ozir, da se enako pomensko polje uresničuje tudi pri tvorbi kolektivnih samostalnikov na *-ina*, prim. sln. *bukovina* 'bukov les' + 'bukov gozd' in slov. *bučina 'bukov gozd'/'bukov les' < **buk-ina:¹¹

bukajne 'bukovina' : sln. *buk (m) 'Fagus' (gl. zgoraj);
hrástajne 'hrastovina' : sln. *hrást* (m) 'Quercus' (gl. zgoraj);
lipajne 'lipovina' : sln. *lípa* (ž) 'Tilia' (gl. zgoraj);
liškajne 'leskovina' : *liška* 'leska' (= sln. *lěska*);
smříkajne 'smrekovina' : *smřika* 'smreka' (= sln. *smřéka*).

Pri preostalih nedvomno izsamostalniških tvorjenkah na *-ajne* je iz leksikalnega pomena kolektivni sem razpoznaven, a med izpeljanko in podstavnim samostalnikom pomensko razmerje ni enako jasno izraženo kot v zgornjih primerih:

cajhajne 'vrsta hlačevine' : *cajh* 'vrsta blaga za obleke';¹²
kacajne 'blago za odeje' : *kac* 'odeja' (= sln. *kôc kóca* (m) '(volnena) odeja');
lozajne 'trta, srobot'¹³ : sln. *lóza* (ž) 'trta';
uěunkajne / *uiunkajne* 'lipovo ali jesenovo vejevje, primerno za krmo' : *viě-unk* / *uiunk* 'lipovo ali jesenovo vejevje, še sveže povezano z listi vred v snop, osušeno uporabno za zimsko krmo, vejnik' < sln. *vějėvnik.

⁸ Samostalnik je bil kot **be:rza* 'ohrovť' sočasno z **ben'di:ma* 'trgatev' (← furl. *vendème* 'trgatev') izposojen iz rom. predloge z bilabialno izreko vzglasnega konzonanta, tj. [werza], prim. furl. *verze* 'ohrovť', it. *verza* 'isto', lat. *viridia* (s) *'zelenje' k adj. *viridis* 'zelen'. Iz iste rom. besedne družine je bil izposojen sln. nar. sinonim *vr'zo:ta* (ž) 'ohrovť', toda cerkljansko *bər'zuŋta* (Kenda-Jež 2002), prim. ben. it. *verza* 'ohrovť' poleg *cavolo ver-zotto* 'isto'.

⁹ Samostalnik pomeni tudi 'lipovina', tj. lipov les.

¹⁰ Cerklj. izglasje *-ejne* iz prvotnega *-ajne* je sprožil preglas za konzonantom ž.

¹¹ Oba pomena ima npr. slš. *bučina* (ESSJa: 3, 75).

¹² Samostalnik je bil kot **'ca:jg*, prim. štaj. *'ca:jg-ga* (m), 'hlačevina' (Weiss 1998), sočasno z besedami tipa *tājč* (m) 'zlodej' (: nvn. *Deutsch*), *lajhter* 'candelabrum' (Megiser) (: nvn. *Leuchter*) itd. izposojen iz n. nar. *zajg, nvn. *Zeug* 'sukno, blago'.

¹³ Prim. *Na pagarišu sa se razrásle kapriue mpa lozajne* 'Na pogorišču so se razrasle koprive in l.'.

3 Slovnčni razvoji v cerkljanskih glagolnikih na *-ajne*

Preostali samostalniki na *-ajne*, ki jih Razpet navaja v svojem slovarju, so razen izposojenke *'lzajne* 'drobni rezanci'¹⁴ izglagolski, tvorjeni iz glagolov z nedoločnikom na *-at* (= sln. *-ati*). Glede na leksikalni pomen pa jih je mogoče razdeliti na prave glagolnike:

brízajne 'mačje gonjenje, parjenje' : *bríznat se* 'goniti se' (= sln. *bréznati se* 'pariti se (o mačkah)';
cmakajne 'cmokanje' : *cmakat* 'cmokati' (= sln. *cmokáti*);
couprajne 'čaranje' : *couprat* 'čarati' (= sln. *côprati* 'čarati');
dristajne 'driska' : sln. *dristati* 'imeti drisko' (Pleteršnik);
jáskajne 'glasno vpitje, javsk, javskanje' : *jáskat* 'glasno vpiti, javskati';
kauajne 'kovanje'¹⁵ : *kauát* 'kovati' (= sln. *kováti*);
kazlajne 'bruhanje' : *kazlat* 'bruhati' (= *kozláti* 'bruhati');
maušlajne 'igranje mavšlja' : *maušlat : *maušl* 'mavšelj, hazardna igra s kartami';
pácajne 'kvašenje; cvrtje na vročini'¹⁶ : *pácát* 'kvasiti; biti na vročini' : *páca* 'kvaša';
šlifajne 'fino brušenje'¹⁷ : *šlifat 'brusiti'.¹⁸

Od preostalih glagolnikov samo eden, tj. *pácajne* v pomenu 'posoda, v kateri se nekaj kvasi' (: *pácát* 'kvasiti; biti na vročini') kaže na slovnčni razvoj glagolnik → ime kraja dejanja / nomen loci (tip *stanovanje*). Samo eden, tj. *klíklejne* 'celoten pribor za klekljanje' : *klíklet* 'klekljati' (= sln. *klĕkljati*), kaže na razvoj glagolnik → ime sredstva dejanja / nomen instrumenti. Vsi preostali pa kažejo na slovnčni razvoj glagolnik → ime rezultata dejanja / nomen rei acti (tip *žaganje/žganje/cvrtje* (rezultat)):

kauajne 'okovje' : *kauát* 'kovati';
žágajne 'žagovina' : sln. *žágati*;
žámlajne / *žámlejne* 'odrezki pri žaganju desk' : sln. **žáml(j)ati*, *žámati* 'robiti, po vrvici obtesovati bruno ali desko',¹⁹ *žámanje* 'kar pri tesanju/žamanju odpade' (Pleteršnik);
žíegnajne 'vsebina košare, ki se nese blagoslovit v cerkev na veliko soboto' : *žíegnat* 'blagosloviti' (= sln. *žégnati*);
žúorgajne 'brozga mletega sadja, pripravljena za kuho' : sln. *žôrgati* 'cmokati, čofotati', npr. v *slabih čevljih ji je žorgala voda, žorgajoča brozga* (SSKJ).

¹⁴ Iz it. *lasagna* oz. furl. *lasàgne* 'vrsta rezancev' (ESSJ: II, 138; III, 176, s. v. *rezánji*).

¹⁵ Samostalnik pomeni tudi 'okovje'.

¹⁶ Tudi v pomenu 'posoda, v kateri se kaj kvasi', slovnčno torej nomen loci.

¹⁷ Metaforično tudi 'pranje možganov' in nato 'zagovor', prim. *Mogu je jet h ta uišimu na šlifajne, pa ga še ni nazáj* 'K nadrejenemu je moral iti na zagovor, pa ga še ni nazaj'.

¹⁸ Zaradi vzglasnega *š-* je bi glagolnik tvorjen iz novejše glagolske izposojenke nemškega izvora, prim. nvn. *schleifen* 'brusiti'.

¹⁹ Glagol je bil izposojen iz n. nar. *sām-n*, bav. n. *säumen* 'obtesovati' (Striedter-Temps 1963: 249).

Za vse od zadnjih 5 primerov in tudi za *kliklejne* je značilno, da ne označujejo enega predmeta, ampak več ali pa skupek predmetov, ki so bili rezultat ali sredstvo glagolskega dejanja. Pojav je razpoznaven tudi v knjižni leksiki, saj glagolniki z rezultativnim pomenom tipa *žaganje*, *govorjenje* ne označujejo le enega predmeta, ki je rezultat glagolskega dejanja, ampak več, prim. *žaganje* 'drobni delci lesa, ki seodrezujejo pri žaganju' (SSKJ), *govorjenje* 'besede' poleg 'govor' (Bajec 1950: 14). Vsebovanje kolektivnega slovničnega sema je pri rezultativnih glagolnikih in očitno tudi pri imenih sredstva dejanja, ki so izvorni glagolniki, verjetno posledica njihove tvorjenosti iz nedovršnih glagolov. Cerkvonoslovanski skupni samostalniki tipa *roždenije* 'sorodstvo', *znanije* 'znanci' lepo kažejo, da glagolniki prek rezultativnega pomena lahko postanejo pravi skupni samostalniki. Kolektivni sem je kot del pomena glagolnikov očitno zaznal že Bajec, ko je zapisal: »Zdi se, da je imel jezik pri tvorbi glagolnikov dostikrat občutek njih zbirnega pomena (za kolektiva rabi ista pripona *-bje!*), od tod tudi dejstvo, da nimajo plurala razen v izjemnih primerih, kjer je prišlo do pomenskega premika« (Bajec 1950: 16).

3.1 Cerkljanska kolektivna pripona *-ajne* izvira iz glagolnikov na *-ajne*

Enakozvočje v izglasju med cerkljanskimi skupnimi samostalniki tipa *čišpajne* in cerkljanskimi glagolniki tipa *briznajne* < *bréznanje* zato gotovo ni posledica konvergentnega fonetičnega razvoja iz različnih izhodišč, kot bi preuranjeno morda lahko sklepali zaradi cerklj. razvoja nenaglašene zaporedja *-vi-* v *-j-* (npr. *'barajna* (ž) 'borov les' < *borovina*, *pajtica* (ž) 'potica' < **povitica* itd.²⁰). Obe slovnični kategoriji, tako kolektivni samostalniki na *-ajne* kot tudi glagolniki na *-ajne*, vsebujeta isto narečno izglasje *-ajne*, ki se je razvilo iz sln. *-anje* < psl. **-anъje*.

Pri glagolnikih je izglasje *-anje* občuteno kot pripona, zgodovinsko pa predstavlja seštevek izglasja glagolske osnove *-a-*, ki se še ohranja v nedoločnikih na *-ati*, in pripone za tvorbo glagolnikov *-nje* < psl. **-nъje*. Iz cerkljanskega gradiva je mogoče videti, da je bilo izglasje *-ajne* (< *-anje* < psl. **-anъje*) prav zaradi kolektivnega sema rezultativnih glagolnikov (iz nedovršnih glagolov) občuteno kot kolektivna pripona, kar je sprožilo, da se je začelo uporabljati pri tvorbi izsamostalniških kolektivov.

3.2 Cerkljanski kolektivni samostalniki na *-ajne* v drugem narečnem viru

Tudi slovarske zbirke, ki jih izdelujejo ljubitelji narodnega blaga, so izjemno dragocen in dobrodošel vir za jezikoslovne obravnave. Resnici na ljubo pa mora jezikoslovec ljubiteljsko zbrano in zapisano narečno gradivo vendarle uporabljati previdno, saj zaradi laičnega avtorja lahko tudi ni povsem zanesljivo, ker tak zbiratelj pač ni seznanjen z vsemi preverjalnimi postopki, ki jih pri zbiranju narečnega gradiva uporablja strokovno usposobljeni jezikoslovec dialektolog. Čeprav je moja pozornost do cerkljanskih kolektivnih samostalnikov na *-ajne* najprej pritegnilo ljubiteljsko zbrano narečno gradivo Marka Razpeta in sem v prispevku prav zato dala prednost njegovemu gradivu, je njegovo gradivo vsaj v tem obravnavanem besedotvornem pogledu povsem zanesljivo, saj enak besedotvorni vzorec skupnih samo-

²⁰ O pojavu prim. Kenda-Jež 1999: 222s.

stalniki v cerkljanskem narečju potrjuje tudi gradivo, ki ga je zbrala dialektologinja Karmen Kenda-Jež. Njeno cerkljansko gradivo nekatere skupne samostalnice na *-ajne*, navedene v Razpetovem slovarju, potrjuje, npr. *'bięrzajne* (s) 'ohrovtovo listje', *'bukajne* (s) 'bukovje, bukov gozd', *'či:špajne* (s) 'češpljevo drevje, sadovnjak', *'ya:brajne* (s) 'gabrov gozd', *'ɣwan'ta:jne* (s) 'oblačila, tekstil', *'x'ra:stajne* (s) 'hrastov gozd', *'kacajne* (s) 'blago za odeje'. Vsebuje pa tudi take, ki jih v Razpetovem slovarju ni, npr. cerklj. *'iyla* (ž) 'tanek koničast predmet' in iz tega tvorjen kolektivni samostalniček *'iylajne* (s) 'igličevje'. Kakor koli že, dva različna vira narečnega gradiva potrjujeta cerkljanski besedotvorni vzorec za tvorbo kolektivnih samostalnikov na *-ajne* < sln. *-anje*.

4 Cerkljansko-črnovrško-porabski kolektivni samostalniki na *-anje*

Tvorba glagolnikov na *-anje* je splošnoslovenska poteza, zato bi tvorbo kolektivov na *-anje*²¹ upravičeno pričakovali tudi v drugih naših narečjih. Pa ni tako. Do zdaj tvorba kolektivnih samostalnikov na *-anje* še ni bila prepoznana v nobenem od slovenskih narečij ali govorov. Vzroka za to sta lahko dva. Zbiralci slovenskega narečnega gradiva nanj lahko niso bili pozorni, čeprav v narečjih ali govorih obstaja. Možno pa bi bilo tudi predpostaviti, da je besedotvorni vzorec kolektivov na *-anje* mlad in arealno omejen na cerkljansko narečje. Podatek, ki sem ga našla v geografsko bližnjem in tudi oddaljenem območju slovenskega jezikovnega prostora, govori za večjo verjetnost prvega vzroka.

Cerkljanskemu paru *'ɣwan'ta:jne* (s) 'oblačila, tekstil' : *'ɣwa:nt* (m) 'oblačilo' namreč formalno in pomensko ustrežata črnovrški *'ɣuantājnę* (s) 'perilo'²² : *'ɣuąnt* 'obleka' (Tominec 1964) in porabski *'gvántanje* 'oblačila' : *'gvánt* (m) 'obleka'. V Mukičevem porabskem narečnem slovarju je samostalniček *'gvántanje* predstavljen s pomenom 'oblačilo' (Mukič 2005), toda iz prav tam navedene rabe tega samostalnika, ki nastopa v rodilniku ednine, in iz prevoda v slovenski knjižni jezik je lepo razvidno, da porabsko *'gvántanje* označuje več različnih oblačil skupaj in da je kolektivni samostalniček:

Dósta lęjpoga 'gvántanja má 'Ima veliko lepih oblačil'.

²¹ V Pleteršnikovem slovarju omenjeni kolektivni samostalniček *'brvānje* (s) 'vsaj po večem že obtesani hodi', ki ga navaja za Belo krajino in je bil zapisan že v Janežičevem in Cigaletovem slovarju (Pleteršnik), ter v Šašljevi belokranjski zbirki navedeno *'lakānje*, ki je slovnično predstavljeno kot kolektivni samostalniček srednjega spola, pomensko pa z 'vlakno' (Šašelj 1906), sta samo površinsko enaka obravnavanim kolektivom, dejansko pa vsebujeta kolektivno pripono *'-bje* in spadata v tip *'lįstje* ← *'lįst* (m) z *a*-jevskim refleksom novoakutiranega polglasnika. Prvi primer *'brvānje* je Pleteršnik (enako tudi Bezljaj v ESSJ: I, 49) pravilno povezal s sln. *'brvno* (s) 'bruno' < **brvñnó*. Torej **brvñnbje* > sln. **brvānje* in **volkñnó* (> sln. *'vlákno*) → **volkñnbje* > sln. **vlakānje* > bkr. *'lakānje*.

²² Pomen 'perilo' se je verjetno razvil prek kolektivnega pomena *'*oblačila* (ki se perejo).

Potrditev za kolektivno vrednost porabskega *gvántanje* pa najdemo tudi v dveh rabah, ki ju je bilo mogoče najti v časopisu *Porabje*, glasilu Slovencev na Madžarskem:

Lepau vöšivane prte, kikle, bluze, vankiše i drügo gvantanje se je najbolje vidlo ženskam (Porabje 16 (2006), št. 4 (15. jun.), 2) 'Lepo vezeni prti, krila, srajčke, vzglavniki in druga oblačila so bili ženskam najbolj všeč'.

Gvantanje sem emo rezervno, vse leke majce, leke hlače (Porabje 19 (2009), št. 33 (13. avg.), 4) 'Imel sem rezervna oblačila, vse lahke majice, lahke hlače'.

4.1 Istrsko škárpanje 'čevlji'

Naj v zvezi z narečnimi kolektivnimi samostalniki na -anje opozorim še na besedotvorno podoben primer iz Istre. V zbirki Rožane Koštiál *Ljudske iz šavrsinske Istre* v pesmi iz Planjave pri Pučah

*Pleše, pleše, črne kus!
Kaj bon plesal, ki sen bus.
Prodaj vole en konjé,
kepe nove škárpanje. (Koštiál 1996: 75)*

nastopa samostalnik *škárpanje*, ki more biti domača izpeljanka iz širše znanega singulariva romanskega izvora *škarpa* (ž) 'čevelj' (prim. it. *scarpa* 'čevelj'). Iz tožilniške zveze *nove škárpanje* 'nove čevlje' je razvidno, da samostalnik ne nastopa kot kolektiv, ampak kot števeni samostalnik v tožilniku množine. Čeprav ga Koštiálova pomensko pojasnjuje tako z množinskim ustreznikom *čevlje* kot tudi z edninskim *obutev* (Koštiál 1996: 76), bi bilo iz tega osamljenega primera preuranjeno sklepati, da se kolektivni samostalniki na -anje potrjujejo tudi v Istri in da je bil prvotni kolektiv *škárpanje* 'obutev' reinterpreteriran v števeni samostalnik na podlagi množinske rabe označevalcev tipa *čevlji*, it. *scarpe* itd.

5 Zaključek

Cerkljansko-črnovrško-porabski besedotvorni par *gvantanje* (s) 'oblačila' : *gvant* (m) 'obleka' predstavlja zanesljiv znak, da cerkljanski kolektivi na -anje = sln. -anje v slovenskem jezikovnem prostoru niso osamljeni in da bi bili v prihodnje lahko prepoznani vsaj še v katerem od drugih slovenskih narečij ali govorov.

Ker so kolektivni samostalniki lahko imenska predloga pri tvorbi zemljepisnih imen (tip *Vitanje* (ed.) < *Vit-anje 'kraj, kjer prebivajo Viti'²³) in priimkov iz hišnih imen (npr. cgn *Grah* : cgn *Grahanje*), bi bilo pri nadaljnjem evidentiranju teh slovenskih kolektivov treba upoštevati možnost, da se ohranjajo tudi v slovenskem onomastičnem fondu.

²³ Toponim je s hipokorističnim antroponomom *Vitъ povezal Bezljaj 1961: 303, a imena besedotvorno ni razložil. Pri imenu je možna postavitev tudi drugačne morfemske meje, in sicer *Vitan-ъje '*kraj, kjer prebivajo Vitani' iz hipokoristika *Vitanъ (tipa *Milanъ, *Zoranъ itd.).

Viri in literatura

- Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika I: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana: SAZU, 1950 (Dela razreda za filološke in literarne vede 1).
- Bezljaj 1961 = France Bezljaj, *Slovenska vodna imena II*, Ljubljana: SAZU, 1961 (Dela razreda za filološke in literarne vede 9).
- ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976–2007.
- ESSJa = *Étimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov 1–*. Moskva: Nauka, 1974–.
- Kenda-Jež 1999 = Karmen Kenda-Jež, Fonološki opis govora kraja Cerčno (OLA 6, SLA 166), *Jezikoslovni zapiski 5* (1999), 207–234.
- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja: doktorska disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2002. Tipkopis.
- Košťál 1996 = Rožana Košťál, *Ljudske iz šavrinske Istre*, Devin, 1996.
- Mukič 2005 = Francek Mukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, 2005.
- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895: elektronska izdaja*, ur. Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Kamnik: Amebis, 2006.
- Porabje = *Porabje: časopis Slovencev na Madžarskem*, Monošter 1991–.
- Razpet 2006 = Marko Razpet, *Kako se reče po cerkljansko*, Cerčno: Občina – Ljubljana: Jutro, 2006.
- SP = *Słownik prasłowiański I–*, Wrocław idr.: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1974–.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1963.
- Šašelj 1906 = Ivan Šašelj, *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada I*, Ljubljana: Katoliško tiskarsko društvo, 1906.
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: SAZU, 1964 ((Dela razreda za filološke in literarne vede 20).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000.
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrecke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Slovarji).

Special derivation of collective nouns in *-ajne* in the Cerčno dialect

Summary

The Cerčno–Črni Vrh–Rába Valley word formational pair *gvantanje* (n.) ‘clothing’ : *gvant* (m.) ‘clothes’ is a reliable sign that the Cerčno dialect collectives in *-ajne* = Sln. *-anje* are not isolated in Slovenian linguistic territory and that they could be identified in the future at least in some other Slovenian dialects and subdialects.

Because collective nouns can also serve as a base for the formation of geographical names (the type *Vitanje* (sg.) < *Vit-anje ‘place where [people named] Vit live’) and surnames < oeconyms (e.g., surname *Grah* : surname *Grahanje*), in the further inventorying of these Slovenian collectives it is necessary to consider the possibility that they are also preserved in Slovenian onomastic material.

Vezljivost treh glagolov mišljenja v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (s poudarkom na vezavi)

Robert Grošelj

Razprava obravnava razvoj vezljivosti mišljenjskih glagolov *misliti*, *mneti*, *meniti* v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (s poudarkom na vezavi). Opredeljeni so pomeni glagolov, po pomenih so vzpostavljeni pomenski in vezavnostni vzorci, določena je njihova stabilnost, razvojne značilnosti in medsebojna konkurenčna razmerja. Na koncu razprave so primerjane vezljivostne značilnosti med glagoli mišljenja.

Ključne besede: zgodovina slovenščine, razvoj vezljivosti, vezava, glagoli mišljenja

The valency of three verbs of thinking in the history of standard Slovenian (with an emphasis on government)

This article examines the development of valency for the verbs of thinking *misliti* 'to think', *mneti* 'to believe', and *meniti* 'to believe' in the history of Slovenian (with an emphasis on government). It defines the meanings of the verbs, presents their semantic and government patterns by meaning, and defines their stability, developmental characteristics, and competition with one another. The article concludes with a comparison of the valency characteristics among the verbs of thinking.

Key words: history of Slovenian, development of valency, government, verbs of thinking

0 Uvod

V razpravi je predstavljen razvoj vezljivosti mišljenjskih glagolov *misliti*, *mneti*, *meniti* v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (s poudarkom na vezavi). Na podlagi slovenskih slovarskih del je opredeljeno pomenje glagolov mišljenja, s pomočjo korpusa, ki ga sestavljajo besedilnih zgledi iz celotnega knjižnojezikovnega razvoja slovenskega jezika, pa so določene vezljivostne značilnosti glagolov, kot se kažejo skozi zgodovino jezika. Po posameznih pomenih glagolov so vzpostavljeni najprej pomenski, nato vezavnostni vzorci, določena je njihova stabilnost, razvojne značilnosti in medsebojna konkurenčna razmerja. Na koncu razprave so primerjane vezljivostne značilnosti glagolov mišljenja, s čimer se lahko izpostavijo tudi konkurenčna razmerja med glagoli v opredeljenih pomenih.

Namena večstopenjske diahrone vezljivostne analize pomensko sorodnih glagolov sta dva: (1) prikazati večplastnost vezljivostnih zmožnosti mišljenjskih glagolov in razmerij med njimi skozi zgodovino slovenskega jezika; (2) dokazati, da se s spreminjanjem pomena glagolov spreminjata tudi njihova vezljivost in veza-va (za slednje prim. Žele 2003).¹

0.1 Gradivo in korpus

0.1.1 Gradivo raziskave predstavljajo slovenski glagoli **mísliti**, **mnéti**, **méniti** (tudi *meníti*).² Glagoli pomensko spadajo med mišljenjske, kot takšne pa jih lahko opredelimo tudi etimološko (prim. psl. ***mysliti**, ***mněti**, ***měniti**; gl. razdelek 1).

0.1.2 Korpus za vezljivostno analizo slovenskih glagolov mišljenja sestavljajo izpisi celotnih besedilnih zgledov iz slovarskih in neslovarskih del, ki pokrivajo ves knjižnojezikovni razvoj slovenskega jezika (od 10. do 21. stoletja; obsežno gradivo se pojavi šele z nastopom knjižnega obdobja v drugi polovici 16. stoletja).

Za **predknjižno obdobje** je bilo v raziskavi upoštevano gradivo *Brižinskih spomenikov* (10.–11. stoletje; **BS**) in besedil *predknjižnega izročila* (od 14. stoletja do leta 1550; Mikhailov 1998). Za **16. stoletje** so bila pregledana tale dela: P. Trubar (**T**) – *Catechismus in Abecedarium* iz leta 1550 (**TC 1550**, **TA**), *Articuli oli deili te prave, stare vere kersčanske* iz leta 1562 (**TAr**), *Cerkovna ordninga* iz leta 1564 (**TO**) in *Ta celi catechismus, eni psalmi inu tih vegših godii stare inu nove kersčanske peisni* iz leta 1574 (**TC 1574**); S. Krelj (**K**) – *Otrozhia Biblia* iz leta 1566 (**KB**); J. Dalmatin (**D**) – *Biblia* iz leta 1584 (**DB**). Za **17. stoletje** je bil upoštevan *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (2006; **SJJSv**), za **18. stoletje** pa Japljev prevod *Svetega pisma* (1784–1802; **Jap**). Za **19. stoletje** so bili pregledani *Slovar Prešernovega pesniškega jezika* (1977; **Preš.**), Wolfov prevod *Svetega pisma* (1856–1859; **W**) in *Pleteršnikov slovar* (1894–1895; **Plet.**). Za **20. stoletje** sta bila upoštevana *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991, 1998; **SSKJ**) in *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov* A. Žele (2008; **VSSG**).³

0.2 Metode

0.2.1 Pomenska analiza glagolov mišljenja izhaja iz pomenskih razlag v analiziranih slovarskih virih. Pomenske razlage se je skušalo uravnotežiti s preveritvijo besedilnih zgledov, poskus dopolnitve pa je slonel na urejevalnem, sintagmatskem načelu slovarskega pomena: slovarski pomen izkazuje podredno razmerje pomenskih sestavin s

¹ Razprava je predelano poglavje avtorjeve disertacije *Vezava glagolov umevanja v slovenskih jezikih* (mentorici red. prof. dr. Alenka Šivic-Dular, izr. prof. dr. Andreja Žele), obrnjene februarja 2010 na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

² Iz analize so izključene tvorjenke z omenjenimi glagoli v skladenjski podstavi (po teoriji slovenskega skladenjskega besedotvorja, prim. Vidovič-Muha 1988); raziskava njihovih pomenskih in vezljivostnih sprememb glede na netvorjenke si zasluži ločeno obravnavo (upoštevati bi bilo treba predvsem sestavljenke in tvorjenke s povratnoosebim zaimkom kot prostim morfemom).

³ Izpisani zgledi z izpričanimi vezljivostnimi (pomenskimi in vezavnostnimi) značilnostmi glagolov so bili na podlagi uveljavljenih zapisov (prim. predvsem SPP) oblikovani v pomenske in vezavnostne vzorce, primerne za vezljivostno analizo.

skladenjsko vodilno **uvrščevalno pomensko sestavino (UPS)** in skladenjsko odvisnimi **razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS)**; Vidovič-Muha 2000: 53).

Na ta način so bili vzpostavljeni tudi t. i. **primerljivi pomeni**, tj. pomeni z enako UPS in čim več prekrivnimi RPS, ki omogočajo primerjavo vezljivostnih možnosti med glagoli.

Sistematizacija slovarskih virov in zgledov, ki temelji na zgodovinskorazvojnem urejevalnem načelu, omogoča opredelitev pomenov z vidika **časovne ustaljenosti** (v katerem obdobju se pomen pojavlja). Podatki o časovni ustaljenosti pomenov so sicer podrejeni njihovi relativni razvrstitvi, ki temelji na kriteriju **pogostnosti**.

0.2.2 Vezljivostna analiza glagolov mišljenja temelji na sodobnih obravnavah glagolske vezljivosti (prim. Karolak 1984, VV 1987, Žele 2001). **Vezljivost** je zmožnost določene besede (t. i. nosilca vezljivosti),⁴ da veže nase napovedljivo število vezljivostnih položajev, je torej napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (nasproti **družljivosti**, ki označuje prosta mesta). Obvezna skladenjska mesta, ki so napovedljiva iz **pomenske usmerjenosti** glagola (z udeleženskimi vlogami), so zasedena s t. i. določili v določeni slovnični obliki (strukturnoskladenjska vezljivost; Žele 2001: 13).⁵

Pomenska usmerjenost ali **pomenskoskladenjska vezljivost** je lastnost nosilca vezljivosti, da s svojim pomenom jezikovno odraža določeno zunajjezikovno mikrosituacijo; pomenske entitete, ki ustrezajo predmetnim ali abstraktnim sestavinam zunajjezikovne mikrosituacije, predstavljajo **udeleženci**. Njihovo vsebinsko opredelitev pokrivajo **udeleženske vloge**; v sodobnih vezljivostnih razpravah se pogosto stremi k njihovi tipizaciji (npr. SČ 1998: 38–41; tudi Orešnik 1992).

Na podlagi pomenov in besedilnih zgledov so bile določene tudi pomenskoskladenjske značilnosti glagolov mišljenja v slovenskem jeziku. Osrednjo vlogo med njimi imajo **udeleženci**, ki jih predvideva usmerjenost glagola. Na podlagi glagolskega pomena, pomenskih in skladenjsko-oblikovnih lastnosti udeležencev so se oblikovale njihove **udeleženske vloge**. Kompleksno **pomensko (vezljivostno) razmerje** med udeleženci, ki ga usmerja nosilec vezljivosti (usmerjenosti), ponazarjajo **pomenski (vezljivostni) vzorci**, npr. *nosilec* mišljenja – *vsebina* (brez upoštevanja predvidljivega nosilca, npr. *misliti – kaj*).⁶

Pomenska usmerjenost se izrazno uresničuje v **strukturnoskladenjski vezljivosti**, ki je v raziskavi poimenovana **vezava** (po Dular 1982). Udeleženci pomenske usmerjenosti glagola so skladenjsko ali – bolje – besedilno realizirani kot **določila**⁷ v določeni slovnični obliki (oblikoslovne, oblikoskladenjske kategorije

⁴ Najbolj tipični nosilci vezljivosti so glagoli, pridevniki (označujejo različna stajska lastnostna razmerja), poleg njih pa še izglagolski in izpridevniški samostalniki (Žele 2001: 15).

⁵ Nepolnopomenski glagoli oz. glagoli v pomožniški vlogi kot slovničnofunkcijska jedra povedi lahko v okviru strukturnoskladenjske vezljivosti uvajajo samo neudeležensko povedkovodoločilno vezljivost (Žele 2001: 13).

⁶ Pri opisni predstavitvi pomenskega vzorca levi udeleženec ni upoštevan, in sicer zaradi njegove predvidljivosti.

⁷ Določila so lahko na levi ali desni strani jedra (nosilca vezljivosti). T. i. **levi vezljivosti** pripadajo določila v skladenjski funkciji osebka (v nekaterih vezljivostnih pristopih tudi logičnega osebka), medtem ko ostala določila pripadajo t. i. **desni vezljivosti**.

tipa sklon, nedoločnik, odvisnik itn.). Vezava je vpliv skladenjsko odločilnih slovarskih lastnosti besedne podstave nosilca vezljivosti na izbiro kategorialnih (ne-slovarskih) lastnosti določila (slovnična oblika) oz. predvidljivosti teh lastnosti na podlagi slovarskih lastnosti nosilca vezljivosti (prir. po Dular 1982: 78).

Na osnovi ugotovljenih pomenskih (vezljivostnih) razmerij, udeležencev in besedilnih zgledov so se razkrile strukturnoskladenjske značilnosti slovenskih glagolov mišljenja. Iz besedilnih zgledov so se izpostavila **določila** oz. **določilne možnosti**, vzporednost pomenskega in strukturnega vezljivostnega razmerja v okvirih posameznih pomenov pa je prikazana s pomočjo **vezavnostnih vzorcev**, ki predstavljajo formulaični prikaz vseh določilnih realizacij pomena glagolskega leksema, npr. **Snom – VF – SENT**. V okvirih posameznih pomenov je bil določen časovni lok pojavljanja vzorca, njegova **stabilnost** oz. **nestabilnost**, vzorci pa so bili glede na kriterij stabilnosti primerjani med seboj.⁸

V slovenskem jeziku so bile nato primerjane **vezljivostne značilnosti** po posameznih pomenih; tako je postala jasna razvojna **stabilnost** pomenskih in vezavnostnih vzorcev, hkrati pa so se razkrila konkurenčna razmerja med glagoli samimi (po pomenih in verjetno tudi absolutno).

1 Pomenje glagolov mišljenja v slovenskem jeziku

1.1 Pomenje glagola MISLITI

Sln. **misliti**, *míslim* nedov. izkazuje tele pomene: (1) 'misliti, razmišljati', (2) 'nameravati' in (3) 'misliti, snovati v škodo/korist' (prim. Plet. I: 580; SSKJ: 557).⁹

⁸ Kot **stabilen vzorec** se obravnava gradivsko dobro izkazan vzorec, ki se pojavlja v načeloma daljšem časovnem obdobju (za krajše obdobje mora zadostiti pogoju zelo dobre gradivske izpričanosti). **Nestabilen vzorec** je gradivsko šibko izkazan vzorec, ki se pojavlja v krajšem časovnem obdobju; kot nestabilni se obravnavajo tudi vzorci, ki se pojavljajo v daljših obdobjih, a so izkazani s sporadičnimi, osamljenimi zgledi. – Ob sorazmerno fragmentarnem korpusu je treba računati z neizkazovanjem vezljivostnih možnosti (tj. pomenskih in vezavnostnih vzorcev) v posameznih obdobjih. Tovrstne »vezljivostne praznine« se zapolnijo, če je vezljivostna možnost izkazana v prehodnih in kasnejših obdobjih ali če jo potrjuje sekundarna literatura. V tabelarnih prikazih so zapolnjene »vezljivostne praznine« označene z znakom ■.

⁹ **Etimološki komentar:** sln. **mísel**, gen. *míslī* (15. stoletje) ž., **misliti** (10. stoletje) k psl. **mýsľb*, rod. **mýsli* in izsam. **mysliti*, vzporedno **myslěti* (A. Vaillant domneva, da je nedol. osnova na -ě- nadomestila starejšo na -i-; ESSJ 21: 43–44, 45–46); ide. **mūd^hsl(i)-* ali **mūd^htl(i)-* iz ide. baze *meud^h-* 'paziti na, misliti na' (Snoj 2003: 404; ESJS: 508–509).

Pomenski komentar: Plet. in SSKJ navajata tele pomene: (a) 'misliti, razmišljati; meniti; nameravati' ('denken, sinnen; denken, meinen; beabsichtigen'; Plet. I: 580); (b) **1. biti dejaven v zavesti; 2. imeti povedano glede na svoje védenje, poznavanje za resnično; 3. imeti pozitiven, negativen odnos do koga/česa; 4. izraža a) namero, namen; b) opravičilo, pojasnilo; izraža možnost uresničitve česa; 5. v zvezi z reči uvaja a) natančnejšo določitev, dopolnitev povedanega; b) povzetek bistvene vsebine povedanega; 6. izraža točno, konkretno določitev povedanega; 7. v medmetni rabi, navadno v zvezi z ali, kaj izraža a) začudenje, nejevoljo; b) podkrepitev trditve** (SSKJ: 557). Pomeni (b) **1–3** in **5–7**

Pomen (1) je pri glagolu gradivsko izpričan v obdobju od 10. do 21. stoletja, pomen (2) od 16. do 21. stoletja, medtem ko besedilni zgledi izkazujejo pomen (3) le v času od 16. do 19. stoletja.

1.2 Pomenje glagola MNETI

Sln. **mnéti**, *mním* nedov. pomeni (1) 'meniti' (prim. Plet. I: 587). M. Merše (1995: 264–264) opozarja, da je nihanje med *meniti* in *mneti* zaznamovalo Trubarjev jezik, dvojnost pa je bila razrešena v korist *meniti* – verjetno v 16. stoletju, iz katerega so osamljeni gradivski zgledi.¹⁰

1.3 Pomenje glagola MENITI

Sln. **méniti** in *ménim* nedov. izkazuje pomene (1) 'meniti, misliti, imeti za', (2) 'nameravati' in (3) 'reči, dejati' (prim. Plet. I: 566; SSKJ: 540).¹¹

Pomena (1) in (2) sta pri glagolu gradivsko izpričana v obdobju od 16. do 21. stoletja, pomen (3) pa z redkimi besedilnimi zgledi le v 20. stoletju.

2 Vezljivost glagolov mišljenja v slovenskem jeziku

Glagole mišljenja v okviru leve vezljivosti zaznamuje **Snom** z oznako *človeško*, saj izkazujejo pomene, ki so lastni človeški duševnosti in obnašanju.

2.1 Vezljivost glagola MISLITI

2.1.1 Pri pomenu (1) 'misliti, razmišljati' so izpričane tele desne določilne možnosti:

ustrezajo zgornjemu (1), pomen 4 ustreza zgornjemu (2); preureditev pomenov (a) je razvidna. Zgornji pomen (3) ni zabeležen v nobenem izmed slovarjev, izhaja torej iz stanja v besedilih.

¹⁰ **Etimološki komentar:** sln. **mnéti**, *mním* (nedov., 16. stoletje, pri starejših avtorjih) k psl. *мнѣти, sed. *мнѣнѣ (nedol. *мнѣнѣти naj bi imel *-i-* iz sed.); ide. koren **men-* 'misliti, premišljevati' (ESSJ 21: 115; Snoj 2003: 543). – V svojem gradivu glagola po 16. stoletju nisem zasledil (M. Pleteršnik sicer navaja možnost **mni se mi** 'zdi se mi' iz *Ljubljanskega zvona*, ki pa zaradi povratnoosebnega **se** ni upoštevana).

¹¹ **Etimološki komentar:** sln. **meniti**, *ménim* (nedov., 16. stoletje) k psl. *мѣнѣти, sed. *мѣнѣнѣ; domneva se izpeljava iz nepotrjenega psl. *мѣнѣнѣ; ide. **mejno-* (ali **mojno-*) 'mnenje, namen' (Snoj 2003: 392–393; ESJS: 467–468). – **Pomenski komentar:** Plet. in SSKJ navajata pomene: (a) 'meniti, misliti, imeti za' ('meinen, glauben, dafürhalten'; Plet. I: 566); (b) **1. knjiž.**, z *odvisnim stavkom imeti povedano glede na svoje védenje, poznavanje za resnično*; **2. knjiž.**, z *nedoločnikom imeti namen, nameravati*; **3. knjiž.**, *izraža točno, konkretno določitev predmeta*; **4. knjiž.**, *v medmetni rabi, v zvezi z ali, kaj izraža začudenje, nejevoljo*; **5. knjiž.**, *reči, dejati* (SSKJ: 540). Pomeni (b) **1, 3–4** ustrezajo zgornjemu (1), pomen 3 ustreza zgornjemu (2), pomen 5 pa zgornjemu (3); preureditev pomenov (a) je razvidna.

Desne določilne možnosti sln. misliti v pomenu (1)

	Predknj. obdobje	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	20. st.
Brez določila		☐	☐	☐	☐	☐
Sak		☐	☐	☐	☐	☐
naSak		☐	☐	☐	☐	☐
vSak					☐	
kSdat	☐	☐				
oSlok						☐
poSlok		☐	■	■	☐	☐
INF					☐	
SENT		☐	☐	☐	☐	☐
PG		☐	■	☐	☐	■
Sak* – odSgen				☐	☐	
Sak* – oSlok					☐	☐
naSak – SENT		☐				
odSgen – SENT		☐	■	☐	☐	
oSlok – SENT						☐
ADV		☐	■	☐	☐	■

Legenda:

- gradivsko izkazana določilna možnost
 ■ drugače izkazana oz. domnevana določilna možnost (prim. op. 8)

(A) Pri pomenu (1) je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec mišljenja – vsebina*. Na podlagi gradiva sklepam, da so **stabilni vezavnostni vzorci** tile: **Snom – VF – Sak**, **Snom – VF – naSak** in **Snom – VF – SENT** (domnevam, da je stilistično zaznamovana možnost s **PG** prav tako stabilna); stabilno (od 16. stoletja do danes) pa se je verjetno pojavljal tudi vzorec **Snom – VF – ADV**, s t. i. nadomestnim določilom **ADV** v vlogi *vsebinskega* udeleženca (več o določilu **ADV**, tudi s primeri, v razdelku 2.4.1).

Desno določilo **SENT** pokriva vlogo pravega *vsebinskega* udeleženca propozicijskega tipa, ki najbolje razkriva kompleksno *vsebino* mišljenjske dejavnosti.¹² Nekoliko redkeje je določilo **Sak** v vlogi nepropozicijskega *vsebinskega* udeleženca (diktalnega tipa – *kaj kdo misli*);¹³ na njegovem mestu se večkrat pojavlja zaimenska oblika ali samostalnik kategorialnega, ekstenzivnega pomena (npr. *reč, stvar*), ki nadomešča kompleksnejšo vsebino, tj. **SENT** (prim. Dular 1982: 182). Stabilno je tudi določilo **naSak** z vlogo *razmernega vsebinskega* udeleženca (nanj se mišljenje vsebinsko nanaša), kaže pa na (izhodiščni) pomenski odtенок smerno-

¹² **SENT** ima lahko v glavnem stavku tudi navezovalni element (soodnosni izraz) tipa **naSak**, **Sak**, **vSak** (slednji v Wolfovem prevodu Svetega pisma) ter **ADV** (**tako**).

¹³ **Sak** velja za najbolj tipično vezavno obliko in s svojimi oblikoslovnimi merili tudi za dovolj splošno, da ima lahko status sistemsko nezaznamovanega izraznega sredstva; posledica tega je tudi usmeritev slovenščine v tožilniško (ali t. i. *analitično*) vezljivost (Dular 1982: 162; Žele 2001: 78–79).

sti, namere (Kopečný 1973: 117–118). **PG** se v vlogi vsebinskega udeleženca verjetno pojavlja prek »notranjega« govora (prim. 'misliti si'); ta stilistično zaznamovana besedilna določilna možnost je pretvorljiva v **SENT** (tudi zamenljiva je z njim).

Primeri: Snom – VF – Sak (16. st.: *Sakaj GOSPVD eno rejzh mišli, inu bo tudi fjuril, kar je on govoril supèr te, kateri v 'Babeli prebivajo.* Jer 51,12 DB; 18. st.: *Nesaftópèn prasne rezhy mišli: nešpametèn, inu smóten pak mišli norške rezhy.* Sir 16,23 Jap; 20. st.: *Očeta mislim, ne tebe.* SSKJ). **Snom – VF – na-Sak** (16. st.: *left mišlim na te stare dny, pèrvih lejt.* Ps 77,6 DB; 19. st.: *Ker ne mislijo na smert, in njih nadloge (dolgo) ne terpè.* Ps 72,4 W; 20. st.: *Mislil je na bolečine.* VSSG); **Snom – VF – SENT** (16. st.: *Vy fte poprej sdaunaj po Davidu mišlili, de bi on bil Krajl zhes vas: [...]* 2 Sam 3,17 DB; 17. st.: [...] *na letu nemislilo, de bi se sgreali, spokorili, inu pobulshali [...]* SJJsv (navezovalni **naSak**); 19. st.: [...] *on le v to misli, kako bi podobne podobe napravil [...]* Sir 38,28 W (navezovalni **vSak**); *Takó mislite tudi vi, de ste namreč grehu odmerli, živite pa Bogu v Kristusu Jezusu, Gospodu našim.* Rim 6,11 W (navezovalni **tako**); tudi **brezvezniško**: 16. st.: *De ty ludy mislio inu menio, ta človik bo pravičnin inu izvelyčan za volo suih lastnih dell inu zasluži tu odpusčane tih grehov za volo suiga lastniga zaslužena, [...]* TO (III, 249); **Snom – VF – PG** (16. st.: *Sakaj on je taku mišlil: Lahkaj bi on tudi kej mogèl vmrèti, kakòr njegovi bratje.* 1 Mz 38,11 DB; 19. st.: *In je mislil sam per sebi, rekoč: Kaj bom storil, ker nimam, kamor bi svoje perdelke spravil?* Lk 12,17 W).¹⁴

Kot nestabilni (ali manj stabilni) vezavnostni vzorci se kažejo **Snom – VF – vSak** // **kSdat** // **poSlok**; vzorci so redki in vezani na posamezna obdobja: **vSak** na 19. stoletje, **kSdat** na 10. in 16. stoletje, **poSlok** pa se pojavlja v 16. in 19. stoletju. Zdi se, da je nestabilen tudi vzorec **Snom – VF – oSlok**, potrjen samo v 20. stoletju. Izjemno vezljivostno možnost bi lahko predstavljal tudi **Snom – VF – INF** (19. stoletje).

Desna določila **vSak**, **kSdat** in **poSlok** pokrivajo vlogo razmernege vsebinskega udeleženca in kažejo na specifične izhodiščne pomen; njihova osamljenost in ujemanje s tujejezičnimi predlogami pa opozarjata na morebitno kalkiranost.¹⁵ V tej udeleženski vlogi je, presenetljivo, redko določilo **oSlok**; domnevam, da je pogostejše v kompleksnih vezavnostnih vzorcih, kjer nastopa kot del desne določilne možnosti (več o **oSlok** v razdelku 2.1.1(C)).

¹⁴ V zvezi z določilom **PG** je treba omeniti dva pojava: (a) v besedilih 16. stoletja **PG** v glavnem stavku pogosto spremlja navezovalni prislov **taku** (prim. zgoraj); (b) v Jap in W **PG** pogosto uvaja **deležnik glagola rekanja** (18. st.: *Ony fo pak famy pèr fèbi mišlili rekòzh: De my nifno kruhe vsèli.* Mt 16,7 Jap; 19. st.: *Ko so pa kmetje tega zagledali, so mislili sami per sebi, rekoč: Ta je dedič, umorimo ga, de bo dédišina naša.* Lk 20,14 W)

¹⁵ Določilo **vSak** (s smernostnim pomenom) bi lahko nastalo s kontaminacijo – pod vplivom določilne možnosti pomensko sorodnega glagola, prim. *verjeti v koga*. Ob določilu **kSdat** v DB, prav tako z izhodiščno smernostnim pomenom (Kopečný 1973: 101), se ponuja razlaga s kalkiranostjo – o njej pričata redkost zgeda in ujemanje DB z Lutrovo predlogo (prim. *zu z daj.*); v primeru **kSdat** v BS pa bi lahko šlo za kontaminacijo (prim. stesl. glagole *verovanja, upanja*; SJS II: 87). Določilo **poSlok** kaže na kalkiranost (po nem. *an, nach z daj.*).

Osamljen zgled določila **INF** (19. stoletje, Preš.) v vlogi pravega vsebinskega udeleženca je treba razlagati kot različico **SENT**, ki se pojavlja ob pogoju enakosti osebka glavnega in odvisnega stavka (slednji se pretvori v **INF**) in istodobnosti. Vpetost v pesniško besedilo (retorično, stilistično zaznamovano besedilno okolje) opozarja na izrabo posebnih stilističnih vzorcev.

Primeri: Snom – VF – vSak (19. st.: *Na vsih svojih potih misli v njega, in on bo tvoje stopinje vodil.* Prg 3,6 W);¹⁶ **Snom – VF – kSdat** (10. st.: *Da c tomu dini, zinzi, muzlite, ide ne camo ze vcloniti, nu ge pred bosima osima stati i zio prio imeti, iuse gezim bovvedal.* BS II, 83–88; **16. st.:** *Satu nema Predavaz fpet k'fvojm predanimu blagu mišliti:* Ezk 7,13 DB);¹⁷ **Snom – VF – poSlok** (16. st.: *Vy, kir mejnite, de fte delezh od hudiga dne, inu vselej le po krivizhnim gosfpodovanju mišlite, [...]* Am 6,3 DB; **19. st.:** *veliki točaj ne misli po Jožefu več Ravn.*);¹⁸ **Snom – VF – oSlok** (20. st.: *Mislijo o počitnicah v tujini;* Dular 1982: 191); **Snom – VF – INF** (19. st.: *Tako, kdor misli trdo stati, pade [...]* Preš., Prva ljubezen)

(B) V pomenu **(1)** se vzpostavlja tudi pomensko razmerje med *nosilcem mišljenjskega procesa in procesom samim* (izražanje mišljenjske sposobnosti).

Stabilen vezavnostni vzorec je **Snom – VF**, ki ga gradivo potrjuje od 16. stoletja naprej.¹⁹

Primeri: Snom – VF (16. st.: *Raunu kakòr de bi Lonzarjeu yl mišlil, inu bi enu dellu reklu k'fvojm Mojštru: On me nej sturil.* Iz 29,16 DB; **18. st.:** *Jest fim po nozhi v' mojim šerzi mišlil, inu premišlòval, inu sam febe isprashòval.* Ps 76,7 Jap; **20. st.:** *Dolgo ni mogel misliti; Ne morem urejeno, zbrano misliti.* SSKJ).²⁰

¹⁶ Podoben zgled navaja Plet.: *m. v druge reči 'an andere Dinge denken' Burg.* (Plet. I: 580); glede na nem. prevod ustreza vežljivosti *m. na koga, kaj 'an jemanden, etwas denken'.*

¹⁷ Prim. *Darum soll der Verkäufer zu seinem verkauften Gut nicht wieder trachten* (Luter). – Na tem mestu je treba opozoriti na zanimiv zgled določila **kSdat** v BS. Medtem ko je določilo **kSdat** v vlogi *razmernega vsebinskega udeleženca* razmeroma jasno (za stsl. prim. SJS II: 87; za slov. jezike prim. Kopečný 1973: 104–105), je nekoliko bolj problematičen odvisnik ob njem (tj. *ide ne camo ze vcloniti ...*). Obravnava se bodisi kot časovni odvisnik z verjetno prilastkovno vlogo (pribl. *mislite na tisti dan, ko se ne bo kam skriti ...*; Pogačnik 1968: 217; podobno Paternu idr. 2004: 92), R. Kolarič (1968: 51) dopušča *ide* tudi kot krajevni prislov, bodisi kot namerni odvisnik (želja, da bi se izognili neželenemu dejanju, pribl. *mislite na tisti dan, da ne bi kam skrenili ...*; Dogramadžieva 1989: 64). Kljub različnim interpretacijam (ob prevladi prve) pa ima odvisnik vlogo nevezljivega dopolnila – dopolnjuje bodisi vežljivo določilo bodisi celotno stavčno strukturo.

¹⁸ Prim. *Ona mišli po eni Nyvi ...* Prg 31,16 (DB) kaže na precejšnje ujemanje z ... *denkt an einem Acker ...* (Luter). Na drugačno povezavo opozarja Pleteršnikov zgled iz Dalmatinske Biblije (Plet. I: 580): *radi mita jemljo ino mislijo po dareh proti sie haben ein Verlangen nach Geschenken;* Ravnikarjev zgled pa spremlja prevod *der Mundschenk gedenkt Josefs nicht mehr.*

¹⁹ Zgledi predstavljajo sistemsko nerealizacijo določil, ne pa njihovega kontekstualnega izpusta ali absolutne rabe glagola.

²⁰ V zgledih tipa *Ne morem urejeno, zbrano misliti; Učenec je logično mislil* (SSKJ) je **ADV** sporočilno obvezno neudeležensko dopolnilo oz. neudeleženski skladijskoobvezni modifikator glagola (prim. Žele 2003: 30)

(C) Pomen (1) odpira tudi možnost pomenskega vzorca *nosilec mišljenja – razmerni vsebinski udeleženec – vsebina* (tudi *misliti – o kom, čem – kaj, kako*); *nosilec mišljenja* pripiše *razmernemu vsebinskemu udeležencu* določeno *vsebino*.

Na podlagi gradiva sklepam, da so **stabilni vezavnostni vzorci** tile: **Snom – VF – odSgen – Sak* // SENT in Snom – VF – oSlok – Sak* // SENT**. V vlogi *vsebine* se pojavljata določili **Sak*** in **SENT** (več o **Sak*** v razdelku 2.4.2), **odSgen** in **oSlok** pa nastopata v vlogi *razmerne vsebinskega udeleženca*.

Prvi vezavnostni možnosti se pojavljata do druge polovice 19. stoletja (stabilnejša je možnost z določilom **SENT**), ko ju zamenjata drugi dve.²¹ Pri *razmernem vsebinskem udeležencu* pride v 19. stoletju torej do zamenjave, in sicer se **odSgen** umakne določilu **oSlok**. Domnevali bi lahko, da je bila omenjena sprememba rezultat sociolingvističnih dejavnikov, tj. vzpostavitve norme, ki kaže na odstranjevanje tujejezičnih oz. neslovanskih prvin iz knj. jezika (za hrv. jezik prim. Hudeček 2003).

Zgodovinskorazvojno je treba določilo **odSgen** kot *razmerni vsebinski predmet* omeniti ob glagolih sporočanja in čutenja (vezljivostno sorodni mišljenjskim), npr. *brati, govoriti, pisati, povedati, zvedeti* itn.; *ustaljeno* je od 16. (T, D) do 19. stoletja (W), **oSlok** ga nadomesti šele v 19. stoletju, možnost **odSgen** pa se ohrani kot pogovorna, npr. *pripovedovati (od kralja Matjaža), misliti* (Orel 1993: 183, 188–189, 199; Dular 1982: 188–189).²² V sodobnem slovenskem jeziku naj bi **oSlok** vezavno izražal samo *razmerni (vsebinski) predmet* ob glagolih tipa *glasovati, premišljevati* itn. (Dular 1982: 191); zgodovinskorazvojno pa je pomenljivo dejstvo, da je I. Orel (1993: 265) v analizi predložnih zvez od 16. do 19. stoletja (na gradivu Mk, 2Mz) zasledila prve primere *vsebinskega oSlok* ob glagolih sporočanja in čutenja (*In Faraon poreče o Izraelovih sinovih* [...] 2Mz 14,3) šele v Lampetovih *Zgodbah svetega pisma* (1895).

Primeri: Snom – VF – odSgen – Sak* (18. st.: *Al sa obóje bódo po saftushénju prejéli, sa tó, ker fo od Bogá hudú mišlili, inu na malíke der-shali, inu sa tó, ker fo krivú perfékali, inu škusi golúfto pravizo sanizhúváli. Mdr 14,30 Jap; 19. st.: *Mislíte dobro od Gospoda, in išíte ga s priprostím sercam;* [...] Mdr 1,1 W); **Snom – VF – odSgen – SENT (16. st.:** *KAdar je pak ta Folk mejnil, inu fo vfi v'fvoim ferci mišlili od Ioannesa, aku bi lahka**

²¹ Čeprav sta se vezavnostni možnosti **Snom – VF – oSlok – Sak* // SENT** pojavili šele v drugi polovici 19. stoletja, ju obravnavam kot stabilni, saj gre za ustaljeno zamenjavo vezavnostnih možnosti z določilom **odSgen**, v času pojavljanja pa sta tudi stabilni.

²² F. Kopečný (1973: 154) opozarja, da je predmetni **otъSgen** 'o' v stč. (*praveno jest ot dvú králi*), v dluz. (*groniš wot cogo; manj gluž.*), v sln. (*govoriti od koga*), v csl. (*rečeno ti budetъ ot vsěchъ, naučeni ot tebe Christ – περί σοῦ*) in v stsbh. (*svaku se noć meni od tebe čudno sni; gdi su sad vitezi, od kih pripivaste*, Dubr. 16. stoletje) verjetno latinizem, ki je bil v prostorih germansko-slovanskega jezikovnega stika podprt z vplivom nemščine (torej ne gre za goli germanizem, kot je domneval J. Gebauer). V nekaterih primerih lahko prihaja tudi do vezavnostnega križanja (kontaminacije) sinonimnih določilnih možnosti: **otъSgen ↔ oSlok → otъSlok**, prim. *glagolach ot tebě* (Lob, hrvcsl.), stč. *prorokováchu ot poslednieho věka lidech*, stsbh. *sami znate, od čem mislíte* (Dubr., 17. stoletje; Kopečný 1973: 154).

*on Cristus bil, [...] Lk 3,15 DB; 19. st.: [...] prosim vas, de pričujoč ne bom permoran, s tisto serčnostjo derzen biti, s katero menijo, de sim derzen proti enim, kateri mislijo od nas, de kakor po mesu delamo. 2 Kor 10,2 W); **Snom – VF – oSlok – Sak*** (19. st.: kako misliš o tej stvari? (Plet. I: 580); 20. st.: Dobro, slabo misli o meni. SSKJ; Večina misli o tem drugače. VSSG); **Snom – VF – oSlok – SENT** (20. st.: Mislim sem o Mariji, da bo šele jutri prišla domov; Dular 1982: 205).*

Kot nestabilen vezavnostni vzorec nastopa **Snom – VF – naSak – SENT**, ki je izpričan z osamljenim zgledom iz 16. stoletja Vezljivostna »vrednost« vzorca pa je negotova; kompleksnejša besedilna zgradba se lahko razloži kot unija dveh vzorcev, tj. **Snom – VF – naSak** in **Snom – VF – SENT**, pri čemer ima določilo **naSak** vlogo navidezno izpostavljenega udeleženca propozicije **SENT** (za določila prim. razdelek 2.1.1(A)).

Primer: Snom – VF – naSak – SENT (*On bo na fvoje lunake mišlil: Ali v faj bodo tifti padli, kamer kuli bodo hotéli pojti, inu bodo k' Sydu hitéli, inu h' tej brambi, ker bi shiher bily. Nah 2,5 DB).*

2.1.2 Pri pomenu (2) 'nameravati' so izpričane tele desne določilne možnosti:

Desne določilne možnosti sln. misliti v pomenu (2)

	Predknj. obdobje	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	20. st.
naSak						☐
INF		☐	☐	☐	☐	☐
SENT						☐

Legenda:

gradivsko izkazana določilna možnost

(A) V primeru pomena (2) je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec namere – vsebina*. Na podlagi gradiva sklepam, da je **stabilen vezavnostni vzorec** samo **Snom – VF – INF**, v katerem vlogo *vsebinsko-namernega* udeleženca pokriva tipično določilo **INF**.

Glagol **misliti** v pomenu 'nameravati', ki se približuje pomožniški vlogi (podobno je pri naklonskih, faznih glagolih), zahteva določilo **INF** (ki tu ne predstavlja pretvorbne možnosti **SENT** ob določenih slovničnih pogojih).

Primeri: Snom – VF – INF (16. st.: *Inu jeft fim mišlil tebi zhaft iskasati, ali GOSPVD nej pèrpuštil tebi zhaft iskasati. 4 Mz 24,11 DB; 18. st.: Jeft fim mišlil sydati hijho, v'kateri bi pozhivala fkrinja saveše Gospódove, inu podnóshje nôg nashiga Bogá: inu fim k'sidánju vse perprávil. 1 Krn 28,2 Jap; 20. st.: Misli kupiti to blago; Mislim je govoriti z njim. VSSG).*

Nestabilna vezavnostna vzorca sta **Snom – VF – naSak** in **Snom – VF – SENT**. V primeru pomena (2) sta obrobna (celo vprašljiva) – z redkimi zgledi sta zabeležena le v 20. stoletju. Možno je, da predstavljata samo stilistično izrabo vezavnostnih možnosti, značilnih za pomen (1), čeprav vsaj določilo **naSak** kaže na izhodiščni pomenski odtenek smernosti, namere.²³

Primeri: Snom – VF – naSak (20. st.: Ali že misliš na odhod, na upokojitev? SSKJ); Snom – VF – SENT (20. st.: Mislil je, da pride. VSSG).

2.1.3 Pri pomenu (3) ‘misliti, snovati v škodo/korist’ je izpričanih pet desnih določilnih možnosti:

Desne določilne možnosti sln. misliti v pomenu (3)

	Predknj. obdobje	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	20. st.
zoperSak		□	■	■	□	
Sak* – Sdat		□	■	□	□	
Sak* – čezSak		□	■	□		
Sak* – zoperSak		□	■	□	□	
Sak* – sSins					□	

Legenda:

- gradivsko izkazana določilna možnost
- drugače izkazana oz. domnevana določilna možnost (prim. op. 8)

(A) V primeru pomena (3), ki ga lahko umestimo v čas od 16. do 19. stoletja, je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec mišljenja – vsebina – prejemnik*, ki odraža vezljivostno razmerje z *vsebino* (običajno *negativno*),²⁴ ki jo *nosilec* misli proti *prejemniku*.

Na podlagi gradiva sklepam, da sta **stabilna vezavnostna vzorca** predvsem **Snom – VF – Sak* – Sdat // zoperSak**; prav tako stabilen, čeprav izkazan v krajšem časovnem obdobju (16.–18. stoletje), je vzorec **Snom – VF – Sak* – čezSak**.

Določilo **Sak*** nastopa v vlogi *vsebinskega* udeleženca (več v 2.4.2), v vlogi *prejemnika* pa se pojavljajo določila **Sdat**, **zoperSak** in **čezSak**. Ob ustaljeni *prejemniški* vlogi določila **Sdat**, ki izhaja iz pomena smernosti (Pogorelec 1968: 146;

²³ J. Dular (1982: 194) uvršča določilo **SENT** v tovrstnih primerih med *ciljne* predmete, ki nastopajo pri glagolih z izrazito hotenjsko sestavino; v tej vlogi pa naj bi bili *vsebinski* oz. natančneje *da-jevski* odvisniki redki.

²⁴ Ni pa nujno (vsaj v primeru vzorca **Snom – VF – Sak* – Sdat**), prim. *dobro m. komu es mit jemandem gut meinen, Levst. (Rok.)* (Plet. I: 580), medtem ko je pomen protivnosti pri določilih **čezSak**, **zoperSak** preveč plastičen, da bi dovoljeval »pozitivno« vsebino. Določilo **Sak*** v vlogi *vsebinskega* udeleženca ima skoraj *predmetno* vlogo (prim. *hudo, dobro* ‘slabe, dobre stvari’).

Večerka 1993: 262),²⁵ pa je treba opozoriti na dodatni protivnostni odtенок in na morebitno kalkiranost določil **zoperSak**, **čezSak** (po nem. vzoru).²⁶

Primeri: Snom – VF – Sak* – Sdat (16. st.: *Kadar je pak David vidil, de je Saul njemu hudu mišlil, je on rekël k'Farju Ablataru: Sesi po Ephod. 1 Sam 23,9 DB; [...] iz serca nemu voiščimo inu mislimo dobru. TC 1555 (I, 409); 19. st.:* *Vernejo naj se, in sram jih bodi, ki mi hudo mislijo. Ps 34,4 W); Snom – VF – Sak* – zoperSak (16. st.:* *[...] de ti hočeš meni odpustiti vse muye grehe inu kar sem danas hudiga subper tuyo volo inu zapuvid mislil, govurill oli sturill. TA (I, 307); 19. st.:* *Nič več ni vriskanja v Moabu; zoper Hesebon hudo mislijo. Jer 48,2 W);²⁷ Snom – VF – Sak* – čezSak 16. st.:* *Vfi, kateri mene sovrashio, vkup shapazheo supâr mene, inu hudu zhes me mišlio. Ps 41,8 DB; 18. st.:* *Kateři zhes mene hudû mišlio, imajo nasaj bejšhati, inu k'framoti poštati. Ps 34,4 Jap).*

K nestabilnim vezavnostnim vzorcem z zadržkom spada Snom – VF – Sak* – sSins, izkazan z osamljenim zgledom iz 19. stoletja. V vlogi *prejemnika* v tem primeru nastopa določilo **sSins**²⁸ (določilo **Sak*** kot *vsebina*), a se zdi tovrstna interpretacija negotova; zgled se lahko razloži tudi z elipso glagola v nedoločniškem polstavku (*misliti storiti*), kar bi pričalo o pomenu **(2)** in določilo **INF**.²⁹

²⁵ Za sodobni slovenski jezik J. Dular (1982: 200) navaja, da je **Sak – Sdat** »ena najpogostejših kombinacij v dvojni vezavi«, pri čemer **Sak** izraža *vsebinski* (ali *zadeti*) predmet, **Sdat** pa *ciljni* (redkeje *razmerni*) predmet.

²⁶ Etimološko se sln. *zôper* razlaga kot poprisl. samostalnik psl. **sôpъr'ъ* s prvotnim pomenom *'nasprotnik' (Snoj 2003: 859), psl. **čerz(ъ)* 'prek, čez' pa naj bi izhajal iz ide. prislova *(s)*kertsom* 'prek' (Snoj 2003: 86); med pomeni slednjega se omenja tudi protivnostni, prim. stesl. *i ničto že čresъ volju ichъ tvoriti* – vzhsl. *črězъ volju gospodъnju* – sln. *čez čast komu kaj reči* (Kopečný 1973: 51). Protivnostna vloga (predmet nasprotovanja, negotovanja, napadanja) določil je dobro izkazana v zgodovini slovenskega jezika (Orel 1993: 416–417, 426–429; Dular 1982: 188, 198, 201). Določilni možnosti **Sak*** – **zoperSak** // **čezSak** kažeta pri J. Dalmatinu na ujevanje z Lutrovo predlogo, prim. *zoper – wider, čez – über*.

²⁷ Zanimivi so v tem kontekstu zgledi z zapostavljenim predlogom **zoper** in *daj.*, prim. *V tih Dessetih zapuvidah ie ta večna, prava, sveta vola Božya zapopadena, obtu kar se takim zapuvidom zuber misli, govori oli sturi, tu istu ie vselei Bogu zuber inu greh. TO (III, 338); ... inu si čestukrat Bogu inu nega bessedi zuber mislil, govuril inu sturil ... TO (III, 506). Stičnost predloga (prislova) in glagola bi lahko pomenila približevanje glag. sestavljenkam s prislovno-predložno sestavino v vlogi predpone (glagolski kalk po nem. vzorcu) tipa **zoper misliti** (prim. *zoper stati*; Merše 2003: 81–83, 92; Vidovič-Muha 1984).*

²⁸ Osnovni (splošnoslov.) pomen predložne zveze **ъ(n)Sins** naj bi bil spremljevalni, npr. sln. *potovati s kom*; z njim sta povezana vsebinski (npr. češ., slk. *hrnec s vodou*, češ. *děvče s modrýma očima*) ter sredstveni pomen (blizu načinovnemu, prim. sln. *konj se brani s krepko ного*; Kopečný 1973: 244–248; Orel 1993: 355–356). Zgodovinskorazvojno bi se lahko **sSins** ob **misliti** povezal z *razmernim* predmetom (prim. *vše kar je Bug bil sturil s'Moseffom, inu s'fvoim Israel'kim folkom 2Mz 18.1 Jap*), določitev vloge *prejemnika* dejanja pa bi temeljila na sopomenskih določilnih možnostih **Sak* – Sdat** // **čezSak** // **zoperSak**.

²⁹ Prim. zglede elipse iz 20. stoletja (ob pomenu **(2)**): *k njemu sem mislil* SSKJ (557); *V Nemčijo je mislil z letalom* VSSG (207); v tem primeru bi imel **sSins** v polstavku vlogo dopolnila ali *razmerna predmetnega* udeleženca.

Primer: Snom – VF – Sak* – sSins (*Vi ste z menoj hudo mislili; Bog pa je tisto obrnil v dobro, ker me je povikšal, kakor zdaj vidite, de je otel veliko ljudstva.* Gen 50,20 W).

(B) Pomenskemu vzorcu *nosilec mišljenja – vsebina – prejemnik* ob pomenu (3) ustreza **dokaj stabilen** »reduciran« vezavnostni vzorec **Snom – VF – zoperSak**, ki določilno izkazuje *nosilca (Snom)* in *prejemnika (zoperSak)*, negativna *vsebina* mišljenja pa se razume sobesedilno (že iz minimalne besedilne realizacije vzorca).

Primeri: Snom – VF – zoperSak (16. st.: *Potle on špet domou pojde, s' velikim blagom, inu njegovu ferce bo mišlilu supèr to fvento Saveso, ondi bo on nekuliku opravil, inu taku domou, v'fvojo Deshelo fhàl, [...]* Dan 11,27 DB; 19. st.: *Napačna je ta vaša misel, kakor de bi bil zoper lončarja mislil, in delo svojimu delavcu reklo: [...]* Iz 29,16 W).

2.2 Vezljivost glagola MNETI

2.2.1 Sln. **mneti** s pomenom 'meniti' izkazuje med desnimi določilnimi možnostmi **SENT** in **Sak – SENT**. Obe sta izkazani le z zgledom iz 16. stoletja (**nestabilnost**). Ob tem naj še enkrat poudarim, da se glagol pojavlja le v gradivu iz 16. stoletja (pri P. Trubarju), kasneje ga namreč nadomesti konkurenčni **meniti** (prim. razdelek 1.2).

(A) Pri pomenu 'meniti' je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec mišljenja – vsebina*. Pomenskemu razmerju ustreza zgled **vezavnostnega vzorca Snom – VF – SENT**. Določilo **SENT** pokriva vlogo *vsebinskega* udeleženca propozicijskega tipa, tj. kompleksne vsebine mišljenjske dejavnosti.

Primer: Snom – VF – SENT (16. st.: *Vi ne imate mneti, de sem ieft prishal hposhilanu ta myr [...]* Ta prvi deil ... 1557, 28).

(B) Pomen 'meniti' odpira tudi pomenski vzorec *nosilec mišljenja – prizadeto – vsebina*; *nosilec* mišljenja pripiše *vsebinskemu* udeležencu (tip *prizadeto*) določeno *vsebino*, *lastnost* prek *predikativnega* stavčnega člena.

Pomenskemu razmerju ustreza zgled **vezavnostnega vzorca Snom – VF – Sak – SENT**. Določilo **Sak** se v vezljivostni možnosti približuje vlogi *prizadeto*, **SENT** pa *predikativni* vrednosti.³⁰

Primer: Snom – VF – Sak – SENT (16. st.: *Gledaite tedai, koku ui poslushate. Sakai kateri ima timu bode danu, kateri pag nema od tiga bode tudi tu ufetu kar on mni de ima.* Lk 8,18, Ta celi novi ... 1581–1582).

³⁰ Zgled se lahko obravnava tudi kot posebna besedilna realizacija vzorca **Snom – VF – SENT** z izpostavljenim členom iz *vsebinskega* odvisnika, vendar njegova osamljenost onemogoča zanesljivejše sklepanje.

2.3 Vezljivost glagola MENITI

2.3.1 Pri pomenu (1) 'meniti, misliti, imeti za' so izpričane tele desne določilne možnosti:

Desne določilne možnosti sln. meniti v pomenu (1)

	Predknj. obdobje	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	20. st.
Sak		□	□	□	□	□
SENT		□	□	□	□	□
Sak* – odSgen					□	
Sak* – oSlok						□
Sak* – sSins		□				
Sak – SENT		□	■	□	□	
zaSak – SENT						□
odSgen – SENT		□	■	■	□	
oSlok – SENT						□
ADV		□	■	□	□	■

Legenda:

- gradivsko izkazana določilna možnost
- drugače izkazana oz. domnevana določilna možnost (prim. op. 8)

(A) V pomenu (1) se vzpostavlja pomenski vzorec *nosilec mišljenja – vsebina*. Na podlagi gradiva sklepam, da sta med **stabilnimi vezavnostnimi vzorci** pogosta **Snom – VF – Sak** in **Snom – VF – SENT**. Določilo **SENT** nastopa v vlogi *vsebinskega* udeleženca propozicijskega tipa, medtem ko je **Sak** v vlogi nepropozicijskega *vsebinskega* udeleženca redkejše (več o desnih določilih v razdelku 2.1.1(A)).

Domnevam, da se stabilno (od 16. stoletja do danes) pojavlja tudi vzorec **Snom – VF – ADV**, s t. i. nadomestnim določilom **ADV** v vlogi *vsebinskega* udeleženca (na mestu **Sak**, **SENT**; več o določilu **ADV**, tudi s primeri, v razdelku 2.4.1).

Primeri: Snom – VF – Sak (16. st.: *Od kateriga, ty toshniki, kir fo v'prizho ftali, néfo obeniga tiga urfaha naprej pèrnešli, katere sim jeft mejnil.* Apd 25,18 DB; **18. st.:** *On je pak mejnil Judesha Ifhkarjóta Šimónoviga:[...] Jn 6,72 Jap; 20. st.:* *Očeta menim, ne tebe; Koga menite?* VSSG); **Snom – VF – SENT (16. st.:** *Mejnifh li, de hozhefh satu Krajl biti, kir s'Cedrom prangašh?* Jer 22,15 DB; **18. st.:** *Mejnifh li, de fe ti pravizhnu jesifh savolo bèrflhána?* Jon 4,9 Jap; **20. st.:** *Menijo, da je bila stavba zgrajena v desetem stoletju.* SSKJ; tudi *brezvezniško:* v gradivu iz **16. stoletja** prim. *IEft mejnim pak, Bug je nas Apoštole, sa te nar manšhe naprej poštavil, kakòr te, kir fo v'fmèrt isdani.* 1 Kor 4,9 DB; *left mejnim pak letu: Kateri fskopu feje, ta bo tudi fskopu shèl, [...]* 2 Kor 9,6 DB).

(B) V pomenu (1) se vzpostavlja tudi pomensko razmerje, v katerem *nosilec mišljenja* pripiše *vsebinskemu* udeležencu (tipa *prizadeto*) *vsebino*, *lastnost* prek *predikativnega* stavčnega člena (pomenski vzorec *nosilec mišljenja – prizadeto – vsebina*).

Gradivsko **dokaj stabilen vezavnostni vzorec**, ki ustreza pomenskemu razmerju, je **Snom – VF – Sak – SENT**; izpričan je z redkejšimi zgledi iz 16. stoletja in iz 18.–19. stoletja.

Primeri: Snom – VF – Sak – SENT (16. st.: *Sakaj ony fo v'Méfti shnym bily vidili, Trophima tiga Epheserja, tiga fo ony mejnili, de bi ga bil notèr v'Tempel pèrpelal. Apd 21,29 DB; 19. st.:* [...] *in ude telésa, ki menimo, de so menj častiljivi, njé z obilniši častjo obdajamo; in kteri so nespodobni na nas, se z obilniši spodobnostjo pokrivajo. 1 Kor 12,23 W).*

(C) Pomen (1) odpira tudi možnost pomenskega vzorca *nosilec mišljenja – razmerni vsebinski udeleženeec – vsebina* (tudi *misliti – o kom, čem – kaj, kako*); *nosilec mišljenja* pripiše *razmernemu vsebinskemu udeležencu* določeno vsebino.

Na podlagi gradiva sklepam, da so **stabilni vezavnostni vzorci** tile: **Snom – VF – odSgen – Sak* // SENT in Snom – VF – oSlok – Sak* // SENT**. V vlogi vsebine se pojavljata določili **Sak*** in **SENT** (več o določilu **Sak*** v 2.4.2), **odSgen** in **oSlok** pa nastopata v vlogi *razmernega vsebinskega udeleženca* (prim. tudi 2.1.1(C)).

Pri zadnjem v 19. stoletju nastopi zamenjava določila, in sicer **odSgen** zamenja **oSlok** (**oSlok** se v tej udeleženski vlogi pred drugo polovico 19. stoletja ne pojavlja).³¹

Primeri: Snom – VF – odSgen – Sak* (19. st.: [...] *tega pa nisim menil od kurbirjev tega svetá, ali od lakomnikov, ali od roparjev, ali od malikovavcov; sicer bi mogli iz tega svetá iti. 1 Kor 5,10 W); Snom – VF – odSgen – SENT (16. st.:* *KAdar je pak ta Folk mejnil, inu fo vfi v'fvoim ferci miflili od Ioannefa, aku bi lahkaj on Crifstus bil, [...] Lk 3,15 DB; 19. st.:* *Zakaj ako kdo od sebe méni, de je kaj, ker nič ni, sam sebe zapelje. Gal 6,3 W); Snom – VF – oSlok – Sak* (20. st.:* *Kaj meniš o vsem skupaj? VSSG); Snom – VF – oSlok – SENT (20. st.:* *O tem problemu so menili, da ni dobro rešen. SSKJ).*

Nestabilen vezavnostni vzorec, ki ustreza pomenskemu razmerju, je **Snom – VF – zaSak – SENT** (osamljen zgled iz 20. stoletja).

Določilo **zaSak** zaznamuje izhodiščna ciljnost (Kopečný 1973: 283–284). J. Dular (1982: 188) opozarja, da **zaSak** izraža *vsebinski predmet izjemoma* (*vedeti za skrivni izhod*); med glagoli mišljenjskega (ali sorodnega) pomena, ob katerih se je v zgodovini slovenskega jezika pojavljalo določilo **zaSak**, se lahko navedejo *vprašati, prositi* (ustaljeno), *moliti* (T) (**zaSak** – cilj dejanja), *marati za koga* (T, D), *biti mar za koga/kaj* (Jap, W) (**zaSak** – prejemnik dejanja), *vedeti, skrbeti* (Jap) (**zaSak** – vsebina dejanja; Orel 1993: 340–341, 350).

Primer: Snom – VF – zaSak – SENT (20. st.: *Za ta problem so menili, da ni dobro rešen. SSKJ).*

³¹ **Povzemanlo:** Vezavnostni možnosti (a) **Snom – VF – odSgen – Sak* // SENT** se pojavljata od 16. do 19. stoletja; pri tem se možnost s **SENT** pojavlja v 16. in 19. stoletju (domnevam *stabilno* pojavljanje tudi v 17. in 18. stoletju), **Sak*** pa le v 19. stoletju. Pri **Sak*** bi tudi lahko – upoštevajoč možnost zaimenskega določila – sklepali na *stabilno* pojavljanje v starejših obdobjih. Vezavnostni možnosti (b) **Snom – VF – oSlok – Sak* // SENT** se *stabilno* pojavljata od druge polovice 19. stoletja naprej.

(Č) Pomen (1) kaže tudi na vezljivostno možnost, ko *nosilec* mišljenja vzpostavlja pojasnjevalno pomensko razmerje med *vsebinskim* (**Sak***) in *razmernim* udeležencem (**sSins**); prim. pomenski vzorec *misliti – kaj, kako – s čim*.

Pomenskemu razmerju ustreza **nestabilen vezavnostni vzorec Snom – VF – Sak* – sSins**, ki je gradivsko izpričan z redkimi zgledi iz 16. stoletja.³² Zgodovinskorazvojno se lahko **sSins** ob **meniti** poveže z abstraktnim *sredstvom* dejanja (Orel 1993: 369–370, 372).³³

Primeri: Snom – VF – Sak* – sSins (*Inu vus folk se je okuli k'njemu obèrnil, inu ga vprašhal, kaj bi on s'takovimi beffedami mejnil?* DanD 1,47 DB; *Na tu ti imaš se vučiti inu veiditi, nekar le samuč de le-ta bolezan od Buga inu ž nega volo ie tebi naložena, temuč ti se tudi imaš vučiti inu veiditi, kai Bug s tako bolezanio meni inu zakai ie on no tebi nalužil.* TO (III, 513).

2.3.2 Pomen (2) 'nameravati' kaže na pomenski vzorec *nosilec namere – vsebina*. Gradivsko **stabilen vezavnostni vzorec**, ki ustreza pomenskemu razmerju, je **Snom – VF – INF** (gradivo ga izkazuje od 16. stoletja do danes). Določilo **INF** je za vlogo *vsebinsko-namernega* udeleženca propozicijskega tipa najbolj tipično.

Primeri: Snom – VF – INF (**16. st.:** *Tu je en nedomišfeln Zhlovik, kateri mejni fvoj fvit skriti. Satu fposnam jeft, de fim jeft preprostu govuril, [...]* Job 42,3 DB; **17. st.:** *[...] kadar meinimo shiveiti, shiveine od nas beishij, inu h'konzu se perblishuje.* SJJsv; **20. st.:** *Nisem te menil prizadeti.* VSSG).

2.3.3 V primeru pomena (3) 'reči, dejati', izpričanem samo za 20. stoletje, je vzpostavljeno pomensko razmerje med *nosilec* sporočanja in sporočano *vsebino* (pomenski vzorec *nosilec sporočanja – vsebina*).³⁴

Na podlagi gradiva domnevam, da razmerju ustrezata dva **nestabilna vezavnostna vzorca**, in sicer **Snom – VF – SENT // PG** (z osamljenimi zgledi iz 20. stoletja); določili **SENT** in **PG** sta sicer tipični za vlogo kompleksnega *vsebinskega* udeleženca (tj. *vsebine* sporočanja).

Primeri: Snom – VF – SENT (**20. st.:** *Oče meni, da to ni prav.* VSSG); **Snom – VF – PG** (**20. st.:** *To ni lepo in prav, meni oče; Lahko greste, meni zaničljivo, toda prej plačajte.* SSKJ).

³² V primeru vezavnostnega vzorca **Snom** (1) – **meniti** – **Sak** (2) – **sSins** (3) (npr. *S tem menim hišo*) je vzpostavljena zveza z *relacijskim pomeniti*, prim. **Snom** (3) – **pomeniti** – **Sak** (2) (npr. *To pomeni hišo*). Z določilno možnostjo **Snom – VF – Sak – sSins** »tekmuje« **Snom – VF – Sak**, v prid katere bi mogoče govorili dve točki: (a) redki zgledi iz 16. stoletja ; (b) potencialna opustljivost **sSins** (tj. vloga dopolnila).

³³ I. Orel ne navaja zgledov, podobnih tistim ob **meniti** (določilo **sSins**); slednji se kljub temu lahko opredelijo kot *sredstveni* – gre namreč za predmetnost, s katero se opravlja, uresničuje dejanje (Orel 1993: 379).

³⁴ Po jezikovnem občutku sodim, da je v sodobnem slovenskem jeziku 'reči, dejati' (z določilnimi možnostmi) najbolj obrozen med pomeni glagola **meniti**.

2.4 Prислоvno določilo ob glagolih mišljenja v slovenskem jeziku

V raziskavi se med določilnimi možnostmi ob glagolih mišljenja v slovenskem jeziku pojavlja tudi določilo **Sak*** oz. **ADV**, in sicer na položaju *vsebinskega* udeleženca. Večinoma zaimenski (kakovostni, količinski) prislovi v takšnih primerih besedilno nadomeščajo določilo **SENT**, ki sicer najbolj nazorno upodablja kompleksno propozicijsko *vsebino*; **Sak*** oz. **ADV** nastopata torej kot »eine Art stellvertreter Erganzung« (Agel 2000: 261). Tudi v okvirih eške vežljivostne skladnje ima takšen **ADV** posebno vlogo, saj predstavlja t. i. *neeksplicitno vsebino* – jo le naznačuje (splošno, nedoločno ali kolikostno), prim. *Neslibil mu nic; Povedel toho malo* itn. (VV 1987: 161).

Na podlagi gradiva in vežljivostne analize glagolov mišljenja je bilo mogoče vzpostaviti dva tipa določila **Sak*** oz. **ADV**.

2.4.1 »Nadomestno« določilo **ADV** kot samostojna določilna možnost

ADV v vlogi t. i. nadomestnega določila (vezavnostni vzorec **Snom – VF – ADV**) predstavlja neeksplicitno *vsebino*; *vsebinskega* udeleženca zastopajo večinoma zaimenske (predvsem kakovostne) prislovne oblike, ki le besedilno zapolnjujejo določilno mesto, predvideno za kompleksno propozicijsko realizacijo **SENT**.

V zgodovini slovenskega jezika se je vzorec **Snom – VF – ADV** pojavljal ob **misliti** v pomenu (1) ‘misliti, razmišljati’ in **meniti** v pomenu (1) ‘meniti, misliti, imeti za’; gradivo izpričuje stabilne zglede iz 16. stoletja in 18.–19. stoletja (podobni zglei se lahko navedejo tudi za 20.–21. stoletje). V obeh primerih gre za pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina*.

Primeri: meniti (16. st.: *Isvprafhaj mene Bug, inu fksu moje ferce: Probiraj mene, inu sponaj, koku jeft mejnim*. Ps 139,23 DB; **19. st.:** *On pa ne bo tako menil, in njegovo serce ne bo tako mislilo, ampak zatreti ga bo želel, in končati veliko narodov*. Iz 10,7 W); **misliti** (16. st.: *Aku on lih taku nemejni, inu njegovu sarze taku nemifli, temuzh njegovu sarze ftoji satreti, inu konzhati nikar malu folkou*. Iz 10,7 DB; **18. st.:** *Ampak de bote popolnoma enaku miplili, inu mejnili*. 1 Kor 1,10 Jap; **19. st.:** *In ko je Jezus zdajci v svojim duhu spoznal, de sami per sebi tako mislijo, jim je rekel: [...]* Mr 2,8 W).

2.4.2 »Nadomestno« določilo **Sak*** kot del desne določilne možnosti

ADV se v vlogi t. i. nadomestnega določila lahko pojavlja tudi kot del desnih določilnih možnosti (**Sak***). Določilo **Sak*** *neeksplicitno vsebino* na poseben način nominalizira in se tako približuje vlogi predmetnega določila **Sak**; posledica tega približevanja je prekrivnost z zaimenskimi neprislovnimi prviniami, ki so potencialno zamenljive s kakovostnimi zaimenskimi prislovi, prim. *To mislim o njem* → *Tako mislim o njem* itn.³⁵ »Nadomestno« določilo pomensko variira (tj. je bolj/

³⁵ Oznaka **Sak*** zastopa torej prislovne in sopomenske neprislovne oblike, ki besedilno nadomeščajo kompleksnejše določilo z *vsebinsko* udeleženko vlogo. Pritegnitev neprislovnih oblik v skupino upravičujeta pojavljanje v enakih vežljivostnih kontekstih (vezavnostnih vzorcih) in zamenljivost s prislovnimi določili.

manj povedno, se bolj/manj približuje pravemu določilu itn.) glede na vezavnostni vzorec, leksikalno zapolnitev. V nadaljevanju navajam vezavnostne možnosti (z ilustrativnim zgledom), v katerih se pojavlja prislovni »nadomestni« **Sak***; natančnejši podatki v zvezi z določilnimi možnostmi so v predstavitvah vezljivosti glagolov mišljenja (gl. razdelke 2.1.1(C), 2.1.3(A), 2.3.1(C) in 2.3.1(Č)).

V zgodovini slovenskega jezika se je določilo **Sak*** pojavljalo kot del desnih določilnih možnosti predvsem ob glagolu **misлити** v pomenih (1) 'misлити, razmišljati' (pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski udeleženeec* – *vsebina*; vezavnostna vzorca **Snom** – **VF** – **odSgen** // **oSlok** – **Sak***) in (3) 'misлити, snovati v škodo/korist' (pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *prejemnik*; vezavnostni vzorci **Snom** – **VF** – **Sak*** – **Sdat** // **zoperSak** // **čezSak** // **sSins**); osamljen zgled (16. stoletje) ob **meniti** v pomenu (1) 'meniti, misлити, imeti za' (pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *razmerni udeleženeec*, prim. *misлити* – *kaj, kako* – *s čim*; vezavnostni vzorec **Snom** – **VF** – **Sak*** – **sSins**) je negotov.³⁶

Primeri: misлити (1) Snom – **VF** – **odSgen** – **Sak*** (18.–19. stoletje, npr. **19. st.**: *Mislite dobro od Gospoda, in išite ga s priprostim sercam*; [...] Mdr 1,1 W); **Snom** – **VF** – **oSlok** – **Sak*** (19.–20. stoletje, npr. **20. st.**: *Dobro, slabo misli o meni*. SSKJ); **misлити (3) Snom** – **VF** – **Sak*** – **Sdat** (16.–19. stoletje, npr. **16. st.**: *Kadar je pak David vidil, de je Saul njemu hudu mišlil, je on rekèl k'Farju Ablataru: Sesi po Ephod. 1 Sam 23,9 DB*); **Snom** – **VF** – **Sak*** – **zoperSak** (16.–19. stoletje, npr. **19. st.**: *Nič več ni vriskanja v Moabu; zoper Hesebon hudo mislijo*. Jer 48,2 W); **Snom** – **VF** – **Sak*** – **čezSak** (16.–18. stoletje, npr. **18. st.**: *Kateri zhes mene hudu mišlio, imajo nasaj bejšhati, inu k'framoti poštati*. Ps 34,4 Jap); **Snom** – **VF** – **Sak*** – **sSins** (osamljeno, **19. st.**: *Vi ste z menoj hudo mislili; Bog pa je tisto obrnil v dobro, ker me je povikšal, kakor zdaj vidite, de je otel veliko ljudstva*. Gen 50,20 W).

Prislovi in prislovne zveze so običajno del neobvezne družljivosti, le del se uvršča v vezljivost: obveznovezljiva prostorska, časovna prislovna določila ob glagolih tipa stanovati (doma), trajati (tri ure) in pomenskoskladenjsko obvezna nevezljiva dopolnila (izpridevniški prislovi), prim. *Lepo je pisala*. Zadnji **ADV** je t. i. lastnostni modifikator (izraža vrednotenje, kolikost, kratnost), ki ni del povedkovodoločilne vezljivosti (tipa *Bilo mu je lepo*), je pa sporočilno obvezno neudeležensko dopolnilo oz. neudeleženski skladenjskoobvezni modifikator glagola (Žele 2003: 30).³⁷

Povedkova lastnostna prislovna dopolnila se lahko opredelijo nivojsko: (1) so obveznodružljiva oz. pomenskoskladenjsko obvezna, sporočilo natančnejše konkretizirajo; (2) z vidika soodvisnosti glagolov in prislovnih dopolnil so najbolj obvezna dopolnila ob glagolih ravnanja, stanja, poteka/procesa (pomenska nadsestav-

³⁶ Prim. **16. st.**: *Oča serce k nom obrnil, resničnu ye on s teim meinil, z nai žlahtnišim nas rešil*. TAr (III, 58).

³⁷ A. Žele (2001: 18) navaja med določili tudi okoliščinska, med katere spadajo (d₁) udeležensko obvezna (*živetil doma*), (d₂) udeležensko neobvezna (*živetil sedaj*), (d₃) neudeleženski modifikatorji (*dobro, lepo, brezskrbno živetil*).

na 'odnos'), ki 'vedenje' ali 'razmerje' lastnostno, vrstno, primerjalno opredeljujejo (premikajo se v smeri tipične glagolske kolokacije);³⁸ (3) glagoli so potencialni pomenskoskladenjski pobudniki obveznodružljivih zvez (prim. Žele 2007).

Primeri tipa 2.4.1 (prim. 19. st.: *On pa ne bo tako menil*, [...]) in 2.4.2 (prim. 20. st.: *Dobro misli o meni*.) se oddaljujejo od zgornjih opredelitev povedkovih dopolnil; ADV oz. Sak* se namreč nahaja na položaju določila, kar je razvidno iz razmerij *meni, da je ravnal pravilno – meni tako; o njem misli dobro – o njem misli dobre stvari, misli ji dobro – misli ji dobre stvari*.

ADV oz. Sak* se vlogi določila približuje s položaja lastnostnega prislovnega dopolnila; oddaljevanje od slednjega zaznamuje tole: (1) vloga konkretizatorja sporočila se krepi, na kar vpliva povečana pomenskoskladenjska obveznost; (2) slabi lastnostno opredeljevanje 'vedenja' ali 'razmerja' (večji vsebinski pomen), kolokacijsko so zveze stabilne;³⁹ (3) glagoli odpirajo vezljivostna mesta, ki niso zasedena s pričakovanim določilom, temveč se na mestu določila nahaja ADV. Glede na skladenjsko obnašanje ADV oz. Sak* menim, da se pojavljata na položaju določila – kot tip »nadomestnega« določila (prim. Ágel 2000: 261).

3 Primerjava vezljivosti glagolov mišljenja v slovenskem jeziku (s poudarkom na vezavi)

3.1 Pomeni glagolov mišljenja

Slovenski glagoli mišljenja, tj. **misliti**, **mneti**, **meniti**, izkazujejo tele primerljive pomene:

Pomeni glagolov mišljenja

	misliti	mneti	meniti
(a) 'misliti, meniti'	(1)	(1)	(1)
(b) 'nameravati'	(2)		(2)
(c) 'misliti, snovati v škodo/korist'	(3)		
(č) 'reči, dejati'			(3)

³⁸ Med glagoli govorjenja, razumevanja, mišljenja naj izpostavim predvsem **misliti** (lahko, zato, resno, osebno, tako kot on) ter **razumeti** (lahko, mogoče, dobro, težko, prav, napačno) itn. (Žele 2007: 383–384).

³⁹ Zgradbe tipa *misliti dobro o njem, misliti dobro komu* kažejo na nadomestno vlogo Sak*: slednji izhodiščno nastopa kot lastnostni modifikator verjetno propozicijskega SENT, prim. *Mislím o njem, [da je uspešen, da je pošten itn.]* → [to je dobro] → *Mislím o njem dobro; Mislím mu [dobre stvari]* → *Mislím mu dobro*. V teh primerih nastopa *dobro* na mestu določila (še bolj razvidno v zgradbah *meniti tako* z zaimenskim prislovom), pri čemer slednjega na poseben način nominalizira (tudi zato oznaka Sak*). V razmerju *misliti dobro, tekoče, resno* ↔ *misliti dobro, slabo o njem; misliti mu dobro, slabo* postane razviden sinkretizem ADV, ki ima lahko vlogo lastnostnega modifikatorja ali določila.

3.2 Stabilnost pomenov glagolov mišljenja in njihove vezavnostne možnosti

3.2.1 Pomen (a) ‘misliti, meniti’

Pomen ‘misliti, meniti’ izkazujejo glagoli **misliti (1)**, **mneti (1)**, **meniti (1)**. Pri **misliti, meniti** je pomen potrjen za obdobje od 16. do 21. stoletja (pri **misliti** tudi v 10. stoletju), pri glagolu **mneti** pa so zgledi samo iz 16. st. (kar velja tudi za sam glagol). Glagol **meniti** izkazuje še podpomen ‘imeti za’ (mogoče tudi **mneti**), kar bi lahko vplivalo na vezljivostne lastnosti.

(A) Vezavnostne možnosti pomena (a) ‘misliti, meniti’

Vezavnostne možnosti pomena (a) ‘misliti, meniti’ s časovno opredelitvijo

	misliti	mneti	meniti
Snom – VF	16.–20. stoletje		
Snom – VF – Sak	16.–20. stoletje		16.–20. stoletje
Snom – VF – naSak	16.–20. stoletje		
Snom – VF – vSak	<i>19. stoletje</i>		
Snom – VF – kSdat	<i>10. stoletje, 16. stoletje</i>		
Snom – VF – oSlok	<i>20. stoletje</i>		
Snom – VF – poSlok	<i>16.–19. stoletje</i>		
Snom – VF – INF	<i>19. stoletje</i>		
Snom – VF – SENT	16.–20. stoletje	<i>16. stoletje</i>	16.–20. stoletje
Snom – VF – PG	16.–20. stoletje		
Snom – VF – Sak* – odSgen	18.–19. stoletje		19. stoletje
Snom – VF – Sak* – oSlok	19.–20. stoletje		20. stoletje
Snom – VF – Sak* – sSins			<i>16. stoletje</i>
Snom – VF – Sak – SENT		<i>16. stoletje</i>	16.–19. stoletje
Snom – VF – naSak – SENT	<i>16. stoletje</i>		
Snom – VF – zaSak – SENT			<i>20. stoletje</i>
Snom – VF – odSgen – SENT	16.–19. stoletje		16.–19. stoletje
Snom – VF – oSlok – SENT	20. stoletje		20. stoletje
Snom – VF – ADV	16.–20. stoletje		16.–20. stoletje

Legenda:

16.–20. stoletje   stabilni (ali bolj stabilni) vezavnostni vzorci
19. stoletje   nestabilni (ali manj stabilni) vezavnostni vzorci

Med **stabilnimi (ali bolj stabilnimi) vezavnostnimi vzorci** jih sedem izkazuje glagola **misliti** in **meniti**: **Snom – VF – Sak**, **Snom – VF – SENT** in **Snom – VF – ADV** ustrezajo pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *vsebina* (16.–20. stoletje); vzorci **Snom – VF – odSgen // oSlok – Sak*** in **Snom – VF – odSgen // oSlok – SENT** (v shemi sta desni določili zamenjani) pa pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski udeleženelec* – *vsebina*.

Zadnji štirje vzorci si zaslužijo posebno opombo zaradi razmerja med določiloma **odSgen** in **oSlok**. Pri določilu v vlogi *razmernege vsebinskega udeleženca*

v 19. stoletju nastopi zamenjava: **odSgen** zamenja **oSlok** (**oSlok** se v udeleženski vlogi pred drugo polovico 19. stoletja ne pojavlja).

Ostali stabilni vzorci zaznamujejo posamezne glagole: glagol **misлити** zaznamujejo **Snom – VF** (*nosilec* mišljenjskega procesa – *proces*), **Snom – VF – naSak** in **Snom – VF – PG** (*nosilec* mišljenja – *vsebina*); samo glagol **meniti** zaznamuje **Snom – VF – Sak – SENT** (*nosilec* mišljenja – *prizadeto* – *vsebina*). Vsi se pojavljajo v 16.–20. stoletju, le **Snom – VF – Sak – SENT** v 16.–19. stoletju.

Nestabilni (ali manj stabilni) vzorci zaznamujejo posamezne glagole; izjema so tisti, ki so pri drugem glagolu stabilni (kar dodatno potrjuje vezavnostno možnost; gl. shemo).

V pomenu 'misliti, meniti' prevladuje **misлити**, konkurira mu **meniti**, medtem ko ima **mneti** med glagoli marginalno vlogo (samo 16. stoletje). Predvsem glagol **meniti** (tudi **mneti**) izkazuje pomensko možnost 'imeti za', ki se kaže v vezavnostni možnosti **Snom – VF – Sak – SENT**; slednja se pričakovano ne pojavlja pri glagolu **misлити** (pomena 'imeti za' ne izkazuje).

Prevladujoča vezavnostna vzorca sta gotovo **Snom – VF – Sak** in **Snom – VF – SENT**, dobro zastopani pa so tudi vzorci, ki ustrezajo pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski* udeleženec – *vsebina* (konkretnije zgoraj).

3.2.2 Pomen (b) 'nameravati'

Pomen 'nameravati' izkazujeta glagola **misлити** (2) in **meniti** (2). Pri obeh glagolih je pomen potrjen za obdobje od 16. do 21. stoletja.

(A) Vezavnostne možnosti pomena (b) 'nameravati'

Vezavnostne možnosti pomena (b) 'nameravati' s časovno opredelitvijo

	misлити	meniti
Snom – VF – naSak	20. stoletje	
Snom – VF – INF	16.–20. stoletje	16.–20. stoletje
Snom – VF – SENT	20. stoletje	

Legenda:

16.–20. stoletje stabilni (ali bolj stabilni) vezavnostni vzorci

20. stoletje nestabilni (ali manj stabilni) vezavnostni vzorci

Stabilen vezavnostni vzorec je zgolj **Snom – VF – INF**, ki ga izkazujeta oba glagola v obdobju od 16. do 20. stoletja (ustreza pomenskemu vzorcu *nosilec* namere – *vsebina*).

Nestabilna vzorca sta **Snom – VF – naSak** in **Snom – VF – SENT** (20. stoletje) in zaznamujeta samo glagol **misлити** (pomenski vzorec *nosilec* namere – *vsebina*).

V pomenu 'nameravati' prevladuje **misлити**, medtem ko je **meniti** nekoliko redkejši.

Prevladujoč vezavnostni vzorec v pomenu je **Snom – VF – INF**, medtem ko sta **Snom – VF – naSak**, **Snom – VF – SENT** redka; izpričana sta z osamljenima

zgledoma iz 20. stoletja, kažeta pa na nevtraliziran pomen namere. Sklepam, da je **INF** tipično določilo za izražanje *vsebinsko-namerne*ga udeleženca.

3.2.3 Drugi pomeni

Pomen (c) izkazuje glagol **misлити**, pomen (č) pa zgolj **meniti**, zato primerjalna analiza ni mogoča. Za **misлити (c)** 'misлити, snovati v škodo/korist' gl. razdelek 2.1.3, za **meniti (č)** 'reči, dejati' pa razdelek 2.3.3.

4 Sklep

Namena vežljivostne analize mišljenjskih glagolov **misлити**, **mneti** in **meniti** sta bila dva: (1) prikazati večplastnost vežljivostnih zmožnosti glagolov in razmerij med njimi v zgodovini slovenskega jezika; (2) dokazati, da se s spreminjanjem pomena glagolov spreminjata tudi njihova vežljivost in vezava.

Analizirani glagoli mišljenja so se izkazali za leksikalno zapleteno skupino glagolov. Glagola **misлити** in **meniti** sta večpomenska, pri čemer je lahko posamezen pomen (gradivsko) izkazan v celotni zgodovinski dobi jezika (npr. 'misлити, razmišljati' ob **misлити**) ali samo v določenem časovnem intervalu (npr. 'misлити, snovati v škodo/korist' pri **misлити** v 16.–19. stoletju, 'reči, dejati' ob **meniti** v 20. stoletju). Glagoli pomensko niso popolnoma prekrivni – ob skupnih (npr. 'misлити, meniti') izkazujejo tudi specifične pomene (npr. 'misлити, snovati v škodo/korist' ob **misлити**, 'reči, dejati' ob **meniti**). Med njimi se vzpostavljajo konkurenčna razmerja, ki so povzročila celo izgubo glagola **mneti** 'meniti' – v 16. stoletju se je namreč konkurenčno razmerje med **mneti** in **meniti** razrešilo v korist slednjega (prim. Merše 1995).

Potrdila se je domneva, da se s spreminjanjem pomena glagolov spreminjata njihova vežljivost (pomenska usmerjenost) in vezava. Znotraj pomenov se torej oblikujejo specifični pomenski vzorci, ki jim ustreza načeloma več vezavnostnih vzorcev. Tako npr. **misлити** v pomenu 'misлити, snovati v škodo/korist' oblikuje pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *prejemnik*, ki mu ustrezajo vezavnostni vzorci **Snom – VF – Sak* – Sdat // zoperSak // čezSak**; **meniti** pa v pomenu 'meniti, misлити, imeti za' kaže celo na štiri pomenske vzorce: (1) pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *vsebina* ustrezajo vezavnostni vzorci **Snom – VF – Sak, Snom – VF – SENT** in **Snom – VF – ADV**; (2) pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *prizadeto* – *vsebina* ustrezajo vezavnostni vzorec **Snom – VF – Sak – SENT**; (3) pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski udeleženec* – *vsebina* ustrezajo vezavnostni vzorci **Snom – VF – odSgen – Sak* // SENT, Snom – VF – oSlok – Sak* // SENT** in **Snom – VF – zaSak – SENT**; (4) pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *razmerni udeleženec* (prim. *misлити – kaj, kako – s čim*) pa vezavnostni vzorec **Snom – VF – Sak* – sSins**.

Vežljivostna analiza je pokazala, da je stabilnost posameznih vežljivostnih (pomenskih in vezavnostnih) razmerij pri glagolih mišljenja različna. Najbolj sta-

bilen je pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina*, ki mu med vezavnostnimi ustreza **Snom – VF – SENT**; določilo **SENT** torej najbolj stabilno zaznamuje kompleksno *vsebino* mišljenjske dejavnosti. Pogosto je tudi nepropozicijsko določilo **Sak**, vendar pa kaže (tudi v časovni perspektivi) na tendenco k pomenski praznitvi (pomensko ekstenzivne prvine na mestu določila; leksikalna zapolnitev predložnosklonskih določil je bogatejša, prim. **naSak**, **oSlok**). Pomen ‘nameravati’ (predvsem ob **misлити**, nekoliko manj ob **meniti**) kaže na pomenski vzorec *nosilec* namere – *vsebina*, ki mu ustreza tipičen in zgodovinsko stabilen vezavnostni vzorec **Snom – VF – INF** (določilo **INF** je torej tipično v vlogi *vsebine* namere).

Kompleksnejši vzorci so manj ustaljeni od zgornjih. Pogostejši so predvsem vezavnostni vzorci **Snom – VF – odSgen // oSlok – Sak*** in **Snom – VF – odSgen // oSlok – SENT**, ki ustrezajo pomenskemu vzorcu *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski udeleženelec* – *vsebina* (ob **misлити**, **meniti** ‘misliti, meniti’), redkejši pa je **Snom – VF – Sak – SENT** (pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *prizadeto* – *vsebina*) ob **meniti** (16.–19. stoletje).

Znotraj pomenskih razmerij se oblikuje načeloma več vezavnostnih vzorcev, med njimi (predvsem med posameznimi določilnimi možnostmi) pa se lahko vzpostavijo konkurenčna razmerja. Ob npr. **misлити** ‘misliti, razmišljati’ je prevladujoče desno določilo **naSak** (16.–20. stoletje), v posameznih obdobjih pa so mu konkurirala **kSdat** (10. stoletje, 16. stoletje), **poSlok** (16.–19. stoletje), **vSak** (19. stoletje), **oSlok** (20. stoletje). Med nekaterimi določili se lahko znotraj pomenskega razmerja pokažejo izrazitejše pomenske razlike. Ob **misлити** ‘misliti, snovati v škodo/korist’, ki so mu ustrezali vezavnostni vzorci **Snom – VF – Sak* – Sdat // zoperSak // čezSak**, so se v vlogi *prejemnika* pojavljala določila **Sdat**, **zoperSak** in **čezSak**. Medtem ko **Sdat** kaže na nevtralen *prejemniški* pomen, pa določili **zoperSak**, **čezSak** zaznamuje očitnejši *protivnostni* pomenski odtенок;⁴⁰ pri **zoperSak** in **čezSak** pa je treba opozoriti na morebitno tujejezično motivacijo določil (kalk po nem. vzoru, prim. *zoper* – *wider*, *čez* – *über*). Zanimiva je tudi uveljavitev določila **oSlok** v škodo **odSgen** na mestu *razmernega vsebinskega udeleženca*, ki je zaznamovala slovenski knj. jezik v 19. stoletju; sprememba je bila najbrž rezultat vzpostavitve norme, ki kaže na odstranjevanje tujejezičnih oz. neslovanskih prvin iz knj. jezika (za hrv. jezik prim. Hudeček 2003).

Ob glagolih mišljenja je bila izpostavljena tudi vežljivostna vloga prislovnega določila **ADV** (tudi **Sak***) kot »nadomestnega« določila, ki ima večinoma enako vlogo kot pomensko izpraznjeno določilo **Sak**; **ADV** oz. **Sak*** lahko pomensko variira (tj. je bolj ali manj povedno) glede na vežljivostne značilnosti glagola in leksikalno zapolnitev.

⁴⁰ Samo ko se v vlogi *prejemnika* dejanja pojavlja določilo **Sdat**, je *vsebina* dejanja (**Sak***) lahko tudi pozitivna.

Krajšave (oblike določil)

Snom = samostalnik v imenovalniku (**gen** = rodilnik; **dat** = dajalnik; **ak** = tožilnik; **lok** = mestnik; **ins** = orodnik); **odsGen** = predložnosklonska oblika samostalnika s predložnim morfemom **od** in rodilniško obliko samostalnika (prim. **naSak**, **poSlok** itn.); **SENT** = odvisnik; **PG** = premi govor; **INF** = nedoločnik; **ADV** = prislov

Viri

- BS = France Bernik idr. (ur.), *Brižinski spomeniki = Monumenta Frisingensia*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, ³2004.
- DB = Jurij Dalmatin, *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Teftamenta*, Wittenberg, 1584, v: A. Metelko (ur.), *Biblia Slovenica* (CD-ROM), Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2004.
- Jap = Jurij Japelj idr., *SVETU PISMU STARIGA INU NOVIGA TESTAMENTA*, Ljubljana, 1784–1802, v: A. Metelko (ur.), *Biblia Slovenica* (CD-ROM), Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2004.
- Mikhailov 1998 = Nikolai Mikhailov, *Frühslowenische Sprachdenkmäler: die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*, Amsterdam – Atlanta (GA): Rodopi, 1998.
- KB = Sebastijan Krelj, *Otrozhia Biblia*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987 [¹1566].
- Preš. = Peter Scherber, *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*, Maribor: Obzorja, 1977.
- Plet. = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I–II* (transliterirana izdaja, ur. M. Furlan), Ljubljana: ZRC SAZU, 2006 [¹1894–1895].
- SJJSv = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega 1–2*, Ljubljana: SAZU, 2006.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- TA = Primož Trubar, *Abecedarium*, 1550, v: I. Grdina – F. Kranjc-Vrečko (ur.), *Zbrana dela Primoža Trubarja I*, Ljubljana: Rokus, 2002, 281–308.
- TAr = Primož Trubar, *Articuli oli deili te prave, stare vere kersčanske*, 1562, v: I. Grdina – J. Vinkler (ur.), *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, Ljubljana: Rokus, 2005, 5–224.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, 1550. V: I. Grdina – F. Kranjc-Vrečko (ur.), *Zbrana dela Primoža Trubarja I*, Ljubljana: Rokus, 2002, 19–278.
- TC 1574 = Primož Trubar, *Ta celi catehismus, eni psalmi inu tih vegših godii stare inu nove kersčanske peisni*, 1574, v: I. Grdina – J. Vinkler (ur.), *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*, Ljubljana: Rokus, 2006, 271–454.
- TO = Primož Trubar, *Cerkovna ordninga*, 1564, v: I. Grdina – J. Vinkler (ur.), *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, Ljubljana: Rokus, 2005, 227–578.
- VSSG = Andreja Žele, *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).
- W = Anton A. Wolf (pobudnik), *Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1856–1859, v: A. Metelko (ur.), *Biblia Slovenica* (CD-ROM), Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2004.

Literatura

- Ágel 2000 = Vilmos Ágel, *Valenztheorie*, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000.
- Dogramadžieva 1989 = Ekaterina Dogramadžieva, Съюзните средства във фрайзингските паметници, *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989 (Obdobja 10), 63–68.
- Dular 1982 = Janez Dular, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja): doktorska disertacija*, Ljubljana, 1982. Tipkopis.
- ESJS = Eva Havlová idr. (ur.), *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–13– [izhaja v zvezkih], Praha: Academia, 1989–2006–.
- ESSJ = Oleg N. Trubačev idr. (ur.), *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд* 1–32–, Москва: Наука, 1974–2005–.
- Hudeček 2003 = Lana Hudeček, Dopune glagolima govorenja, mišljenja i srodnih značenja u hrvatskome književnom jeziku od 17. do polovice 19. stoljeća – strani sintaktički utjecaji, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29 (2003), 103–129.
- Karolak 1984 = Stanisław Karolak, Składnia wyrażen predykatywnych, *Gramatyka współczesnego języka polskiego: składnia*, ur. Z. Topolińska, Warszawa: PWN, 1984, 11–211.
- Kolarič 1968 = Rudolf Kolarič, Sprachliche Analyse, v: *Freisinger Denkmäler = Brižinski spomeniki = Monumenta Frisingensia*, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen 2), 18–120.
- Kopečný 1973 = František Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků* I, Praha: Academia, 1973.
- Merše 1995 = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1995 (Dela razreda za filološke in literarne vede 44).
- Merše 2003 = Majda Merše, Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih), *Slavistična revija* 51 (2003), posebna številka, 81–103.
- Orel 1993 = Irena Orel-Pogačnik, *Predložni sistem v razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja: doktorska disertacija*, Ljubljana, 1993. (Tipkopis.)
- Orešnik 1992 = Janez Orešnik, *Udeleženske vloge v slovenščini*, Ljubljana, SAZU, 1992 (Dela razreda za filološke in literarne vede 37).
- Paternu idr. 2004 = Boris Paternu idr., Prevod v sodobno slovenščino, v: *Brižinski spomeniki = Monumenta Frisingensia*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, ³2004, 83–99.
- Pogačnik 1968 = Jože Pogačnik, Übersetzung ins Slowenische, v: *Freisinger Denkmäler = Brižinski spomeniki = Monumenta Frisingensia*, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen 2), 216–218.

- Pogorelec 1968 = Breda Pogorelec, Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku (Vloga dativa v stavku), *Jezik in slovstvo* 13 (1968), št. 5, 145–150.
- SČ 1998 = Miroslav Grepč – Petr Karlík, *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia, 1998.
- SJS = Josef Kurz – Zoe Hauptová (ur.), *Slovník jazyka staroslověnského*, Praha: Academia, 1966–1997.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- SPP = Nad' a Svozilová idr. (ur.), *Slovesa pro praxi*, Praha: Academia, 1997.
- Večerka 1993 = Radoslav Večerka, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax II: Die innere Satzstruktur*, Freiburg i. Br.: Weiher, 1993.
- Vidovič-Muha 1984 = Ada Vidovič-Muha, Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordningi*, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 3, 245–256.
- Vidovič-Muha 1988 = Ada Vidovič-Muha, *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- VV 1987 = František Daneš idr., *Větné vzorce v češtině*, Praha, Academia, 1987.
- Žele 2001 = Andreja Žele, *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001 (Linguistica et philologica 4).
- Žele 2003 = Andreja Žele, *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (Linguistica et philologica 8).
- Žele 2007 = Andreja Žele, Povedkova lastnostna prislovna dopolnila, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 369–387.

The valency of three verbs of thinking in the history of standard Slovenian (with an emphasis on government)

Summary

This article presents findings on the valency of the verbs of thinking (*verba sentiendi*) *misliti* 'to think', *mneti* 'to believe', and *meniti* 'to believe' in the history of standard Slovenian. These verbs form a lexically complex group: *misliti* and *meniti* are polysemantic (they have both shared and different meanings), and the competition between *mneti* and *meniti* was resolved in the sixteenth century in favor of the latter.

Changes in the meaning of verbs correspond to changes in their valency and government. Within these meanings, specific semantic patterns are shaped, to which multiple government patterns generally belong. For verbs of thinking, the most stable semantic pattern is *carrier* of thought – *content*, which corresponds to $S_{nom} - VF - SENT$ in government (somewhat less stable is the pattern with a non-propositional semantically extensive right complement S_{acc}); more complex semantic and government patterns are rarer. The meaning 'to intend' (for *misliti*, *meniti*) with the semantic pattern *carrier* of intention – *content* corresponds to the historically typical government pattern $S_{nom} - VF - INF$.

Competitive relationships may arise among government patterns (among right complements). For example, alongside the verb *misliti* ‘to think, consider’ the complement **naS_{acc}** predominates (16th–20th centuries), competing in certain periods with **kS_{dat}** (10th century, 16th century), **poS_{loc}** (16th–19th century), **vs_{acc}** (19th century), and **oS_{loc}** (20th century). Complements can be marked by semantic differences; compare the neutral complement **S_{dat}** and the more explicit adversative **zoperS_{acc}**, **čezS_{acc}** in the role of *recipient* for *misliti* ‘to think, plan to detriment/benefit’. In the nineteenth century, in place of the complement **odS_{gen}**, **oS_{loc}** became established in the role of *relational content* participant, which points to the removal of foreign or non-Slavic elements from the standard language. Some complements point to a possible foreign-language motivation (following a German pattern); compare *zoper* – *wider* ‘against’, *čez* – *über* ‘about’. The analysis also draws attention to the valency role of the adverbial complement **ADV** (also **S_{acc}***) as a “substitute” complement that largely corresponds to the semantically bleached complement **S_{acc}**.

Sklanjatev in naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine

Matej Šekli

V članku sta obravnavana sklanjatev in naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v krajevnem govoru vasi Jevšček pri Livku (občina Kobarid, Slovenija) nadiškega narečja slovenščine, in sicer tako s sinhronega kot z diahronega gledišča. Opisnojezikoslovni vidik podaja nabor končnic in njihovo razvrstitev na osnovo ter naglasne tipe in njihove naglasne vzorce. Zgodovinskojezikoslovni pogled določa izvor posameznih končnic in naglasnih tipov ter opisani oblikovno-naglasni sistem postavlja v širši slovenski in slovanski kontekst.

Ključne besede: nadiško narečje slovenščine, zgodovinsko jezikoslovje, narečjeslovje, (obliko)naglasoslovje, samostalniki moške *o*-jevske sklanjatve, Jevšček pri Livku

Declension and accentuation of masculine *o*-stem nouns in the local dialect of Jevšček near Livek in the Natisone/Nadiža dialect of Slovenian

This paper discusses the declension and accentuation of masculine *o*-stem nouns in the local subdialect of Jevšček (in the Municipality of Kobarid, Slovenia) of the Natisone/Nadiža dialect of Slovenian from the diachronic and the synchronic points of view. The descriptive linguistic perspective presents the inventory of endings and their stem distribution as well as the accent classes and their paradigms. The historical linguistic part determines the origin of these endings and accent classes and contextualizes the morphological and accentual system described within Slovenian and other Slavic languages.

Key words: Natisone/Nadiža dialect of Slovenian, historical linguistics, dialectology, (morpho)accentology, masculine *o*-stem nouns, Jevšček near Livek

0 Uvod

V pričujočem članku¹ sta obravnavana sklanjatev in naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve² v govoru vasi Jevšček pri Livku (občina Kobarid, Slovenija)

¹ Vsebina prispevka je bila predstavljena v obliki referata na mednarodnem simpoziju Slovenski dialekti v stiku 4 (Koper, 28.–30. maj 2009)

² Moška *o*-jevska sklanjatev je tu razumljena sinhrono. Vanjo tako spadajo vsi samostalniki, ki se v opisanem govoru sklanjajo po sklanjatvenem vzorcu, ki ima za osnovo sklanjatveni vzorec popraslovansko produktivne praslovanske moške *o*-jevske sklanjatve ter je vase vsrkal tudi nekatere oblike praslovanske *u*-jevske in praslovanske (moške) *i*-jevske sklanjatve, v nekaterih oblikah pa se je po naliki približal tudi sklanjatvenemu vzorcu praslovanske *ā*-jevske sklanjatve. Posledično sem spadajo tudi samostalniki, ki so se

nadiškega narečja slovenščine,³ in sicer tako s sinhronega kot z diahronega gledišča. Opisnojezikoslovni vidik prinaša strukturalni opis oblikovno-naglasnega sistema, to je nabor/inventar njegovih prvin in njihovo razvrstitev/distribucijo ter vlogo/funkcijo in medsebojno razmerje v sistemu, v konkretnem primeru nabor končnic in njihovo razvrstitev na osnovo ter naglasne tipe in njihove naglasne vzorce. Zgodovinskojezikoslovni pogled posamezni prvini opisanega sistema, v konkretnem primeru posameznim končnicam in naglasnim tipom, določa njen praslovanski in izhodiščni splošnoslovenski izvor. Praslovansko izhodišče je določeno na osnovi spoznanj (zgodovinskega) primerjalnega naglasoslovja slovanskih jezikov druge polovice 20. stoletja, in sicer njegovega osrednjega in standardnega, tj. »oblikoslovnega« metodološkega pristopa (ob upoštevanju »glasoslovnega«), ki se pojavlja v delu Christiana S. Stanga *Slavonic Accentuation* (Stang 1957) in v iz njega izhajajočih delih avtorjev moskovske naglasoslovne šole od prvih naglasoslovnih objav Vladimira Antonoviča Dyboja od leta 1958 dalje.⁴ Izhodiščno splošnoslovensko stanje je izpeljano iz praslovanskega ob upoštevanju dejanskega izpričanega stanja v slovenskih krajevnih govorih in spoznanj slovenističnega zgodovinskega naglasoslovja, v prvi vrsti članka Frana Ramovša »Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov« in naglasoslovne razprave Jakoba Riglerja.⁵ Tak diahroni komentar k sinhronemu delu razprave omogoča, da obravnavane prvine jezikovnega sistema opisanega krajevnega govora postanejo genetskojezikoslovno primerljive s prvini drugih jezikovnih sistemov v okviru slovenščine in drugih slovanskih jezikov.

1 Sklanjatev

1.1 Nabor končnic:⁶

-ø	-a/-u	-u	= im./rod.	-e	-an
-ø/-i/-ì:e	-u/-ò:ù/-í:	-an/-è:n	-e/-ì:	-ax/-í:ex	-mi
-a	= mn.	= mn.	-a	= mn.	= mn.

Končnice so nenaglašene ali naglašene; naglašene končnice so kratke ali dolge, dolge pa cirkumflektirane ali akutirane.

prvotno sklanjali po praslovanski *u*-jevski in praslovanski (moški) *i*-jevski sklanjatvi ter so popraslovansko prešli v moško *o*-jevsko sklanjatev: Jevšček *tà:t tatù:, sìn sìnà* ← psl. *tatъ *tati, *synъ *synu.

³ Informator na terenu je bil Leopold Šekli (roj. 1939). Za nepogrešljivo pomoč se mu najlepše zahvaljujem.

⁴ Stang 1957; Dybo 1981, 2000; Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990, 1993.

⁵ Ramovš 1950; Rigler 1970, 1971, 1977, 1978.

Spoznanja (zgodovinskega) primerjalnega naglasoslovja slovanskih jezikov druge polovice 20. stoletja in slovenističnega zgodovinskega naglasoslovja so povzeta in na konkretni naglasni sistem aplicirana v Šekli 2008.

⁶ V preglednicah si v stolpcih navpično sledijo skloni (imenovalnik, rodilnik, dajalnik, tožilnik, mestnik, orodnik), v vrsticah vodoravno števila (ednina, množina, dvojina).

(a) Nenaglašene končnice:

-ø	-a	-u	= im./rod.	-e	-an
-ø/-i	-u	-an	-e	-ax	-mi
-a	= mn.	= mn.	-a	= mn.	= mn.

(b) Kratke naglašene končnice:

/	^l -a	^l -u	im./rod.	^l -e	^l -an
^l -i	/	^l -an	^l -e	^l -ax	/
^l -a	= mn.	= mn.	^l -a	= mn.	= mn.

(c) Dolge naglašene končnice:

/	-à:/-ù:	-ù:	im./rod.	/	/
-ì:e	-ò:ù/-í:	-è:n	-è:/-ì:	-í:ex	-mí:
-à:	= mn.	= mn.	-à:	= mn.	= mn.

1.2 Razvrstitev končnic na osnovo je sinhrono gledano določena predvsem z naglasnim tipom samostalnika kot tudi s podspolom neživo : živo (*genus inanimatum* : *genus animatum*). Naglasni tip samostalnika je pomemben pri razvrstitvi končnic v im. mn., rod. mn., daj. mn., mest. mn. V **rod. mn.** se končnica **-u** pojavlja pri samostalnikih z nepremičnim in premičnim naglasnim tipom (*brà:tu*, *klù:ču*, *kù:osu*, *sosì:edu*), končnica **-ò:ù** pri samostalnikih s končniškim naglasnim tipom (*koňò:ù*), končnica **-í:** pri samostalnikih z mešanim naglasnim tipom (*moží:*, *zidí:*). V im. mn., daj. mn., mest. mn. sta dvojnični končnici dopolnjujoče razvrščeni, ena dvojnica se pojavlja pri samostalnikih z nepremičnim in premičnim naglasnim tipom in končniškim naglasnim tipom, druga pa pri samostalnikih z mešanim naglasnim tipom: **im. mn. -i^l-i** : **-ì:e** (*brá:ti*, *klù:či*, *kù:osi*, *sosì:edi*, *ko^lhi* : *moží:e*, *zidí:e*), **daj. mn. -an^l-an** : **-è:n** (*brá:tan*, *klù:čan*, *kù:osan*, *sosì:edan*, *ko^lhan* : *možè:n*, *zidè:n*), **mest. mn. -ax^l-ax** : **-í:ex** (*brá:tax*, *klù:čax*, *kù:osax*, *sosì:edax*, *ko^lnax* : *moží:ex*, *zidí:ex*). V im. mn. se pri samostalnikih z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik ob končnici **-i^l-i** redkeje pojavlja tudi končnica **-ø** (*sanosì:ek*, *ot^lroc*). Podspol neživo : živo je poleg naglasnega tipa relevanten pri razvrščanju končnice rod. ed. in tož. mn. V **rod. ed.** je končnica **-ù:** značilna samo za samostalnike z mešanim naglasnim tipom in s podspolom neživo (*zidù:*) (edini samostalnik s podspolom živo je *tà:t* (*tatù:*)), in je pri le-teh daleč najpogostejša, končnica **-à:** je edina končnica samostalnikov z mešanim naglasnim tipom in s podspolom živo (*možà:*, *ukà:*), zelo redko jo imajo tudi samostalniki z mešanim naglasnim tipom in s podspolom neživo. V **tož. mn.** je končnica **-è:** značilna za samostalnike z mešanim naglasnim tipom in s podspolom živo (*možè:*, *ukè:*) in za redke samostalnike s podspolom neživo (*lasè:*, *pasè:*, *royè:*, *uozè:*, *zobè:*, *zyonè:*), končnica **-ì:** pa za samostalnike s podspolom neživo (*zidí:*); edini samostalnik s podspolom živo je *tà:t* (*tatì:*).

1.3 Izvor končnic:⁷ **im. ed. -ø** < issln. *-ø < psl. *-b/*-b; **rod. ed. -a** < issln. *-a < psl. *-a; **-ʼa** < issln. *-à < psl. *-á; **-â** < issln. *-â < psl. *ŷ/ŷ̄-a; **-û** < issln. *-û < psl. *ŷ/ŷ̄-u; **daj. ed. -u** < issln. *-u < psl. *-u; **-ʼu** < issln. *-ù < psl. *-ú; **-û** < issln. *-û < psl. *ŷ/ŷ̄-u; **mest. ed. -e** < issln. *-ě < psl. *-ě; **-ʼe** < issln. *-ě < psl. *-ě; **or. ed. -an, -ʼan**, vse nalikovnega nastanka po modelu issln. *-a- < psl. *-a- kot (s praslovanskega stališča) prvega dela kočnice daj., mest. in or. mn. samostalnikov ā-jevske sklanjatve (issln. *-a-m, *-a-x, *-a-mi ter daj. or. dv. *-a-ma < psl. *-a-mb, *-a-xb, *-a-mi ter daj. or. dv. *-a-ma) in issln. *-m < psl. *-mb kot (s praslovanskega stališča) drugega dela končnice or. ed. samostalnikov moške in srednje o-jevske sklanjatve (issln. *-o-m/*-e-m < psl. *-o-mb/*-e-mb); **im. mn. -ø/-i** < issln. *-i < psl. *-i; **-ʼi/ø** < issln. *-i < psl. *-i; **-i:ē** < issln. *-iē < psl. *ŷ/ŷ̄-biē; **rod. mn. -u** < issln. *-ou < psl. *-ou̯b; **-ò:ū** ≤ issln. *-óū < psl. *-óū̯b po nalikovni nadomestitvi akuta na dolžini s cirkumfleksom na dolžini po zgledu samostalnikov z naglasom na osnovi v rod. mn.; **-i:** < issln. *-i < psl. *-bi̯b; **daj. mn. -an**, preneseno iz oblike daj. mn. samostalnikov ā-jevske sklanjatve (-an < issln. *-am < psl. *-amb); **-è:n** < issln. *-ēm ≤ psl. *-em̯b; **tož. mn. -e** < issln. *-e < psl. *-e; **-è:** < issln. *-ě < psl. *ŷ/ŷ̄-ě; **-i:** < issln. *-i < psl. *ŷ/ŷ̄-i; **mest. mn. -ax**, preneseno iz oblike mest. mn. samostalnikov ā-jevske sklanjatve (-ax < issln. *-ax < psl. *-axb); **-i:ex** < issln. *-ěx < psl. *-ěxb < *-ěxb̄; **or. mn. -mi** < issln. *-mi < psl. *-bmi/*-b̄mi; **-mí:** < issln. *-mí < psl. *-bmi/*-b̄mi; **im./tož. dv. -a** < issln. *-a < psl. *-a; **-ʼa** < issln. *-à < psl. *-á; **-â:** < issln. *-â < psl. *ŷ/ŷ̄-a.

Končnice samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v obravnavanem govoru diahrono gledano le v glavnih obrisih nadaljujejo končnice praslovanske moške o-jevske sklanjatve, saj so bile prvotne končnice ponekod nadomeščene s končnicami praslovanske u-jevske in (moške) i-jevske sklanjatve ter preoblikovane pod vplivom ā-jevske sklanjatve. Razlikovanje med odrazi praslovanske trde in praslovanske mehke moške o-jevske sklanjatve ni ohranjeno: 1. trda končnica se je posplošila v mest. ed. (-e, -ʼe < psl. *-ě), mest. mn. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom (-i:ex < psl. *-ěxb); 2. mehki končnici sta se posplošili v tož. mn. (-e, -ʼe, -è: < psl. *-e), daj. mn. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom (-è:m < psl. *-em̯b); 3. prvotno končnico je mogoče izvajati tako iz trde kot iz mehke sklanjatve v im. ed. (-ø < psl. *-b/*-b), rod. ed. (dvojnično -a, -ʼa, -à: < psl. *-a), daj. ed. (-u, -ʼu, -ù: < psl. *-u), im. mn. (-ø/-i, -ʼi, -i: < psl. *-i). Končnice praslovanske u-jevske sklanjatve se pojavljajo v rod. ed. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom (dvojnično -ù: < psl. *-u), rod. mn. samostalnikov s končniškim naglasnim tipom (-ò:ū̯ < psl. *-ou̯b). Končnice praslovanske (moške) i-jevske sklanjatve so prevladale v im. mn. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom (-i:ē < psl. *-bi̯e), rod. mn. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom (-i: < psl. *-bi̯b), tož. mn. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom (-i: < psl. *-i). Manj verjetno je, da končnica -i: v tož. mn. nadaljuje praslovansko končnico trde moške o-jevske sklanjatve *-y. Končnico or. mn. je mogoče izvajati tako iz psl. i-jevske kot u-jevske sklanjatve (-mi, -mí: < psl. *-bmi/*-b̄mi). Končnici praslovanske ā-jevske sklanjatve sta prodrli v daj. mn. in mest. mn. samostalnikov z nepremičnim, premičnim in končniškim nagla-

⁷ Ramovš 1950: 35–52.

snim tipom (-an, ^l-an < psl. *-amъ in -ax, ^l-ax < psl. *-axъ), na osnovi le-teh pa je bila narejena še končnica or. ed. (-an, ^l-an < psl. *-a- + *-mъ).

Nekateri (iz stičnih jezikov ali iz slovenskega knjižnega jezika prevzeti) samostalniki v im. ed. poznajo nenaglašeno kočnico -o (*à:yto*, *mè:štro* star. 'učitelj med obema vojnama pod Italijo', *nò:no* 'dedek', *trè:no* star. 'vlak'), v ostalih sklonih pa se sklanjajo po sklanjatvenem vzorcu moške o-jevske sklanjatve. Nekateri (iz nemščine ali iz slovenskega knjižnega jezika prevzeti) samostalniki z osnovo na -l- le-to v odvisnih sklonih podaljšujejo z -n- (*krá:ncul* *krá:nculna* 'venec', *štá:mpel* *štá:mpelna* 'kozarček žganja', *učì:tel* *učì:telna* 'učitelj'). Redki samostalniki se ne sklanjajo z glasovno izraženo končnico (*podeš'ta* v rabi do leta 1943 'župan').

2 Naglas⁸

Naglasni tipi samostalnikov moške o-jevske sklanjatve so s sinhronega stališča določeni na osnovi naglasa im. ed. in rod. ed. ter so tile: 1. **nepremični naglasni tip z akutom na osnovi**: (a) tip s kolikostno spremeno in brez neobstojnega samoglasnika v im. ed.: tip *b'rat brá:ta*, *člo'vek človi:eka*; (b) tip brez kolikostne spremene in brez neobstojnega samoglasnika v im. ed.: tip *klú:č klú:ča*, *roká:ų roká:va*, *já:ųor já:ųorja*; (c) tip brez kolikostne spremene in z neobstojnim samoglasnikom v im. ed.: tip *yá:bər yá:bra*, *ká:men ká:mna*; 2. **nepremični naglasni tip s cirkumfleksom na osnovi**: tip *xli:epc xli:epca*; 3. **premični naglasni tip (z akutom na osnovi)**: tip *só:set sosti:eda*; 4. **končniški naglasni tip**: tip *'koń ko'ńa*; 5. **mešani naglasni tip**: tip *zi:t zidù*.

2.1 Tip *'kup kú:pa*, *b'rat brá:ta*

Samostalniki naglasnega tipa *'kup kú:pa*, *b'rat brá:ta* imajo **nepremični naglasni tip z akutom na osnovi**, in sicer z naglasnim mestom **na edinem/zadnjem zlogu osnove s kolikostno spremeno** in brez neobstojnega samoglasnika v im. ed. (*'kup kú:pa*, *člo'vek človi:eka*). V večini sklonskih oblik poznajo akut na dolžini, v im. ed. kračino, v rod. mn. in or. mn. pa cirkumfleks na dolžini.

(a) Samostalniki s podspolom neživo

<i>'kup</i>	<i>kú:pa</i>	<i>kú:pu</i>	<i>'kup</i>	<i>kú:pe</i>	<i>kú:pan</i>
<i>kú:pi</i>	<i>kù:pu</i>	<i>kú:pan</i>	<i>kú:pe</i>	<i>kú:pax</i>	<i>kù:pni</i>
<i>kú:pa</i>	= mn.	= mn.	<i>kú:pa</i>	= mn.	= mn.

(b) Samostalniki s podspolom živo

<i>b'rat</i>	<i>brá:ta</i>	<i>brá:tu</i>	<i>brá:ta</i>	<i>brá:te</i>	<i>brá:tan</i>
<i>brá:ti</i>	<i>brà:tu</i>	<i>brá:tan</i>	<i>brá:te</i>	<i>brá:tax</i>	<i>brà:tmi</i>
<i>brá:ta</i>	= mn.	= mn.	<i>brá:ta</i>	= mn.	= mn.

⁸ Tonemski naglas samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini je bil natančneje obdelan v Valjavec 1878; Škrabec 1895: 233–234, 236–238, 244–246; Rigler v SSKJ I: § 191, 205; Toporišič 2000: 284–288; SP 2001: § 901–913, 1187, 1191, 1196.

Izvor:

< **psl. *kǫpъ *kǫpa, *jezŭkъ *jezŭka (a)** (> issln. *kǫp *kǫpa, *jezik *jezika > nad. *kup kǫ:pa, izik izi:ka*, knj. sln. *kǫp kǫpa, jǫzik jezika*), in sicer samostalnikov z naglasom na edinem/zadnjem zlogu osnove, pri čemer je prišlo do naslednjih (naglasnih in nalikovnih) sprememb: 1. zgodnje podaljšanje issln. kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu v zahodnih in južnih slovenskih narečjih; 2. nalikovna izravnava issln. cirkumfleksa na dolžini z akutom na dolžini v mest. mn. po oblikah z akutom na dolžini;⁹ zgledi: (a) naglas na edinem zlogu osnove: *b'rat brá:ta, ȳrax ȳrá:xa* 'fižol', *x'lep xlé:ba, x'ram xrá:ma* 'skedenj nad hlevom', *x'ren xré:na, 'juh jú:ȳa* 'južni veter', *k'lin klí:na, 'Kuk Kú:ka, k'ruх krú:xa, 'kup kǫ:pa, 'Lax Lá:xa* 'Furlan, Italijan', *'las lá:za, 'mak má:ka* 'mak, Papaver rhoeas', *m'ras mrá:za, 'pič pí:ča* 'kot', *'pux pú:xa* 'polh', *'pop pó:pa* 'popek, umbilicus', *p'rah prá:ȳa, 'tič tí:ča* 'ptič', *'rak rá:ka* 'potočni rak', *'sər si:era, 'zet zé:ta – kǫrč kǫrča, kǫrst kǫrsta, mǫrk mǫrka, pǫrst pǫrsta, tǫrh tǫrȳa*; (b) naglas na zadnjem zlogu osnove: *člo'vek človi:eka, izik izi:ka, ka'žux kažú:xa, med'vet medvé:da, mače'rat mačérá:da, mod'ras modrá:sa, obr'ras obrá:za, opl'en oplé:na* 'neroden človek', *o'rex ori:exa, pete'len peteli:na, poȳlet poȳlé:da* 'vid (pri lovcih)', *potp'lat potplá:ta, sano'sek sanosí:eka* 'kosec';¹⁰

< **psl. *zǫpъčŭ *zǫpъčŭa (F)** (> issln. *zǫpčŭit *zǫpčŭita > nad. *zǫpčŭit zǫpčŭitá*); zgledi: samostalniki z naglašeniimi tvornimi priponskimi obrazili: 1. nad. -ič, knj. sln. -ič < psl. *-itъ s prvotnim pomenom manjšalnost v primeru, da po regularnem umiku naglasa z issln. *-i na prednaglasno kračino prišlo do nalikovne izravnave naglasnega mesta po odvisnih sklonih: *Vǫr'tič Vǫrtí:ča, ȳoȳrič ȳoȳri:ča* 'majhen mozolj', *zǫpčŭit zǫpčŭitá* 'rastlina zvonček; Galanthus nivalis' (: *bošč boží:ča*); 2. nad. -ič, knj. sln. -ič < psl. *-ičъ s prvotnim pomenom vršilec dejanja kot *ȳra'bič ȳrabí:ča* 'grabljač', *mla'tič mlatí:ča*;

< **psl. *potòkъ *potòka (aⁿ)** (> issln. *potòk *potòka > nad. *pa'tok pató:ka*, knj. sln. *pótok potòka*); zgledi: *pa'tok pató:ka, pa'loh paló:ȳa, poȳ'rep poȳré:ba*;

< **psl. *studenъcъ *studenъca (D)** (> issln. *studenъc *studenъca > nad. *stu'denc studé:nca*, ≥ knj. sln. *studénъc studénca*), pri čemer je prišlo do naslednjih (naglasnih in nalikovnih) sprememb: 1. zgodnje podaljšanje issln. kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu v zahodnih in južnih slovenskih narečjih; 2. nesplošni nadiški umik naglasa z issln. *-ǫ na prednaglasni kratki samoglasnik v im./tož. ed.; 3. nalikovna razširitev cirkumfleksa na dolžini na osnovi v rod. mn. in or. mn. po vzoru issln. naglasnega tipa *kǫp *kǫpa;¹¹ zgled: *stu'denc studé:nca*;

⁹ Rigler 1970: 5–8.

¹⁰ Samostalniki nad. *x'lep xlé:ba, x'ren xré:na, med'vet medvé:da, opl'en oplé:na* v odvisnih sklonih izkazuje nepričakovano samoglasniško kakovost za pričakovano nad. *i:e- < issln. *ě-, ki se pojavlja npr. v nad. *člo'vek človi:eka, o'rex ori:exa, sano'sek sanosí:eka*.

¹¹ Nadiško narečje v tem primeru torej izkazuje pričakovani odraz prvotnega issln. naglasnega tipa, tj. issln. *studenъc *studenъca > *studenъc studénca* > nad. *studénc studénca*. Naglas v knj. sln. *studénъc studénca*, nar. sln. *studénъc studencǫ* npr. v rez. (Korito) *Stodonъc*, mest. ed. *Stodon'ce* (Dapit 1995: 190–191) kaže na to, da so v nekaterih drugih slovenskih narečjih samostalniki tega naglasnega tipa nalikovno prešli v issln. naglasni tip *lonъc *loncǫ, pri čemer je do naglasnega stika med naglasnima tipoma prišlo v im. ed.

≤ **psl.** **perstòr̥* *perstòra (a") (> issln. *prěstor *prěstòra ≥ nad. *pres'tor* *prestóra*, > star. knj. sln. *prěstor* *prestóra* (Pleteršnik)), pri čemer je prišlo do naslednjih (naglasnih in nalikovnih) sprememb: 1. zgodnje podaljšanje issln. kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu v zahodnih in južnih slovenskih narečjih; 2. nalikovna posplošitev naglasnega mesta iz odvisnih sklonov v im. ed.; 3. nalikovna razširitev cirkumfleksa na dolžini na osnovi v rod. mn. in or. mn. po vzoru issln. naglasnega tipa *kùp *kùpa; zgled: *pres'tor* *prestóra* 'prostor';¹²

← **prevzeto besedje:**

(a) naglasno mesto je na edinem zlogu osnove: '*bank* *bánka* 'lesena skrinja za drva', '*cu*h *cú:ya* 'vlak', '*yan*k *yánka* 'balkon', '*l*laš *ylá:ža* 'kozarec', '*v*vant *yná:nta* 'obleka', '*k*met *kmé:ta* 'kmet' (< sl. *kъmětъ *kъměta), '*lux*t *lú:xta* 'zrak', '*ma*k *má:ka* 'šop, grozd' (← furl. *mac* 'šop, sopek', Pirona 1992: 543), '*mu*š *mú:ša* 'osel', '*pe*k *pé:ka* 'pek', '*š*kaf *šká:fa*, '*š*kof *škó:fa*, '*š*pal *špá:la* 'vrvica za šivanje', '*š*tix *stí:xa* 'vzorec na plateni jopi', '*u*emp *ué:mpa* 'vamp';

(b) naglasno mesto je na zadnjem zlogu osnove: *ele*'fant *elefá:nta* star. 'slon', *id*'rik *idrí:ka* 'redič', *kanto*'pet *kantopé:ta* 'gumijasta sponka za lase', *ka*'pot *kapó:ta* 'plašč', *kos*'tañ *kostá:ña*, *li*'vel *livé:la* 'ravnovesje', *ma*'nix *ma'nixa* 'redovnik' (< sl. *мънѣхъ *мънѣха), *no*'vič *noví:ča* 'mladoporogčenec', *špa*'ret *šparé:ta* 'štedilnik', *žu*'pan *župá:na* 'župan'.

2.2 Tip klú:č klú:ča

Samostalniki naglasnega tipa *klú:č klú:ča* imajo **nepremični naglasni tip z akutom na osnovi**, in sicer z naglasnim mestom **na edinem/zadnjem ali nezadnjem zlogu osnove brez kolikostne premene** in brez neobstojnega samoglasnika v im. ed. ali z njim. V večini sklonskih oblik poznajo akut na dolžini, v rod. mn., mest. mn. in or. mn. pa cirkumfleksa na dolžini.

<i>klú:č</i>	<i>klú:ča</i>	<i>klú:ču</i>	<i>klú:č</i>	<i>klú:če</i>	<i>klú:čan</i>
<i>klú:či</i>	<i>klú:ču</i>	<i>klú:čan</i>	<i>klú:če</i>	<i>klú:čax</i>	<i>klú:čmi</i>
<i>klú:ča</i>	= mn.	= mn.	<i>klú:ča</i>	= mn.	= mn.

Izvor:

< **psl.** *klúčъ *klučá (b) (> issln. *klúč *kluča > nad. *klú:č klú:ča*, knj. sln. *kljúč* *kljúča*) po nalikovni razširitvi cirkumfleksa na dolžini na osnovi v rod. mn. in mest. mn. po vzoru issln. naglasnega tipa *kùp *kùpa; zgledi: naglasno mesto na edinem zlogu osnove: *dri*:en *dri:ena*, *yrí*:ex *yrí:exa*, *yrí*:č *yrí:ča* 'kup kamenja, pobranega po senožeti ob trebljenju', *xlí*:ey *xlí:eva*, *xló*:t *xló:da*, *Xú*:m *Xú:ma*, *xrí*:p *xrí:ba*, *xró*:šć *xró:šća*, *klú*:č *klú:ča*, *klú*:n *klú:na*, *kó*:t *kó:ta*, *krá*:l *krá:la*, *kri*:š *kri:ža*, *mlá*:j *mlá:ja*, *uó*:š *uó:ža* 'gož', *plá*:šć *plá:šća* 'mašni plašč', *pú*:š *pú:ža*, *ré*:p *ré:pa* 'rep pri živali; dolgo in ozko zemljišče; pecelj pri jabolku', *smí*:ex *smí:exa*, *stri*:c *stri:ca*, *zá*:r *zá:ra* 'žerjavica', *žú*:l *žú:la*;

< **psl.** *mešarъ *mešará (B) (> issln. *mešár *mešára > nad. *mesá:r* *mesá:rja*, knj. sln. *mesár* *mesárja*); zgledi: *češ*ní:k *češní:ka* 'česen', *čudá*:k *čudá:ka*, *yló*ni:k

¹² Prvotni naglasni vzorec izkazuje star. knj. sln. *prěstor* *prestóra* (Pleteršnik).

γloñi:ka ‘glavnik’, *klabú:k klabú:ka*, *komá:r komá:rja*, *lažní:k lažní:ka* ‘lažnivec’, *lopá:r lopá:rja* ‘lopar pri kmečki peči’, *mexi:er mexi:erja* ‘mehur, želodec’, *pastí:er pastí:erja*, *roká:γ roká:va*, *seni:k seni:ka*, *sərná:k sərná:ka*, *svetni:k svetni:ka*; samostalniki s tvornimi naglašeni priponskimi obrazili: 1. nad. -ar, knj. sln. -ar < psl. *-arъ s prvotnim pomenom opravkarja, tj. ‘tisti, ki je v zvezi z’: *brusá:r brusá:rja* ‘brusač’, *dərvá:r dərvá:rja*, *γaspodá:r γaspodá:rja*, *klesá:r klesá:rja*, *kolá:r kolá:rja*, *mesá:r mesá:rja*, *pečá:r pečá:rja*, *sodá:r sodá:rja*, *tesá:r tesá:rja*, *zidá:r zidá:rja*; nalikovno se zaradi njegove tvornost v ta tip uvrstijo *γovedá:r γovedá:rja* ‘pastir, ki pase govedo za celo vas’, *será:r será:rja* ‘sitar’ za izvorno *γouēdarъ *γouēdara, *sýrařъ *sýrařa; 2. nad. -ač, knj. sln. -ač < psl. *-a-čъ s prvotnim pomenom vršilca dejanja: *ková:č ková:ča*, *orá:č orá:ča*, *potayá:č potayá:ča*, *tonká:č tonká:ča* ‘pri-trkovealec’;

< psl. *grobárъ *grobára (G) (> issln. *grobár *gorbára > nad. *γrobá:r γrobá:rja*, knj. sln. *grobár* *grobárja*; zgledi: *γrobá:r γrobá:rja*, *mleká:r mleká:rja*;

< psl. *āuorъ *āuora (a), *ūēdomъcъ *ūēdomъca (A) (> issln. *āuor *āuora, *ūēdomac *ūēdomca > nad. *já:uor* *já:uorja*, *ví:edenc* *ví:edenca*, knj. sln. *jávor* *jávora*, *vēdomac* *vēdomca*), in sicer samostalnikov z naglasnim mestom na nezadnjem zlogu osnove; zgledi: naglasno mesto na nezadnjem zlogu osnove: *dí:eluc* *dí:eluca*, *já:uor* *já:uorja*, *ká:men* *ká:mna*, *kú:ščer* *kú:ščerja*, *sé:ver* *sé:vera* ‘severni veter’, *ví:edenc* *ví:edenca* ‘vedomec’;

< psl. *tráũnĭkъ *tráũnĭnika (D) (> issln. *tráũnik *tráũnika > nad. *trá:uēnk* *trá:uēnka*, knj. sln. *trávník* *trávníka*); zgledi: *mó:čenk* *mó:čenka*, *lí:ešenk* *lí:ešenka*, *prá:zenk* *prá:zenka*, *trá:uēnk* *trá:uēnka*;

≤ psl. *peřĭkъ *peřĭká (B) (> issln. *pěřĭkъ *pěřĭká ≥ nad. *pé:tk* *pé:tka*, knj. sln. *pěřĭk* *pěřĭka*) po posplošitvi naglasa im. ed. v stranskosklonske oblike in po nalikovni razširitvi cirkumfleksa na dolžini na osnovi v rod. mn. in mest. mn. po vzoru issln. naglasnega tipa *kũp *kũpa; zgledi: *γó:tc* *γó:tca* ‘godec’, *jú:nc* *jú:nca*, *klá:nc* *klá:nca* ‘ograjena pot, po kateri se žene krave na pašo’, *Ní:emc* *Ní:emca*, *pé:tk* *pé:tka*, *pí:euc* *pí:euca*;

≤ psl. *svědřъ *svědřa (a) (> issln. *svědřъ *svědřa ≥ nad. *sví:edər* *sví:edra*, knj. sln. *svědř* *svědřa*) po posplošitvi naglasa oblik z akutom na kračini; zgledi: *γá:bər* *γá:bra*, *ká:šel* *ká:šla*, *sví:edər* *sví:edra*;

≤ psl. *zādĭkъ *zādĭka (A) (> issln. *zādĭkъ *zādĭka ≥ nad. *zá:tk* *zá:tka*, knj. sln. *zādĭk* *zādĭka*), ko je prišlo do posplošitve naglasa iz oblik z akutom na kračini; zgled: *zá:tk* *zá:tka* ‘čep pri sodu’;

≤ issln. *nágnōj *nágnōja (≥ nad. dvojnično *ná:γnoj* *ná:γnoja*, ≥ knj. sln. *nagnōj* *nagnōja*), po posplošitvi naglasa im. ed. v stranskosklonske oblike; zgledi: *ná:sot* *ná:soda* ‘toporišče’, dvojnično *ná:γnoj* *ná:γnoja* ‘nagnoj, Laburnum anagyroides’;

← prevzeto besedje:

(a) naglasno mesto je na edinem zlogu osnove: *cá:jt* *cá:jta* ‘čas’, *fá:jt* *fá:jta* ‘vlaga’, *pá:l* *pá:la* ‘drog’ (npr. *pá:l* za *elè:triko* ‘drog za električno’), *pí:l* *pí:la* ‘kip svetnika’, *rá:jš* *rá:jša* ‘riž’, *só:yt* *só:yda* ‘denar’, *cú:kər* *cú:kra* ‘sladkor’, *já:γər* *já:γra* ‘lovec’, *má:len* *má:lna* ‘mlin’ (< sl. *mьlinъ *mьlina);

(b) naglasno mesto je na zadnjem zlogu osnove: *budyá:r budyá:rja* 'prodajalec v trgovini', *cesá:r cesá:rja*, *čebelá:r čebelá:rja* 'čebelar' (← knj. sln. *čabelár* : Jevšček *bušè:la* 'čebela'), *fornažá:r fornažá:rja* 'opekar', *krampí:er krampí:erja*, *malová:r malová:rja* 'zidarjev pomočnik', *marčú:íl marčú:íla* 'manjše kladivo', *meští:er meští:erja* 'poklic', *ojcetá:r ojcetá:rja* 'svat', *ošti:er ošti:erja* 'gostilničar', *ožé:jt ožé:jda* 'kis', *rezervá:r rezervá:rja*, *ərmá:r ərmá:rja* 'omara', *rožá:r rožá:rja* 'rožni venec', *sodní:k sodní:ka* 'sodnik' (← knj. sln. *sodník*), *solá:r solá:rja* 'podstrežje', *vojá:k vojá:ka* novejšje 'vojak' (← knj. sln. *voják* : Jevšček *sudà:t* starejšje 'vojak');

(c) naglasno mesto je na nezadnjem zlogu osnove: *á:jer á:jerja* star. 'zrak', *cí:mbər cí:mbərja* 'renkloda, ringlo', *é:jsix é:jsixa* star. 'kis', *ké:nar ké:narja* 'natakar', *mé:žnar mé:žnarja* 'cerkovnik', *pé:tlar pé:tlarja* 'berač', *puló:vər puló:vərja*, *ví:ertux ví:ertuxa* 'predpasnik'; *fá:moštər fá:moštra* 'župnik'; *krá:ncul krá:culna* 'venec'.

2.3 Tip *kù:os kù:osa*

Samostalniki naglasnega tipa *kù:os kù:osa* imajo **nepremični naglasni tip s cirkumfleksom na osnovi**. V vseh sklonskih oblikah je cirkumfleks na dolžini na osnovi.

<i>kù:os</i>	<i>kù:osa</i>	<i>kù:osu</i>	<i>kù:osa</i>	<i>kù:ose</i>	<i>kù:osan</i>
<i>kù:osi</i>	<i>kù:osu</i>	<i>kù:osan</i>	<i>kù:ose</i>	<i>kù:osax</i>	<i>kù:osmi</i>
<i>kù:osa</i>	= mn.	= mn.	<i>kù:osa</i>	= mn.	= mn.

Izvor:

< **psl.** **měšecь *měšeca, *cěstarь *cěstarā (A)* (> issln. **měšec *měšeca, *cěstar *cěstarā* > nad. *mì:esc mì:esca, cì:estar cì:estarja*, knj. sln. *měšec měšeca, cěstar cěstarja*); zgledi: *yrà:blar yrà:blarja* 'izdelovalec grabelj', *xò:star xò:starja* 'gozdni delavec', *jà:strep já:streba*, *kosi:šcar kosi:šcarja* 'izdelovalec kosišč', *mì:esc mì:esca, pà:ílka pà:ílka* 'pajek', *ri:bar ri:barja* redko 'ribič' (: običajno *peškato:r*), *zè:jc zè:jca; mì:šenk mì:šenka* 'past za miši'; *cì:estar cì:estarja*;

< **psl.** **učerь *učera (c)* (> issln. **učēr *učēra* > nad. *večè:r večè:ra*, knj. sln. *večēr večēra*), pri čemer je prišlo do posplošitve naglasa oblik s cirkumfleksom na drugem zlogu osnove; zgledi: *duxù:or duxù:orja* 'dihur', *yalò:p yalò:ba, yaspù:ot yaspù:oda* 'duhovnik', *obrò:č obrò:ča, večè:r večè:ra, zlù:odi zlù:odja*;

≤ **psl.** **kōsь *kōsa (c)* (> issln. **kōs *kōsā* ≥ nad. *kù:os kù:osa*, knj. sln. *kōs kōsa*), pri čemer je prišlo do posplošitve naglasa im. ed. oz. naglasa predložnih edninskih stranskosklonskih oblik; zgledi: *brì:est brì:esta, kù:os kù:osa, lì:st lì:sta, tì:or tì:ora* 'tvor, izpuščaj', *žì:er žì:era*;

≤ **psl.** **uětrь *uětra (a)* (> issln. **uěťr *uětra* > nar. sln. *větər vेत्रa*, ≥ nad. *vì:etər vì:etra*, ≥ knj. sln. *větər vेत्रa*), pri čemer je prišlo do posplošitve naglasa oblik s cirkumfleksom na dolžini;

≤ **psl.** **stārьcь *stārca (A)* (> issln. **stārēc *stārca* ≥ nad. *stà:rc stà:rca*, knj. sln. *stārēc stārca*), pri čemer je prišlo do posplošitve naglasa stranskosklonskih oblik; zgledi: *yò:pc yò:pca, xlà:pc xlà:pca, xli:epc xli:epca, kù:pc kù:pca* 'majhen kup sena', *mazì:nc mazi:nca, pà:uc pà:uca, pjà:nc pjà:nca, stà:rc stà:rca, želò:c želò:ca*;

← **prevzeto besedje:**

- (a) naglasno mesto je na edinem zlogu osnove: *à:ùto à:ùta, pù:op pù:oba*;
 (b) naglasno mesto je na zadnjem zlogu osnove: *advokà:t advokà:ta* ‘odvetnik, advokat’, *batò:n batò:na* ‘gumb’, *butilò:n butilò:na* ‘dvolitrska steklenica’, *čamì:n čamì:na* ‘dimnik’, *cepi:n cepi:na* ‘cepin’, *kà:nker kà:nkerja* star. ‘rak, karcinom’, *kantò:n kantò:na* ‘vogal’, *kaštrò:n kaštrò:na* ‘oven’, *klintò:n klintò:na* ‘vino iz klinte, sorte vinske trte’, *kųartì:n kųartì:na* ‘štirje decilitri’, *madrò:n madrò:na* ‘trebuh’, *mà:lar mà:larja* ‘pleskar’, *peškato:r peškato:rja* ‘ribič’, *roplà:n roplà:na* ‘letalo’, *sudà:t sudà:ta* starejše ‘vojak’, *žefrà:n žefrà:na*;

(c) naglasno mesto je na nezadnjem zlogu osnove: *ci:mpərman ci:mpərmana* ‘tesar ostrešja’, *dò:xtar dò:xtarja* ‘zdravnik’, *ųù:lcar ųù:lcarja* ‘sezonski gozdni delavec’, *kaplà:n kaplà:na* ‘kaplan’, *pù:oštär pù:oštärja*, *rù:ksak rù:ksaka* ‘nahrbtnik’, *šù:oštär šù:oštärja* ‘čevljar’, *špi:ųenk špi:ųenka* ‘sveder’, *tù:šler tù:šlerja* ‘mizar’, *treni:n treni:na* ‘manjši vlak, ki je po prvi svetovni vojni vozil na relaciji Kobarid – Čedad’, *učì:tel učì:telna* (← knj. sln. *učitelj*), *ù:rlaup ù:rlaup* star. ‘vojaški dopust v Avstro-Ogrski’, *žni:dar žni:darja* ‘krojač’;

← **hibridne tvorbe:**

(a) prevzeta besedotvorna podstava in podedovano priponsko obrazilo: nad. -ar: *bò:tar bò:tarja* ‘škornjar kot poimenovanje za nemške vojake’ iz *bò:te* ‘škornji’, *kontobà:ntar kontobà:ntarja* ‘tihotapec’, *kù:otar kù:otarja* ‘ogljär’ iz *kù:ota* ‘ogljarska kopa’, *kù:xar kù:xarja* iz *kù:xat kù:xan*, *mli:nar mli:narja*, *pù:oštär pù:oštärja* ‘poštär, pismonoša’ iz *pù:ošta* ‘pošta’, *šù:olar šù:olarja* ‘šolar, učenc’ iz *šù:ola* ‘šola’;¹³

(b) podedovana ali prevzeta besedotvorna podstava in prevzeto priponsko obrazilo: 1. nad. -ì:n prvotno s pomenom manjšalnosti: *mačkì:n mačkì:na* ‘majhen maček’, *pedì:n pedì:na* ‘razdalja med palcem do mezincem na roki’, *praščì:n praščì:na* ‘majhen prašič’, *repulì:n repulì:na* ‘polh’, *sakolì:n sakolì:na* ‘majhen sokol’, *štanyulì:n štanyulì:na* ‘majhen drog’ (tudi pri moških osebnih lastnih imenih *Lojzì:n Lojzì:na*, *Pepì:n Pepì:na*, *Tonci:n Tonci:na*); 2. nad. -ò:n s pomenom večalnosti: *flaškò:n flaškò:na* ‘petlitrska ali večja pletenka’, unikalna komponenta **kačò:n* samo v frazemu *strupè:n ku kačò:n*.

2.4 Tip *só:set sosí:eda*

Samostalniki naglasnega tipa *só:set sosí:eda* imajo **premični naglasni tip**. V večini sklonskih oblik poznajo akut na dolžini, v im. ed. dolžino ali kračino, v rod. mn. in or. mn. pa cirkumfleks na dolžini.

<i>só:set</i>	<i>sosí:eda</i>	<i>sosí:edu</i>	<i>sosí:eda</i>	<i>sosí:ede</i>	<i>sosí:edan</i>
<i>sosí:edi</i>	<i>sosí:edu</i>	<i>sosí:edan</i>	<i>sosí:ede</i>	<i>sosí:edax</i>	<i>sosí:edmi</i>
<i>sosí:eda</i>	= mn.	= mn.	<i>sosí:eda</i>	= mn.	= mn.

¹³ Izpeljanke *kúhar*, *pôštär*, *šųlar* so najverjetneje tvorjene v slovenščini na osnovi iz nemščine prevzetih besedotvornih podstav (*kúhati*, *pôšta*, *šųla*). Na domačo tvorbo bi npr. kazala za podedovano besedje značilna naglasna premena *kúhati* : *kúhar*. Tudi Stridter-Temps 1963 naštetih besed ne navaja med iz nemščine prevzetimi besedami. Ni pa mogoče popolnoma izključiti, da vsaj katera v slovenščino ni bila prevzeta že kot izpeljanka ali pa tvorjena po tujejezičnem modelu (sln. *šųla* → *šųlar*, srvn. *schuole* → *schuolære*, nem. *Schule* → *Schüler*).

Izvor:

< psl. *nagnòjь *nagnòja (a'') (> issln. *nágnoi *nagnòja > nad. dvojnično *náγnoj nagnó:ja*, ≥ knj. sln. *nagnòj nagnója* / *nagnòj nagnòja*); zgled: dvojnično *náγnoj nagnó:ja* 'nagnoj, Laburnum anagyroides';

< psl. *božítь *božíta (F) (> issln. *božít *božíta > nad. *bošč boží:ča*, knj. sln. *bóžič božíča*), pri čemer je v narečju prišlo do naglasnega umika z issln. *-i na prednaglasno kračino po regularnem naglasnem umiku ('*bošč boží:ča*, substratno krajevno ime *Ko'bart Kobarí:da*);

≤ psl. *terbúxь *terbúxa (a) (> issln. *trébùx *trébùxa ≥ nad. *trí:ebux trebú:xa*, ≥ knj. sln. *trébuh trebúha*), pri čemer je prišlo do naglasnega umika na prednaglasno dolžino, ki je po naglasnem pravilu nepričakovana (*só:set sosi:eda*, *trí:ebux trebú:xa*).¹⁴

2.5 Tip 'koń ko'ńa

Samostalniki naglasnega tipa 'koń ko'ńa imajo **končniški naglasni tip**. Delijo se na dva podtipa: 1. podtip brez neobstojnega samoglasnika v im. ed.: 'koń ko'ńa; 2. podtip z neobstojnim samoglasnikom v imenovalniku ednine (in s spremeno u : l, ko se pojavlja neobstojni u): *čeb'ar čeb'ra*, *ske'deń sked'ńa*, *šté:rem šter'ma* 'vodnjak brez izvira', *ko'tu ko'la*. Naglašena končnica je v večini sklonskih oblik kratka, v roditeljski množini dolga in cirkumflektirana, v orodniku množine dolga in akutirana. Nekateri samostalniki imajo v mestniku ednine poleg naglasa na končnici tudi naglas na osnovi, in sicer se pojavlja akut na dolžini ('*ta Pər pá:če*, '*du pá:kle*, '*du várte*).

Poseben sklanjatveno-naglasni vzorec pozna samostalnik *ot'rok otro'ka*, in sicer z naslednjimi odstopanji od vzorca 'koń ko'ńa: 1. im. mn.: ničta končnica in kratki naglas na osnovi; 2. rod. mn.: ničta končnica in naglas na osnovi (akut na dolžini); 3. mest. mn.: končnica -ex in naglas na osnovi (akut na dolžini); 4. or. mn.: naglas na osnovi (akut na dolžini). Sklonske oblike rod. mn., mest. mn. in or. mn. poznajo samoglasniško spremeno o : u:o v zadnjem zlogu osnove, obliki im. mn. in mest. mn. pa soglasniško spremeno k : c.

(a) Tip 'koń ko'ńa

'koń	ko'ńa	ko'ńu	ko'ńa	ko'ńe	ko'ńan
ko'ńi	końò:u	ko'ńan	ko'ńe	ko'ńax	końmí:
ko'ńa	= mn.	= mn.	ko'ńa	= mn.	= mn.

¹⁴ Praslovanski prednaglasni dolgi samoglasniki: 1. se skrajšajo v psl. trizložnicah z naglasom na (psl. staroakutiranem ali psl. novoakutiranem) dolgem srednjem samoglasniku: nad. *i'zik izí:ka*, knj. sln. *jézik jezika*, čak. *jazik jazika*, nštok. *jèzik jèzika*, češ. *jazyk jazyka*, slš. *jazyk jazyka*, polj. *język języka* < popsl. *ižèzýk *ižèzýka < psl. *ižèzýk *ižèzýka (a); 2. se ne krajšajo v psl. trizložnicah z naglasom na kratkem srednjem samoglasniku (naglasa sta psl. novi akut na kračini ali psl. naglas tipa novega akuta na kračini): nad. *ná:γnoj nagnó:ja*, knj. sln. *nágnoj nagnója* < popsl. *nāgnòj *nāgnòja < psl. *nāgnòjь *nāgnòja (a'').

(b) Samostalnik *ot'rok otro'ka*

<i>ot'rok</i>	<i>otro'ka</i>	<i>otro'ku</i>	<i>otro'ka</i>	<i>otro'ke</i>	<i>otro'kan</i>
<i>ot'roc</i>	<i>otrú:ok</i>	<i>otro'kan</i>	<i>otro'ke</i>	<i>otrú:ocex</i>	<i>otrú:okmi</i>
<i>otro'ka</i>	= mn.	= mn.	<i>otro'ka</i>	= mn.	= mn.

Izvor:

< psl. **kòňŭ *koňá, *bǫtŭ *bǫtá* (b) (> issln. **kòñ *koňà, *bàt *bətà* > nad. *'koň ko'ňa, 'bat ba'ta*, knj. sln. *kòñj kónja, bǫt bətà / bǫt bətà*); zgledi: *'bat ba'ta* 'bet, večje kladivo; živinska muha', *pa'ku pak'la – 'bop bo'ba, 'čep čep'a* 'čep pri sodu', *γ'rop γro'ba, γ'rost γroz'da, k'lop klo'pa, 'kou ko'la, 'koň ko'ňa, 'mol' mo'la, 'pot po'da, s'nop sno'pa, s'tou sto'la* 'stol brez naslonjala, npr. za molžo' (: *kandrè:ja* 'stol z naslonjalom, npr. za jedilno mizo'), *s'trop stro'pa, 'you yo'la – kǫt kǫr'ta, pǫrt pǫr'ta, vǫrt vǫr'ta – sa'kou sako'la – γǫrǫm γǫr'ma, Kǫrǫn Kǫr'na* 'Krn', *o'γiñ oγ'ňa* 'ogenj', *tǫrǫn tǫr'na*;

≤ psl. **sǫrǫpǫ *sǫrǫpá* (d) (> issln. **sǫrp *sǫrpà* ≥ nad. *sǫrp sǫr'pa*, ≥ knj. sln. *sǫrp sǫrpa*), tj. odraz psl. naglasnega tipa d pri samostalnikih s praslovansko dvo-glasniško zvezo **TǫrT/*TǫrT* v osnovi; zgleda: *sǫrp sǫr'pa, vǫrx vǫr'xa*;

Izhodiščini splošnoslovenski naglasni tip issln. **kòñ *koňà* je doživel naslednje nalikovne spremembe: 1. v roditeljski množini je bila prvotna ničta končnica nadomeščena s končnico *-ò:u*, posplošeno iz praslovanske *u*-jevske sklanjatve; 2. v mestniku in orodniku množine je prišlo do nadomestitve naglasa na osnovi s končniškim naglasom po vzoru ostalih oblik s končniškim naglasom. Podedovano oblikovno in naglasno stanje v roditeljski, mestniku in orodniku množine (v slednjem samo prvotno naglasno stanje, saj je bila prvotna končnica **-y* nadomeščena s končnico **-bmi/*-bmi*) izkazuje samostalnik *ot'rok otro'ka* (nad. *otrú:ok, otrú:ocex, otrú:okmi*, knj. sln. *otrók, otrócih, otróki* < issln. **otrók, *otrócǫx, *otróki* < psl. **otrókǫ, *otrócǫx, *otróky*).¹⁵ Prvotno nadiško naglasno stanje, tj. umik naglasa z izhodiščnega splošnoslovenskega **-i* na prednaglasno kračino ohranja imenovalnik množine (nad. *ot'roc* < issln. **otrocì* < psl. **otrocì*).

Naglas na osnovi v mestniku ednine v oblikah kot *'ta Pǫr pá:če, 'du pá:kle, 'du vǫrte* je najverjetneje nalikoven. Nastal bi lahko po vzorcu naglasa v mestniku množine znotraj odrazov samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa b s kratkim zložnikom v zadnjem/edinem zlogu osnove: nad. *'du pá:kle* < **dolǫ uǫ pǫklǫ* ≤ psl. **dolǫ uǫ pǫklǫ* po vzoru nad. *otrú:ocex*, knj. sln. *otrócih* < psl. **otrócǫx*. V nadiškem narečju je naglas na osnovi v mestniku ednine torej ohranjen samo kot relik pri pogosto rabljenih samostalnikih, ki se zaradi svojega leksikalnega pomena pogosto pojavljajo v stavčnočlenski vlogi prislovnega določila kraja, medtem ko je

¹⁵ Praslovanski novi akut na kračini je pri samostalnikih *o*-jevske sklanjatve naglasnega tipa b nastal: 1. v roditeljski množini po naglasnem umiku s praslovanskega polglasnika v šibkem položaju: psl. **otrókǫ* < **otrokǫ* (Ivšić 1911); 2. v mestniku množine po naglasnem umiku s praslovanskega starocirkumflektiranega srednjega zloga po Ivšić-Stangovem zakonu: psl. **otrócǫx* < **otrocǫx* (Ivšić 1911; Stang 1957); 3. v orodniku množine nalikovno po naglasu mestnika množine (oba sklona se večinoma rabita predložno za izražanje prislovnega določila kraja): psl. **otróky* ≤ **otrokǫ*.

pri večini samostalnikov s končniškim naglasom prišlo tako v ednini kot v množini do posplošitve naglasa na končnici.¹⁶ Vsaj za del slovenskih narečij lahko torej sklepamo, da so imela prvotno naglas na osnovi v mestniku in orodniku tako v množini kot v ednini. Smer delovanja nalike je torej bila naslednja: Lpl **kónixь*, Ipl **kóni* → Lsg **koñi*, Isg **koñemb* ≥ Lsg **kóni*, Isg **kòñemb*. Razlika med množinskimi in edninskimi oblikami je v tem, da prvi izkazujeta izhodiščno splošnoslovensko dolžino, medtem ko drugi kažeta na izhodiščno splošnoslovensko kračino.

← **psl. **lončь* **lončá* (B)** (> issln. **lonč* **lončá* > nad. *lɔnc lɔn'ca*, knj. sln. *lónɛc lónca*), in sicer samostalniki z osnovo ne na zvočnik, pri katerih posledično pride do umika naglasa z issln. **-ə* na prednaglasni kratki samoglasnik v im. ed.; zgledi: *ka'zouc kazou'ca*, *k'louc klou'ca* 'klobčič', *'konc kon'ca*, *'korc kor'ca*, *'lɔnc lɔn'ca*, *z'ɥonc zɥon'ca* 'kravji zvonec' – *'ous ou'sa*;

← **psl. **kotlь* **kotylá*, **pəkьlь* **pəkylá* (B)** (> issln. **kotəl* **kotlā*, **pəkəl* **pəklā* > nad. *ko'tu kot'la*, *pa'ku pak'la*, knj. sln. *kótəl kótla*, *pəkəl pəklā* / *pəkəl pəkla*), in sicer samostalniki z osnovo na zvočnik, pri katerih posledično ne pride do umika naglasa z issln. **-ə* na prednaglasni kratki samoglasnik v im. ed.; zgledi: *ko'tu kot'la*, *o'ru or'la*, *pa'ku pak'la* – *čebər čeb'ra*;

← **prevzeto besedje:**

(a) samostalniki brez neobstojnega samoglasnika v im. ed.: *b'lek ble'ka* 'krpa, zaplata', *f'lok flo'ka* 'metuljček pri moški obleki', *'mošt moš'ta*, *'pač pa'ča* 'vodnjak z izviro', *p'lex ple'xa* 'pločevina', *š'pex špe'xa*, *š'pot špo'ta* 'sram', *š'tor što'ra*, *žek že'ka* 'pletena nogavica';

(b) samostalniki z neobstojnim samoglasnikom v im. ed.: *ske'den sked'na*, *šté:rem šter'ma* 'vodnjak brez izvira';

← **hibridne tvorbe**; zgled: *'norc nor'ca* 'norec'.¹⁷

2.6 Tip *mò:š možà*:

Samostalniki naglasnega tipa *mò:š možà*, *zì:t zidù*: imajo **mešani naglasni tip**. Naglas je v manjšem številu sklonskih oblik na osnovi, v večini oblik pa na končnici. Na osnovi se pojavlja cirkumfleks na dolžini (im. ed., dvojnično daj. ed., or. ed.) ali akut na dolžini (mest. ed.). Naglašene končnice so vse dolge, in sicer cirkumfleksirane (rod. ed., dvojnično daj. ed., im. mn., tož. mn., daj. mn.) ali akutirane (rod. mn., mest. mn., or. mn.). Samostalniki s podspolom živo imajo v daj. ed. večinoma

¹⁶ Naglas na osnovi v mestniku kot tudi v orodniku ednine pri samostalnikih praslovanskega naglasnega tipa b s kratkim zložnikom v zadnjem/edinem zlogu osnove pozna npr. terško narečje: ter. (Subid) *'koñ ko'ña* : *na kó:nu*, *s kó:nan* (Bruna Balloch, roj. 1935, ustno).

¹⁷ Nadiško narečje izkazuje končniški naglasni tip *norč* *norčà*, ki je najverjetneje drugoten, in sicer je nastal po vzoru im. ed. za prvotno issln. **norč* **nōrca* < sl. **norčь* **nòrčь* < **norčь* **norčь* (D) ← sl. **nòrč* **norá* **noró* (b) (> issln. **nòr* **norà* **norò* > nad. *'nor no'ra no'ro*, rez. (Bila) *'nɔr no'rɔ no'rɔ*). Prvotni naglasni tip s popraslovanskim daljšanjem praslovasnkih kratkih akutiranih zložnikov v zlogu pred praslovanskim polglasnikom v šibkem položaju v tem leksemu izkazuje npr. rezijansko narečje: rez. (Bila) *'mɛt za 'nurɔɔ* 'imeti za norca' < issln. **nōrca*. Prim. tudi rez. (Bila) *griz'dujɛ* < issln. **grozdōujɛ* < psl. **grozdōujɛ* (E) ← psl. **gròzdь* **grozdá* (b) (> issln. **gròzd* **grozdä* > rez. (Bila) *g'rɔst groz'dɔ*).

naglas na končnici (*možù:*, *ukù:*), samostalniki s podspolom neživo pa naglas na osnovi (*zì:du*). Do naglasnomestne premene pri cirkumfleksu na dolžini v položajih oblika brez predslonke : oblika s predslonko prihaja redko (*breyù:* : z *brì:eya* *u* *brì:eh*, *dobà:/dobù:* : z *dò:ba*).

(a) Samostalniki s podspolom živo

<i>mò:š</i>	<i>možà:</i>	<i>možù:</i>	<i>možà:</i>	<i>mó:že</i>	<i>mò:žan</i>
<i>možì:e</i>	<i>moží:</i>	<i>možè:n</i>	<i>možè:</i>	<i>moží:ex</i>	<i>možmì:</i>
<i>možà:</i>	= mn.	= mn.	<i>možà:</i>	= mn.	= mn.

(b) Samostalniki s podspolom neživo

<i>zì:t</i>	<i>zidù:</i>	<i>γ zì:du</i>	<i>zì:t</i>	<i>zì:de</i>	<i>zì:dan</i>
<i>zidì:e</i>	<i>zidi:</i>	<i>zidè:n</i>	<i>zidi:</i>	<i>zidi:ex</i>	<i>zidmì:</i>
<i>zidà:</i>	= mn.	= mn.	<i>zidà:</i>	= mn.	= mn.

Izvor:

< psl. *mōžb *mōža (c) (> issln. *mōž *mōžā > nad. *mò:š* *možà:*, knj. sln. *mōž* *možà*); zgledi: *bù:oh* *bojà:*, *brì:eh* *breyù:*, *brù:s* *brusà:/brusù:*, *ci:ep* *cepù:* 'cepec', *cvì:et* *cvetù:*, *dò:p* *dobà:/dubù:* 'hrast', *dù:h* *dujà:*, *dù:x* *duxà:*, *drò:h* *droyà:* 'drog za zapiranje vrat', *γlà:s* *ylasù:*, *γnù:oj* *γnojà:*, *γù:ot* *γodà:/γodù:*, *γrà:t* *γradù:*, *xlà:t* *xladù:*, *i:es* *jezù:*, *klà:s* *klasù:*, *krì:es* *kresù:*, *là:n* *lanù:*, *là:s* *lasù:*, *lèt* *ledù:*, *li:es* *lesù:*, *lù:oj* *lojù:*, *lò:k* *lokù:* 'lok mavrice', *mà:x* *maxù:*, *mè:t* *medù:*, *mì:ex* *mexù:* 'kovaški meh; ovčja koža za shranjevanje pšenice', *mì:er* *merù:*, *mlà:t* *mlatù:* 'cepec', *mù:ost* *mostù:*, *mò:š* *možà:*, *mrà:k* *mrakù:*, *nù:os* *nosù:* : z *nù:osa*, *pà:n* *pañù:* 'čebelji panj; stojalo za drva na ognjišču', *plà:s* *plazù:*, *plù:ot* *plotù:* : *ot* *plù:ota*, *pù:ot* *potù:*, *prà:x* *praxù:*, *plè:s* *plesù:*, *prò:t* *protù:*, *pù:st* *pustà:* 'pust, pustna šema', *rè:t* *redù:*, *rò:p* *robù:* 'rob; kamenje, skalovje, pečevje', *rù:ot* *rodù:*, *rù:oh* *royà:/royù:*, *slà:p* *slapù:*, *sli:et* *sledù:*, *smrà:t* *smradù:*, *snì:eh* *sneyà:/sneyù:*, *sò:t* *sodù:*, *sù:ok* *sokà:/sokù:*, *stà:n* *stanù:* 'hlev v planini', *strà:x* *straxù:* 'strah; strašno bitje', *strò:x* *stroxù:* 'strok (česna)', *strup:* *strupà:*, *svì:et* *svetù:*, *tà:t* *tatù:*, *trà:k* *trakù:*, *trù:p* *trupà:* 'trup pri živali', *ù:k* *ukà:* 'volk', *ù:os* *uozà:*, *urà:t* *uratù:* 'vrat; gnojen travnik', *zì:t* *zidù:*, *zò:b* *zobà:*, *zrà:k* *zrakù:*, *zù:on* *zjonà:*, *žli:ep* *žlebù:* – samomnožinska samostalnika *droži:e*, *aldì:e*.

Izhodiščni splošnoslovenski naglasni tip issln. *lēs *lēsā je doživel naslednje nalikovne spremembe: 1. v dajalniku ednine je pri samostalnikih s podspolom živo prišlo do posplošitve naglasa v položaju ne za enozložno predslonko, pri samostalnikih s podspolom neživo pa naglasa v položaju za enozložno predslonko; 2. v mestniku ednine se pojavlja akut na dolžini na osnovi, katerega nastanek z diahronega vidika ni povsem jasen; 3. v orodniku ednine se je posplošil naglas v položaju za enozložno predslonko; 4. v dajalniku množine se pojavlja odraz praslovenskega starega cirkumfleksa na osnovi, najverjetneje pod vplivom naglasa v ednini. Ostale sklonske oblike nadaljujejo izhodiščno splošnoslovensko naglasno stanje.

< psl. *nōgъbъ *nōgъtī (c) (> issln. *nogāt *noxtā > nad. *noxà:t* *noxtù:*, ≥ knj. sln. *nōht* *nōhta*).

← prevzeto besedje: *lò:r* *lorù:* 'cev', *trà:m* *tramù:*.

3 Zaključek

Zgodovinskojezikoslovna interpretacija sklanjatve in naglasa samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v krajevnem govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine prinaša vsaj dve spoznanji, pomembni za (primerjalno)zgodovinsko oblikotvorje in naglasoslovje slovenščine.

V nadiškem narečju odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa c v množini v večini sklonskih oblik izkazujejo odraze končnic praslovanske moške i-jevske sklanjatve (Npl *glasjê* < *-bje, Gpl *glasí* < *-bĭb, Apl *glasî* < *-i, Ipl *glasmi* < *-bmi : Dpl *glasê̄m* < *-em̄b, Lpl *glasê̄h* < *-êxb). Za osrednja slovenska narečja in slovenski knjižni jezik je tovrstni naglasno-sklanjatveni vzorec značilen le za odraz samomnožinskega samostalnika praslovanske moške i-jevske sklanjatve *ljudjê* (in sicer *ljudjê*, *ljudī*, *ljudê̄m*, *ljudī*, *ljudê̄h*, *ljudmī*), z izjemo roditeljskega in tožiljskega množine pa še za nekaj samostalnikov (knj. sln. *lasjê*, *možjê*, *zobjê*, dvojnično še *tatôvi/tatjê*, *vozôvi/vozejê*; *volkôvi/volecjê*) (in sicer *lasjê*, *lás*, *lasê̄m*, *lasê̄*, *lasê̄h*, *lasmī*) kot tudi nekaj reliktnih oblik (Apl *dolgê̄*, Lpl *bregê̄h*). Nadiško gradivo bi torej kazalo na to, da je bil pri samostalniki moške o-jevske sklanjatve z mešanim naglasnim tipom naglasno-sklanjatveni vzorec tipa *lás lasû*, Npl *lasjê* v slovenščini v preteklosti bolj razširjen in da ga je šele kasneje izpodrinil naglasno-sklanjatveni vzorec samostalnikov praslovanske (moške) u-jevske sklanjatve tipa *sîn sinû*, Npl *sinôvi*.

V nadiškem (in terskem) narečju izkazujejo odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa b s kratkim zložnikom v zadnjem/edinem zlogu osnove v mestniku (in orodniku) ednine podobno kot v mestniku in orodniku množine ostanke naglasa na osnovi (*kônj konjâ* ... : Lsg *kônju*, Isg *kônjem*, Lpl *kônjih*, Ipl *kônji*). Odraz praslovanskega novega akuta na kračini v zadnjem/edinem zlogu osnove v mestniku in orodniku ednine je najverjetneje nastal po vzorcu prvotnega praslovanskega novega akuta na kračini (z zgodnjo popraslovansko podaljšavo) v zadnjem/edinem zlogu osnove v mestniku in orodniku množine. Medtem ko množinski obliki izkazujejo izhodiščno splošnoslovensko dolžino, edninski obliki kažeta na izhodiščno splošnoslovensko kračino. Posledično torej lahko vsaj za del slovenskih narečij rekonstruiramo prvotni končniški naglasni tip z naglasom na osnovi v mestniku in orodniku ednine in množine (sln. ednina **kôn*, **koñà*, **koñù*, **koñà*, **kòni*, **kònem*, množina **koñi*, **kón*, **koñem*, **koñè*, **kónix*, **kóni*), če ne že za celotno slovensko jezikovno ozemlje.

Krajšave

A/tož. = akuzativ/tožilnik, D/daj. = dativ/dajalnik, du/dv. = dual/dvojina, G/rod. = genitiv/roditelj, knj. = knjižno, I/or. = instrumental/orodnik, issln. = izhodiščni splošnoslovenski, L/mest. = lokativ/mestnik, N/im. = nominativ/imenovalnik, nad. = nadiško, nadiško narečje, nar. = narečno, pl/mn. = plural/množina, psl. = praslovansko, praslovanščina, rez. = rezijansko, rezijansko narečje, sg/ed. = singular/ednina, sl. = slovansko (tj. zgodnje slovansko), sln. = slovensko, slovenski jezik, star. = starejše

Literatura

- Bezljaj 1976–2007 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana, 1976–2007.
- Dapit 1995–2008 = Roberto Dapit, *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo* 1: *Area di Solbica/Stolizza e Korito/Coritis*; 2: *Area di Osoanë/Oseacco e Učja/Uccea*; 3: *Area di Bila/San Giorgio, Njüwa/Gniva e Ravanca/Prato*. Padova, 1995–2008.
- Dybo 1981 = Владимир Антонович Дыбо, *Славянская акцентология*, Москва, 1981.
- Dybo 2000 = Владимир Антонович Дыбо, *Морфологизованные парадигматические акцентные системы*, Москва, 2000.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии*, Москва, 1990.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1993 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии: словарь: производные основы мужского рода* 1, Москва, 1993.
- Ivšić 1911 = Stjepan Ivšić, Prilog za slavenski akcenat, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) 187 (1911), 3–207.
- Logar 1974 = Tine Logar, Pregled zgodovine slovenskega jezika, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 9 (1974), 103–113. Ponatis: Logar 1996: 331–336.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmin Kenda-Jež, Ljubljana, 1996.
- Pirona 1992 = Giulio Andrea Pirona idr., *Il nuovo Pirona: vocabolario friulano*, aggiunte e correzioni riordinate da Giovanni Frau per la seconda edizione, Udine, ²1992 (2004, ¹1928).
- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: transliterirana izdaja*, Ljubljana, 1894–1895 (2006) [elektronska različica].
- Ramovš 1950 = Fran Ramovš, Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija* (Ljubljana) 3 (1950), 16–23.
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana, 1952.
- Rigler 1970 = Jakob Rigler, Akcentske variante I, *Slavistična revija* (Ljubljana) 18 (1970), 5–15.
- Rigler 1971 = Jakob Rigler, Akcentske variante II, *Slavistična revija* (Ljubljana) 19 (1971), 1–12.
- Rigler 1977 = Jakob Rigler, K problematiki daljšanja starega akuta, *Slavistična revija* (Ljubljana) 25 (1977), 83–99.
- Rigler 1978 = Jakob Rigler, Akcentske variante III, *Slavistična revija* (Ljubljana) 26 (1978), 365–374.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 2001.
- SSKJ 1 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1: A–H, Ljubljana, 1970.
- Stang 1957 = Christian S. Stang, *Slavonic Accentuation*, Oslo, 1957.

- Steenwijk 1992 = Han Steenwijk, *The Slovenian dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam, 1992.
- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden, 1963.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, ²2003 (¹1997).
- Šekli 2003 = Matej Šekli, Odrzi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 2, 29–50.
- Šekli 2005 = Matej Šekli, Odrz medjezikovnih stikov v poimenovanjih za vaške poklice in dejavnosti v nadiškem narečju, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 41, Ljubljana, 2005, 176–181.
- Šekli 2008 = Matej Šekli, Naglasni sestav govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine v luči relativne kronologije slovenskih naglasnih pojavov, v: *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica, 2008, 19–36.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Sklanjatev samostalnikov (moške in srednje) o-jevske sklanjatve v jeziku slovenskih srednjeveških rokopisnih spomenikov, v: *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi = Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 20, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana, 2009, 107–119.
- Škrabec 1–4 = Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela* 1–4: *ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1880–1915*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica, 1994–1998.
- Škrabec 1895–1896 = Stanislav Škrabec, Valjavčev »Prinos k naglasu u (novo)slovenskem jeziku« in prihodnja slovenska slovnica, *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Gorica) 14 (1895), št. 7–10, 12; 15 (1896), št. 1. Ponatis: Škrabec 2: 224–226, 228–230, 232–234, 236–238, 244–246, 248–250. [Navedeno po Škrabec 2.]
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, 1992.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, ⁴2000 (¹1976).
- Valjavec 1878 = Matija Valjavec, Prinos k naglasu u novoj slovenštini: naglas u substantiva mužkoga roda, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) 45–48, Zagreb, 1878.

Declension and accentuation of masculine *o*-stem nouns in the local dialect of Jevšček near Livek in the Natisone/Nadiža dialect of Slovenian

Summary

The historical linguistic interpretation of the declension and accentuation of masculine *o*-stem nouns in the local dialect of Jevšček near Livek in the Natisone/Nadiža dialect of Slovenian offers an important insight into the (comparative) historical morphology and accentology of Slovenian through at least two conclusive facts.

In the Natisone/Nadiža dialect, the reflexes of Proto-Slavic accent paradigm *c* nouns display the reflexes of Proto-Slavic masculine *i*-declension endings in the majority of plural forms (Npl *glasjê* ‘sounds’ < *-*bje*, Gpl *glasí* < *-*bjb*, Apl *glasî* < *-*i*, Ipl *glasmi* < *-*bmi* : Dpl *glasê*m < *-*emb*, Lpl *glasê*h < *-*ěxb*). For central Slovenian dialects and standard Slovenian, this kind of accentual-declensional paradigm is characteristic only for the reflex of the Proto-Slavic masculine *i*-declension plurale tantum noun *ljudjê* ‘people’ (i.e., *ljudjê*, *ljudī*, *ljudê*m, *ljudī*, *ljudê*h, *ljudmī*) and, with the exception of the genitive and accusative plural, for some other nouns (standard Slovenian *lasjê* ‘hair’, *možjê* ‘men’, *zobjê* ‘teeth’; with variants also *tatôvi/tatjê* ‘thieves’, *vozôvi/voztjê* ‘wagons’, *volkôvi/volcjtjê* ‘wolves’, i.e., *lasjê*, *lás*, *lasê*m, *lasê*, *lasê*h, *lasmī*), as well as some relict forms such as Apl *dolgê* ‘debts’ and Lpl *bregê*h ‘slopes, banks’. The Natisone/Nadiža dialect material would then suggest that within the masculine *o*-stem declension with a mobile accent paradigm the accentual-declensional paradigm of the type *lâs lasû* ‘hair’, Npl *lasjê* in Slovenian was more widespread in the past than it is in the present and that it was only later replaced by the accentual-declensional paradigm of Proto-Slavic (masculine) *u*-declension nouns of the type *sîn sinû* ‘son’, Npl *sinôvi*.

In the Natisone/Nadiža dialect (as well as in the Torre/Ter dialect) the reflexes of Proto-Slavic accent paradigm *b* nouns with a short vowel in final/sole stem syllable display the remnants of a stem accent in the locative (and instrumental) singular, and similarly in the locative and instrumental plural (*kônj konjâ* ‘horse’ . . . : Lsg *kônju*, Isg *kônjem*, Lpl *kônjih*, Ipl *kônji*). The reflex of the Proto-Slavic short neo-acute (with an early Post-Proto-Slavic lengthening) in the final/sole stem syllable in the locative and instrumental singular most probably arose by analogy with the original Proto-Slavic short neoacute in the final/sole stem syllable in the locative and instrumental plural. Whilst the plural forms display an original Common-Slovenian, the singular forms reflect an original Common-Slovenian short vowel. Consequently, it is possible to reconstruct the original end-stress paradigm with stress on the stem vowel in the locative and instrumental singular and plural at least for some Slovenian dialects (Slovenian: singular *kôn, *koñà, *koñù, *koñâ, *koñì, *koñèm, plural *koñì, *kón, *koñèm, *koñê, *kòñix, *kòñì), if not for all Slovenian linguistic territory.

Proces podomačevanja in vprašanje pisanja novejših prevzetih besed

Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc

Prispevek obravnava vprašanje pisanja novejših v slovenščino prevzetih besed. Da bi pokazali, da je prevzemanje besed jezikovna sprememba, ki poteka postopoma, tako da v jeziku soobstajajo različne oblike, smo za raziskavo izbrali področje hrane in pijače. Analiza izbranega besedja, prevzetega v različnih časovnih obdobjih iz različnih jezikov, je pokazala, da je intenzivnost podomačevanja odvisna od prepleta jezikovnih, družbenih in psiholoških dejavnikov. V sklepnem delu pa opozorimo, da je spoznanja o podomačevanju kot procesu treba upoštevati pri slovarskem prikazu prevzetih besed.

Ključne besede: slovenščina, slovenski pravopis, prevzete besede

The nativization process and how recently borrowed words are written

This article examines how words recently borrowed into Slovenian are written. The semantic fields of food and drink were selected to demonstrate that lexical borrowing is a linguistic change that takes place gradually such that various forms coexist in a language. The analysis of selected words borrowed from various languages during various time periods shows that the degree of nativization depends on intersecting linguistic, social, and psychological factors. The conclusion emphasizes that findings on nativization as a process must be taken into account in the lexicographic presentation of borrowed words.

Key words: Slovenian, Slovenian written norm, borrowed words

1 Uvod

Prispevek obravnava vprašanje pisanja novejših prevzetih besed, ki prihajajo v slovenščino iz germanskih in romanskih jezikov. Z leksikalnim prevzemanjem se je pri nas ukvarjala vrsta domačih avtorjev, vendar je bil namen teh prispevkov usmerjen v reševanje terminoloških zagat (Toporišič 1972; Snoj 2005), obravnavo prevzetih besed z vidika zapisa v jezikovnih priročnikih (Toporišič 1971; Pogačnik 2003) in opis posameznih prevzetih besed z razvojnega vidika (Bajec 1955/56). Pričujoči prispevek ima skromnejši cilj, saj želiva z opisom avtentičnega gradiva iz različnih virov prikazati, da proces prilagajanja tujega besedja zakonitostim slovenskega jezika ni vedno predvidljiv in je zato izziv za avtorje različnih jezikovnih priročnikov, ki se pri soočanju z raznolikostjo zapisanih oblik ne morajo vedno opreti na pravopisna priporočila. Vprašanje prevzemanja tujih besed v slovenščino je na načelni ravni namreč obravnavano v pravopisnih priročnikih. Že SP 1962

določa, da v slovenščini besede, prevzete iz tujega jezika, pišemo »na dva načina, v tuji obliki ali po domači izgovarjavi« (§ 69). Merilo za ločevanje med podomačnim in nepodomačenim zapisom pa je področje rabe besede: prevzete besede, ki so »omejene le na ozek krog strokovnjakov ali družbe«, ohranjajo tujo obliko zapisa, prevzete besede, ki pa so »v splošni rabi«, pišemo »po domači izgovarjavi« (§ 70, 71). V pravopisnih pravilih iz leta 2001 merilo za ločevanje med podomačenim in nepodomačenim zapisom ni več razkrito, saj uporabnik v poglavju *Prevzete besede in besedne zveze izve*, da pisno domačimo »[v]ečino prevzetih občnih besed«. Tiste, ki naj bi ohranile izvorno pisavo, so razvrščene v štiri kategorije, a tudi zanje v pravopisu piše, da »s časom navadno prevzamejo slovensko pisavo po slovenskem izgovoru« (§ 168: *kurikulum*, *džul*, *folksvagen* itd.). Z uporabo besed *s časom* in *navadno* pravopis zakrito sporoča, da je slovenjenje prevzetih besed nepredvidljiv jezikovni proces, pri čemer ne moremo napovedati, katere podomačene oblike se bodo uveljavile prej ali katere od tujih oblik se ne bodo nikoli podomačile. Posamezne besede (npr. *jogging*, *jeans*), ki bi jih po jezikovnih pravilih podomačili na enak način (*džoging*, *džins*), se v sodobnih besedilih namreč zapisujejo različno (*jogging*, *džins*). Zdi se, da gre pri prevzemanju za proces spreminjanja jezika, ki ne poteka samo v odvisnosti od notranjih jezikovnih zakonitostih, ampak so zanje pomembni tudi vplivi družbenih in psiholoških dejavnikov. Že Labov (1972, po Aitchison 1991: 37–38) je ugotovil, da pogosto prav raznolikost in nejasnost nakazujeta, da se v jeziku dogajajo spremembe. Da bi pokazali, da je prevzemanje besed jezikovna sprememba, ki poteka postopoma, korak za korakom, tako da v jeziku soobstajajo različne oblike, ki med seboj tekmujejo, bomo za raziskavo izbrali področje, ki nam bo omogočalo najširši pregled gradiva.

2 Opis tematskega področja in gradiva

2.1 Pričujoča raziskava o leksikalnem prevzemanju v slovenščini temelji na analizi gradiva, ki obsega široko področje in ga je treba zaradi namena te raziskave omejiti. Pri izbiri tematskega področja smo se naslonili na spoznanja sodobnih sociolingvistov, ki so se s teorijo prevzemanja ukvarjali v okviru proučevanj, povezanih s stopnjo in intenzivnostjo stika dveh kultur in (posredno) jezikov (Thomason 2001; Thomason – Kaufman 1988), in se odločili, da za raziskovanje prevzemanja izberemo tematsko področje, ki omogoča zasledovanje vplivov tako jezikovnih kot družbenih dejavnikov in ustreza naslednjim merilom:

- (1) področje je **univerzalno** za vse skupine jezikovnih uporabnikov,
- (2) izrazje s tega področja je tako **domače** kot **prevzeto**, slednje pa se nahaja v različnih stopnjah podomačitve in ga večinoma ne uvrščamo v fond t. i. **osnovne leksike**,
- (3) na področje **vplivajo različna** kulturna okolja oziroma na izrazje s tega področja vplivajo različni **jeziki**,
- (4) leksiko je mogoče spremljati v **daljšem časovnem intervalu**, kar nam omogoča primerjanje procesa prevzemanja danes in v preteklosti tako z vidika intenzivnosti kot z vidika družbenih, tj. nejezikovnih vplivov.

Upošteevajoč zgoraj našeta merila, smo se v raziskavi omejili na področje **prehrane**, ki je ena od temeljnih kulturnih dobrin in sodi med najbolj univerzalna področja človekovega bivanja. Prav univerzalnost ter vsakodnevna in življenjska pomembnost hrane nam ponujata možnost, da spremljamo in primerjamo pojavljanje in rabo prevzete leksike v različnih funkcijskih zvrsteh jezika in v daljšem časovnem intervalu.

2.2 Izrazje s področja prehrane se je v različnih obdobjih slovenščine razvijalo pod vplivom različnih kulturnih okolij oziroma jezikov. Zaradi družbeno-zgodovinskih okoliščin, v katerih je bila **nemščina** prevladujoči jezik pišočių Slovencev, je bil vse do zatona habsburške monarhije za hrano najintenzivnejši vpliv nemškega izrazja. Zato nas ne preseneča, da že v Vodnikovih *Kuharskih Bukvah* (1799), prvi slovenski kuharski knjigi, prevladujejo nemške izposojenke (npr. *župa, kofe, jesih*). Prevladovanje nemščine je opazno tudi v prvi slovenski izvorni kuharici avtorice Marije Magdalene Knafelj - Pleiweis iz leta 1868.¹ Šele v drugi polovici 19. stoletja, ko je bilo treba poiskati oporo in alternativo germanski grožnji v slovanskem svetu, so nemške izposojenke »zamenjali s knjižnimi besedami, vzetimi iz drugih slovanskih jezikov« (Bajec 1955/56: 235), kar se odraža tudi v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895). Tako za besede *kofe*, prevzete prek nemščine,² Pleteršnik usmerja h *kavi*, prevzeti prek hrvaščine (*kofe* *ogl. kava*). Kako trdno so se nemške izposojenke zasadile v rabi, pa dokazuje dejstvo, da tudi v obdobju, ko se je družbena vloga slovenščine okrepila in je ta postala uradni jezik, ter med obema vojnama v kuharicah ob slovenskih izrazih nastopajo pogosto tudi nemški. Na primer, v *Spretni kuharici* iz leta 1923, »sestavljani po raznih virih«, najdemo pojasnila iz nemškega jezika (*mornarski zrezki (Schnitzel)*, str. 46), pa tudi neknjižne izposojenke iz nemščine (*gres*, str. 15, *slaninski (špehovi) štruklji*, str. 23) in podobno.

V letih 1920–1940, ko slovenščino in južnoslovanske jezike poveže skupna državna tvorba, v slovenskih kuharicah najdemo že izraze iz **hrvaškega, bosanskega** in **srbskega** jezika, ki označujejo balkanske jedi (*čufti, čevapčiči, džuveč, ražnjiči, ajvar*).³ Ta težnja se nadaljuje tudi v obdobju po letu 1945, ko dobi jezikovni idiom, imenovan srbohrvaščina, v SFR Jugoslaviji položaj prestižnega večinskega jezika.

Vpliv **romanskih** jezikov, zlasti italijanščine, je bil v zahodni slovenski kuhinji opazen že od 15. stoletja. Bogataj (2008) navaja, da so *mineštro* kuhali Slovenci v Vipavski dolini že v Trubarjevem času. Sredi osemdesetih let 20. stoletja pa so se v slovenskih kuharicah množično pojavili izrazi iz italijanščine (na primer *pica*,

¹ Pregledana je bila peta izdaja iz leta 1902. Avtoričin priimek je v nekaterih virih zapisan tudi kot *Bleiweis*.

² O izvoru izraza *kofe* podrobneje pri *kava* (Bezljaj 1982: 24).

³ Knjiga R. Puclja *110 novih kuharskih receptov*, izdana v Celju leta 1938, tako prinaša recepte za *bosenske čufte* (str. 11), *jagnjetino* in *đuveč* na »srbski način« (str. 11–12), *srbski ajvar* (str. 18) itd.

lazanja, kaneloni, karpačo, tortelini) ter iz evropske ali latinskoameriške španščine (tortilja, fajita, gvakamole, kvinoja).

V nasprotju z nemščino predstavlja **francoščina** še danes prevladujoči jezik na področju kulinarike tako v svetu kot pri nas. Prva slovenska kuharica, v kateri je opazna naslonitev na francosko izrazje, je knjiga *Iz francoske meščanske kuhinje – Nad 1000 kuharskih receptov in pripombe o serviranju* M. Moravec iz leta 1927.⁴ Da je danes francoščina uporabljena kot jezik glavnih (nosilnih) terminov, potrjuje veliko število francoskih citatnih izrazov ne le za jedi (*soupe à l'oignon*), temveč tudi za načine priprave hrane, način in vrsto strežbe (*nouvelle cuisine, à la carte*), o čemer se lahko prepričamo tudi v aktualni slovenski *Kuharski enciklopediji* (Novak – Lenarčič 2009). Tudi ogled številnih jedilnih listov v središču Ljubljane nas prepriča, da so še vedno v rabi živa klasična francoska imena tako za glavne jedi (*filet de saumon*) kot za posamezne sestavine jedi, na primer kose mesa (*chateaubriand, filets mignons*), skorajda brezizjemo pa tudi za ocvrt krompirček (*pommes frites*), narastek (*soufflée*), peno (*mousse*), frape (*frappé*).⁵

Zaradi svoje posredniške vloge zavzema posebno mesto med tujimi jeziki **angleščina**. Angleško izrazje opazimo najprej v kuharicah iz dvajsetih in tridesetih let prejšnjega stoletja (*biftek, sendvič*),⁶ sicer pa je tesnejšo navezavo na anglosaško izrazje zaslediti zlasti od šestdesetih let dalje, ko je v slovenskih kuharicah ob francoskem tudi vedno več angleškega izrazja, ki se nanaša večinoma na jedi, ki sledijo trendu hitre prehrane (*fast food, čips, hamburger*), pijač (*koktajl, gin fizz, bloody Mary*) ter peciva (*mafini, banana split*). Prek angleščine, ki se uveljavlja kot globalni jezik, smo pridobili tudi izrazje iz kitajščine (*čopsui, tofu*), japonsščine (*suši, sake*), arabskih jezikov (*kuskus, falafel, humus, tahini*) in drugih.

2.3 V nasprotju s preteklostjo, ko so bile možnosti za medkulturne vplive večinoma omejene na fizični stik, danes ob hitrem soočanju z novo, neznano predmetnostjo in zaradi hitro se spreminjajočih družbenih razmer, globalizacijskih procesov in iskanja alternativnih možnosti zdrave prehrane prevzeto izrazje za hrano prodira v slovenščino hitreje in po različnih poteh. Da gre tu za prevzemanje »imen za predmete in pojme«, ki smo jih prevzeli »iz tujih kultur«, torej za »potrebne izposojenke«, opozarja že Bajec v svoji razpravi o izposojenkah v slovenskem besedišču (1955/56: 235–237). Bajec namreč kategorizira t. i. kulturno izrazje in ga definira kot fond besed, ki naj bi bil pogosto »last« vseh kulturnih jezikov in ki jih vsak od njih prilagaja na sebi svojstven način (1955/56: 235). V sodobnih socioloških raziskavah se to izrazje uvršča v neosnovno leksiko in je povezano z zapolnjevanjem izrazne praznine (za razlikovanje med osnovnim in neosnovnim izrazjem gl. Thomason 2001: 70–71). Tuje lekseme nato na izrazni ravni prilagodimo našemu

⁴ Npr. *goveja juha (pot-au-feu)* (Moravec 1927: 3), *ocvrte krušne rezine (croûtons)* (Moravec 1927: 66).

⁵ Z jedilnega lista v lokalu Le petit caffè na Trgu francoske revolucije v Ljubljani, maj 2010.

⁶ *Irisch Stew* (Spretna kuharica 1923: 48), *obloženi kruhki ali sendviči (Sandwichs)* (Moravec 1927: 65), *zrezki od pljučne pečenke ali biftek, Bifteck, beefsteak* (Moravec 1927: 135), *iris stew* (Kuharski recepti 1938: 45).

jeziku. Ker gre pri prilagajanju za jezikovne spremembe, na katere vplivajo tudi družbeni in psihični dejavniki, se je za odločitve zapisu v priročnikih treba nasloniti na analizo gradiva.

2.4 Pojavljanje izbranega nabora izrazja s področja prehrane je bilo zato pregledano v obeh prosto dostopnih besedilnih korpusih, *Nova beseda* (bos.zrc-sazu.si) in *FidaPLUS* (www.fidaplus.net), ki večinoma ne vključujeta tematsko specializiranih besedil s tega področja, temveč predstavljata bodisi nabor poljudno zbranih leposlovnno-časniških lektoriranih besedil, nastalih od 19. stoletja pa vse do leta 2008 (*Nova beseda*), bodisi izvrstno bolj uravnoteženih besedil iz omejenega obdobja, tj. 1990–2006 (*FidaPLUS*). Zato je bilo treba aktualne podatke o zapisu in rabi besedja dopolniti s poizvedbami po spletnih straneh, in sicer z vidika najširših pojavitev (spletni dnevnik, priložnostna besedila, spletišča posameznih podjetij in spletnih forumov) kot tudi z vidika pojavitev na portalih, specializiranih za kulinarična področja (spletna portala *Kulinarična Slovenija* – www.kulinarika.net – in *Gurman, društvo dobrih okusov* – www.gurman.eu; besedila na slednja prispevajo zlasti tisti jezikovni uporabniki, ki se z vprašanji zapisa teh leksemov tudi najpogosteje srečujejo in se z njimi ukvarjajo). Med aktualnimi neelektronskimi viri je bila preverjena raba v tedenski prilogi časnika *Delo* z naslovom *Odrpta kuhinja*, v kateri je zapis posamezne besede odvisen tudi od tega, kako ga gost revije, t. i. gostujoči kuhar, ki tudi predlaga tedenski jedilnik, zapiše sam.

Izrazna podoba nabora leksemov je bila preverjena tudi v obeh aktualnih normativnih slovarjih, tj. v SSKJ in SP 2001.

Da bi bila raziskava uravnotežena tudi terminološko, je bilo izbranih več avtorskih kuharskih knjig iz različnih obdobij druge polovice 20. in začetka 21. stoletja, ki smo jih razvrstili glede na to, ali so napisana izvorno v slovenščini⁷ ali pa so prevedena.⁸ Zapis in raba izbranih besed v besedilih sta bila za posamezne zglede preverjena tudi v aktualni *Kuharski enciklopediji* (Novak – Lenarčič 2009).

3 Analiza prilagajanja prevzetega besedja slovenščini

Preverjanje, kako uporabniki prevzete besede podomačujejo danes, bomo začeli z obravnavo tistih prevzetih besed za hrano in pijačo, ki so bile zapisane že v SSKJ (in SP 2001), a zanje še 20 let kasneje gradivo izpričuje neustaljenost zapisa.

⁷ Med izvirnimi slovenskimi kuharicami smo izbrali tele: Andreja Grum (ur.), *Velika sodobna kuharica* (1956); Ivan Ivačič, *Kuharska knjiga* (1965); Andreja Grum – Pepika Levstek, *Kuharstvo* (1983); Marija Ilc, *Kuharica sestre Vendeline – Slovenska meščanska kuhinja* (1994); Luka Novak – Valentina Novak Smej, *Ljubezen skozi želodec* (2009).

⁸ Izrazje je bilo preverjeno v tehle prevedenih kuharskih monografijah: Roland Gööck, *Nova velika kuharska knjiga* (prev. iz nem. 1968); Roland Gööck, *Sto in enkrat dober tek* (prev. iz nem. 1973); Stevo Karapandža, *Moji najljubši recepti* (prev. iz hrv. 1983); Arne Krüger – Annette Wolter, *Kuhajmo z veseljem* (prev. iz nem. 1982); *Sredozemska kuhinja* (prev. iz nem. 2001); Jamie Oliver, *Kuhinja do nazga* (prev. iz angl. 2002); *Sam svoj kuhar* (prev. iz angl. 2005); Michele Cranson, *Sveže + hitro* (prevod iz angl. 2010).

3.1 Sredozemska jed, imenovana citatno *pizza*, ki je že po drugi svetovni vojni osvojila svet in postala priljubljena tudi v Sloveniji, je v SSKJ zapisana kot dvojnica s prednostno domačo obliko *pica* (leta 1979). Dve desetletji kasneje, v SP 2001, zasledimo samo še podomačeno različico *pica*. Pregled korpusnega gradiva in spletnih kuharskih kotičkov pa kaže, da kljub jasni usmeritvi v SP 2001 tuja in domača različica še vedno tekmujeta med seboj, vendar se ob upoštevanju načela pogostnosti rabe tehtnica nagiba v korist podomačene različice.

SSKJ

- **pica** in pizza
- **pizza** ipd. gl. *pica* ipd.

SP 2001

- **pica**

Da je zapis *pica* le počasi prodiral v rabo, potrjujejo tudi kuharski priročniki, ki so izhajali v obdobju od šestdesetih do devetdesetih let, torej v obdobju izdelave in izhida prvih zvezkov SSKJ: če se je ob prvih pojavitvah še omahovalo in so prevajalci skušali najti ustrezen slovenski prevod besedi (*pizza alla Napoletana – paradiznikova pita*, Gööck 1968: 509), se v rabi hitro začne dosledno zapisovati tuja različica (*neapeljska pizza* – Karapandža 1983: 170; Sredozemska kuhinja 2001: 34), in šele novejše knjige s področja kulinarike dosledno uveljavljajo podomačeni zapis.

pizza alla Napoletana (1968) → *neapeljska pizza* (1982, 1983) → *pica* (2001, 2002)

Shema 1: Spremljanje sprememb v zapisu – *od pizze do pice*

Tako dolgotrajno tekmovanje obeh oblik, tuje in podomačene, verjetno izvira tudi iz tega, da je izpeljanka za gostinski lokal kljub nedvoumnemu normativnemu napotilu dolgo nosila (in še nosi) tujo podobo *pizzerija* in da sta tako pisni kanal kot bližina italijanskega kulturnega prostora močno zavirala prodor podomačenega zapisa. Poleg tega so *pizzo* v nespremenjeni obliki sprejeli tudi v angleščino in nemščino, od koder je prek prevodne literature vplivala tudi na slovenščino. V sodobnem slovenskem besedišču na spletnih kulinarčnih foru-mih še vedno obstajata obe obliki, prednostno se sicer uveljavljajo podomačene različice (*pica* in *picerija*), kljub temu pa najdemo zlasti v spletnih in neletoriranih besedilih nepričakovane zapise tvorjenk (*pizzopek*), ki nas opozarjajo, da zapis besede ni dokončno ustaljen in da so uporabnikom napotila glede zapisa še vedno dobrodošla.

3.2 Medtem ko smo si prizadevali za zamenjavo nemških izposojenk s slovenskim izrazjem in »izgnali« *šnicelj* tako iz kuharskih knjig kot tudi iz knjižnega jezika, se je že v prvi slovenski kuharici Magdalene Pleiweis (1902) pojavil an-

gleški izraz *biftek*; najdemo ga tudi v vseh obsežnejših kuharicah med obema vojnama in tudi po njej. Da je bil podomačeni zapis uveljavljen in norma enotna, dokazuje tako SP 1962 (*biftek*) kot večina kasneje izdanih kuharskih knjig. Kljub temu je SSKJ prinesel dvojnični zapis tega izraza, kjer se ob tujem *beefsteak* pojavi izrecno napotilo na že uveljavljeno domačo različico. Težji usmeritvi sledi tudi SP 2001.

Proces podomačevanja torej ne odstopa od pričakovanj in podoben potek bi pričakovali tudi za besedo *steak*, ki nastopa kot del zgornje zloženke *beefsteak*. A ni tako: samostojni *steak* se pojavi šele v SSKJ, ob njem pa je kot neprednostna dvojnica sprejeta tudi podomačena različica *stek* (SSKJ):

SSKJ

- **beefsteak** gl. biftek
- **biftek** tudi beefsteak

SP 2001

- **beefsteak** gl. biftek
- **biftek**

SSKJ

- **steak** in stek
- **stek** zrezek gl. steak

SP 2001

- **steak**

S slovaropisno izbiro tuje različice za prednostno oziroma izhodiščno v slovarskem zapisu je jasno izraženo, da se podomačena različica *stek* v gradivu pojavlja le redko, in sicer kot stopnja podomačevanja, za katero ne bi mogli z gotovostjo trditi, da se bo uveljavila; domnevamo pa, da se je pojavila po analogiji z bolj uveljavljenim *biftek*. Ta težnja se je nato potrdila z izidom SP 2001, ki je ohranil samo tujo različico *steak*, a žal ni zabeležil novih podomačenih različic, ki so začele prodirati v rabo po izidu SSKJ, in to so oblike, ki sledijo v zapisu angleški izgovarjavi (*stejk*). Za angleško samoglasniško dvočrkje *ea* se v slovenščini po pravopisnih priporočilih (SP 2001: § 1100) predvideva bodisi izreka [i] (*team > tim*) bodisi [e(j)] (*steak* [ste(j)k]); slednja pojasnjuje tudi omahovanje glede zapisa *stek* oziroma *stejk*. In čeprav tuja različica v korpusnem gradivu po pogostnosti še prevladuje, pa novejša kuharske knjige uporabljajo tisto podomačeno različico (Novak – Novak Smej 2009), ki se po izreki približuje angleščini in se tako podomačuje tudi v zapisu (*stejk*).

steak: *stek*, *stejk*

Shema 2: Spremljanje sprememb v zapisu – od normiranih *steak* in *stek* do *stejka*⁹

⁹ Odebeljeno so zapisane oblike, ki so že slovarsko normirane.

Seveda se ob besedi *steak* ali *stejk* upravičeno sprašujemo tudi o tem, ali ni to, kot je zapisal že Bajec, odvečna »pritepenka« (1955/56: 235), saj v slovenščini za to predmetnost že obstaja ustrezno poimenovanje *zrezek*. Ali bo beseda živela ali ne, je zato prepuščeno specialistom za gastronomijo, piscem kuharskih priročnikov in nazadnje tudi uporabnikom splošnega besedja.

Tudi z angleško besedo *roast beef*, ki v nasprotju s *steakom* ni kos mesa iz stegna, temveč z govejega hrbta, smo se v slovenščini srečali že v prvi slovenski kuharici M. Pleiweis (1902: 52), in sicer v obliki *ros bif*, v kuharicah iz obdobja med obema vojnama (Spretna kuharica 1923; Moravec 1927) pa je zapisana kot *rosbif*.

151. Ros bif.

Kupi dva kilograma in 80 dekagramov (5 funtov) mehke strani (beržol, rostbraten), odreži ali odsekaj spodaj kosti in na vrhu masno kožo, rebra naj pa notri ostanejo, nasoli jih, potresi s poprom in pusti jih 3 ure v soli, ali čez noč, potem jih peci 2 uri, kakor drugo pečenko, najprej deni zraven 2 žlici juhe, potem polivaj z maslom. Kadar so pečene, odlij mast, namesto nje deni v kozo malo juhe, in s tem polij to pečenko, pa daj na mizo 10 osebam, okrog pa deni pečen krompir t. j.: skuhaj ga v slani vodi, olupi in na mrežici lepo opeci.

Slika 1: Recept za *rosbif* iz *Slovenske kuharice* (Pleiweis 1923: 52)

V priročnikih, izdanih po letu 1945, najdemo besedo zapisano dosledno v podomačeni različici, pogosteje kot *rostbif* (KZV 1982: 155; Ivačič 1956: 56; Grum – Levstek 1986: 199; Novak – Novak Smej 2009: 193). Danes je zapis razmeroma ustaljen (*rostbif*) in tudi normativni priročniki nedvoumno usmerjajo k podomačeni različici zapisa, kljub temu pa nas gradivo prepričuje, da je raba še vedno nedosledna. Med podomačenim zapisom *rostbif* in tujo obliko, ki je sicer dosledno pisana skupaj *roastbeef* (SSKJ in SP imata obliko *roast beef*), je v korpusih, kuharskih forumih in na spletu zaslediti še celo vrsto vmesnih oblik in stopenj, ki potrjujejo, da proces podomačevanja besed, pri katerih gre za zamenjavo več samoglasnikov hkrati, za jezikovne uporabnike vse prej kot preprost.

roast beef*: *roastbeef*, *rosbif*, *roastbif*, ***rostbif, *rozbif***

Shema 3: Spremljanje sprememb v zapisu – od angleškega *roast beef* do domačega *rozbif*

Za t. i. vmesne stopnje je značilno, da je podomačevanje izpeljano nedosledno. Tako imamo v gradivu oblike zapisa *roastbeef*, v katerem je podomačen le prvi del besede (*oa* → *o*) in *roastbif* (v katerem je podomačen le drugi del besede (*ee* → *i*)). V gradivu pa odkrijemo tudi podomačene stopnje, ki gredo še korak bliže k popolni prilagoditvi slovenskemu izgovoru oziroma še dlje od zamenjav, navedenih v aktualnih pravopisnih načelih (*roztbif* in *rozbif*). Na vprašanje, ali se bo oblikoglasna

prilagoditev v različici *rozbif* med uporabniki obdržala, bo odgovoril čas, za ugotavljanje tendence jezikovnih sprememb pa je bistvenega pomena evidentiranje novih pisnih različic v novejšem gradivu.

Tudi prilagajanje angleških besed, v katerih je treba zamenjati več soglasnikov hkrati, je za slovenske uporabnike težavno. Tako je npr. beseda *viski*, ki je zapisana v podomačeni različici v iztočnici geselskega članka v SSKJ, v SP 2001 pa samo še v podomačeni različici, v korpusnih in spletnih besedilih dobila cel spekter različic, saj zahteva od uporabnika tri zamenjave:

$$w \rightarrow v \quad h \rightarrow \emptyset \quad (e)y \rightarrow i$$

Izraz je problematičen tudi zato, ker v angleščini obstajata dve mogoči različici zapisa, tj. *whisky* in *whiskey*, oba obravnavana slovenska normativna priročnika pa v proces podomačevanja vključujeta le prvo, zato bomo v nadaljnji razlagi izhajali iz te.

SSKJ

- **whisky** gl. viski
- **viski** tudi whiskey

SP 2001

- **viski**

Da kljub razširjenosti angleškega jezika za uporabnike podomačevanje ni preprosto in da poznavanje jezika ne pripomore k hitrejši ustalitvi podomačene oblike, pričajo naslednje v gradivu potrjene¹⁰ različice:

- *whiski*: zapis, v katerem je podomačen le en soglasnik ($y \rightarrow i$);
- *wiski*: zapis, v katerem sta podomačena soglasnik in samoglasnik ($h \rightarrow \emptyset$ in $y \rightarrow i$);
- *visky*: zapis, v katerem sta podomačena dva soglasnika ($w \rightarrow v$ in $h \rightarrow \emptyset$).

whisky, whiskey: whiski, visky, viski

Shema 4: Spremljanje sprememb v zapisu – različice angleškega *whisky/whiskey* v slovenščini

Vse se še bolj zaplete, kadar podomačujemo besede, v katerih potekajo tako soglasniške kot samoglasniške zamenjave, pri katerih so po pravopisnih načelih možni različni glasovni ustrezniki. To odlično ponazarja primer angleške besede *cocktail*, ki je v SSKJ zapisana v treh različicah:

¹⁰ Viri: *Priporočljivo je nesti s seboj: whiski, oglje, linex, kakšen prepečenec.* (<http://blog.unikati.eu>) – *Jemljem zdravila za astmo in me zanima, ali mi alkohol škoduje pri astmi, saj na žalost skoraj vsako jutro rada spijem kozarček wiskija?* (www.24ur.com) – *Vprašal me je kaj sem pila, pa sem rekla da sem spila en visky (čprav sem dve visky kole, pivo in en liker, res pa je da sem tudi jedla).* (<http://med.over.net/>)

SSKJ

- **cocktail** in koktajl in koktejl
- **koktajl** in koktejl ipd. gl. cocktail. ipd

SP 2001

- **cocktail** gl. koktajl
- **koktajl**

Glede na slovarsko ponujeno možnost treh zapisov seveda ne čudi, da se v kuharskih priročnikih in spletnih besedilih od osemdesetih let naprej pojavljajo vse tri oblike, ki so – upoštevajoč pravila slovenskega SP 2001 pri domačenju besed, prevzetih iz angleščine (§ 1100) – vse tudi sprejemljive: angleško dvočrkje *ai* v slovenščini glasovno (in posledično tudi pisno) domačimo na tri načine: kot *aj* (*cocktail* > *koktajl*), *e* (*fair* > *fer*) in *ej* (*cocktail* > *koktejl*). Ne glede na pravila in rabo je bil v slovarskem delu SP 2001 dvojnični zapis ukinjen, kot prednostna pa določena le različica *koktajl*.

Kljub kodifikacijski ukinitvi dvojnice se v rabi vse od pojava te besede v slovenščini pojavlja veliko število nedosledno izpeljanih podomačevanj, pri katerih se podomači le del besede, drugi deli pa ne:

- *coctail*, verjetno neustrezno prepisana oblika, pri kateri je tuj soglasniški sklop poenostavljen (*ck* → *c*);
- *koktail*, oblika, pri kateri sta soglasnika podomačena (*c* → *k*), samoglasniški sklop pa ne;
- *cocktajl*, oblika, pri kateri je podomačen samoglasniški sklop (*ai* → *aj*), soglasnika *c* pa sta zapisana nepodomačeno;
- *cocktejl*, oblika, pri kateri je podomačen samoglasniški sklop (*ai* → *ej*), soglasnika *c* pa sta zapisana citatno.

cocktail: *coctail*, *koktail*, *cocktajl*, *cocktejl*, ***koktajl***, ***koktejl***

Shema 5: Spremljanje sprememb v zapisu – različice zapisa angleškega *cocktail* v slovenskih besedilih

3.3 Ob besedah *rostbif*, *viski* in *koktajl*, smo lahko opazovali, kako podomačevanje pri besedah, ki prihajajo iz angleščine, ni nič hitrejše ali bolj enosmerno, ampak pogosto zaradi uporabnikovega poznavanja zakonitosti izgovarjave v izvirnem jeziku še bolj nedosledno izpeljano. Dejavnik, ki ima na proces podomačevanja velik vpliv, je tudi pot, po kateri tuja beseda prodira v jezik. Izrazje za hrano in pijačo, ki je hitro prodrlo v slovenski prostor in našlo svoje mesto na jedilnikih različnih restavracij, gostil in barov, kaže na močno prevladovanje tujega zapisa (npr. *juice*, *espresso*, *curry*) ne glede na usmeritev v SSKJ, ki za *juice* predlaga podomačeno različico *džus*, za *espresso* in *curry* pa še ne navaja podomačenih različic.

SSKJ

- **curry**

SP 2001

- **curry** gl. kari
- **kari**

SSKJ

- **juice** gl. džus
- **džus** tudi juice

SP 2001

- **džus**

Te uvede šele SP 2001 (*ekspreso* in *kari*), zato ne preseneča, da v gradivu pri teh besedah pogostnost tuje oblike (*curry*) močno prevladuje in da je uveljavljena tudi v najbolj »svežih« prevedenih kuharskih priročnikih (Oliver 2002: 122; Cranston 2010: 149), medtem ko domači avtorji knjižnih in periodičnih publikacij v zadnjem času že uporabljajo povsem podomačene zapise *džus* in *kari* (Novak – Novak Smej 2009: 99, 211; Novak – Lenarčič 2009: 162, 395; Odprta kuhinja). V korpusnem gradivu in spletnih kuharskih kotičkih/forumih pa je še posebej pri izrazu za ekspresno kavo veliko različic zapisa, od tuje do domače preko vmesnih bolj ali manj podomačenih stopenj:

espresso: espresso, ekspresso, ekspres, ekspreso

Shema 6: Spremljanje sprememb v zapisu – od italijanskega *espressa* do slovenskega *ekspresa*

Seveda pa k toliko različicam pripomore tudi dejstvo, da italijanski izraz *espresso* v pomenu 'hitro pripravljena kava' oziroma po SSKJ 'ekspresna kava' uporabnika po analogiji spodbudi k zapisu *ekspres* in sklepanju: tako kot sta ekspresna vlak in pošta, je lahko ekspresna tudi kava.¹¹

3.4 Vendar tudi zapis podomačene različice v priročnikih še ni zagotovilo, da bodo uporabniki usvojili pričakovani zapis besede. Čeprav je pri posameznih besedah lahko iz zapisa že na prvi pogled razvidno, da so tujega izvora, je treba za ustrezno slovenjenje poznati tudi zakonitosti jezika, iz katerega prevzemamo. Jeziki se razlikujejo v na videz povsem vzporednih zakonitostih: na primer pri izgovoru soglasnikov, zapisanih z dvočrkjem *ch* (angl. *ketchup*, *chutney* > slov. *kečap*, *čatni*; it. *chianti* > slov. *kjanti*; angl. *cherry* > slov. *šeri*) ali pri izgovoru podvojenih soglasnikov (angl. *pudding* > slov. *puding*; fr. *frappé* > slov. *frape*). Ta pojav lahko

¹¹ Tudi v Šlenčevem italijansko-slovenskem slovarju (1997) je *ekspreso* slovenski ustreznik italijanskemu *espresso*.

opazujemo pri španskih besedah *tortilla* in *paella*, ki ju sicer ustrezno podomačujemo kot *tortilja* in *paelja*, v korpusu in spletnih virih ter kuharskih knjigah pa kljub prevladi podomačene različice poleg tujega zapisa še vedno dovolj pogosto zasledimo tudi *tortila* in *paela*. Jezikovni uporabniki se morajo pač privaditi, da ima soglasniški sklop *ll* v angleških besedah glasovno ustreznico *l* (angl. *grill* > slov. *gril*), v španskih besedah pa *lj*.

SSKJ

• **tortilja**

SP 2001

• **tortilja**

Medtem ko *tortiljo* zasledimo že v obeh normativnih priročnikih, pa uporabnika ne usmerjata od tuje k domači različici, temveč normirata le podomačeno različico in tako pri uporabniku ne uzavestita, da gre za proces podomačevanja. Morda je tudi zato pri *paelji*, ki jo uvrščamo k t. i. novejši leksiki, normativno še ne obravnavani, več omahovanja, saj zasledimo različne variante zapisa.

paella: *paela, paelija, paelja*

Shema 7: Spremljanje sprememb v zapisu – od španske *paelle* do slovenske *paelje*

Še nepodomačeno različico zapisa prinaša tudi najnovejša *Kuharska enciklopedija* (Novak – Lenarčič 2009: 741), ki tudi sicer izhaja iz izvirnih, tujih poimenovanj, kakor navaja urednik v končnih pojasnilih (Lenarčič 2009: 1283). Ob pregledu novejših leksike za hrano in pijačo v gradivu ugotovimo, da je mogoče iz palete zapisovalnih različic že izluščiti tisto, ki se je v slovenščini že ustalila, čeprav v standardnih jezikoslovnih priročnikih še ni bila zajeta. Natančnejši pregled gradiva namreč kaže, da podomačevanje novih izrazov poteka podobno kot pri že normiranih prevzetih besedah. Vse novejšie besede so v gradivu zabeležene s tujo in domačo različico ter vmesnimi bolj ali manj podomačenimi oblikami, le da so nekatere že bolj ustaljene in pri njih prevladuje podomačena različica: podobno kot pri *paelji* tudi pri *gaspachu* najdemo v gradivu več različic zapisa; vmesne stopnje izkazujejo delno podomačevanje, zadnja pa kaže dosledno izpeljavo pravopisnih določil: španska črka *z* preide v *s* in dvočrkje *ch* v *č*.

gaspacho: *gaspacho, gazpačo, gaspačo*

Shema 8: Spremljanje sprememb v zapisu – *gaspacho*

3.5 Tudi italijanske besede *ciabatta*, *mocarela*, *limončelo* in druge so v korpusu že zastopane z vmesnimi stopnjami in tudi že ustaljeno podomačeno obliko:

ciabatta: ciabata, čabata
limoncello: limoncelo, limončelo
moccarella: mozzarella, mozzarella, mocarela

Shema 9: Spremljanje sprememb v zapisu – čabata, limončelo in mocarela

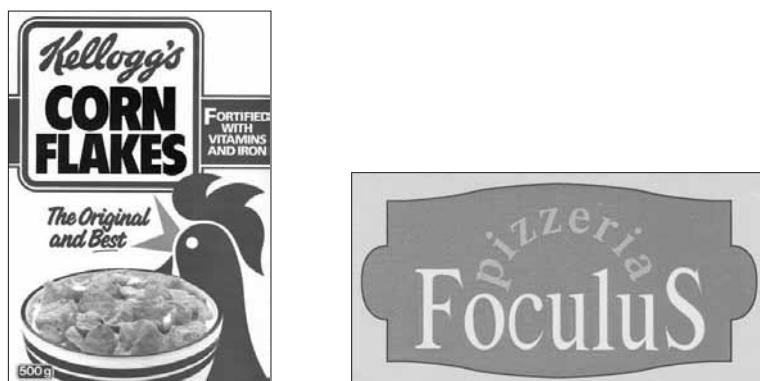
Čeprav se pri teh besedah v novejših kuharskih knjigah uporablja tako tuj kot podomačen zapis, pa korpusi kažejo razvoj oblik, ki smo jih odkrivali tudi pri že normiranem besedju. Torej v jeziku soobstajajo ob tuji različici (*ciabatta, mozzarella, limoncello*) neustaljene vmesne stopnje (*ciabata, mozzarella, mocarella, limoncelo*) in dosledno podomačene različice (*čabata, mocarela* in *limončelo*), ki dosledno uresničujejo prapovisna priporočila, kako tujim soglasnikom poiščemo slovenski glasovni ustreznik.

3.6 Tudi bežen pogled na novejša izrazja, ki smo ga prevzeli iz angleščine ali nemščine, kaže podoben vzorec soobstajanja različnih oblik. Za ponazoritev smo izbrali besede *mafin, kornfleks* in *musli*.

muffin: muřin, maffin, mafin
cornflakes: kornflakes, cornfleks, kornfleks
müsl: muesli, musli

Shema 10: Spremljanje sprememb v zapisu – mafin, kornfleks, musli

3.7 Analiza izbranega besedja, prevzetega v različnih časovnih obdobjih iz različnih jezikov, je pokazala, da kljub težnji po podomačitvi ta proces poteka postopoma, njegova intenzivnost pa je odvisna od prepleta **jezikovnih, družbenih in psihičnih** dejavnikov. Prav ti pogosto odločilno vplivajo na posameznikov odnos do podomačevanja, a so prikriti, zato jih neupravičeno odrivamo na rob jezikoslovnega interesa. Idealizirana jezikovna podoba, utemeljena z jezikovnimi dejstvi, žal nima tako močnega vpliva na uporabnikovo predstavo o izrazni podobi besede kot napis na škatli, ki jo videmo na prodajnih policah, ali zapis v jedilnem listu restavracije ali na velikem občestnem panou.

Slika 2: Napis na prodajnem izdelku in na gostinskem lokalu v Ljubljani

3.8 Ob pregledu gradiva smo odkrili dvoje: (1) večje število t. i. **vmesnih razlik**, pri katerih je proces podomačevanja izpeljan le delno, kar opozarja, da podomačevanje za uporabnike ni preprosto (zlasti takrat, kadar ne poznajo zakonitosti pri razmerju glas – črka v izvornem jeziku oziroma v jeziku, iz katerega prevzemamo); in (2) pojav, ko **nove zapisovalne različice** »segajo korak dlje« v procesu podomačevanja, kot je predvideno v aktualnih normativnih priročnikih, in čeprav po pogostnosti še ne prevladujejo, lahko pričakujemo njihovo postopno uveljavljanje (*koktejl, stejk, rozbif*) tudi v standardnem jeziku. Če nas prvo dejstvo prepričuje, da so normativne ali vsaj informativne jezikoslovne usmeritve pri prevzemanju zaželenne in potrebne za poenotenje pisne norme, pa je ob drugem pojavu treba obnoviti že večkrat tematizirano stališče sinhronnega jezikoslovja, da enkrat zajeta norma ni dokončna (Toporišič 1992: 294) in da je treba v skladu s tem spoznanjem posodablјati in aktualizirati tudi obstoječe jezikovne priročnike oziroma slovarje.

4 Proces prevzemanja v slovarjih sinhronnega jezika

4.1 V slovarskih prikazih, uveljavljenih do zdaj, so se – upoštevajoč naravo slovarja – pri vprašanju zapisovanja pisnih dvojnic, ki se pojavljajo v procesu prevzemanja, odločali za dva načina obravnave domačih in prevzetih različic:

(1) Ob izdelavi SSKJ so upoštevali referenčno gradivo in se o zaporedju posameznih različic odločali na osnovi gradiva, saj je bilo prvo vodilo informiranje. To je pogosto povzročilo, da so bile na prvem mestu zapisane tuje pisne različice, česar uporabniki niso razumeli kot odsev stanja v gradivu, temveč kot zgled priločljivejše jezikovne rabe. Ta način je bil konceptualno bližje sodobnim korpusnim pristopom, vendar je bil zasnovan na precej manjšem gradivskem vzorcu. Tako slovarski prikaz pogosto ne nakazuje težnje k podomačitvi, čeprav jo raba v daljšem časovnem intervalu dokazuje.

(2) Ob izdelavi SP 2001, slovarja s poudarjeno normativno funkcijo, je slovarski prikaz podrejen jezikoslovni odločitvi: večina izrazov v slovarju je podomačena, in sicer ne glede na to, ali je v gradivu tak zapis potrjen ali ne. Kljub temu da ta način omogoča, da je uporabnik seznanjen z možnostjo podomačitve, četudi domača različica v rabi še ne prevladuje, pa ne moremo spregledati, da tako zgrajen slovar krši slovaropisno načelo avtentičnosti jezikovnega gradiva. Druga pomanjkljivost tega načina je, da je izvorni zapis besede pogosto izpuščen, zato uporabnik ne uzavesti, da gre za proces podomačevanja, v katerega vstopi tuja različica in izstopi domača.

4.2 Na vprašanje, kako združiti v enem slovarju dobre plati obeh že znanih načinov in tako učinkovito zadovoljiti pričakovanja jezikovnih uporabnikov, je mogoče odgovoriti le, če ugotovimo, kateri podatek jezikovni uporabnik v slovarju dejansko išče.¹² Čeprav danes slovarji igrajo stransko vlogo v procesu usvajanja jezika (Béjoint 2000:

¹² Na Slovenskem nimamo nobene raziskave, iz katere bi bilo razvidno, kako si uporabniki jezikovnih priročnikov razlagajo zapis iztočnične besede, dvojničnih zapisov, ali prebe-rejo uvod v slovar in kje pričakujejo več predpisnosti in kje več opisnosti.

166), pri standardizaciji jezika predstavljajo pomembno sredstvo in mnogi jezikovni uporabniki želijo v slovarjih prav podatke o standardni izrazni podobi besede.

Oba zgoraj opisana pristopa namreč stopata v kontrastivno razmerje, ki ga ponazarja razlika med opisnostjo in predpisovalnostjo slovarja oziroma jezikovnega priročnika: »Popolne opisnosti ni mogoče doseči, saj se slovaropisec ne more izogniti izbiri med posameznimi jezikovnimi različicami, popolna predpisnost pa ni uresničljiva, če je oddaljena od dejanske jezikovne rabe« (Béjoint 2000: 101).

Ob iskanju kompromisnega koncepta v prihodnjih slovarskih delih s področja sinhronega jezikoslovja bi bilo treba v slovarju upoštevati, da je prevzemanje dolgotrajen proces, kar pomeni, da morata biti v slovarju nakazani obe obliki zapisa, tuja in domača.

Če želimo upoštevati potrebe uporabnikov, se verjetno ne bomo mogli izogniti odločitvi, da ima iztočnični zapis normativno veljavo, da je torej na prvem mestu pogostnostno močnejša rešitev, čemur pa lahko zadostimo le, če spremljamo gradivo v dovolj velikem obsegu, kar bi nam omogočal zvrstno uravnotežen gradivski korpus.

Tudi slovarski prikaz dvojne izrazne podobe je lahko dvojničen na makrostrukturni ali mikrostrukturni ravni:

- MIKROSTRUKTURNA RAVEN

Dvojnični zapisi so obravnavani v okviru istega slovarskega sestavka, na prvem mestu je pogostejša različica:

steak tudi **stek**

ciabata tudi **čabata**

roastbif in **roastbeef**

Slaba stran tega prikaza je, da so pri večji pogostnosti tujega zapisa tudi med slovarskimi zgledi navedeni le tuji zapisi (na primer *krompir iz pečice s curryjem in rožmarinom*), o rabi podomačene različice pa uporabnik ni obveščen. Pri zgledih, v katerih gradivo izkazuje uveljavljenost domačega zapisa (*džus, koktajl*), pa v slovarju težko najdemo izvorno besedo (*juice, cocktail*). Posledično je bolj zapleten tudi slovarski sestavek, saj je treba načeloma enakovrednima iztočničnima oblikama dopisati vse pravorečne in slovnične podatke:

steak -a tudi **stek** -a m [prva oblika **stek**]

- MAKROSTRUKTURNA RAVEN

Dvojnični zapisi so obravnavani v ločenih slovarskih sestavkih:

pizza gl. **pica**

pica -e ž |< it. **pizza**|

mousse -- ž

Pomanjkljivost tega načina je, da rešitev pri tistih posameznih besedah v jeziku, ki pogosto ohranijo citatni zapis (*cordon bleu, mousse, al dente*), ne predvideva domače različice. Zato je treba take primere obravnavati posamično, ločevanje med prvimi in drugimi pa določiti na podlagi korpusnega gradiva.

Dobra stran tega prikaza je, da je informacija za uporabnika bolj nedvoumna, razmerje med različicami je določeno bolj eksplicitno, povečana je usmerjevalnost in praktična obvestilnost.

4.3 Pomembno dejstvo, ki ga je treba ob slovarskem normiranju upoštevati, je proces determinologizacije, s katerim v vsakdanjo govorico sprejmemo veliko količino novega besedja iz strokovnega jezika, normiranje le-tega pa ni oprto na normativne usmeritve posameznih strok. Terminološko izrazje je namreč v okviru stroke normirano po drugačnih načelih in teži k enopomenskosti. Zato bi bilo ob normiranju ustreznega zapisa nujno povezati rezultate splošnih, tj. referenčnih in terminoloških korpusov.

4.4 Kljub vsem možnostim, ki jih ponujajo jezikovne tehnologije in informacijska orodja, ko zasledujemo jezikovno rabo, pa se je vendarle treba zavedati, da za izrecno vrednotenje in razvrščanje dvojničnih zapisov nimamo zajetega gradiva v vsej jezikovni raznolikosti – dvojnica namreč ne sme biti posledica pomanjkanja gradiva ali omahovanja jezikoslovca, temveč odraz dejanskega stanja v normi. Doba elektronskih slovarjev, v kateri se lakoničnost slovarskega metajezika umika želji po primerni obvestilnosti slovarja, leksikografom ponuja še neodkrita in nepreizkušene načine slovarskega prikaza dejstev, opisanih v prispevku. Zato je treba slovarske sestavke z mislijo na uporabnikove zadrege in z upoštevanjem povečanih možnosti slovarskega prikaza preoblikovati tako, da bodo uporabnika dobro informirali o razvojnih tendencah jezika, o tem, kateri pojavi v rabi jezika so s kolektivno navado postali nadindividualni, torej del splošno sprejete norme standardnega jezika, in v kakšnem razmerju so do jezikovnega sistema, pri čemer upoštevamo tezo, da je oblika, ki se prilega jezikovnemu sistemu, boljša od tiste, ki ga krši (Molde 1979, nav. po Orešnik 1995: 116).

Viri

- Cranston 2010 = Michele Cranston, *Sveže + hitro*, Olševsek: Narava, 2010.
eSP 2003 = *Slovenski pravopis*, elektronska izdaja na CD-ROM-u, Ljubljana: ZRC SAZU – Založba ZRC.
Gööck 1968 = Roland Gööck, *Nova velika kuharska knjiga*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.
Gööck 1973 = Roland Gööck, *Sto in enkrat dober tek*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973.
Grum 1956 = Andreja Grum (ur.), *Velika sodobna kuharica*, Ljubljana: Naša žena, 1956.
Grum – Levstek 1986 = Andreja Grum – Pepika Levstek, *Kuharstvo*, Ljubljana: DZS, 1983.
Ilc 1994 = Marija Ilc, *Kuharica sestre Vendeline: slovenska meščanska kuhinja*, Ljubljana: Vale-Novak, 1994.

- Ivačič 1965 = Ivan Ivačič, *Kuharska knjiga*, Celje: Mohorjeva družba, 1965.
- Karapandža 1983 = Stevo Karapandža, *Moji najljubši recepti*, Zagreb: Znanje, 1983.
- Krüger – Wolter 1982 = Arne Krüger – Annette Wolter, *Kuhajmo z veseljem*, Ljubljana: Založba Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva, 1982.
- Moravec 1927 = Marija Moravec, *Iz francoske meščanske kuhinje: nad 1000 kuharskih receptov in pripombe o serviranju*, Ljubljana: Belo-modra knjižnica, 1927.
- Novak – Novak Smej 2009 = Luka Novak – Valentina Novak Smej, *Ljubezen skozi želodec*, Ljubljana: Vale-Novak, 2009.
- Novak – Lenarčič 2009 = Bogdan Novak – Simon Lenarčič, *Kuharska enciklopedija*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Oliver 2002 = Jamie Oliver, *Kuhinja do nazga*, Ljubljana: Vale-Novak, 2002.
- Pleiweis 1902 = Magdalena Pleiweis, *Slovenska kuharica ali Navod okusno kuhati navadna in imenitna jedila*, ponatis izd. iz leta 1902, Ljubljana: DZS, 2004.
- Pucelj 1938 = Riko Pucelj, *110 novih kuharskih receptov*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1938.
- Sam svoj kuhar 2005 = *Sam svoj kuhar: po korakih*, Ljubljana: Prešernova družba, 2005.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – DZS, 1962.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001.
- Spretna kuharica 1923 = *Spretna kuharica: nova velika kuharska knjiga: navodilo, kako se kuhajo dobra in okusna jedila*, Ljubljana: A. Turk, 1923.
- Sredozemska kuhinja 2001 = *Sredozemska kuhinja*, Tržič: Učila, 2001.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Šlenc 1997 = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar = Il grande dizionario italiano-sloveno*, Ljubljana: DZS, 1997.

Spletni viri

- FidaPLUS = *Korpus slovenskega jezika FidaPLUS* (<http://www.fidaplus.net>, vpogled april 2010).
- Gurman = Spletni portal *Gurman, društvo dobrih okusov* (www.gurman.eu, vpogled april 2010).
- Kulinarična Slovenija = Spletni portal *Kulinarična Slovenija*, največji slovenski kulinarični portal (www.kulinarika.net, vpogled april 2010).
- Nova beseda = *Besedilni korpus Nova beseda* (<http://bos.zrc-sazu.si>, vpogled april 2010).

Navedenke

- Aitchison 1991 = Jean Aitchison, *Language change: progress or decay?*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Bajec 1955/56 = Anton Bajec, Sprehodi po slovenskem besedišču, *Jezik in slovstvo* 1 (1955/56), št. 6–7, 235–237.
- Béjoint 2000 = Henri Béjoint, *Modern lexicography: an introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Bezljaj 1982 = Franc Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 2: K–O*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1982.
- Bogataj 2008 = Janez Bogataj, Slovenija je kulinarično dežela različnosti, *Večer* (24. 4. 2008), 41.
- Lenarčič 2009 = Simon Lenarčič, Pojasnila o jezikovnih in pravopisnih rešitvah v Kuharski enciklopediji, v: *Kuharska enciklopedija*, Ljubljana: Modrijan, 2009, 1283–1289.
- Orešnik 1995 = Janez Orešnik, *Uradi za jezik v Skandinaviji*, Ljubljana: SAZU, 1995.
- Pogačnik 2003 = Aleš Pogačnik, Prevzemanje besed v slovenščini, *Jezik in slovstvo* 48 (2003), št. 6, 25–48.
- Snoj 2005 = Marko Snoj, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik* 2005, št. 5, 113–122.
- Thomason 2001 = Sarah G. Thomason, *Language contact*, Edinburg: Edinburg University Press, 2001.
- Thomason – Kaufman 1988 = Sarah Grey Thomason – Terrence Kaufman, *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1988.
- Toporišič 1971 = Jože Toporišič, Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I, *Slavistična revija* 19 (1971), št. 3, 285–318.
- Toporišič 1972 = Jože Toporišič, Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede), *Slavistična revija* 20 (1972), št. 3, 55–75, 222–229.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

The nativization process and how recently borrowed words are written

Summary

This article examines how words recently borrowed into Slovenian from Germanic and Romance languages are written. It presents borrowing as a linguistic process of change in which it is impossible to predict which nativized forms will become established sooner, or which foreign forms will never be nativized, because this not only depends on internal linguistic rules but is also influenced by social and psychological factors.

This study is based on an analysis of material from the semantic field of food and drink. The universality as well as the everyday and vital importance of food offers the opportunity to observe and compare the use of borrowed lexemes in various functional forms of the language and over a long period of time, making it possible to compare the borrowing process today and in the past not only in terms of degree of nativization, but also social (i.e., nonlinguistic) influences.

We observed how users nativize borrowed words from the semantic field of food in text corpora, online texts specific to cooking, the weekly *Odprta kuhinja* (Open Kitchen) supplements to the newspaper *Delo*, and in the two current normative dictionaries: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovenian Dictionary, 1970–1991) and *Slovenski pravopis* (Slovenian Normative Guide, 2001). To create terminological balance in the study, a number of copyrighted cookbooks were selected from different periods in the second half of the twentieth century and the beginning of the twenty-first century.

The analysis examines the written forms *pizza – pica*, *beefsteak – biftek*, *steak – stek*, *roast beef – rostbif*, *whisky* and *whiskey – viski*, *cocktail – koktajl*, *koktejl*, *juice – džus*, *espresso – ekspreso*, *curry – kari*, *tortilla – tortilja*, *paella – paelja*, *gazpacho – gaspačo*, *ciabatta – čabata*, *mozzarella – mocarela*, *limoncello – limončelo*, *muffin – mafin*, *cornflakes – kornfleks*, and *müsli – musli*. It showed that, despite the tendency to nativize, this process takes place gradually and its degree depends on the intermingling of linguistic, social, and psychological factors. Psychological factors in particular often have a decisive influence on nativization, but these are hidden and so are unjustifiably relegated to the margin of linguistic interest. The examination of the material identified a large number of “intermediate” variants in which the nativization process had only partially been carried out, drawing attention to how demanding this process is for language users. Alongside standardized variants, new spelling variants have appeared that “go a step further” in the nativization process than is anticipated in the current normative guides.

The article continues by critically presenting the borrowing process in synchronic Slovenian dictionaries in use to date and today, in which there is a contrast between the descriptive and prescriptive function of a dictionary or linguistic guide, and by presenting proposals for overcoming this opposition in the future. Here it is shown that the dictionary presentation of double forms of terms may be doubled at the macrostructure level (e.g., *ciabata* also *čabata*, *rostbif* and *roastbeef*) or micro-

structure level (e.g., **pizza** see *pica*, **pica** -*ef.* |< Ital. *pizza*|). It is therefore necessary to shape dictionary entries such that users are well informed about the developmental tendencies of the language, which phenomena in language use are part of the generally accepted standard language norm, and what their relationship is to the language system.

Krajšavni slovarji

Mojca Kompara

V prispevku je predstavljen pregled zastopanosti krajšav v splošnih, specializiranih, eno- in dvojezičnih slovarjih. Posebna pozornost je namenjena tujim krajšavnim slovarjem, tako na makro- kot mikrostrukturni ravni, pri čemer so prikazane prednosti in pomanjkljivosti slovarskih rešitev. Prispevek se osredinja tudi na ustrezne slovarske vire, opiše in primerja gesla krajšavnih slovarjev ter opozori na potrebo po izgradnji slovenskega krajšavnega slovarja ter oriše smernice za nadgradnjo *Slovarčka krajšav* (Kompara 2006).

Ključne besede: krajšavni slovarji, makrostruktura, mikrostruktura

Dictionaries of abbreviations

This article outlines the presence of abbreviations in general, specialized, monolingual, and bilingual dictionaries. Special emphasis is given to the macro- and microstructure of non-Slovenian dictionaries of abbreviation and the various solutions applied. Available sources for the users are described, the entries in such dictionaries are compared, and the need for a contemporary Slovenian dictionary of abbreviations is explained. The article concludes with guidelines for future development of the online dictionary *Slovarček krajšav* (Dictionary of Abbreviations).

Key words: dictionaries of abbreviation, macrostructure, microstructure

0 Uvod

Krajšave so vsesplošno prisotni rastoči pojav, s katerim se v slovenskem prostoru ukvarjajo predvsem pravopisi (Kompara 2009: 96). V nadaljevanju me je zanimalo, kako so krajšave obravnavane v specializiranih krajšavnih slovarjih, predvsem na ravni mikro- in markostruktura in koliko je krajšavnih slovarjev v danem jeziku. V prispevku želim opozoriti na pomembnost izgradnje slovarja krajšav za slovenski jezik, saj krajšave zasledimo prav povsod: v dnevnem časopisju, na televiziji, radiu itn. Krajšave in krajšavne razvezave največkrat iščemo v različnih slovarjih, lahko pa posežemo tudi po drugih virih. Poraja se torej vprašanje, kje in kako lahko najdemo krajšavo in krajšavno razvezavo. Dušan Gabrovšek pravi, da so s krajšavami »križi in težave« (1994: 164). Menim, da je krajšav izredno veliko, težko pa

opredelimo, kdo jih res potrebuje. Zelo pomembno je, da so slovarji krajšav čim aktualnejši, ko jih kupujemo, saj se v jezikih nove krajšave pojavljajo izredno hitro (Kompara 2005: 10–12).

1 Nekaj besed o krajšavah v splošnih slovarjih

V splošnih enojezičnih slovarjih najdemo krajšave pogosto v vlogi samostojnega gesla, tako v angleškem *Collins COBUILD English Dictionary* (Sinclair 1999), nemškem *Deutsches Universalwörterbuch* (DUW), francoskem *Le Nouveau Petit Robert* (Robert 1996) ali v bolj ali manj obsežnih dodatkih na začetku ali koncu slovarja, kot je značilno za italijanski slovar *Zingarelli* (Zingarelli 2000). Španski *Clave: Diccionario de Uso del Español* (García Marquez 2002) pa krajšave vključuje v dodatek in med gesla. V dvojezičnem slovarkem prostoru krajšav ne vsebujejo predvsem slovarji za enkodiranje, z izjemo predvsem novejših slovarjev, kot sta *Veliki slovensko-italijanski slovar* (Šlenc 2006) in *Veliki slovensko-nemški slovar* (Debenjak 2003). Krajšave so pogostejše v slovarjih za dekodiranje; najobsežnejše so vključene v *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford-DZS*, ki je izšel v letih 2005–2006.

2 Krajšave v krajšavnih slovarjih

V nadaljevanju se osredinjam na makro- in mikrostrukturo krajšavnih slovarjev in v ta namen opazujem geselske članke tujejezičnih slovarjev krajšav. V prispevku primerjam različne angleške slovarje krajšav, dva nemška ter dva italijanska, francoskega in španskega in povzamem poglobljene značilnosti ter primerjam prednosti in pomanjkljivosti.

2.1 Angleški krajšavni slovarji

V angleškem prostoru sem opazovala tele slovarje krajšav: *Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983), *The New Penguin Dictionary of Abbreviations* (Fergusson 2000), *Abbreviations Dictionary* (De Sola 1986), *World Guide to Abbreviations of Organizations* (Buttress 1976), *Dictionary of Abbreviations and Acronyms* (Dale 1999), *Abbreviations and Acronyms* (Geddes – Grosset 1999), *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2006), *The Barnhart Abbreviations Dictionary* (Barnhart 1995), *The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning* (Jung 1991) in *Elsevier's Dictionary of Acronyms, Initialisms, Abbreviations and Symbols* (Mattia 1997). Temeljne značilnosti mikrostrukture so ponazorjene v spodnji preglednici.

Preglednica 1

Slovar	Število gesel	Dodatek	Tuje krajšave	Prevod	Kvalifikator	Jezik	Enciklopedični podatki
Paxton 1983	25.000	✓	✓	✓✓	✓	✓ ✗	✓
Fergusson 2000	40.000	✓ O	✓	✓✓	✓	✓	✓ R
De Sola 1986	23.000	✓ O	✓	✓✓	✗	✓	✓ R
Buttress 1976	60.000	✗	✓	✗	✗	✗	✗
Dale 1999	20.000	✓ PO	✓	✓✓	✓	✓	✓
Geddes – Grosset 1999	10.000	✗	✓	✓✓	✓	✓	✗
Gale Research Company 2006	1.000.000	✗	✓	✓✓	✓	✗	✓
Barnhart 1995	60.000	✗	✓	✓✓	✓	✓	✓
Jung 1991	50.000	✗	✓	✗	✓ ✗	✗	✗
Mattia 1997	60.000	✓	✓	✗	✗	✗	✗

Legenda

✗ – ne	✓ – da	✓✓ – da (dosledno)	✓ ✗ – da (ne dosledno)	✓ O – da (obsežni)	✓ R – da (redko)	✓ PO – da (preobsežno)
--------	--------	-----------------------	---------------------------	-----------------------	---------------------	---------------------------

Predstavljeni in analizirani angleški krajšavni slovarji se razlikujejo že po številu gesel. Razlike so očitne tudi na mikrostrukturni ravni, predvsem pri prevodih, ki v geslih žal niso dosledno beleženi ali pa jih sploh ni. Prevodi krajšav pa predstavljajo podatek, ki bi moral biti v krajšavnem slovarju dosledno naveden, saj slovar brez prevodov uporabniku vprašanja ne reši, ampak mu porodi novo. Iz preglednice je razvidno tudi, da nekateri slovarji nimajo dodatkov, spet drugi pa se bohotijo s preobsežnimi. Tudi kvalifikatorjev, podatkov o izvornem jeziku in enciklopedičnih podatkov ni v vseh slovarjih. Bistveni del, ki bi moral biti vključen v vsako krajšavno delo, je tudi obrnjeni slovar, ki uporabnika popelje od razvezave do krajšave; tak je *Reverse Acronyms Initialisms & Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2007) in *The Barnhart Abbreviations Dictionary* (Barnhart 1995). Tak dodatek ima veliko uporabno vrednost, a ga večina slovarjev žal še nima. Ključna težava slovarjev pa je njihova starost, saj izhajajo prereditko, da bi vsebovali najnovejšje krajšave. – V nadaljevanju podrobneje opazujem mikrostrukturo krajšavnih slovarjev v angleškem prostoru.

2.1.1 Everyman's Dictionary of Abbreviations

Angleški *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983) vsebuje okrog 25.000 abecedno urejenih gesel in več kot 37.000 razlag ter je opremljen tudi z dodatkom. V slovarju najdemo pretežno angleške krajšave, opazimo pa lahko tudi tuje, npr. latinske, nemške ali francoske krajšave, ki so dosledno prevedene v angleški jezik, kar tudi nedvomno koristi uporabniku slovarja. Geselski članek je pre-

prost, neposredno za iztočnico, ki je zapisana krepko, najdemo s podpičjem ločene pomene krajšave, kar je razvidno iz primera 1.

Primer 1

d.c. dead centre; direct current (elec.); double column; double crochet; drift correction (nav.); It. *da capo*, repeat from the beginning (mus.)

Vir: *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983: 100)

V primeru 1 lahko vidimo rabo področnega kvalifikatorja, npr. (*elec.*) in (*nav.*), ki stoji za pomenom oz. razvezavo krajšave, jezikovni podatek pa stoji pred pomenom oz. razvezavo in je okrajšan, npr. It.; tuji pomen krajšave je zapisan ležeče, za vejico stoji prevod. Pomeni v geselskem članku so abecedno urejeni, tovrstna ureditev pa uporabniku olajša iskanje. Zanimiv je tudi primer 2.

Primer 2

DBD *Demokratische Bauernpartei Deutschlands*, Democratic Peasants' Party of Germany (E. Ger.)

Vir: *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983: 100)

V primeru 2 gre za nemško krajšavo. V geselskem članku ni podatka o jeziku, kar kaže na nedosledno rabo jezikovnega podatka v geslovniku, zanimiv pa je podatek (*E. Ger.*), ki nakazuje območje rabe krajšave. V primeru 3 pa lahko opazimo tudi nekaj enciklopedičnosti. Za razvezavo stoji namreč še dodatni opis termina, ki uporabniku nedvomno koristi.

Primer 3

d/B decibel, unit of noise measurement

Vir: *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983: 100)

Če v slovarju obstajata dve ali več različic zapisa krajšave, slovar to rešuje tako, da poda oba zapisa v enem geselskem članku, kar je razvidno iz primera 4. Drugi zapis gesla pa v nadaljevanju slovarja ne stoji vedno kot samostojno geslo (izjema je primer 5), npr. v slovarju ni zaznati gesla *dble.* v vlogi samostojnega gesla.

Primer 4

dbl., dble. double

Vir: *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983: 100)

Zanimiv je tudi primer 5, saj nakazuje, da ni zaznati pomena krajšave *day book*, ki ima tudi dve različici zapisa krajšave, to sta *D/B* in *d.b.* med pomeni enako zapisanega gesla *d.b.*, ki stoji v nadaljevanju.

Primer 5

D/B d.b. day book

d.b. double bed; double-breasted; draw bar

Vir: *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983: 100)

2.1.2 The New Penguin Dictionary of Abbreviations

The New Penguin Dictionary of Abbreviations (Fergusson 2000) vsebuje okrog 40.000 abecedno urejenih gesel in ima na začetku slovarja obsežen dodatek, ki zajema krajšave, uporabljene v oglaševanju, spletne krajšave, tuje krajšave s področja podjetništva, krajšave za kemične elemente itn. Dodatek je zelo obširen, uporaben in posamezni sklopi v njem so abecedno urejeni. V slovarju najdemo seveda pretežno angleške krajšave, opazimo pa tudi tuje, ki so dosledno prevedene. Geslo je preprosto: neposredno za iztočnico, ki je zapisana krepko, najdemo pomene krajšave, ki so med seboj ločeni s podpičjem (primer 6).

Primer 6

CME Chicago Mercantile Exchange; *Conférence mondiale de l'énergie* (French: World Power Conference); [astronomy] coronal mass ejection; [USA] cost and manufacturability expert

Vir: *The New Penguin Dictionary of Abbreviations* (Fergusson 2000: 100)

Vidimo lahko, da so tujejezične razvezave zapisane ležeče, jezikovni podatek stoji v celoti izpisan za krajšavno tujejezično razvezavo v oklepaju, za njim pa stoji še prevod krajšave. Področni kvalifikatorji so v geselskem članku uporabljeni, npr. [astronomy]. Najdemo jih v oglatih oklepajih in v celoti izpisane. *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983) pa jih okrajša v okroglih oklepajih, npr. (*mus.*). Poleg tega lahko opazimo še podatek za območje rabe krajšave, ki tudi stoji v oglatih oklepajih npr. [USA]. Take podatke lahko najdemo tudi v slovarju *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983), npr. (*E. Ger.*). Tudi enciklopedične podatke oz. dodatno razlago je mogoče najti v geslovníku, kar je razvidno iz primera 7. Vendar ni veliko gesel s tovrstnimi dodatki, informacije so običajno skope, npr. v primeru 8.

Primer 7

Cmd Command Paper (1919–56) (in parliamentary procedures)

Vir: *The New Penguin Dictionary of Abbreviations* (Fergusson 2000: 100)

Primer 8

cm. pf. cumulative preference (shares); cumulative preferred (shares)

Vir: *The New Penguin Dictionary of Abbreviations* (Fergusson 2000: 100)

2.1.3 Abbreviations Dictionary

Pregledala sem še *Abbreviations Dictionary* (De Sola 1986), ki šteje 23.000 abecedno urejenih gesel. Tako kot *The New Penguin Dictionary of Abbreviations* (Fergusson 2000) vsebuje tudi *Abbreviations Dictionary* obsežen dodatek. V primerjavi z njim ima *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983) skromnejši dodatek. V slovarju najdemo seveda pretežno angleške krajšave, so pa v njem tudi tuje, ki so dosledno prevedene. Geselski članek je preprost: uvede ga iztočnica, ki je zapisana krepko, pomeni krajšav so med seboj ločeni s podpičjem, kar je razvidno iz primera 9.

Primer 9

aud audible; audit; audition; auditor; auditorium

Vir: *Abbreviations Dictionary* (De Sola 1986: 100)

V geslovniku ni podatka o področnih kvalifikatorjih, tuji jezik je izpisan v oklepaju, za tujo ležeče zapisano razvezavo, sledi pa mu prevod oz. angleška razlaga, kar je razvidno iz primera 10, v katerem lahko opazimo tudi nekaj dodatne razlage, ki pa je v geslovniku redko uporabljena.

Primer 10

a.u.c. *ab urbe condita* (Latin—from the founding of the city, usually refers to Rome)

Vir: *Abbreviations Dictionary* (De Sola 1986: 100)

2.1.4 World Guide to Abbreviations of Organizations

Pregledala sem še *World Guide to Abbreviations of Organizations* (Buttress 1976), ki vsebuje 60.000 abecedno urejenih gesel angleških in tujih organizacij. Geselski članek je preprost, neposredno za iztočnico, ki je zapisana krepko, najdemo pomene krajšav. Slabost je mogoče to, da tujejezične krajšave niso prevedene. V geselskih člankih tudi ni opaziti podatka o področnih kvalifikatorjih in jeziku, je pa navedeno, v kateri državi se krajšava uporablja, a ne vedno. Nekaj nedoslednosti je razvidnih iz primera 11.

Primer 11

CCD Conseil de Coopération Douanière (Belgium)

CCF Crédit Commercial de France

Vir: *World Guide to Abbreviations of Organizations* (Buttress 1976: 100)

2.1.5 Dictionary of Abbreviations and Acronyms

Dictionary of Abbreviations and Acronyms (Dale 1999) je še en abecedno urejen krajšavni slovar, ki vsebuje 20.000 krajšav. Slovar ima obsežen dodatek, v katerem najdemo krajšave, uporabljene v glasbi, medicini, veterini in zoologiji, geografske krajšave, meteorološke krajšave, pa tudi krajšave za kemične elemente itn. Vse krajšave v dodatku so abecedno urejene. Dodatek je zelo obširen, saj zajema kar več kot 150 strani in predstavlja več kot polovico slovarja, krajšave iz dodatka pa niso zajete v slovarskem delu. Dodatek je sicer zelo uporaben, a lahko zaradi obsega uporabnika zmede, saj ta ne ve natančno, kje iskati neko krajšavo, prej pa si mora tudi v kazalu pregledati in prebrati vsebino dodatka, kar ponovno zahteva čas za iskanje in ponoven vpogled v kazalo pri vsaki uporabi slovarja. V slovarju so pretežno angleške krajšave, najdemo pa tudi tuje, ki so dosledno prevedene. Geslo je preprosto: takoj za iztočnico, ki je zapisana krepko, najdemo pomene krajšave, ki so med seboj ločeni s podpičjem (primer 12). Zanimivo je tudi, da so v slovarju v en geselski članek združeni pomeni krajšav z enakim besednim korenem, kar je razvidno iz primera 12. Popolnoma ločeni, torej vsak v svojem geselskem članku, so preostali pomeni, ki pa imajo enak zapis krajšave in popolnoma drugačen pomen oz. besedni koren (primer 13).

Primer 12

mech mechanical; mechanism; mechanic; mechanics; mechanical

Vir: *Dictionary of Abbreviations and Acronyms* (Dale 1999: 100)

Primer 13

MC Member of Congress (*USA*)

MC Master Of Ceremonies

MC medium capacity (*bomb*) (*MIL*)

MC Military Cross (*MIL*)

MC medium coeli (*Latin: mid-heaven*) (*SCI*)

Vir: *Dictionary of Abbreviations and Acronyms* (Dale 1999: 100)

V primeru 13 opazimo tudi rabo področnih kvalifikatorjev, ki stojijo v oklepaju, ter podatek o jeziku, ki se nahaja za tujo krajšavno razvezavo in je zapisan v celoti in ležeče, sledi pa mu prevod. Če obstajata dva zapisa za krajšavo, sta oba zapisana v enem geslu. Drugi zapis ni predstavljen v samostojnem geslu, kar je razvidno iz primera 14.

Primer 14

MDS, MMDS multipoint microwave distribution system (*FPA*)

Vir: *Dictionary of Abbreviations and Acronyms* (Dale 1999: 101)

Enciklopedični podatek je mogoče najti v primeru 15; zapisan je ležeče in stoji v oklepaju za krajšavno razvezavo.

Primer 15

MF machine-finished (*paper which has been surfaced while on the paper-making machine*) (*COM*)

Vir: *Dictionary of Abbreviations and Acronyms* (Dale 1999: 101)

2.1.6 Abbreviations and Acronyms

V žepnem slovarčku *Abbreviations and Acronyms* (Geddes – Grosset 1999) je okrog 10.000 abecedno urejenih krajšav. Takoj za krepko zapisano iztočnico najdemo pomene krajšave, ki so med seboj ločeni s podpičjem. V slovarčku najdemo angleške in tuje krajšave, ki so dosledno prevedene (primer 16). V slovarju so tudi podatki o jeziku in področnih kvalifikatorjih. Slovarček nima dodatka.

Primer 16

BMW *Bayerische Motoren Werke*, German 'Bavarian Motor Works'.

Vir: *Abbreviations and Acronyms* (Geddes – Grosset 1999: 38)

2.1.7 Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary

Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary (Gale Research Company 2006; na spletu je nekaj prosto dostopnih gesel: <http://www.gale.cengage.com/pdf/samples/sp628573.pdf>) je obsežen milijonski slovar, ki izide skoraj vsako leto. Slovar zajema obsežen geslovník, vsak pomen pa nastopa v svojem geslu. Sestavljeno

je preprosto: uvaja ga krepko zapisana iztočnica, za katero stoji pomen (primera 17 in 18), v geslu pa so lahko podatki o področnih kvalifikatorjih, enciklopedični podatki in prevodi (primer 19).

Primer 17

A – Age

Vir: *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2006)

Primer 18

A – Agglomerate [*Geology*]

Vir: *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2006)

Primer 19

AA – Andrew Public Library, Alberta [*Library symbol*]

[*National Library of Canada*] (NLC)

Vir: *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2006)

Zanimiv je tudi slovar krajšavnih razvezav, ob katerih so navedene krajšave, z naslovom *Reverse Acronyms Initialisms & Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2007; tudi iz njega je na spletu nekaj prosto dostopnih gesel: <http://www.gale.cengage.com/pdf/samples/sp628662.pdf>); ta ponuja obrnjeno različico krajšavnega slovarja *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* (Gale Research Company 2006) in uporabniku omogoča, da iz razvezane oblike najde ustrezno krajšavo. Slovar izhaja redno že nekaj let kot samostojna publikacija.

2.1.8 The Barnhart Abbreviations Dictionary

Slovar, podoben prejšnjemu, je angleški krajšavni slovar *The Barnhart Abbreviations Dictionary* (Barnhart 1995), ki vsebuje več kot 60.000 krajšav. Sestavljen je iz dveh delov, slovarja krajšav in slovarja razvezav; slednji popelje bralca od krajšavne razvezave do krajšave. To je nedvomno zelo koristno delo, saj velikokrat potrebujemo tudi tovrstne podatke. Predvsem pri enkodiranju, ko iščemo zapis krajšave v jeziku, so taki slovarji zelo koristni. Za primerjavo bi izpostavila še francoski krajšavni slovar *Dictionnaire des Abréviations Courantes de la Langue Française* (Faudouas 1990), ki ponuja tudi pot od razvezave do krajšave in vsebuje na koncu še obsežen dodatek.

2.1.9 The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning

Pot od razvezave do krajšave daje tudi *The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning* (Jung 1991). Slednji zajema obsežen geslovník, vsak pomen pa nastopi v samostojnem geselskem članku. Geslo uvaja krepko zapisana iztočnica, za katero stoji pomen. Žal pa slovar ne daje prevodnih ustrezníc (primer 20), ponuja pa področne kvalifikatorje, vendar ti niso uporabljeni dosledno.

Primer 20

CST Československá Televize

CT Critical Theory (Ss)

CTA Chicago Transit Authority

CTA Comité des travailleurs Algériens (F)

Vir: *The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning* (Jung 1991: 100)

2.1.10 Elsevier's Dictionary of Acronyms, Initialisms, Abbreviations and Symbols

Izpostavila bi še *Elsevier's Dictionary of Acronyms, Initialisms, Abbreviations and Symbols* (Mattia 1997), ki ima podobno mikrostrukturo kot prejšnji (Jung 1991), obsežen geslovník in vsak pomen v samostojnem geselskem članku. Geslo uvaja krepko zapisana iztočnica, za katero stoji pomen. Žal slovar ne ponuja prevodnih ustrezníc in področnih kvalifikatorjev, v dodatku pa so krajšave zbrane po področjih.

2.2 V angleškem prostoru je krajšavnih slovarjev kar veliko, a le redki izhajajo pogosto. Pravo izjemo predstavlja obsežni slovar založbe Gale, ki izhaja vsako leto in dosega vrtočlave cene. Slovarji se po številu gesel zelo razlikujejo, zelo pa preseneča dejstvo, da od kar desetih obravnavanih trije nimajo prevodnih ustrezníc tujih krajšav, kar seveda najverjetneje pogrěša marsikateri uporabnik, saj na tak način slovar ne reši vprašanja, ampak povzroči novo. Krajšavni slovarji angleškega jezikovnega prostora se močno razlikujejo v mikrostrukuri. Velikokrat manjkajo kvalifikatorji ali pa so ti uporabljeni nedosledno; podobno je z jezikovnimi in enciklopedičnimi podatki. Nekateri imajo preobsežne dodatke, ki od uporabnika zahtevajo ponovni vpogled v kazalo ob vsakem iskanju niza. Zelo pozitiven pristop pa nedvomno predstavljajo obrnjeni geslovníki, ki uporabnika napotijo od razvezave do krajšave, a slovaropisci vse prepogosto pozabijo na uporabnost takega seznama, ki je po mojem mnenju nujen v vsakem krajšavnem slovarju. Izdelava takega seznama ni zahtevna. Pri angleških krajšavnih slovarjih pogrěšam doslednost v mikrostrukuri, v rabi kazalk, jezikovnih podatkih, kvalifikatorjih in prevodih. Seveda pa velja opozoriti tudi na dejstvo, da se nove krajšave tvorijo vsak dan, slovarji pa izhajajo preredko, da bi jim sledili in tisti izdani hitro zastarajo.

2.3 **Krajšave v nemških, italijanskih, španskih in francoskih slovarjih krajšav**
Pregledala sem tele slovarje iz nemškega, italijanskega, španskega in francoskega prostora: *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005), *Großes Abkürzungsbuch* (Koblischke 1983), *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001), *Dizionario delle Sigle e degli Acronimi* (Malossini 1999), *Dictionnaire des Abreviations et Acronymes* (Murith – Bocabeille 1992) in *Diccionario General de Abreviaturas Españolas* (Galende 1997, 2001).

Preglednica 2

Slovar	Število gesel	Dodatek	Tuje krajsšave	Prevod	Kvalifikator	Jezik	Enciklopedični podatki
Steinhauer 2005	50.000	✓ O	✓	✗	✓	✓ ✗	✗
Koblischke 1983	50.000	✓ O	✓	✓	✓	✓	✓
Zingarelli 2001	10.000	✗	✓	✓	✓	✓	✓
Malossini 1999	8.000	✗	✓	✗	✓ ✗	✗	✗
Murith – Bocabelle 1992	20.000	✗	✓	✗	✗	✗	✗
Galende 1997, 2001	20.000	✗	✗	✗	✗	✗	✗

Legenda

✗ – ne	✓ – da	✓✓ – da (dosledno)	✓ ✗ – da (ne dosledno)	✓ O – da (obsežni)	✓ R – da (redko)	✓ PO – da (preobsežno)
--------	--------	--------------------	------------------------	--------------------	------------------	------------------------

Še več razlik je v zgoraj omenjenih krajšavnih slovarjih v primerjavi z angleškimi na makro- in mikrostrukturni ravni. Razhajanja so vidna predvsem pri prevodih in kaže, da je najstarejši še najboljši, le da ni dovolj ažuren.

2.3.1 Nemški krajšavni slovarji

(1) Das Wörterbuch der Abkürzungen

Najnovejša slovarska pridobitev na področju krajšav v nemškem jezikovnem prostoru je *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005), ki šteje kar 50.000 krajšav, kar je seveda res veliko, žal pa slovar tujih krajšav ne prevaja oz. jih ima prevedenih le nekaj. Prevode ali razlage tujih krajšav pa pogreša marsikateri uporabnik. Avtorica pravi, da so vključene krajšave splošnega interesa. Navaja še, da so krajšave za imena podjetij in organizacij dobro znane po vsej državi, tudi na mednarodni ravni. Krajšave je zbirala s pomočjo slovarjev, enciklopedij, leksikonov, spleta idr., poleg tega pa je sodelovala s številnimi terminologi. Dodaja še, da tuje krajšave niso prevedene zato, ker naj bi bil namen slovarja predvsem podati razvezavo. Za krajšavo *FIAT* pa pravi, da je v nemškem prostoru znana, zanimivo pa je predvsem dejstvo, da se bralci zavedajo, da sploh gre za krajšavo. Po mnenju avtorice nemški pomen ni pomemben (A. Steinhauer v zasebni korespondenci: 2007). S to trditvijo se ne strinjam, saj bi opisni prevod ali razlaga uporabniku nedvomno koristila. Gesla v slovarju so abecedno urejena, iztočnice so zapisane modro, kar olajša iskanje in je v sodobnem slovaropisju zelo modno. Pomeni istega besednega korena so zapisani v enem geselskem članku in so med seboj ločeni s podpičjem, kar je razvidno iz primera 21.

Primer 21

jur. – juristisch; juristisch

Vir: *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005: 235)

Razvezave, ki imajo popolnoma drugačen besedni koren, pa so ločene s sredinsko piko, kar je razvidno iz primera 22.

Primer 22

Jr. – Jahr · Januar · Junior

Vir: *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005: 234)

Če obstajata dva zapisa krajšave, se drugi zapis ne pojavi kot samostojno geslo. V slovarju opazimo tudi področne kvalifikatorje in nekaj nedoslednosti pri izražanju podatkov o jeziku. Pri nekaterih tujih krajšavah podatki so, pri drugih pa ne (primera 23 in 24). Tudi prevode je mogoče najti le ponekod (primera 23 in 24). Enciklopedičnosti ni. Znotraj geslovnika lahko opazimo urejene dele, ki imajo zbrane krajšave določenih področij, npr. domene. Slovar vsebuje tudi obsežen dodatek, v katerem je seznam od krajšavnih razvezav do krajšav oz. obratni slovar, kar je za uporabnika zelo priročno.

Primer 23

f.i. – for instance (engl.: »zum Beispiel«) · free in (engl.: »frei eingeladen«)

Vir: *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005: 158)

Primer 24

FIAT – Fabbrica Italiana Automobili Torino

Vir: *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005, 158)

(2) Großes Abkürzungsbuch

Preverila sem še stanje v mnogo starejšem slovarju *Großes Abkürzungsbuch* (Koblichke 1983). Gesla v slovarju so abecedno urejena, iztočnice so zapisane krepko, kar olajša iskanje. Vsak pomen stoji v svojem geselskem članku, kvalifikatorji in jezikovni podatki so uporabljeni dosledno in vsako tuje geslo je prevedeno (primer 25). Na koncu slovarja stoji še zelo obsežen dodatek.

Primer 25

AAA <engl> American Automobile Association = Amerikanischer Automobilverband (USA)

Vir: *Großes Abkürzungsbuch* (Koblichke 1983: 15)

Preseneča tudi, da je starejši nemški slovar veliko bolj dosleden od novejšega v smislu mikrostrukture, predvsem glede doslednosti prevodov, enciklopedičnih podatkov, kvalifikatorjev in jezikovnih podatkov, čeprav v njem seveda manjkajo naj-novejše krajšave.

2.3.2 Italijanski krajšavni slovarji

(1) Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli

V italijanskem prostoru imamo dva krajšavna slovarja. *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001) šteje več kot 10.000 abecedno urejenih italijanskih in tujih krajšav. Vse tuje krajšave so dosledno prevedene v italijanski jezik. Dodataka k slovarju ni. Geslo je preprosto, iztočnica je zapisana krepko, pomeni so med seboj ločeni s krepkimi, ležečimi arabskimi številkami, kar je razvidno iz primera 26.

Primer 26

A. I (posta) Assicurata. **2** (teatro) Atto. **3** Autore.

Vir: *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001: 1)

Opazimo tudi rabo področnih kvalifikatorjev in podatkov o jeziku, slednji je razviden iz primera 27. Podatek o jeziku je zapisan okrajšano in ležeče, prevod stoji za tujejezično razvezavo v oklepaju.

Primer 27

ad lib. *lat.* ad libitum (a volontà).

Vir: *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001: 6)

Tu so tudi enciklopedični podatki, zapisani ležeče, ki jih ceni vsak uporabnik (primer 28).

Primer 28

bps (*elab.*) *ingl.* bits per second (bit per secondo, *unità di misura della velocità di trasmissione dati*).

Vir: *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001: 41)

(2) Dizionario delle Sigle e degli Acronimi

Drugi italijanski slovar pa je *Dizionario delle Sigle e degli Acronimi* (Malossini 1999), ki šteje več kot 8000 abecedno urejenih, italijanskih in tujih krajšav. Tuje krajšave žal niso prevedene in tudi dodatka v slovarju ni. Geslo je preprosto, iztočnica je zapisana krepko, pomeni pa so med seboj ločeni s pikami (primer 29). Podatka o jeziku in enciklopedičnih podatkov v slovarju ni, opazimo pa lahko nekaj področnih kvalifikatorjev.

Primer 29

DRV Device Driver · Driver

Vir: *Dizionario delle Sigle e degli Acronimi* (Malossini 1999: 106)

2.3.3 Francoski in španski krajšavni slovarji

(1) Dictionnaire des Abréviations et Acronymes

Francoski *Dictionnaire des Abréviations et Acronymes* (Murith – Bocabeille 1992) ima preprost geselski članek, iztočnica je zapisana krepko, pomeni so med seboj ločeni tako, da stojijo vsak v svoji vrstici, pred njimi pa je pomišljaj. Posamezni po-

meni krajšav so zbrani v enem samem geslu. Slovar vključuje angleške in francoske krajšave, kar učinkuje precej zmedeno. Krajšave žal niso prevedene (primer 30).

Primer 30

AAD

- active acoustic device
- allocation aux adultes handicapés

Vir: *Dictionnaire des Abreviations et Acronymes* (Murith – Bocabeille 1992: 3)

(2) **Diccionario General de Abreviaturas Españolas**

Španski krajšavni slovar *Diccionario General de Abreviaturas Españolas* (Galende 1997, 2001) zajema samo španske krajšave, tujih krajšav ni. Geslo je preprosto: iztočnica je zapisana krepko, posamezni pomeni krajšav pa so zbrani v enem samem geslu.

2.4 Geselski članki slovarjev krajšav so si v nekaterih segmentih zelo podobni, npr. iztočnice so navadno zapisane krepko, pomeni so ločeni največkrat s podpičjem, pojavljajo pa se tudi druge oblike ločevanja, npr. arabske številke pri slovarju *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001). Vendar pa je tudi veliko razhajanj. Slovarji v geslovnike vključujejo domače, nekateri tudi tuje krajšave, tujih pa žal ne prevajajo vsi, nekateri jih nedosledno. Prevodi so na primer v slovarju *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli* (Righini 2001) in v nekaterih angleških slovarjih. Nemški *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005) in italijanski *Dizionario delle Sigle e degli Acronimi* (Malossini 1999) ter tudi nekateri angleški, npr. *World Guide to Abbreviations of Organizations* (Buttress 1976), pa krajšav ne prevajajo ali jih nedosledno in tako uporabniku ponujajo le tujejezične krajšavne razvezave. Prevodi in razlage tujih krajšav, ki so v krajšavnih slovarjih, nedvomno koristijo uporabniku in rešijo zapleteni pomen oz. prevod krajšave. V nekaterih slovarjih opazim tudi precej dodatkov, ki so lahko zelo uporabni, če le niso preobsežni in ne zmedejo uporabnika, npr. *Dictionary of Abbreviations and Acronyms* (Dale 1999). Zamudno je lahko iskanje krajšave iz področno urejenega dodatka, če uporabnik ni prepričan, na katero področje sodi krajšava. V slovarjih so načeloma prisotni področni kvalifikatorji in podatki o jeziku. Nekateri vsebujejo tudi enciklopedične podatke, ki uporabniku pomagajo razumeti krajšavo v celoti. V krajšavnih slovarjih pa nikakor ni pričakovati podatka o naglasu in izgovorjavi ter primerov ali besednih zvez, v katerih se krajšava uporablja. Opaziti je mogoče veliko nedoslednosti v mikrostrukturi, najbolj moteči so nedosledni prevodi ter raba kvalifikatorjev in enciklopedičnih podatkov. Vsi obravnavani slovarji pa imajo še nekaj skupnega: vsi so že stari. Tako tudi ne moremo v njih iskati novih ali manj novih krajšav, recimo *SARS*, ki je bil pred leti zelo aktualen, ali priljubljenih krajšav, uporabljenih predvsem med mladimi v spletnih klepetalnicah in/ali pri pisanju elektronskih tekstovnih sporočil, kot sta *BRB* ali *LOL*. Krajšavni slovarji naj bi bili takrat, ko jih uporabljamo, čim novejši, a žal krajšave nastajajo hitreje kot novi krajšavni slovarji, in ker izdaja kakovostnega krajšavnega slovarja v pisni obliki zahteva določen čas izdelave in tudi denar ter številne strokovnjake, veliko priprav in dela, večkrat pretečejo leta, preden nov krajšavni slovar zagleda luč sveta.

3 Krajšavni slovarji za slovenščino

Krajšavnih slovarjev je v tujih jezikih zelo veliko in nekateri jeziki jih imajo celo več vrst, v slovenščini pa niti tovrstnega sodobnega slovarja žal še kar nimamo, z izjemo spletnega *Slovarčka krajšav* (Kompara 2006; <http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>), ki vsebuje 5700 slovenskih in tujih krajšav. Slovenci smo sicer dobili prvi slovenski slovar krajšav *Kratice: mala izdaja* leta 1948 (Župančič 1948), do danes pa ni nihče napisal prenovljene izdaje ali novega tovrstnega dela. Župančičev slovar je razmeroma neznan, dostop do njega pa je omejen. Slovar, ki uporablja kot krovni pojem poimenovanja *kratico*, je izšel pri Državni založbi Slovenije. V slovarju niso samo krajšave iz časa nastanka slovarja in slovenskega izrazja, temveč tudi starejše in tuje krajšave, ki se zapisujejo tako, kakor so se pojavile v knjigah, revijah in časopisih. Abecedno urejeni slovarski del zajema na 36 straneh številne krajšave, ki jih danes ne uporabljamo več oziroma niso več tako pogoste, saj so vezane na obdobje nastanka slovarja oziroma na čas pred njegovim nastankom. Nekatere krajšave, predvsem tuje, imajo poleg pomena tudi razlago. Slovarju sledijo *Dodatek*, v katerem so krajšave za učne predmete razvrščene v posebna poglavja, indijski desetiški sestav, arabske (indijske) številke, rimske številke, računski znaki, dolžinske mere, ploskovne mere, prostorninske mere, utežne mere, časovne mere, kratice za denar in celo preračunski tečaj z nekaterimi valutami, oznake za formate papirja, znaki za strani neba in nekateri kemični elementi (Župančič 1948: 3–61). Leta 1947 so bile pod naslovom *Kratice* objavljene krajšave v svojem *Koledarju Mohorjeve družbe*. Leta 1971 pa je izšel *Rečnik jugoslovenskih skračenica* avtorja Josipa Zidarja (Zidar 1971). Kljub temu da je bil Župančičev slovar izdelan mnogo pred računalniško dobo, ob okrnjenih sredstvih, pripomočkih in verjetno tudi nabora strokovnjakov ter povezavo s tujimi viri in strokovnjaki, lahko trdim, da je napisan dobro in odraža svoj funkcionalni namen. Težava je v tem, da je danes krajšav veliko več kot takrat, ko je izšel.

3.1 Kje še zasledimo krajšave

3.1.1 V dodatku *Slovarčka tujk in kratic* (Verbinc 1969) je na sedmih straneh zajetih približno 300 pogostejših domačin in tujih krajšav ter razvezav. Vse tuje krajšave in razvezave so tudi prevedene. Lahko trdim, da je geselski članke popoln in uporabniku prijazen, saj poleg razvezave in prevoda, ponuja tudi jezikovne kvalifikatorje in kjer je to potrebno tudi enciklopedične podatke.

3.1.2 V slovenskem prostoru lahko krajšave najdemo v *Velikem slovarju tujk* iz leta 2002, ki je krajšavam namenil posebno dodatno poglavje z naslovom *Simboli, kratice in okrajšave*, ki šteje 12 strani (VST: 1289–1300). Na koncu *Velikega slovarja tujk* je še poglavje, v katerem so zajete krajšave, uporabljene v slovarju (VST: 1301–1303). Ker število krajšav hitro narašča, saj nenadoma pridejo v jezik in v nekaterih primerih tudi nenadoma izginejo iz njega, so tudi težko ulovljive. Splošni slovarji v knjižni obliki jim po eni strani navadno ne namenjajo dovolj prostora in pozornosti, po drugi strani pa krajšavni slovarji preprosto prereditko izhajajo, da bi bili kos spremembam. Na voljo so še drugi načini beleženja krajšav; izpostaviti je

treba predvsem spletne zbirke, ki so lahko veliko bolj ažurne. Nekatere med njimi uporabniku omogočajo celo, da sam dodaja krajšave in krajšavne razvezave.

3.1.3 Primer spletne zbirke je *Slovarček krajšav* (Kompara 2006). Med tujimi gesli v njem so francoske, italijanske, nemške, angleške, španske in ruske krajšave, ki se uporabljajo v slovenskem prostoru. Krajšave so razvezane, tuje pa imajo tudi slovenski prevod. Nekatere krajšave imajo več različnih pomenov, ki so navedeni v enem slovarskem geslu (npr. *CD*) in ločeni z arabskimi številkami. Tuje krajšave imajo pred pomenom označen izvorni jezik. *Slovarček krajšav* sicer ni razlagalni, ampak ponekod vseeno vsebuje razlage krajšav, tujih in slovenskih (npr. *MAT* in *CE*), kot dodatno pomoč pri zapletenem iskanju ustreznega pomena krajšave. *Slovarček krajšav* je nastajal od leta 2004 in je od svoje spletne postavitve postal bogatejši za več kot tisoč krajšav. Žal pa se delo v zadnjem času ažurira vse redkeje. Krajšave v *Slovarčku krajšav* so preverjene v različnih virih (<http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html> – seznam virov). Prednost spletne zbirke sta možnost hitrega ažuriranja in preprosto iskanje. *Slovarček krajšav* ima sicer najboljšejejejeje geslovnik v slovenskem prostoru, a v primerjavi z drugimi jeziki še vedno zaostaja. Delo bi bilo smiselno izboljšati in ustrezno dograditi ter dodati del, ki bralca popelje od razvezave do krajšave.

3.1.4 Podobna spletna zbirka, ki poleg področne terminologije zajema tudi krajšave, je *Evroterm* (<http://www.sigov.si/evroterm/>), terminološka zbirka izrazov, ki je začela nastajati med pripravljanjem slovenske različice pravnih aktov Evropske unije v okviru Sektorja za prevajanje, redakcijo in terminologijo Službe Vlade RS za evropske zadeve (SVEZ). Na spletu je na voljo od avgusta 2000, ureja in dopolnjuje se dnevno, vsebuje pa okrog 88.678 izrazov, ki izvirajo iz prevodov pravnih aktov EU in drugih dokumentov, ki jih prevajajo v državni upravi. Zbirka je večjezična in zajema številne jezike, žal pa vsi jeziki niso tako dobro zastopani kot angleščina. V zbirki so tudi krajšave, predvsem kratice angleškega izvora, ki so vedno prevedene v slovenski jezik in občasno tudi v druge tuje jezike, ni pa okrajšav in slovenskih krajšav. Zbirka vsebuje okrog 4000 krajšav, a je žal zastopnost krajšav v primerjavi z drugimi termini še vedno precej skromna in krajšavam je v zbirki namenjen le drugotni pomen. Zato bi bilo za slovenski prostor smiselno zgraditi krajšavni slovar, ki je uporabniku lahko na voljo v knjižni obliki ali na spletu. Mora pa biti ažuren in predvsem dovolj obsežen. Seveda pa na spletu kar mrgoli tujih, predvsem angleških krajšavnih zbirk oziroma iskalnikov krajšav.

3.1.5 Omeniti velja še zbirko *IATE* (*Inter-Active Terminology for Europe*; <http://iate.europa.eu/iatediff/SearchByQuery.do>); gre za medinstitucionalno terminološko zbirko Evropske unije, ki jo od leta 2004 uporabljajo inštitucije in agencije Evropske unije. Projekt se je začel izvajati leta 1999 zato, da bi zgradili spletno zbirko *EU* terminologije in standardizirali informacije. Zbirka združuje vse obstoječe zbirke prevajalskih oddelkov *EU* v eno samo interaktivno in prosto dostopno zbirko, ki pa je žal nepopolna in nekonsistentno grajena, saj v njej npr. krajšava *NATO* ni prevedena v slovenščino, v druge jezike pa je. Poleg tega je treba od vpisu krajšave izbrati

izvirni jezik, kar učinkuje precej zamudno. Velikokrat pa tudi ne vemo izvirnega jezika krajšave, saj se v marsikaterem jeziku namesto prevedene različice uporablja izvorna. Zelo moteče je tudi navajanje razvezav in prevodov vsake ustanove posebej v svoji preglednici. Uporabnik naj bi tako bil prepuščen lastni presoji in sam izbral ustreznico. Tovrstni pristop utegne na uporabnika učinkovati zelo neresno. Težavo bi lahko preprosto rešili z znotrajinstitucionalnim poenotenjem in podporo informatikov.

3.2 Med večjimi zbirkami gre omeniti še nekaj tujih, kot je *Acronym Finder* (<http://www.acronymfinder.com/>), ki uporabniku omogoča iskanje krajšav ali krajšavnih razvezav in tudi vnos nove razlage krajšave. Podobno deluje tudi *The Free Dictionary* (<http://acronyms.thefreedictionary.com/>). Spletne zbirke so nedvomno ažurnejše od knjižnih, se pa nove krajšave v jezikih pojavljajo izredno hitro, prehitro, da bi jih ročno oz. nesamodejno beležili v obsežne zbirke. Ročno beleženje krajšav v geslovnike spletnih zbirk je zamudno, nenatančno in prepočasno. Zato se številni raziskovalci vse pogosteje ukvarjajo s problematiko samodejnega prepoznavanja krajšav v besedilih in samodejnega oblikovanja spletnih slovarjev in zbirk krajšav (o tem Kompara 2009).

4 Prihodnost

Izgradnja krajšavnega slovarja v slovenskem prostoru je ključnega pomena. Največ krajšavnih slovarjev je mogoče najti v angleškem prostoru. Tovrstni slovarji so prisotni tudi pri Italijanih, Špancih, Nemcih in Francozih. V slovenskem prostoru pa z izjemo spletnega *Slovarčka krajšav* še nimamo pravega in obsežnega dela, namenjenega krajšavam. Krajšave seveda lahko najdemo tudi v nekaterih drugih delih, pravopisih, *Velikem slovarju tujk* in *Evrotermu*, a žal le v naboru do največ 4000 gesel, kar je občutno premalo. Smiselno bi bilo nadgraditi že obstoječi spletni *Slovarček krajšav* in izkoristiti spletne prednosti, med drugim tudi hitro ažuriranje in preprosto iskanje. Slovar bi bilo treba povečati za vsaj še 5000 gesel in ga tako narediti primerljivega tujim. Seveda pa to predstavlja celostni projekt, h kateremu bi bilo smiselno povabiti tudi strokovnjake za posamezna področja.

5 Sklep

Krajšave so postale del našega vsakdana in so močno prisotne v našem življenju in v vsakem jeziku. Nastajajo tako rekoč dnevno, nekatere ostanejo v jeziku za vedno, druge čez čas počasi izginjajo iz rabe in nanje preprosto pozabimo. Tuji jeziki imajo številne krajšavne slovarje, Slovenci pa smo bili deležni prvega slovarja krajšav leta 1948. Nastal je brez ustreznega računalniške podpore in spleta, a kljub temu popolnoma ustreza funkcionalnemu namenu. Žal pa prav zaradi hitrega nastajanja novih krajšav krajšavni slovarji hitro zastarajo in so pomanjkljivi. Na spletu krajšavnih

slovarjev kar mrgoli, prednost spletnega slovarja pa je nedvomno v preprostem iskanju in hitrem ažuriranju. Poleg tega so spletni slovarji običajno prosto dostopni. V prispevku na podlagi pregleda zastopanosti krajšav v slovarjih in pregleda tujih krajšavnih slovarjev sem želela opozoriti na to, da je izgradnja slovenskega slovarja krajšav temeljnega pomena za slovensko družbo.

Viri in literatura

- Geddes – Grosset 1999 = *Abbreviations and Acronyms*, New Lanark: Geddes – Grosset, 1999.
- Acronym Finder* [<http://www.acronymfinder.com/>].
- Barnhart 1995 = K. R. Barnhart, *The Barnhart Abbreviations Dictionary*, 1995 [<http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-0471571466.html>].
- Buttress 1976 = F. A. Buttress, *World Guide to Abbreviations of Organizations*, London: L. Hill – Detroit: Gale Research Co., 1976.
- Dale 1999 = R. Dale – P. S. Dale, *Dictionary of Abbreviations and Acronyms*, Hertfordshire: Wordsworth, 1999.
- Debenjak 2003 = D. Debenjak – B. Debenjak – P. Debenjak, *Veliki slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: DZS, 2003.
- De Sola 1986 = R. De Sola, *Abbreviations Dictionary*, New York idr.: Elsevier, 1986.
- DUW = G. Drosdowski (ur.), *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim idr.: Duden Verlag, 1989.
- Evroterm: večjezična terminološka zbirka* [<http://evroterm.gov.si/index.php?jezik=slov>].
- Faudouas 1990 = J. C. Faudouas, *Dictionnaire des Abréviations Courantes de la Langue Française*, Paris: La Maison du Dictionnaire, 1990.
- Fergusson 2000 = R. Fergusson, *The New Penguin Dictionary of Abbreviations: from A to ZZ*, London: Penguin, 2000.
- Gabrovšek 1994 = D. Gabrovšek, Kodifikacija angleškega jezika v specializiranih enojezičnih slovarjih: Too much of everything?, *Vestnik: Društvo za tuje jezike in književnosti* 28 (1994), št. 1–2, 150–180.
- Gabrovšek idr. 2005–2006 = D. Gabrovšek idr., *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford-DZS*, Ljubljana: DZS, 2005–2006.
- Gale Research Company 2006 = *Acronyms, Initialisms and Abbreviations Dictionary* [<http://www.gale.cengage.com/pdf/samples/sp628573.pdf>].
- Gale Research Company 2007 = *Reverse Acronyms Initialisms & Abbreviations Dictionary* [<http://www.gale.cengage.com/servlet/ItemDetailServlet?region=9&imprint=000&titleCode=RAIAD&cf=p&type=3&id=241088>].
- Galende 1997, 2001 = J. C. Galende, *Diccionario General de Abreviaturas Españolas*, Madrid: Editorial Verbum, 1997, 2001.
- García Marquez 2002 = G. García Marquez, *Clave: Diccionario de Uso del Español*, Madrid: Ediciones Sm.

- IATE, 2002 [<http://iate.europa.eu/iatediff/SearchByQueryLoad.do?sessionId=9ea7991c30d57ad56f9aea524f88ae39a587b5b18a1e.e3iLbNeKc3mSe3aNbxuQa3iPci0?method=load>].
- Jung 1991 = H. Jung – Udo O. H. Jung, *The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning*, Frankfurt am Main itd.: Peter Lang Publishing Group, 1991.
- Koblischke 1983 = H. Koblischke, *Großes Abkürzungsbuch*, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1983.
- Kompara 2005 = M. Kompara, *Slovensko-italijanski glosar krajšav: diplomsko delo*, Ljubljana, 2005.
- Kompara 2006 = *Slovarček krajšav* [<http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>].
- Kompara 2009 = M. Kompara, Prepoznavanje krajšav v slovenskih elektronskih besedilih, *Jezikoslovni zapiski* 15 (2009), št. 1–2, 95–112.
- Kratice = Kratice, *Koledar Mohorjeve družbe: za prestopno leto 1948*, Celje: Mohorjeva družba, 1947, 39–40.
- Malossini 1999 = A. Malossini, *Dizionario delle sigle e degli acronimi*, Milano: Avallardi, 1999.
- Murith – Bocabeille 1992 = J. Murith – J. M. Bocabeille, *Dictionnaire des Abreviations et Acronymes*, Paris: TEC&DOC – Lavoisier, 1992.
- Mattia 1997 = F. B. Mattia, *Elsevier's Dictionary of Acronyms, Initialisms, Abbreviations and Symbols*, Amsterdam: Elsevier Science B.V., 1997.
- Paxton 1983 = J. Paxton, *Everyman's Dictionary of Abbreviations*, London: J. M. Dent & Sons, 1983.
- Righini 2001 = E. Righini, *Dizionario di sigle abbreviazioni e simboli*, Bologna: Zanichelli.
- Robert 1996 = P. Robert, *Le nouveau Petit Robert*, Paris: Dictionnaires Le Robert, 1996.
- Sinclair 1999 = J. Sinclair, *Collins COBUILD English Dictionary*, London: HarperCollins, 1999.
- Steinhauer 2005 = A. Steinhauer, *Das Wörterbuch der Abkürzungen*, Mannheim idr.: Duden Verlag, 2005.
- Šlenc 2006 = S. Šlenc, *Veliki slovensko-italijanski slovar*, Ljubljana: DZS, 2006. *The Free Dictionary* [<http://acronyms.thefreedictionary.com/>].
- Verbinc 1969 = F. Verbinc, *Slovarček tujk in kratic*, Ljubljana: Prešernova družba, 1969.
- VST = M. Tavzes idr., *Veliki slovar tujk*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
- Zidar 1971 = J. Zidar, *Rečnik jugoslovenskih skraćenica*, prev. I. Fesenko, Beograd: Međunarodna politika, 1971.
- Zingarelli 2000 = N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli, 2000.
- Župančič 1948 = J. Župančič, *Kratice: mala izdaja*, Ljubljana: DZS, 1948.

Dictionaries of abbreviations

Summary

Abbreviations have become part of everyday experience and have a strong presence in life and in every written language. New ones are being formed every day; some become a permanent part of the language, whereas others gradually fall out of use and are simply forgotten. Dictionaries of abbreviations exist in many languages, and the first Slovenian one appeared in 1948. Although this dictionary was created without modern software and internet access, it nonetheless completely fulfills its function. Unfortunately, however, dictionaries of abbreviations quickly become outdated and insufficient due to the rapid creation of new abbreviations. Dictionaries of abbreviations abound on the internet; online dictionaries have the clear advantage of simple searching and rapid updating. In addition, online dictionaries are usually easy to access. This article examines the presence of abbreviations in dictionaries and provides an overview of non-Slovenian dictionaries of abbreviations, thereby drawing attention to the fact that creating a Slovenian dictionary of abbreviations is of fundamental significance to Slovenian society.

Reaktualizacija besedilnih vzorcev v radijskih oglasih

Irena Stramljič Breznik

Prispevek obravnava tip radijskih oglasov, v katerih je mogoče opaziti prvine medbesedilnosti, ki jo lahko razložimo kot vzajemno povezanost in odvisnost najmanj dveh besedil ali njihovih delov. Predstavljeni radijski oglasi so strukturirani kot posnetki ali imitacije znanih besedil tako, da so iz referenčnih tekstov aktualizirana le ključna mesta, ki konkretizirajo oglaševani predmet ali storitev.

Ključne besede: oglaševanje, medbesedilnost, radijski oglasi, aktualizacija besedilnih vzorcev

Reactualization of text patterns in broadcasted ads

The paper deals with the type of radio ads in which the elements of intertextuality could be seen, which may be interpreted as a mutual connection and dependence of at least two texts or their parts. Radio ads are structured as copies or imitations of famous texts in a way that only the key sites from reference texts, which help to define the advertised product or service, are actualized.

Key words: advertising, intertextuality, radio ads, text pattern actualization

0 Uvod

0.1 Sodobno oglaševanje¹ je kompleksen pojav, ki se vrašča v družbo na vseh ravneh posameznikovega življenja, in kot ugotavlja Korošec (Korošec 2005: 11), izpolnjuje velik del javnega komunikacijskega prostora vseh medijev, v tisku, na radiu in televiziji, vse pogosteje pa tudi na spletnih straneh.

Kot predmet analize sega na področja sociologije, psihologije, kulturologije, medijskih študij, ekonomije, filozofije, zgodovine in psihologije. V devetdesetih letih 20. stoletja pa je jezik oglasov postal predmet intenzivnejšega raziskovanja tudi slovenskih jezikoslovcev z vidika jezikovne zvrstnosti, stilistike, pravopisa, frazeologije in besedotvorja (Bokal 1996/97; Humar 2000; Korošec 2005; Stramljič Breznik 2006; Verovnik – Logar 2006; Černetič 2007; Stramljič Breznik idr. 2008). Družijo jih skupne ugotovitve, da se v oglaševalske namene uporabljajo vsa raz-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-2238: Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora, ki ga financira Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

položljiva jezikovna sredstva, še zlasti tudi leksikalna, med katerimi opazno mesto zasedajo tudi priložnostne novotvorjenke in grafoderivati (Stramljič Breznik – Voršič 2009), ki so nosilci estetske, ekspresivne in intelektualne vloge ter odražajo vse večjo vizualizacijo oglasne komunikacije.

0.2 Večina domačih in tujih lingvističnih raziskav oglaševanja je osredinjena na značilnosti tiskanih oglasov (Starc 2009),² kar je po svoje tudi razumljivo vsaj iz dveh razlogov. Prvi izhaja iz tiska kot najstarejšega klasičnega medija in drugi iz dostopnosti do gradiva. Tiskani oglasi so namreč s svojo pisno podobo (besedna in slikovna izrazna sredstva) takoj primerni za analizo in jezikovno interpretacijo v primerjavi s televizijskimi ali radijskimi, ki najprej zahtevajo besedni zapis vseh prvih.

Prispevek se tokrat omejuje na radijske oglase z namenom, da opozori na zanimiv, dokaj pogost in posledično opazen pojav t. i. besedilnega vzorčenja ki, kot kaže, ima utemeljitev prav v naravi radijskega medija.

1 Radio kot medij

1.1 Alenka Valh Lopert (2008: 49–50 po Granič 2006: 268) navaja eno izmed sicer različnih klasifikacij medijev, po kateri obstajajo stari ali klasični mediji, to so tiskani (knjige in periodika) ter elektronski (radio in televizija), nove pa predstavljajo splet, elektronska pošta in sms-sporočila. Pri tem je radio ocenjen kot sicer najhitrejši medij (Pivec 2005: 55), a hkrati tudi drugotno občilo, ki ima v primerjavi s televizijsko sliko in možnostjo večkratnega branja časopisa le izginjajoč glas.

Porast radijskih postaj, zlasti lokalnih in komercialnih, pa kaže, da je radio kot medij še zmeraj aktualen. Na to vplivajo naslednji dejavniki: (1) poslušanje radia je del množične kulture in je medij govora, pri čemer je poslušalec aktiven soudeleženelec, saj si podobo/sliko poročane situacije ustvarja sam; (2) poslušajo ga ljudje različnih starosti; (3) radio omogoča identifikacijo s skupino in vključenost v družbo; (4) novice prenese hitreje od časopisa in televizije; (5) programsko je raznovrsten in sorazmerno lahko in hitro pokriva različna področja družbenega in zasebnega življenja prebivalcev; (6) ni drag medij (Valh Lopert 2008: 50 po Zgrabljic Rotar 2007: 22–23).

1.2 Kot povzema Polona Pivec (2009: 47) po vodilnem hrvaškem komunikologu in raziskovalcu elektronskih medijev Mariu Plenkoviću (1993: 156), je prednost radia pred tiskom in televizijo v tem, da najlažje vzpostavi dvosmerno komunikacijo, saj je poslušalec ne samo poslušalec, ampak tudi govorec. To namreč omogočajo kontaktne oddaje, pa tudi različne oblike vključenih izjav, ki so opazen del sodobnega radijskega programa. Osnovnemu radijskemu namenu, tj. prenosu informacij,

² V primerjavi z omenjeno avtorico uporabljam samo termin oglas, ker ga priznavata tako oglaševalska kot jezikoslovna stroka. Izraz reklama (Korošec 2005: 15) je vezan na vsakdanjo nestrokovno rabo in praktično predstavlja perlokucijsko moč oglasa – oglas dela, naredi reklamo.

se je zelo zgodaj pridružila tudi nova dimenzija (pri nas šele po osamosvojitvi), to sta tržna zanimivost in konkurenčnost programa, kar je rojevalo nove in nove komercialne radijske postaje. Radio kot dostopen, uporaben in dovteten medij (Pivec 2009: 49) lahko v trenutku posreduje informacije široki množici ljudi, čeprav nago-varja vsakega posameznika posebej.

2 Radijsko oglaševanje

2.1 Radio je bil že zelo kmalu prepoznan kot medij, ki omogoča hitro in učinkovito oglaševanje, čeprav njegov delež v oglaševalskem kolaču danes postopno upada. Na podlagi rezultatov raziskav lahko potrdimo, da se ta delež iz leta v leto manjša in ga je prehitel celo splet, ki postaja perspektivnejši medij oglaševanja. Po podatkih Mediane je namreč januarja 2010 bruto vrednost oglaševanja v slovenskih medijih znašala 36,5 milijona evrov, kar je za petino več kot v januarju 2009. Televiziji je pripadal 64-odstotni delež, tiskanim medijem pa 25-odstotni. Najvišjo rast bruto vrednosti oglaševanja so glede na januar 2009 zabeležili pri časopisih (53,6 %), na televiziji (31,9 %), v vloženkah tiskanih medijev (14,4 %) in na internetu (10,1 %), medtem ko so največji padec doživeli kinematografi (64,8 %), revije (7,8 %) in priloge dnevnikov (7,1 %).³ Za radio je po podatkih Mediane za leto 2009 tržni delež znašal 4,3 % in predvidevamo, da je tudi v letu 2010 vsaj enak, če ne celo nižji.⁴

2.2 In katere so značilnosti radijskega oglaševanja? Gre za tip medija, ki sicer nagovarja le glasovno, vendar ima možnost vključiti lokalni okus, kar poveča njegovo privlačnost in poslušnost. Na eni izmed spletnih strani lokalne radijske postaje lahko najdemo pod rubriko Oglaševalske možnosti samopriporočilni oglas z zagotovitvijo, da je oglaševanje na tem radiu najučinkovitejše in najugodnejše, ker se po ceni 30-sekundnega radijskega oglasa uvršča v sam vrh med ugodnejšimi. S tem je zagotovljeno, da oglaševalec za svoj denar dobi kar največ in da ne preplača oglaševanja. Hkrati pa naniza še naslednje prednosti, ki jih radio ima in ga delajo edinstvenega:

- Radio je dnevni spremljevalec in ljudem najbolj dostopen medij. Poslušalci imajo možnost spremljanja programa od jutra do noči, pa tudi v tistih življenjskih položajih, v katerih drugi mediji niso učinkoviti. Radio je edini medij, ki ga lahko poslušalci spremljajo ob drugih opravilih. To je tudi razlog, da povprečen prebivalec Slovenije med vsemi mediji največ časa nameni poslušanju radia.
- Radio lahko neposredno pred potrošnikovo odločitvijo za nakup oddaja impulze, na primer na poti v trgovsko središče. Promocijske akcije, ki potekajo prek radia, skrbijo za usmerjen »store traffic«.

³ Pridobljeno 14. 5. 2010 na spletni strani <http://www.marketingmagazin.si/novice/v-januarju-za-petino-vecji-oglasevalski-kolac/>.

⁴ Pridobljeno 14. 5. 2010 na spletni strani <http://www.marketingmagazin.si>.

- Radio omogoča aktualnost, saj je oglaševalske akcije zanj možno razviti in izpeljati v kratkem času. Oglaševanje je tako fleksibilno in optimalno.
- Radijsko oglaševanje je lahko stimulatивно, saj v kombinaciji s televizijskim prikličje določene asociacije in predstave tudi z akustičnimi dražljaji. S tem je učinkovitost oglaševanja znatno povečana v primerjavi s samo televizijskim oglaševanjem, saj akcija doseže širši spekter ciljne publike.
- Primerjalne študije dokazujejo, da radijski medij ob ugodnejši ceni doseže več potrošnikov. Producerski stroški radijskih oglasov so v primerjavi s producerskimi stroški tiskanih ali televizijskih bistveno nižji.
- Radio zaradi številnih ponovitev v različnih delih programa omogoča hitro širitev prepoznavnosti in učinkovito širjenje blagovne znamke.
- Televizijskega pojava hitrega preklapljanja različnih postaj, imenovanega »zapping«, pri radiu praktično ni.
- Radijski poslušalec dnevno v povprečju posluša le 1,5 različne radijske postaje, to pa pomeni, da je navezanost na neko postajo mnogo izrazitejša kot pri televiziji.⁵

Na nekatere tipične značilnosti radijskega oglaševanja je opozoril že Tomo Korošec (2005: 93–100). Izpostavil je bistveno lastnost radia, ki je omejen samo na slušnost. Ker ima omejeno možnost izrabe pribesedilnih prvin, jih nadomešča z dovršenim izborom jezikovnih sredstev, tj. govorom in dvogovorom, s pritegnitvijo različnih jezikovnih zvrsti in tujejezičnih prvin. Med pribesedilnimi prvinami uporablja predvsem glasbo in zvočne kulise. Tako vidno predstavo prepušča naslovniku, s čimer ga vključi v sporočanjski proces, zato je pritegovalni učinek oglasnega sporočila večji.

3 Medbesedilnost v radijskih oglasih

3.1 Oglasi so besedila, za katera je značilna pozivna funkcija (Hudej 2002: 62). V takih besedilih skuša tvorec od naslovnika doseči, da bi nekaj naredil, ravnal na določen način ali opravil neko dejanje. Moč posameznih argumentov odloča o uspešnosti ali neuspešnosti pozivnega besedila, izvira pa iz njihove prepričljivosti v konkretnih sporazumevalnih okoliščinah. Tvorec, ki želi, da bi se njegov namen zagotovo uresničil, mora izbrati sredstva, s katerimi pridobi naslovnikovo pozornost, vzbudi željo, ustvari potrebo, vzpodbudi naslovnika za dejanje, ki je v korist tvorcu.

Sonja Hudej (2001: 214–215) poudarja, da je argumentiranje s stališča besediloslovja prepričevanje, ki se lahko realizira na dva načina, in sicer kot utemeljevanje in kot pregovarjanje (manipulativni vzorec argumentacije). Utemeljevanje poteka s pomočjo pravih, dovolj močnih, sprejemljivih in relevantnih argumentov. Argumenti so v tem primeru sredstva racionalnega prepričevanja. Pri pregovarjanju pa so argumenti oblikovani tako, da preprečujejo naslovnikovo razumsko razmišljanje. Preračunani so na vrednote, interese, naslovnikove potrebe, želje in razpo-

⁵ Pridobljeno 14. 5. 2010 na spletni strani www.radio-vednik.com.

loženjska stanja; okrepljena čustva začasno odrinejo razum, dvome, vprašanja. Pri tem načinu nad racionalnimi prevladajo čustveni argumenti, oblikovani s stilistično izbiro izrazja ter z retoričnimi taktikami. Pregovarjanje poteka z vplivanjem na naslovnikova čustva; s sklicevanjem na vrednote, potrebe, želje; z močjo cenjenih avtoritet; s sklicevanjem na znanstvene izsledke; s prirejenimi zgledi oz. poskusi; z opogumljanjem naslovnika, naj si privošči, uživa, kupi.

3.2 Tvorec oglasa torej vnaprej premišljeno izbere prepričljiva jezikovna sredstva, ki bodo zbudila naslovnikovo pozornost, saj je le-ta temeljni pogoj za zelen odziv. V naboru tovrstnih strategij ima zagotovo vidno mesto izraba znanih besedilnih vzorcev v oglaševalske namene.

Jezikoslovni pristop, zlasti v besediloslovju (de Beaugrande – Dressler 1992: 18), označuje medbesedilnost kot odvisnost tvorjenja in sprejemanja danega besedila od seznanjenosti udeležencev v komunikaciji z drugimi besedili. Gre za način rabe dobro znanih besedil in za sklicevanja na njih. Načeloma se lahko tvorec besedila sklicuje na vsako poljubno dosegljivo prejšnje besedilo, v praksi pa so primernejša dobro znana besedila, ker so prejemnikom lažje dostopna. Časovni interval med trenutkom tvorjenja izvirnega besedila in trenutkom tvorjenja naslednjega besedila se lahko močno spreminja (de Beaugrande – Dressler 1992: 128).

3.3 Za natančno analizo medbesedilnosti v oglasih pa je smiselno izhajati tudi iz teoretičnih temeljev medbesedilnosti v literarni vedi. Sredi šestdesetih let 20. stoletja se je namreč termin medbesedilnost (intertekstualnost) pojavil kot nov, moderni in mejni pojem, ki se je oblikoval v meddisciplinarni interakciji literarne vede, semiotike, lingvistike, psihoanalize, matematike, logike in filozofije (Juvan 2000: 5–11). Najbolj se je uveljavil v literarni teoriji, literarni hermenevtiki in teoriji recepcije, v katerih je sooblikoval nove poglede na literaturo in njeno specifičnost, na naravo ustvarjanja, na obstoj, smisel, tematiko, zgradbo in zvrstnost besedila, predvsem pa na vloge avtorja in bralca.

Termin medbesedilnost tako pomeni razmerje med besedili, njihov preplet, vpletenost enega besedila v drugem, vzajemno povezanost in odvisnost najmanj dveh besedil ali njihovih delov. Različni teoretiki ločujejo med občo in posebno medbesedilnostjo, ki sta poimenovani tudi implicitna in eksplicitna, specifična in univerzalna. Gre za ožje in širše razumevanje termina. Posebna medbesedilnost izhaja iz omejitve, da je medbesedilnost le domena literature in da naj bi jo izkazovala samo nekatera besedila, literarne zvrsti, žanri ali stili, drugod pa naj bi bila nerazvidna ali nerelevantna. Obča medbesedilnost pa je razumljena kot lastnost vseh besedil. Ni le privilegij književnosti, nekaterih njenih zvrsti ali del.

Pojem medbesedilnost tako implicira, da je besedilo replika na referenčno besedilo, s katerim tvori medbesedilni par, je z njim v vrednostni, pomenski, oblikovni in zvrstni soodvisnosti ter se vključuje z njim v množico besedil. Za potrebe medbesedilnega navezovanja se avtorji poslužujejo raznovrstnih tradicionalnih, ustaljenih medbesedilnih povezav, med katerimi so najpogostejše: parafraza, citat, aluzija in imitacija.

3.4 Poseben tip medbesedilnega sklicevanja so medbesedilni posnetki ali imitacije, pri katerih novo besedilo deluje analogno predlogi, vendar je posneti vzorec postavljen v drugačno perspektivo in se mu s tem spremenita tudi smisel in funkcija (Juvan 2000: 259).

Opazovanje oglasov z vidika medbesedilnih prvin ponuja raznovrstne možnosti odkrivanja referenc, vgrajenih v njihovo strukturo, na različnih ravneh, in sicer na ravni jezikovnih sredstev (frazemi in pregovori v izhodiščni in prenovljeni podobi (Jerič 2002; Kržišnik 2006: 259–279; Černetič 2007: 377–394)), na ravni besedila (izsek dela znanega besedila, značilni elementi besedila določene funkcijske zvrsti) oz. besedilnega vzorca (izraba celotnega besedilnega vzorca določene funkcijske zvrsti ali standardiziranega obrazca).

V nadaljevanju so predstavljeni zanimivejši radijski oglasi, ki po Koroščevi tipologiji (Korošec 2005: 87) predstavljajo poleg prodajnih storitvenih še tip predstavitvenih, in sicer t. i. samopriporočilnih. Kot najpogostejši obliki medbesedilnega navezovanja v izbranih oglasih nastopata posnetek (imitacija) navadno enega, lahko tudi več besedil hkrati in primer vključitve citata.

4 Imitacija ustaljenih besedilnih vzorcev in prvine citatnosti v oglasih

4.1 Imitacijo lahko pomensko opredelimo kot posnetek oz. ponaredek. V literarnoteoretičnem smislu (Juvan 2000: 33) posnetek dovoljuje, da se avtor drži le nekaterih splošnih namigov originala in mu doda marsikaj svojega. Lahko variira besede in smisel izvirnika ali se obojemu celo odpove.

V tako oblikovanih oglasih besedilno okolje naslovnikovo pozornost najprej pritegne, nato pa od njega zahteva, da mu na podlagi spremenjenih prvin določi pomen in ga razume. V oglasih malokdaj pride do nerazumevanja povezave, saj se oglaševalci trudijo, da bi bili oglasi dostopni najširšemu krogu ljudi. Predloge lahko nastopajo na več ravneh, predstavljeni zgledi kažejo besedilno raven, kjer se na novo aktualizirajo znani in ustaljeni besedilni vzorci.

V oglasih je lahko prisoten tudi citat, ki je izražena in nespremenjena ponovitev večjega ali manjšega besedilnega dela (Kmecl 1996: 11–13). V analiziranem vzorcu citat obsega dobesedno navajanje poslovenjenega latinskega rekla.

4.2 V farmacevtski industriji so zelo agresivni oglaševalci,⁶ ki za to dejavnost porabljajo veliko sredstev, saj v medijih zakupijo najbolj gledane ali poslušane termine. Tako je npr. na komercialni televizijski postaji POP TV v času od 19.00 do 20.00 v povprečju mogoče zaslediti do šest oglasov za prosto dostopna plačljiva farmacevtska sredstva (vitaminski, imunski pripravki, mazila za sklepe, sirup proti kašlju, protibolečinske tablete itd.).

⁶ Po podatkih imajo v oglaševalskem kolaču navišji delež farmacevtski izdelki in osebni avtomobili. Pridobljeno 14. 5. 2010 na spletni strani <http://www.finance.si>.

Ob koncu jih vselej spremlja napisano in prebrano priporočilo, ki ga je mogoče šteti med oglaševalske avtomatizme (Korošec 1998: 13–29; Verovnik – Logar 2006: 750): *Pred uporabo natančno preberite navodilo. O tveganju in neželenih stranskih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali farmacevtom.*⁷ Pogosto ponavljanje tako vpliva na splošno zapomnljivost tega besedila, zato ga oglaševalci posnemajo in tako rekoč reaktualizirajo, kot potrjujejo naslednji zgledi.⁸

4.2.1 Oglas za osvežilno, brezalkoholno pijačo Fruc (dosegljiv tudi na spletu):

Pred uporabo ni potrebno ničesar natančno prebrati. O učinku in zelenih učinkih se lahko posvetujete s prodajalcem ali natakarjem. Ta napitek je na voljo brez recepta in vam ne bo pomagal pri vnetju srednjega ušesa. Za več informacij o pravilni rabi obiščite www.fruc.si.

Referenčno besedilo je v oglasu modificirano na tehle ključnih mestih: na ravni negacije in naklonskosti dejanja (*ni treba ničesar natančno prebrati; lahko posvetujete*), stopnjevanju in nasprotnem poudarjanju samo pozitivnega vpliva rezultata dejanja (*o učinku in zelenih učinkih*), aktualizacija živega delovalnika (*prodajalec ali natakar*), dodano pa mu je še standardizirano priporočilo o dostopnosti brez recepta, toda znova s presenetljivo negacijo dejanja (*ne bo pomagal*). Prepoznani besedilni vzorec je prenovljen na točkah, ki so opazne, in na način, ki zbuja pozornost, ker odstopa od pričakovanega.

4.2.2 Oglas komercialne radijske postaje Radio City za njihovo priljubljeno oddajo Reporter Milan je takle:

Znanstvene raziskave kažejo, da pomanjkanje smeha za 94 odstotkov poveča možnost okužbe z izgubo smisla za humor, ki je danes edini mehanizem, ki vaše telo učinkovito ščiti pred živčnim krahom. Zato priporočamo redni dnevni odmerek Reporterja Milana, ki je garantirano brez škodljivih gensko modificiranih organizmov. Reporter Milan. Zdrav duh v zdravem telesu. O tveganju in neželenih učinkih se ne posvetujte z zdravnico ali farmacevto.

Oglas uporablja tehniko prepričevanja, oprto na argumentacijo preverljivih in zanesljivih podatkov (*znanstvene raziskave kažejo, številski podatek 94 odstotkov*), ki namiguje na značilnosti strokovnih besedil. Nepričakovan obrat predstavlja uporaba netipičnih leksemov na izpostavljenih delih besedila. V referenčnem strokovnem tekstu je namreč na tem mestu pričakovano pomanjkanje snovi, kot so npr. vitamini, minerali ipd., na posnetku pa ga nadomešča *smeh*, ki poveča možnost okužbe z *izgubo smisla za humor* (ne morda okužbe npr. dihal) in rešuje pred *živčnim krahom*. Opazna in presenetljiva je nova sopojavnica ob pridevniku *živčni*,

⁷ Prepis sledi izvornemu besedilu, v tem primeru brez nezveneče variante predloga *s farmacevtom*; obstajajo namreč tudi zapisi z njim.

⁸ Za pomoč pri zbiranju oglasov se iskreno zahvaljujem dr. Poloni Pivec (Radio Maribor), uredniku Boru Greinerju (Radio City) in novinarki Luciji Šolinič (Radio Celje).

tj. *krah*. Prvič zato, ker je prvina po SSKJ nižje pogovorna s pomenom 'neuspeh, polom' in kot taka netipična v besedilnem okolju, ki namiguje na tip strokovnega besedila. Po drugi strani pa sta njeni tipičnejši pridevniški sopojavnici v slovarskem ponazarjalnem gradivu *finančni* in *moralni*, ki se pojavljata visoko na lestvici pomensko povezanih besed, preverjeno z uporabo statističnih metod korpusa Fidaplus (*finančen* na 10., *moralnopolitičen* na 12. in *popoln* na 23. mestu).

Sledi priporočilo za odmerek zdravila, ki je tokrat aktualiziran z naslovom oddaje (*Reporter Milan*), s katerim jamčijo, da je *brez škodljivih gensko modificiranih organizmov*. Besedna zveza namiguje na področje genskega inženiringa in na danes precej odklonilnih stališč do njega. Sledi citat poslovenjene oblike latinskega rekla (*Zdrav duh v zdravem telesu*) in zaključek s priporočilom, ki vsebuje dve modifikaciji: negacijsko (*ne posvetujete*) in ženskospolsko, zazanamovano različico (z *zdravnico ali farmacevtko*), najverjetneje uporabljeno kot nasprotje naslovu oddaje, v kateri nastopajo samo moški.

4.2.3 Radijski oglas Nostalgin Radia Celje gradi na kombinaciji dveh oglasnih besedilnih vzorcev, saj izhaja iz priporočila zdravnika in odziva naključnega uporabnika (kot npr. v primerih tv-oglasov za Actimel ali različne zobne paste) ter že omenjenega avtomatizma iz oglasov za farmacevtske izdelke. Priporočilo za svojo oddajo, v kateri se vrtijo vedno zelene melodije, ki zbujaajo nostalgijo po starih časih, gradijo na postopku medmedijske reaktualizacije oglasnega besedilnega vzorca:

Sem zdravnica Reiker. Kot učinkovito sredstvo proti stresu priporočam pilulo Nostalgin. Uživa se jo enkrat na teden, najbolje vsako sredo med peto in deveto uro. Ni mus, da na tešče. A veste, ste lahko tudi siti. Izboljšuje prebavo in blagodejno vpliva na vaše počutje.

Zunanji glas: *Poglejmo, kaj pravi naključno izbrana ženska, ki danes brez Nostalgina praktično ne more več:*

Moje počutje se je zelo izboljšalo, še več, odkar jemljem Nostalgin so se mi začeli vračati prelepi spomini in nimam več težav s prebujanjem. Zdaj se brez težav ob sredah zbudim ob petih, vzamem Nostalgin, ki učinkuje do devetih. Počutim se res odlično.

Zunanji glas: *Pri uporabi natančno poslušajte glasbo. O tveganju in neželenih stranskih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali farmacevtom in priporočajte Nostalgin.*

V oglas so vključeni strokovnjak (zdravnica), »naključno izbran uporabnik«, kar je pogosta prvina televizijskih oglasov, in zunanji ženski glas (Korošec 2005: 7: vnjanji), ki napove uporabnico in sklepno besedilo oglasa. Zdravnica priporoča jemanje zdravila Nostalgin, povezanega z naslovom oddaje, v terminu, ki ustreza njenemu predvajanju. Uporabi prvino pogovornega jezika (*ni mus* 'ni nujno') in dvoumnosti, ker lahko *sitost* razumemo v prenesenem (*biti česa, koga (do grla, čez glavo) sit* 'biti komu kaj odveč, nezaželeno') ali dobesednem pomenu, ki je utemeljen zaradi splošno znanega priporočila, da zdravil ne jemljemo na tešče. Uporab-

nica aktualizira svoje dobro počutje s poslušanjem oddaje in ga zaključi z že kar ustaljeno izjavo uporabnika, pogosto slišano v podobnih tv-oglasih (*Počutim se res odlično*). Zaključek predstavlja za oglaševano radijsko oddajo prirejen končni del farmacevtskega opozorila, in sicer *Pri uporabi natančno poslušajte glasbo* (namesto *Pred uporabo natančno preberite navodila*). Sledi citat iz referenčnega besedila (*O tveganju in neželenih stranskih učinkih se posvetujete z zdravnikom ali farmacevtom*), ki mu je dodana nova sestavina (*in priporočajte Nostalgin*). S hitrejšim tempom ga prebere zunanji ženski glas.

4.2.4 Zanimiv je tudi oglas, ki je bil predvajan na Radiu Maribor in je vabil k vpisu gledaliških abonmajev, saj je uporabil besedilni vzorec oglaševanja, ki je sicer tipičen za turistične agencije.

Vroča »first minute« ponudba SNG Maribor v sezoni 2008/2009 ponuja umetniško potovanje na destinacije: drama, opera in balet, simfonični orkester in komorni koncert. Ne zamudite vpisa abonmajev SNG Maribor in zagotovite si svoj sedež na zemljevidih umetniških popotovanj skozi vso sezono.

Modifikacija besedila poteka na ravni sopojavnice, ki aktualizira oglaševano (*umetniško, ne običajnejše turistično potovanje*), destinacije, v običajnih turističnih oglasih zapolnjene s kraji potovanja ali letovanja, postanejo področja ponudbe SNG (*drama, opera in balet, simfonični orkester in komorni koncert*). Poziv ali apel (Korošec 2005: 85) dvakratno konkretizira gledališče (*zagotovite si svoj sedež*) in s sopojavnico (*umetniških ob pojavnicah potovanje, potovanj*).

4.2.5 Vabilni oglas Radia Maribor k aktivnemu kulturnemu udejstvovanju združuje modificiran opozorilni stavek, ki je avtomatizem pri oglaševanju alkohola: *Mini-strstvo za zdravje opozarja: prekomerno pitje alkohola škoduje zdravju v kombinaciji z že omenjenim farmacevtskim opozorilom:*

*Oddelek za kulturo opozorja: umetnost lahko lajša življenjske bolečine, umetnost lahko lajša življenjske bolečine.
Pred uporabo natančno sledite svoji intuiciji, o tveganju, pomanjkanju ali neželenih učinkih se obrnite na najbližjo kulturno ustanovo. Ali pa začnite ustvarjati sami.*

Znana besedilna vzorca sta prenovljena na nasprotnosti, in sicer negativno (*pitje alkohola škoduje zdravju*) – pozitivno (*umetnost lahko lajša življenjske bolečine*), razum (*natančno preberite navodila*) – čustvo (*sledite svoji intuiciji*). Pridružena je še ponovitev kot tipičen vzorec radijskega oglaševanja, saj se poved (*umetnost lahko lajša življenjske bolečine*) dvakrat ponovi, drugič je izgovorjena s počasnejšim tempom. Aktualizacija se zgodi na ravni delovalnika (*zdravnik ali farmacevt*), ki je konkretiziran z *najbližjo kulturno ustanovo*. Temu je dodan še poziv *Ali pa začnite ustvarjati sami*.

4.2.6 Zadnja dva oglasa Radia Maribor izkoriščata komunikacijski vzorec s sodišča.

(1) Prvi simulira in modificira dvogovor med pričo in sodnikom za potrebe najcenejšega nakupa v trgovini Tuš:

Sodnik: *Priča je dolžna govoriti resnico in ne sme ničesar zamolčati. Za krivo izpoved ste lahko kaznovani.*

Priča: *Razumem, gospod sodnik.*

Sodnik: *Ali je res, da ste v trgovini Tuš kupili pijačo Fanta Line light, liter in pol za samo 228 tolarjev?*

Priča: *Res je.*

Sodnik: *Primer najcenejšega nakupa v Sloveniji je s tem dokazan. Razprava je zaključena.*

Zunanji moški glas izreče slogan: *Tuš – dokazano najcenejši v Sloveniji.*

(2) Drugi le povzema ugotovitveni vzorec iz prvega:

Sodnik: *Primer najcenejšega nakupa v Sloveniji je dokazan. (Udarec s sodniškim klavdivom kot znak za konec zasedanja sodišča.) Razprava je zaključena.*

Zunanji glas izreče slogan: *Tuš – dokazano najcenejši.*

V dvogovoru sta uporabljena moški in ženski glas, ki omogočata večjo preglednost v dvogovoru. Presenetljivost zbujata banalnost položaja, saj mora priča pod prisego potrditi, da je bil nakup določenega izdelka v trgovini Tuš najcenejši, iz česar je izpeljan slogan *Tuš – dokazano najcenejši*.

5 Sklep

Medbesedilnost je pomembna sestavina pri ustvarjanju oglaševalskih sporočil. Posamezne leksikalne prvine ali kar ustaljeni besedilni vzorci iz drugih komunikacijskih položajev prinašajo svoj izhodiščni pomen, ki je v oglasnem besedilu posneman in preoblikovan tako, da so prvine iz predloge zamenjane s takimi, ki konkretizirajo oglaševani predmet ali oglaševano storitev. Ker radio lahko uporablja samo slušni kanal, je to zanj pomembna bližnjica pri zburjanju naslovnikove pozornosti, ki je tako spodbujen, da vzpostavlja povezave, išče izvirne predloge in se aktivno vključuje v interpretacijo oglasnih sporočil. Reprodukcijska besedila ali njihovih delov z ustrezno leksikalno in sintaktično prilagoditvijo za potrebe konkretnega oglasa zato predstavlja uspešno strategijo. Tvorci oglasnih besedil ne vlagajo energije v nastanek izvirnega besedila, ampak ustvarjalni potencial usmerijo na točke znanega besedila, v katerem smiselno aktualizirajo namen oglasa. Takšno besedilo sicer ni unikatno, toda zaradi prepoznavnega in osveženega modela zelo hitro doseže identifikacijo z naslovnikom (ker tvorec in naslovnik delita skupno prepoznavanje besedilnega vzorca) in hkrati pritegne njegovo pozornost, radovednost, ker prihaja do sporočanja nove (oglasne) vsebine, ki ni tipična za uporabljeni besedilni vzorec. V predstavljenih primerih radijskih oglasov je med drugim opazna tudi zanimiva reaktualizacija lastnih oglaševalskih avtomatizmov, ki imajo lahko celo značaj parodije.

Sodobna oglaševalska komunikacija prek imitacij besedilnih vzorcev in z uporabo citatov v predstavljenih radijskih oglasih uspešno izrablja strategijo vzorčenja ali modeliranja, zato je v takih primerih upravičena ugotovitev, da so nekateri oglasi nova besedila v starem besedilnem vzorcu.

Literatura

- de Beaugrande in Dessler 1992 = Robert de Beaugrande – Wolfgang Dressler, *Uvod v besediloslavlje*, prev. Tjaša Miklič, Ljubljana: Park, 1992.
- Bokal 1996/79 = Ljudmila Bokal, Jezik oglaševalskih besedil, *Slava: debatni list* 1996/97, št. 2, 125–126.
- Černetič 2007 = Marinka Černetič, Vloga in značilnosti frazemov v slovenskih tiskanih oglasih, v: *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*, ur. Erika Kržišnik – Wolfgang Eismann, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007, 377–394.
- Hudej 2001 = Sonja Hudej, Argumentacijski procesi in prepričevalna sredstva v besedilu, *Slavistična revija* 49 (2001), št. 3, 204–222.
- Hudej 2002 = Sonja Hudej, Uspešnost uresničevanja tvorčevega namena v šestih besedilnih vrstah, *Slavistična revija* 50 (2002), št. 1, 61–81.
- Humar 2000 = Marjeta Humar, Besedilne in jezikovne značilnosti reklamnih besedil, v: *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000, 315–336.
- Jerič 2002 = Marinka Jerič, *Značilnosti in vloga frazemov v slovenskih tiskanih reklamah: diplomatska naloga*, Maribor: Pedagoška fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2002.
- Juvan 2000 = Marko Juvan, *Intertekstualnost*, Ljubljana: DZS, 2000.
- Kmecl 1996 = Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Ljubljana: Mihelač in Nešović, 1996.
- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Ljubljana: Kmečki glas, 1998.
- Korošec 2005 = Tomo Korošec, *Jezik in stil oglaševanja*, Ljubljana: FDV, 2005.
- Kržišnik 2006 = Erika Kržišnik, Izraba semantične potence frazemov, v: *Slovensko jezikoslovje danes*, ur. Ada Vidovič Muha, *Slavistična revija* 54 (2006), posebna številka, 259–279.
- Pivec 2005 = Polona Pivec, Dober javni radio ni samo zabava, v: *Spominčice*, ur. Stane Kocutar, Maribor: RTV Slovenija, Regionalni center, Radio, 2005.
- Pivec 2009 = Polona Pivec, *Novi jezikovni in pragmatični model kratkih radijskih informativnih besedil: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor.
- Plenković 1993 = Mario Plenković, *Komunikologija masovnih medija*, Zagreb: Barbat, 1993.
- Starc 2009 = Sonja Starc, *Časopisna oglaševalska besedila, reklame: struktura in večkodnost*, Koper: Založba Annales, 2009.

- Stramljič Breznik 2006 = Irena Stramljič Breznik, Pravopisna norma v jeziku slikovnousmerjenih oglasov, v: *Jezikovna predanost*, ur. Marko Jesenšek – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo – Ljubljana: SAZU, 2006, 388–396.
- Stramljič Breznik idr. 2008 = Irena Stramljič Breznik – Melita Zemljak Jontes – Simona Pulko – Alenka Valh Lopert – Mira Krajnc Ivič, *Tako je bolje: priročnik z nasveti, kako odpraviti nekatere najpogostejše jezikovne težave v prodajnih katalogih trgovcev*, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008.
- Stramljič Breznik – Voršič 2009 = Irena Stramljič Breznik – Ines Voršič, Grafoderivati v tiskanih oglasih, *Teorija in praksa* 46 (2009), št. 6, 826–838.
- Alenka Valh Lopert 2008 = Alenka Valh Lopert, *Kultura govora v mariborskih medijih: nacionalni Radio Maribor in komercialni Radio City: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor.
- Verovnik – Logar 2006 = Tina Verovnik – Nataša Logar, O jeziku, stilu i utjecaju slovenskih tiskanih oglasa, v: Jagoda Granič, *Jezik i mediji: jedan jezik – više svjetova: zbornik*, Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistik, 2006, 743–752.

Reactualization of text patterns in broadcasted ads

Summary

The paper deals with the type of radio ads in which the elements of intertextuality could be seen and it might be interpreted as a reciprocal link or involvement of one text into another. Reproduction of texts or their parts with the appropriate lexical and syntactic adaptation for the needs of a particular ad represents an effective ad-making strategy. So there is no need to invest energy in the formation of new, original texts, but just to concentrate the creative potential to the points of already known text with logically update a regular ad. Such a text is not a unique one, but due to its recognizability and renew model, it reaches the identification with the recipient very quickly. It attracts the attention of audience as bringing a new advertised content not being typical of the used text pattern.

Distribucija pomenov glagolskega predponskega obrazila *po-* v češčini in ruščini

Žiga Mujakić

Prispevek analizira pomene glagolskega predponskega obrazila *po-* v češčini in ruščini na podlagi eskcerpcije dvojezičnega slovarja. Ob upoštevanju glagolskega vida in vrste glagolskega dejanja, kot ju pojmujejo češki in ruski jezikoslovci, se pomeni delijo na slovnične in slovnično-leksikalne, medtem ko so predpone praviloma polisemantične. Raziskava je potrdila, da se skupine pomenov v povezavi z vrstami glagolskega v obeh jezikih pretežno ujemajo. Največja razhajanja so pri glagolih premikanja s predpono *po-*, do razlik prihaja tudi v količinski distribuciji pomenskih skupin.

Ključne besede: ruščina, češčina, predpona, predponsko obrazilo, glagoli premikanja, vrsta glagolskega dejanja

Distribution of meanings of the verbal prefix *po-* in Czech and Russian

This paper analyzes the meanings of the verbal prefix *po-* in Czech and Russian based on excerpts from a bilingual dictionary. By taking into account verbal aspect and lexical aspect, as understood by Czech and Russian linguists, these meanings are divided into grammatical and grammatical-lexical meanings, whereas prefixes are generally polysemantic. The research confirmed that groups of meanings in combination with lexical aspect predominantly agree in both languages. The greatest divergence is in verbs of motion with the prefix *po-*, and there are also differences in the quantitative distribution of semantic groups.

Key words: Russian, Czech, prefix, prefixal affix, verbs of motion, lexical aspect

1 Glagolski vid in vrsta glagolskega dejanja

V češčini in ruščini je prefiksacija, tako kot v vseh slovanskih jezikih, pomembno besedotvorno sredstvo, s katerim se tvori glagolski vid in vrsta glagolskega dejanja. Čeprav gre za osrednji kategoriji slovanskega glagolskega ustroja, bi bilo zmotno domnevati, da o njiju med slavisti obstaja soglasje.¹ Kot ugotavljata A. Zaliznjak in A. Šmeljov, se strinjanje o definiciji glagolskega vida konča pri ugotovi-

¹ Slovnica Šahmatova in ruska akademska slovnica pišeta o vrstah glagolskega dejanja kot o »podvidih«. Isačenko razlikuje med vrsto glagolskega dejanja oziroma совершаемость (способ глагольного действия) in značajem glagolskega dejanja (характер глагольного действия) (po Isačenko 1960: 215).

tvi, da gre za slovnično kategorijo (Zalizinjak – Šmeljov 2000: 10). V primerjavi z glagolskim vidom pa vrsta glagolskega dejanja ni slovnična kategorija, saj njegovo izražanje v ruskem jeziku ni obvezno (Zalizinjak – Šmeljov 2000: 12). Vrsta glagolskega dejanja označuje različne tipe semantične modifikacije glagola, ki so izražene s formalnimi sredstvi (s predpanskimi in priponskimi obrazili) in jo lahko razumemo kot pojmovno kategorijo vidskosti (tj. obstajanje situacije v času). Vendar se v primerjavi z vidom kategorija vrste glagolskega dejanja izraža z leksikalnimi sredstvi (Zalizinjak – Šmeljov 2000: 104). Vsak glagol je dovršnega ali nedovršnega vida,² napačna raba glagolskega vida lahko povzroči neslovničnost povedi, medtem ko vrsta glagolskega dejanja le spreminja leksikalni pomen. Bondarko jo imenuje »podrazred« glagolske leksike, slovnično-leksikalno kategorijo, ki ne premore struktur, ki so značilne za morfološke kategorije (1976: 168).

2 Tvorjenje glagolov s prefigiranjem

Predpanske glagolske tvorjenke se besedotvorno uvrščajo med sestavljenke.³ Osnovna postopka pri glagolskih tvorjenkah sta prefigiranje in sufigiranje. Za tvorjenje sekundarnih nedovršnikov se uporabljata oba postopka. Na tem mestu nas zanimajo glagolske tvorjenke s predpanskim obrazilom po-, ki je izmed vseh slovanskih predpanskih obrazil eno najpogostejših s široko paleto pomenov.⁴ Prefigiranje je osnovni in najproduktivnejši način tvorjenja glagolov. V Češki slovnici beremo, da pomen predpanskega glagola ni le navaden seštevek pomenov osnovnega glagola in predpanskega obrazila,⁵ temveč je rezultat vzajemnega vplivanja teh pomenov (MČ 1986: 388). Pomen glagola *почи́т si* (povaditi) izhaja iz udejanjanja pomena majhne mere, ki ga nosi predpansko obrazilo po-, in pomena osnovnega glagola, ki omogoča zamejitev v trajanju glagolskega dejanja. Nasprotno v zvezi *покрасть вещи* 'pokrasti stvari' predpanski glagol ne izraža pomena majhne mere, ampak postopno odvijanje glagolskega dejanja.

S prefigiranjem se spreminja slovnični in včasih tudi leksikalni pomen glagola. Od tod razlikovanje med slovničnimi in leksikalnimi predpanskimi obrazili,⁶ merilo za delitev predpanskih obrazil na leksikalne in slovnične (semantično »prazne«) je možnost tvorjenja sekundarnih nedovršnikov (MČ 1986: 391). Isačenko

² Dvovidski glagoli pri tem ne izstopajo. V odvisnosti od sobesedila prevzemajo dovršno ali nedovršno vidsko vlogo.

³ Ada Vidovič Muha uvršča predpanske glagolske tvorjenke med sestavljenke, ki so skladenjsko s prvimi propozicije v pretvorbenem odnosu, znotraj katerega se prosti glagolski morfemi pretvarjajo v predpanska obrazila (2009: 252).

⁴ Esvan navaja 933 dovršnih in sekundarnih nedovršnih tvorjenk s predpanskim obrazilom po-, kar jih po frekvenci v korpusu SYN2000 uvršča na četrto mesto med vidskimi predponami v češkem jeziku (vy-: 1846, za-: 1761, z-: 1637, po-: 933) (Esvan 2007: 39).

⁵ V skladu s slovensko besedotvorno terminologijo uporabljamo termin predpansko obrazilo. Ob tem je treba opozoriti, da navedeni češki in ruski jezikoslovni viri razlikovanja med predpono in predpanskim obrazilom ne uvajajo.

⁶ Vsako predpansko obrazilo je potencialno slovnično in leksikalno, pri nekaterih glagolih se spreminja le glagolski vid, pri drugih pa se leksikalno modifikira glagolsko dejanje.

pri tem opozarja, da lahko k vrsti vidskih parov tvorimo sekundarne nedovršnike, ki nimajo enakega pomena kot prvotni nedovršni glagoli (1960: 161). Omembe vredna je tudi polemika med Kopečnim in Poldaufom o obstoju »čisto vidskih«, »razvrstilnih« in leksikalnih predpon,⁷ ki posredno zadeva vprašanje definicije glagolskega vida in zlasti »slovničnosti« njegovega pomena. Ob upoštevanju teh razmišljanj obravnavamo prefigiranje z nastankom čistovidskega parnega glagola kot spremembo kategorialnega (slovničnega) pomena, ki se lahko izrazi tudi s pomenom rezultativnosti. Leksikalni pomen predpanskega glagola pa razumemo kot pomensko modifikacijo glagola. Predpanski glagol pridobi prislovni pomen, ki je neločljivo povezan s pomenom predpanskega obrazila in se z drugimi sorodnimi predpanskimi glagoli uvršča v vrsto glagolskega dejanja.

3 Oris pomenov predpanskega obrazila po- v češkem jezikoslovju

Češka akademska slovnica kot najpogostejša pomena predpanskega obrazila po- v češčini omenja »pokriti površino nečesa« (*pomalovat, polepít, polít, posolit*) in »(majhno) mero dejanja«: nekaj časa, malo (*pohoupat, pobořit, pomačkat*), omejitev intenzivnosti dejanja pri glagolih z dvodelnim predpanskim obrazilom (*pozvdechnout, povytáhnout, povyschnout*), prekinjeno odvijanje dejanja in zmernejšo intenzivnost dejanja nedovršnega glagola (*pobolívat, pokrřikovat, poskakovat*), daljše ali krajše trajanje s pomenom do zadostitve, dejanje, opravljeno z veseljem, do zadovoljstva (glagoli z reflektivnim *si*: *postýskat si, požertovat si*).⁸ Med preostalimi pomeni predpanskega obrazila po- je navedeno še postopno odvijanje dejanja (večinoma pri predpanskih nedovršnih glagolih: *pozamykat, pozabíjet, pochytat, postřílet*), narediti nekaj takšno, kot označuje samostalniška osnova (*pobratřit*), pridobiti lastnost, ki jo označuje pridevniška osnova (*potmavět, potemnět*), dovršenost dejanja (*pozdravit, postrašit, poradit, pochválit*)⁹ (1985: 397–98).

⁷ Poldauf razlikuje med »čistovidskimi« in »razvrstilnimi« predpanskimi obrazili (řadici předpony). Pri obeh tipih gre le za spremembo glagolskega vida, le da se pri »razvrstilnih« predpanski glagol vključuje v skupino skladenjsko in/ali semantično sorodnih glagolov (na-, pisati, slikati, risati itd.; *na* nekaj) in izraža »abstrakten pomen«, ki je skupen semom osnovnega glagola (1956: 170).

⁸ Priročna slovnica češčine (PŠČ) tovrstnim glagolom pripisuje pomen vrednotenja dejanja, in sicer 'zadovoljstvo z dejanjem' (uspokojení z děje) (1995: 213).

⁹ V Slovenski slovnici so vrste glagolskega dejanja navedene v pregledu dovršnih in nedovršnih glagolov. Izmed nedovršnih glagolov s predpanskim obrazilom po- so navedeni glagoli s pomenom *malo*: pošepavati, podrhtevati itd, ter trije glagoli s pomenom *naknadnosti*: pogrevati, požinjati, pkuhavati ... Pomen naknadnosti pri teh glagolih izhaja iz kombinacije spremljajočega pomena glagolov tipa pošepavati, in sicer 'od časa do časa, po malem', ter pomena osnovnega glagola. Vrste glagolskega dejanja pri dovršnih glagolih s predpanskim obrazilom po- izražajo *kratkotrajnost* (poležati), *dodatnost* (pogreti), *postajanje* (pobledeti) (1984: 290). Glagolska predpanska obrazila po pomenskih skupinah opisuje Milena Hajnšek-Holz (1978: 35) in glede na pomen jih deli na takšne s krajevnim, časovnim, načinovnim pomenom in dovršnostnim pomenom. Pri tem upošteva, da prihaja do prehodov med skupinami in združitvev pomenov.

Pomene pokritja površine nečesa (postopno zapolnjevanje površine), majhne mere glagolskega dejanja, prekinjenega odvijanja dejanja in postopnosti navaja že Kopečný v delu Glagolski vid v češčini (Kopečný 1962: 129–132). Novejša, Uhrova študija poleg omenjenih pomenov dodaja prostorski (*poposednout, polít*), eksistenčni (*pochopit, porozumět, postřelit, pobít, pominout*) in vrednotenjski pomen (*posoudit, potlačit, povést, pomost, potvrdit, pomluvit*) (Uher 1986: 66–82). Pomen vrednotenja pozna tudi Priročna slovnica češčine, a ga pripisuje glagolom z reflektivnim *si*. Dodatno vpeljuje pomensko razlikovanje med nedoločeno in majhno mero glagolskega dejanja na podlagi formalnega merila enojne ali dvojne prefiksacije (*pobavit, pocvičit, pochlubit se, pomazlit se : povyskočit, posmát se, pozeptat se, pozměnit*) (PMČ 1995: 209).

4 Oris pomenov predpanskega obrazila po- v ruskem jezikoslovju

Kot edina izmed glagolskih predpon ima predpansko obrazilo po- v češčini tudi prihodnjiški pomen. S tvorjenjem usmerjenih glagolov premikanja s predpanskim obrazilom po- ne pride do čiste dovršnosti glagola niti do katere izmed leksikalnih modifikacij, ampak se na ta način tvori prihodnji čas (*půjdu – bom šel, pojdem; ponesu – bom nesel, poneseš; poletím – bom letel, poletím*).

Pri ruskih avtorjih se je uveljavila precejšnja enotnost pri poimenovanju pomenov predpanskega obrazila po- in njihovi vsebini. Tako Zaliznjakova in Avilova kot tudi akademska slovnica opozarjajo na poseben pomen predpanskega obrazila po- pri glagolih usmerjenega premikanja (*пойти, полететь*). Tem glagolom pripisujejo pomen začetka glagolskega dejanja oz. ingresivni pomen. Tovrstni pomen imajo sicer še nekateri drugi glagoli, ki ne opisujejo premikanja (*полюбить, почувствовать*). Druge vrste glagolskega dejanja spominjajo na tiste v češčini: prekinjeno-atenuativna vrsta gl. d. (перерывисто-смягчительный способ гл. д.: *похаживать, пошвытывать*), distributivna (дистрибутивный способ гл. д.: *пооткрывать, повыбивать*), delimitativna (делимитативный способ гл. д.: *пожить, погулять*), atenuativna (атенуативный способ гл. д.: *порассказать, позатемнить*), rezultativna (результативный способ гл. д.: *построить*).

5 Polisemantičnost predpanskega obrazila po-

Iz navedenega izhaja, da so predpanska obrazila polisemantična (Uher 1987: 23); konkreten pomen predpanskega obrazila je odvisen od pomena osnovnega glagola in sobesedila. Češki glagol *povykládat* v povedi *S rovesníky si rád povykládal o politice ve světě* 'Z vrstniki je rad malo poklepetal o politiki v svetu' pomeni nekaj časa, poved *Stačila jim povykládat pohádky nebo příběhy* 'Uspela jim je povedati pravljice ali zgodbe' pa napeljuje na pomen »eno za drugo«. Enak pomen ima ruski glagol *побороть* v povedi *Поборол всех противников* 'Premagal je vse nasprotnike', medtem ko tega ne moremo reči za pomen iz sobesedila *Я ещё с ними*

поборюсь, и ничего не сделают 'Še se bom z njimi (po)boril in ničesar ne bodo storili' (Dostojevski), ki izkazuje pomen majhne mere glagolskega dejanja.

Zavedanje o polisemantičnosti glagolskega predpanskega obrazila po- v češčini in ruščini porodi vprašanje, v čem lahko najdemo skupno slovansko osnovo njenih slovničnih in leksikalnih pomenov ter katere so posebnosti rabe glagolov s predpanskim obrazilom po- v obeh jezikih. V tem prispevku nas torej zanimajo količinske in kakovostne razlike v distribuciji pomenov predpanskega obrazila po- v češkem in ruskem jeziku. Razlike v distribuciji vrst glagolskega dejanja in pomenov predpanskega obrazila¹⁰ po- ugotavljamo na podlagi analize slovarskih pomenov¹¹ čeških in ruskih glagolskih tvorjenk.

6 Slovnični pomen predpanskega obrazila po- v češčini in ruščini

6.1 Slovnični pomen predpanskih obrazil izhaja iz spremembe glagolskega vida, pri čemer ne sme priti do kakršnih koli semantičnih modifikacij osnovnega glagola. Iz tega sledi, da prefigiranje s t. i. čistovidskimi predpanskimi obrazili zadeva le slovnično kategorijo glagolskega vida, leksikalni pomen glagola pa ostaja enak. Nekateri jezikoslovci (Maslov, Isačenko) spremembo vida iz nedovršnega v dovršnega povezujejo s pomenom rezultativnosti, ki izraža dovršenost glagolskega dejanja do točke, ki pomeni doseg rezultata glagolskega dejanja. Isačenko ob tem opozarja, da se rezultativnost ne pokriva povsem z dovršnim vidom. V akademski slovnici lahko preberemo: »Vidski pari [...] se tvorijo le v primeru, da predpansko obrazilo glagolu ne prinaša dodatnega leksikalnega pomena (razen pomena meje, konca dejanja)« (po Isačenko 1960: 157). V tem smislu pri dovršnih glagolih *позавтракать, пообедать* ni bistveno izražanje okoliščin glagolskega dejanja, ampak predvsem to, da je bilo dejanje dovršeno. Hkrati pa dejstvo, da obstaja več različnih predpon, s katerimi tvorimo dovršne glagole (dovršnost ima stalen pomen), napeljuje na ugotovitev, da je izbira predpanskega obrazila odvisna od pomena osnovnega (nedovršnega) glagola. Takšen premislek pa nedvomno pritrjuje van Schooneveldovi tezi o redundanci pomena predpanskega obrazila¹² in osnovnega glagola.

¹⁰ Raziskovanje pomenov glagolskih predpanskih obrazil poteka v dveh smereh. Večina avtorjev (Avilova, A. Zaliznjak, Uher, Kopečný) si prizadeva za razmejitev in (p)opis pomenov predpanskih obrazil, pri čemer Bogusławski (1960: 19) opozarja na nevarnost prevelike razdrobljenosti ali posplošitve pomenov. Iskanje semantične invariante predpanskega obrazila predstavlja obraten pristop, Uher in Camus ga povezuje s polisemantičnostjo predpanskega obrazila (1987: 23). Težavo predstavlja predvsem visoka abstraktnost morebitnega invariantnega pomena, saj ga je empirično težko preveriti.

¹¹ Osnovo za izpis glagolskih tvorjenk s predpono po- sta predstavljala Češko-ruski (ČRS 1976) in Rusko-češki slovar iz leta 1976.

¹² Van Schooneveld meni, da je oznaka »prazna predpona« pri čistovidskih glagolih napočna. Po mnenju nizozemskega slavista ima predpansko obrazilo vedno nek abstrakten pomen. Ob tvorjenju glagolskih predpanskih sestavljenk običajno pride do trka med pomenom osnovnega glagola in pomenom predpanskega obrazila. Poudari se tisti pomen

6.2 Dovršnih vidskih parov s predpanskim obrazilo po-, ki označujejo dosego rezultata glagolskega dejanja, je v češčini manj kot v ruščini¹³ (146: 168). Mednje sodijo glagoli kot so: *pozvat*, *potvrdit*, *potrestat*, *postarat se*, *pojmenovat*, *pochopit*. Zelo pogosto se glagoli iz te skupine uvrščajo v več vrst glagolskega dejanja glede na sobesedilo: *pochytil rybu / vsechny ryby* (ujel je ribo, vse ribe), *krátce potloukl / potloukli se* (kratko je potolkel, potolkli so se). Znotraj skupine vidskih parov težko najdemo omembe vredne skupne seme. Nekaj t. i. glagolov obedovanja se tvori s predpanskim obrazilom po-: *posvačit*, *pojíst*, *posnídat*, *povečeřet*, *poobědvat*, še nekoliko številčnejša pa je skupina glagolov kot npr.: *podarít se*, *pogratulovat*, *poděkovat*, *poblahopřát*, *pověst se*, *poštěstit se*, *pochválit*, *polichotit*, *politovat*, *pocítit*, ki jih uvrščamo v pomensko skupino glagolov vrednotenja (podobno je storil v svoji razvrstitvi Uher, gl. točko 3).

6.3 V ruščini se med dovršne vidske pare uvrščajo glagoli kot npr.: *позеленеть*, *покраснеть*, *пополнеть*, *позолотеть*, *пожениться*, *пожертвовать*, *пообещать*, *посереть*, *потеплеть*, *позвать*, *потонуть* ... Ravno tako kot v češčini tudi v ruščini velja, da se dovršni glagoli obedovanja tvorijo s predpanskim obrazilom po-: *позавтракать*, *пообедать*, *поужинать*.

Mnogi izmed teh glagolov se lahko sobesedilno uvrščajo tudi v druge vrste glagolskega dejanja. Težko bi našli skupno lastnost, ki bi povezovala vse te glagole, kar nekaj pa jih označuje spremembo barve (*пожелтеть*, *посинеть*, *почернеть*, *порозоветь*, *поголубеть*), spremembo telesnega stanja (*потолстеть*, *потучнеть*, *похолодеть*, *постареть*), spremembo temperature (*похолодать*, *потеплеть*, *похолодеть*, *повлажнеть*). Čeprav gre za rezultativno vrsto dejanja, je pri teh glagolih doseganje rezultata dejanja postopno, kar izhaja tudi iz pomena osnovnega glagola. Ker pomen postopnosti vsebuje predpansko obrazilo po-, nemara v tem tiči razlog, zakaj je za tvorjenje dovršnih glagolov v ruskem jeziku ravno predpansko obrazilo po- tako produktivno. Ti primeri lahko prispevajo k razumevanju polisemantičnosti predpanskega obrazila po-, nikakor pa seveda z njimi ne moremo razložiti, zakaj se predpansko obrazilo po- uporablja za pare *звать* – *позвать*, *тонуть* – *потонуть* ipd.

Ob primerjavi čeških in ruskih dovršnih rezultativnih glagolov ugotovimo precejšnje število ruskih predpanskih glagolov s predpanskim obrazilom po-, ki se v češčino prevajajo s predpanskim obrazilom z-. Večinoma gre za glagole s postopnim doseganjem rezultata glagolskega dejanja, nekateri izmed njih označujejo spremembo barve oz. vidnih lastnosti predmeta ali osebe: *побагроветь*,

osnovnega glagola, ki sovпада s pomenom predpone, tako ob vzajemnem vplivanju predpanskega obrazila in osnovnega glagola. Van Schooneveld imenuje tovrstno medsebojno vplivanje semantična resonanca (van Schooneveld 1958: 161). Predpansko obrazilo je čistovidsko tedaj, ko določa naravni rezultat procesa, ki ga označuje leksikalni pomen glagola. Predpansko obrazilo se torej pomensko ujema z glagolom, zato van Schooneveld namesto o praznih predponah govori o semantični redundanci pomena.

¹³ V SSSJ in PSČJ se za predpanske glagole s po- navaja pomen posega na površini nečesa. Teга pomena ruski slovarji eksplicitno ne omenjajo, ampak tovrstne glagole beležijo kot vidске pare.

позеленеть, порозоветь, осветлеть, посереть, посинеть, посмузгеть, посоловеть, пожелтеть, побелеть, поглубеть, покраснеть, помрачнеть, поржаветь, подурнеть, поблѣкнуть ...¹⁴ Druga skupina glagolov označuje splošno spremembo lastnosti: погрубеть, потяжелеть, поуменьть, похорошеть, почерстветь, потолстеть, постареть, пополнеть, помертветь, потучнеть, посерьѣзнуть, погруснеть.

Seznam ruskih glagolov s predpanskim obrazilom po-, ki se v češčino prevajajo s predpanskim glagolom s predpanskim obrazilom z-, je obsežen: *побагроветь* – *znachovět* ‘zaripniti od jeze’,¹⁵ *позеленеть* – *zezelenat* ‘pozeleneti’, *порозоветь* – *zrůžovět* ‘postati rožnat’, *посветлеть* – *zesvětlet* ‘posvetliti’, *посереть* – *zešednout* ‘posiveti’, *посинеть* – *zmodrat* ‘pomodreti’, *посмузгеть* – *zhnědnout* ‘porjaveti’, *пожелтеть* – *zežloutnout* ‘porumeneti’, *побелеть* – *zбѣlet* ‘pobeleti’, *поглубеть* – *zmodrat* ‘pomodreti’, *покраснеть* – *zrudnout* ‘pordečiti’, *помрачнеть* – *potemnět* ‘potemneti’, *поржаветь* – *zřezavět* ‘zarjaveti’, *подурнеть* – *zošklivět* ‘postati grd’, *потяжелеть* – *ztěžknout* ‘postati težji’, *поуменьть* – *zroudřet* ‘spametovati se’, *похорошеть* – *zkrásnět* ‘olepšati se’, *почерстветь* – *ztvrdnout* ‘otrdeti’, *потолстеть* – *ztloustnout* ‘zrediti se’, *постареть* – *zestárnout* ‘postarati se, ostarati’, *пополнеть* – *ztloustnout* ‘zrediti se’, *помертветь* (o глазах, o лице) – *zmrtnvět* ‘omedleti, odmreti’, *потучнеть* – *ztloustnět* ‘zrediti se’, *посерьѣзнуть* – *zvážnět* ‘zresniti se’, *погруснеть* – *zesmutnět* ‘razžalostiti’, *погасить* (свет, лампу) – *zhasnout* ‘pogasniti, ugasniti’, *погубить* – *zkazit* ‘skvariti’, *подремать* – *zdrěimnout si* ‘podremati’, *побеспокоить* – *být znepokojen, znepokojovat se* ‘vznemiriti se’, *поздороветь* – *zotavit se, uzdravit se* ‘pozdraviti se’, *покритиковать* – *zkritizovat* ‘skritizirati’, *помереть* – *zemřít* ‘umreti’, *помѣрзнуть* (o деревьях) – *pmrznout, zmrznout* ‘pomrzniti’, *помолчать* – *odmlčet se* ‘pomolčati, umolkniti’, *попортить* – *pokazit, zkazit* ‘pokvariti’, *потерять* (ключи) – *ztratit* ‘izgubiti’, *потухнуть* (o костре, o лампе, o паничосе) – *zhasnout* ‘ugasniti’.

Češki prehodni glagoli s pomenom ‘narediti Y takšnega, kot je X’ – *poslovanštit (se)*, *porušit (se)*, *pokřeštanštit (se)*, *pokatoličtit (se)*, *poevropštit in počeštiti (se)* – se v ruščino dosledno prevajajo z dvovidskimi glagoli *словамизировать, русифицировать, христианизировать, европеизировать, чехизировать*.¹⁶

¹⁴ Če stanje v obeh jezikih primerjamo s slovenščino, ugotovimo, da se glagoli, ki označujejo spremembo barve, v slovenščino dosledno prevajajo s predpanskim obrazilom po- (*pozeleneti, posvetliti, posiveti, pomodreti, pobeliti, pordečiti, potemneti, porumeneti*). Slovenščina ima pri tem več skupnih potez z ruščino kot s češčino. Pri drugi skupini glagolov, ki izražajo splošno spremembo lastnosti, pa je potrebno biti previden, saj se ti glagoli (v ruščini s predpono po-, v češčini s predpono z-) v slovenščino prevajajo zelo različno (*postarati se*, toda tudi *ostareti, zresniti se, otrdeti, zrediti se, postati grd, spametovati se*).

¹⁵ Slovenski prevod je naveden le za tiste glagole, za katere lahko najdemo prevod v rusko-slovenskem ali češko-slovenskem slovarju. Razumljivo je, da je težko najti le en ustrezen prevod za posamezen glagol, zato so slovenski prevodi bolj kot ne ilustrativni.

¹⁶ Slovenščina je nekje med češčino in ruščino, saj pozna *poslovaniti, počeštiti*, a tudi *rusificirati, evropeizirati*.

7 Leksikalni pomeni predpanskega obrazila po- v češčini in ruščini

7.1 V češčini obstaja nezanemarljiva skupina glagolov, katerim predpansko obrazilo po- pridaja pomen 'opraviti glagolsko dejanje po površini', pri čemer se glagolsko dejanja izvaja na celotni površini ali razpršeno, na nekaterih mestih. Poseg po površini nakazuje neke vrste distributivnost, ki pa ne zajema množinskosti udeležencev, ampak je omejena na samo glagolsko dejanje. Glagoli s tem pomenom dopuščajo različne sobesedilne interpretacije, bodisi v smislu majhne mere (*posolit*: malo), rezultativnosti (*posolit*: nanesti sol) ali razpršenosti glagolskega dejanja po površini (*posolit*: posoliti del površine).

Glagoli *pochromovat* (*хромировать*), *pokovit* (*металлизировать*), *pobronzovat* (*бронзировать*), ki nosijo pomen 'pokriti s tenko plastjo kovine', se v ruščino prevajajo z dvovidskim prevzetim glagolom. S predpanskim obrazilom po- se v ruščino prevajata *pozlatit* (*позолотить*) in *postříbřit* (*посеребрить*). Glagoli, ki imajo v češčini pomen posega na površini se sicer v ruščino prevajajo precej različno, najpogosteje s predpanskim obrazilom po-, včasih ob- in ostalimi predpanskimi obrazili:¹⁷ *pozlatit* (*позолотить*), *rozínkovat* (*оцинковать*), *postříbřit* (*посеребрить*), *pochromovat* (*хромировать*), *rosínovat* (*полудить*), *pobronzovat* (*бронзировать*), *pokovit* (*металлизировать*), *povléct* (*покрыть*), *potřít* (*помазать*), *potáhnout* (*покрыть*), *poškrábat* (*о/поцарапать*), *posypat* (*посыпать*), *posolit* (*посолить*), *poprášit* (*посыпать*), *potoučit* (*обсыпать мукой*), *potázat* (*помазать*), *potastit* (*помазать жиром*), *pokmínovat* (*посыпать тмином*), *pohládit* (*погладить*), *rogitovat* (*прорезинуть*), *ročmárat* (*исчертить*), *rosukrovat* (*посахарить*), *potočít se* (*помочиться*), *polit se* (*облиться*), *pokapat se* (*закапаться*), *pokakat se* (*обкапаться*), *podělat se* (*обделаться*), *počurat se* (*описать*), *posintat (se)* (*запашкаться*), *pobryndat (se)* (*запачкаться*), *poblít (se)* (*вырвать*), *poblinkat (se)* (*срыгнуть*), *pozvracet (stošnit)*.

7.2 Pomen majhne oz. omejene mere predpansko obrazilo po- izraža z delimitativno vrsto glagolskega dejanja. Omejitve glagolskega dejanja v češčini in ruščini je lahko časovna (nekaj časa: *pozdržet se*, *povařit*, *pomazlit se*, *poveselit se*, *povy-táhnout*, *poezdit*, *пожить* ...), količinska (malo: *pousmát se*, *pořoukat*, *povykládat*, *postříknout*, *погреть*, *пококетничать*, *подивиться* ...) ali v nekaj primerih časovno-prostorska (do omejene višine in za kratek čas: *povznést*, *povýšit*; na mesto v bližini: *pohnout*, *popojet*, *poodejít* ...). Med temi slovarskimi pomeni obstajajo glede na sobesedilo številna prehajanja med vrstami glagolskega dejanja, razvejavnost delimitativne vrste glagolskega dejanja v češčini pa napeljuje na misel, da gre

¹⁷ Zanimivo je, da je pri tej skupini glagolov češčina zelo podobna slovenščini, ki za predpansko obrazilo po- ravno tako pozna pomen posega na površini nečesa. Ti češki glagoli se v slovenščino zelo dosledno prevajajo s predpanskim obrazilom po-: *pozlatiti*, *pocinkati*, *posrebriti*, *pocinkati*, *prevleči*, *popleskati/namazati*, *prevleči/povleči*, *popraskati*, *posipati*, *posoliti*, *potresti/poprašiti*, *pomokati*, *potazati*, *namazati z maščobo*, *pogladiti*, *posladkati*, *politi se*, *pokapljati se*, *pokakati se*, *podelati se*, *polulati se*, *popackati*. Pri nekaterih izmed njih se pomenu posega na površini pridružuje pomen majhne mere 'poprašiti, posladkati, posoliti'.

za enega temeljnih pomenov predpanskega obrazila po-. Izraz delimitativna vrsta glagolskega dejanja prevzemamo iz ruskega jezikoslovja (Avilova, A. Zaliznjak). Zdi se nam ustrežnejši od poimenovanja majhna mera glagolskega dejanja, saj gre v resnici za različne (časovno, količinsko in prostorsko) omejitve glagolskega dejanja, čeprav velja, da je pomen količinske omejenosti v pregledanem gradivu najštevilčnejši.

Podrobnejši pregled glagolov, ki so v češčini in ruščini delimitativni, razkrije, da v tej skupini številni glagoli označujejo dejavnosti, ki sprožajo ugodje. V češčini imajo ti glagoli povratni zaimek *si* v dajalniku. Češka slovnica pomen glagolskega dejanja opisuje z besedami »do zadoščenja, opravljeno z veseljem, do zadovoljstva« (MČ 1985: 397), Priročna slovnica češčine pa jim pripisuje pomen »zadovoljstva z dejanjem« (PMČ 1995: 213). V ruščini se povratni zaimek v tem pomenu ne uporablja, pomensko kompleksnost teh glagolov je zato treba izraziti opisno:¹⁸ *posvičit* – *поупражня́ться*, *popovídat si* – *поговори́ть*, *porozprávěť si* (*pobesedovat si*), *pobesedovat*, *popyvklátat si* – *позабави́ться*, *posedět si* – *посиде́ть*, *popít si* – *попить*, *poležet si* – *полежа́ть*, *pospat si* – *поспа́ть*, *pohrát si* – *поигра́ть*, *poplavati si* – *поплава́ть*, *pokoketovat si* – *пококетнича́ть*. Pri teh glagolih se zastavlja vprašanje, v kolikšni meri resnično lahko govorimo o majhni meri oz. časovni omejenosti glagolskega dejanja. Glede na opis iz Češke slovnice (MČ 1985) (do zadoščenja, z veseljem), v katerem gre vse prej kot za izražanje majhne mere glagolskega dejanja, bi bilo morda primerneje govoriti o deminutivnosti v glagolskem dejanju. Iz vsakdanje rabe jezika vemo, da izjave kot na primer: *Greva poklepetat/se pozabavat/nekaj popit* ipd. ne pomenijo nujno majhne mere. Da deminutivnost glagolskim tvorjenkam s predpanskim obrazilom po- ni povsem tuja, nakazuje tudi poimenovanje deminutivno-iterativni način glagolskega dejanja za nedovršne glagole s predpanskim obrazilom po- (tip *pokašlávat* – *покашлива́ть*).

V ruščini se za omejeno število glagolov (*поразвлекься*, *пораздумать*, *пообсохнуть*) s predpanskim obrazilom po- v slovarjih pojavlja pomen *blagega izvajanja glagolskega dejanja*. A. Zaliznjak kot odločujočo značilnost navaja dvojno prefiksacijo, medtem ko delimitativni glagoli glagolsko dejanje zamejujejo količinsko, ga atenuativni kakovostno (Zaliznjak – Šmeljov 2000: 120). A. Derganc povzema, da gre predvsem za prostorečne in neknjižne glagole z dvodelnim predpanskim obrazilom (1986: 15).¹⁹

7.3 V češčini in ruščini nekateri glagoli s predpanskim obrazilom po- in množinskimi udeleženci izražajo postopnost glagolskega dejanja. Distributivna vrsta glagolskega dejanja A. Zaliznjak in Avilove, ki jo Kopečný imenuje postopnost glagolskega dejanja, Uher pa členjeno dejanje, je edina, ki je povsem odvisna

¹⁸ Skoraj vsi v nadaljevanju naštetih ruski in češki glagoli se tudi v slovenščino prevajajo s predpanskim obrazilom po-: *повадити*, *poklepetati*, *pozabavati se*, *posedeti*, *popiti*, *poležati*, *pospati*, *poigrati se*, *poplavati*. Enako kot ruščina tudi slovenščina v tem primeru ne uporablja povratnega zaimka.

¹⁹ Stilistična zaznamovanost ruskih atenuativnih glagolov s predpanskim obrazilom po- seveda vpliva tudi na to, da jih slovarji beležijo v zelo omejeni meri.

od sobesedila: *pozavírat* (dveře), *pozatýkat* (zloděje), *pozamykat* (spisovatele), *povraždit* (nepřítele), *pokácet* (stromy). Večinoma gre za nedovršne glagole, pri katerih se distributivnost ujema s procesualnostjo. Glagolsko dejanje postopno zajame vse udeležence, *drugega za drugim in vse po vrsti*: *popadat* – *попадать* ‘popadati’, *pomrznout* – *помёрзнуть* ‘pomrzniti’, *poríchat* – *поколоть* ‘popikati’, *pokrást*, *ukrást* – *покрасть* ‘pokrasti’, *pobrat* – *отнять* ‘pobrati’, *posbíratí* – *позабирать*, *пособирать* ‘zbirati, pobirati’, *poštípáti* – *покусать* ‘popikati’, *postřítí* – *перестрелять*, *порасстрелять* ‘postreliti’, *povraždití* – *поубивать* ‘pomoriti’, *pozamykáti* – *позапереть* ‘zapreti’.²⁰ Distributivna vrsta glagolskega dejanja torej ni odvisna le od predpanskega obrazila po- (ta distributivnostni pomen sicer semantično omogoča), temveč tudi od skladenjske vezave glagola (*нобороть страх, всех противников*). Iz zapisanega lahko razberemo, da so zato prehajanja med vrstami glagolskega dejanja glede na število udeležencev razmeroma pogosta: *Он поженился на ней. Сыновья уже все поженились*.

7.4 Vpetost vrste glagolskega dejanja v kategorijo glagolskega vida je očitna pri nekaterih nedovršnih glagolih s predpanskim obrazilompo-: *poblýskávat se* – *поблёскивать* ‘svetlikati se’, *robolívát* – *нобаливать* ‘po malem boleti’, *pochich-távát se* – *посмеиваться* ‘posmehovati se’, *pochrápávát* – *похрапывать* ‘po malem smrčati’, *pohekávát* – *покряхтывать* ‘stokati’, *poňourávát* – *покачивать* ‘pozibavati’, *poňourávátí se* – *покачиваться* ‘pozibavati’, *poňrávát si* – *поигрывать* ‘poigravati se’, *pokašlávát* – *покашливать* ‘pokašljevati’, *poklepávát*, *poťukávát* – *постукивать* ‘potrkavati’, *pokrápávát* – *покрапывать* ‘kapati’, *pokřikovat* – *покрикивать* ‘vpiti’, *rokuňovat si* – *покуривать* ‘po malem kaditi’, *polehávát* – *полёживать* ‘poležavati’, *romíchávát* – *помешивать* ‘po malem mešati’, *poríchávát* – *покалывать* ‘po malem zbadati’, *popíjet* – *попивать* ‘popivati’, *popískávát* – *попискивать* ‘popiskavati’, *popískávát* – *посвыстивать* ‘požvižgavati’, *poplácávátí* – *похлопывать* ‘trepljati’, *popraskávát* – *потрескивать* ‘po malem prasketati’, *porohánět* – *поторапливать* ‘priganjati’, *poskakat* – *повыскакивать* ‘poskakati’, *pospávátí* – *подрёмывать* ‘dremuckati’, *postávátí* – *поставивать* ‘postavati’, *postonávátí* – *прихваривать* ‘bolehati’, *posupávát* – *посапывать* ‘po malem sopihati’, *pošvihávát* – *постёживать* ‘pošvrkovati’, *pošvihávátí* – *похлестывать* ‘pošvrkovati’, *potřását* – *потряхивать* ‘potresati’, *povyškakovat* – *повыскакивать* ‘poskakati iz’.

Navedenim glagolom je skupen pomen občasnega poteka glagolskega dejanja. Ta vrsta glagolskega dejanja je v ruščini bolj produktivna kot v češčini, poleg večjega števila primerov (med katerimi je nekaj stilno zaznamovanih) tudi formalno dosledno sledi zapisu po-*koren*-ы/а/ивать (v češčini po-*koren*-ávat). Ruski avtorji (Avilova, A. Zaliznjak) tovrstne glagole uvrščajo v deminutivno-iterativno vrsto glagolskega dejanja, ki izraža pomen *od časa do časa* (Zaliznjak – Šmeljov 2000:

²⁰ V slovenščini lahko za te glagole večinoma najdemo prevodni glagol s predpanskim obrazilom po-, ki ima distributivni pomen, če je osebek ali predmet množinski, rezultativni pomen pa, če je edninski (*pobrati vsa jabolka / pobrati jabolko*).

122), podobno Češka slovnica, ki piše o prekinjenem odvijanju dejanja in zmernejši intenzivnosti (MČ 1985: 397). Večinoma so ti glagoli s sufiksacijo izpeljani iz dovršnih glagolov, ki izražajo delimitativno vrsto glagolskega dejanja (*покашлять, покурить, покричать, поиграть*), toda z njimi ne tvorijo vidskih parov. Glagoli deminutivno-iterativne vrste izražanje majhne mere ohranijo, dodaten pomen prekinjenega glagolskega dejanja pridobijo zaradi spremembe glagolskega vida.

8 Glagoli premikanja s predpanskim obrazilom po- v češčini in ruščini

Leksikalno polje dovršnih glagolov premikanja s predpanskim obrazilom po- si zasluži posebno obravnavo. Že Gebauer in pozneje Kopečný ugotavljata, da imajo ti glagoli v češčini prihodnjiški pomen: *půjdu, pojedu, ponesu, povezu, polezu*. Sem sodita tudi glagola *porostu, pokvete*, ki označujeta rast.²¹ V slovanskih jezikih vez med glagolskim časom in vidom slabi od severa proti jugu, Kopečný se dotakne tudi primerjave s slovenščino²² (1962: 46). Tudi v ruščini se dovršni glagoli premikanja s predpanskim obrazilom po- uporabljajo za izražanje prihodnosti, za razliko od češčine pa izražajo tudi začetek glagolskega dejanja, ki po A. Zaliznjak te glagole uvršča v ingresivno vrsto glagolskega dejanja: *пойти – jít, odejít* 'iti, oditi', *поехать – jet, одjet* 'iti, odpeljati se', *полететь – začít letét, полетét* 'poletiti', *поплыть – plavat, выплout* 'plavati, odplovati', *полезть – začít lézt, полézt* 'začeti lesti', *понести – odnést, занést* 'ponesti, odnesti', *побежать – rozbéhnout se, dát se do běhu* 'steči', *повеять – zavanout* 'zariphati', *потащить – začít táhnout* 'povleči, začeti vleči', *потянуть – potáhnout* 'povleči, začeti vleči'. Poleg teh se k ingresivni vrsti glagolskega dejanja prišteva še nekaj drugih ruskih glagolov, ki ne označujejo nujno premikanja, npr.: *покропить – začít pršet, rozpršet se* 'začeti deževati', *полить – začít lít, rozpršet se* 'začeti deževati', *полюбить – začít mít rád* 'vzljubiti', *посеять – nasít, zasít* 'posejati, zasejati', *поскакать – začít skákat* 'začeti skakati', *посыпаться – začít se sypat* 'začeti sipati'. Češčina ingresivne vrste glagolskega dejanja pri glagolih s predpono po- ne pozna, ruski glagoli se zato najpogosteje prevajajo opisno ali z glagolskimi tvorjenkami s predpanskimi obrazilom roz- in za-, s katerima češčina izraža začetek glagolskega dejanja.

²¹ Rast je pomensko ustreznica premikanju navzgor.

²² Navaja vzporednice med slovenščino in češčino pri glagolih usmerjenega premikanja s predpanskim obrazilom po-, ki imajo v češčini enoznačno funkcijo tvorjenja prihodnjika, medtem ko so v slovenščini oblike *pojdem, poletim, popeljem se, ponesem* ipd. po SSKJ danes stilistično zaznamovane, namesto njih se uporabljajo *bom šel, bom (po)letel, se bom peljal, bom nesel*. Še vedno torej velja, da obstaja v slovanskih jezikih vez med kategorijo glagolskega vida in glagolskega časa, ki se rahlja v smeri od slovanskega severa proti jugu. V češčini pri glagolih premikanja niti sobesedilno ni možen pomen majhne mere; v ta namen se uporablja dvodelno predpansko obrazilo popo- (*poponesu, popojedu* ...).

9 Sklep

Iz zapsanega sledi, da glagolski vid nedvomno zamejuje vrsto glagolskega dejanja. Glagoli deminutivno-iterativne vrste glagolskega dejanja so namreč v obeh jezikih nedovršni, glagoli distributivne vrste glagolskega dejanja so v obeh jezikih pretežno nedovršni. Poleg tega lahko razliko med delimitativno in deminutivno-iterativno vrsto glagolskega dejanja pojasnimo le s spremembo glagolskega vida in sufiksacijo. Iz definicije glagolskega vida kot slovnično-leksikalne kategorije in vrste glagolskega dejanja kot leksikalne izhaja dvojnost slovnične in leksikalne vloge predpanskega obrazila po-. Predpansko obrazilo po- se v češčini uporablja kot slovnični morfem pri glagolih premikanja za izražanje prihodnosti, pri drugih glagolih pa poleg spremembe vida označuje razne semantične modifikacije osnovnega glagola oz. vrste glagolskega dejanja.

Distribucija pomenov potrjuje polisemantičnost predpanskega obrazila po-, predpanski glagoli v obeh jezikih glede na pomen osnovnega glagola izražajo rezultatnost, pomene majhne mere, postopnosti in prekinjenega poteka. Pri vseh teh pomenih v češčini in ruščini opažamo količinske razlike: v ruščini je primerjalno nekoliko več glagolskih tvorjenk s predpono po-, ki se uvrščajo v delimitativno in deminutivno-atenuativno vrsto glagolskega dejanja. Poleg stičnih pomenov, v obeh jezikih opažamo tudi posebnosti: v češčini upoštevamo pomen glagolskega dejanja na površju nečesa, v ruščini pa ne moremo mimo pomena začetka dejanja pri nekaterih glagolih (predvsem) usmerjenega premikanja s predpanskim obrazilom po-.

Skupni pomeni predpanskega obrazila po- in odstopanja v obeh jezikih potrjujejo, da se pomeni predpanskih obrazil in produktivnost tvorjenja v času spreminjajo. V pričujočem članku smo obravnavali večpomenskost predpanskega obrazila po- na podlagi slovarskega gradiva, zato vanj niso vključeni novejši predpanski glagoli domačega in tujega izvora, ki bi lahko nakazali, kako se produktivnost pomenov glagolskega predpanskega obrazila po- razvija danes.

Viri in literatura

- Avilova 1976 = N. S. Avilova, *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*, Moskva: Nauka, 1976.
- Boguslawski 1960 = Andrzej Boguslawski, Prefiksalne pary aspektowe a semantyka prefiksalna czasownika rosyjskiego, *Slavia Orientalis* (Warszawa) 9 (1960), 139–175.
- Bondarko 2005 = A. V. Bondarko, *Teorija morfoložičeskikh kategorij i aspektologičeskie issledovanija*, Moskva: Jazyki russkoj kul'tury, 2005.
- ČRS 1976 = L. V. Kopecký idr., *Česko-ruský slovník: P–Ž*, Praha: SPN, 1976.
- Derganc 1986 = Aleksandra Derganc, Glagolska predpona po- v ruščini in slovenščini, *Vestnik Društva za tuje jezike in književnosti* 20 (1986), št. 1–2, 12–21.
- Esvan 2007 = François Esvan, *Vidová morfologie českého slovesa*, Praha: NLN – Ústav Českého národního korpusu, 2007.

- Hajnšek Holz 1978 = Milena Hajnšek Holz, O pomenih slovenskih predpon, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 14, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1978, 33–58.
- Isačenko 1960 = *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavljenii s slovackim 2: morfologija*, Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj akademii nauk, 1960.
- Kopečný 1962 = František Kopečný, *Slovesný vid v češtině*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.
- MČ 1986 = *Mluvnice češtiny* 1–2, Praha: Academia, 1986.
- Poldauf 1956 = Ivan Poldauf, Ještě k »prostě vidovým předponám« v češtině, *Slovo a slovesnost* 15 (1956), 169–174.
- PMČ 1995 = M. Grepl idr., *Příruční mluvnice češtiny*, Praha: NLN, 1995.
- PSJČ 1935–1957 = *Příruční slovník jazyka českého* 4/1, Praha: Státní nakladatelství, 1935–1957.
- SS 1984 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ²1984.
- SSJČ 1989 = Bohuslav Havránek (ur.), *Slovník spisovného jazyka českého* 4, Praha: Academia, 1989.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 3: *Ne–Pren*, SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1979.
- Uher 1987 = František Uher, *Slovesné předpony*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.
- van Schooneveld 1958 = C. H. van Schooneveld, The so-called »préverbes vides« and neutralization, v: *Dutch Contributions to the Fourth International Congress of Slavists*, s'Gravenhage: Mouton, 1958, 159–161.
- Vidovič Muha 2009 = Ada Vidovič Muha, Skladenjska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije, *Slavistična revija* 57 (2009), št. 2, 251–261.
- Zaliznjak – Šmeljov 2000 = A. A. Zaliznjak – A. D. Šmeljov, *Vvedenie v russkiju aspektologiju*, Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury, 2000.

Distribution of meanings of the verbal prefix *po-* in Czech and Russian

Summary

This paper contrastively examines the meanings of verbal prefix *po-* in Czech and Russian. The collected material is based on a collection of verbs with the prefix *po-* that were excerpted from a Czech-Russian bilingual dictionary. The data were classified by groups of meanings according to lexical aspect. Due to the polysemantic character of verbal prefix *po-*, some verbs could be classified into several groups that depend on contextual use. In Czech and Russian, verbs with the prefix *po-* bear grammatical and grammatical-lexical meanings. Grammatical meanings primarily include change of verbal aspect (from imperfective to perfective: *pozvat, poděkovat; пообедать, похолодеть*). Russian perfective verbal pairs with the prefix *po-* to a great extent correspond with Czech perfective verbs with the prefix *z-* (*посмузеть – zhnědnout, пожелтеть – zežloutnout, побелеть – zbělet*). Prefixation with the prefix *po-* of verbs of motion implies different consequences in Czech and Russian. Russian determinate verbs of motion (*пойти, поехать, полететь, поплыть*) bear ingressive lexical meaning expressing the start of the verbal act, whereas Czech verbs exercise a purely grammatical function of expressing the future (fut. *půjdu, pojedu, poletím, ponesu*). Some other lexical meanings are common to both languages regardless of terminological differences in this field: delimitative (*rosvičit si – поупражняться, porovídat si – поговорить, si pobesedovat si – побеседовать*), distributive (*poštípati – покусать, ropadat – попадать, pomrznout – помёрзнуть*), and diminutive-iterative (*poblýskávat se – поблёскивать, pobolívat – побаливать, pochichtávat se – посмеиваться*). In addition to these groups of meanings, some verbs classified as pure verbal pairs in Russian (*полудить, помазать, посолить*) are seen as verbs in which the verbal act takes place on (top of) a substance (*pokovit, pochromovat, posolit*). However, the nature of the verbal act does not differ in either of the two languages. Therefore it can be concluded that, although different linguistic terminology is used, there are great resemblances in groups of meanings of the verbal prefix *po-* in Czech and Russian with the exception of determinate verbs of motion.

Korelacja rodzaju gramatycznego i naturalnego w dialektach polskich

Helena Grochola-Szczepanek

Razmerje med slovničnim in naravnim spolom v poljskih narečjih

Namen prispevka je skozi predstavitev nekaterih vidikov kategorije spola ponazoriti obstoj te kategorije v narečju. Pri tem se osredotoča na prikaz razmerij med slovničnim in naravnim spolom z opisom obstoječih simetrij in asimetrij med jezikovnimi strukturami in spolom v narečnih jezikovnih različkih.

Ključne besede: poljska narečja, slovnični spol, naravni spol

The correlation of grammatical and natural gender in Polish dialects

This article presents selected aspects of grammatical gender by addressing the issue of gender in dialect. It focuses on the relationship between grammatical and natural gender through symmetries and asymmetries in linguistic structures and gender in Polish dialects.

Key words: Polish dialects, gender categories

0 Wprowadzenie

W polszczyźnie rodzaj jest kategorią złożoną, szeroką i niejednorodną, bo obejmuje wszystkie odmienne części mowy, ale w różny sposób (por. Nowosad-Bakalarczyk 2009: 11). Każdy rzeczownik i zaimek rzeczowny ma określoną, niezmienną i syntaktycznie niezależną wartość tej kategorii. W pozostałych częściach mowy, zależnych składniowo od rzeczownika (przymiotniki, liczebniki i czasowniki), rodzaj jest kategorią fleksyjną. Badania nad rodzajem w języku polskim ukazują różne podejścia językoznawców: (1) kryterium składniowe (por. Mańczak 1956; Saloni 1976; Laskowski 1998), (2) kryterium fleksyjne (por. Zaron 2004), (3) kryterium wieloaspektowe (por. Rothstein 1976; Kucała 1978; Zieniukowa 1981; Nowosad-Bakalarczyk 2009).

W najczęściej przyjmowanym ujęciu składniowym rodzaj rzeczownika wydzielany jest na podstawie jego łączliwości z innymi wyrazami w zdaniu. Uwzględniając synkretyzm biernika oraz łączliwość rzeczownika z przymiotnikami, zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej, wyróżnia się pięć klas rodzajów dla rzeczownika polskiego: męskoosobowy, męskozwierzęcy, męskorzeczowy, nijaki i żeński (por. Mańczak 1956; Laskowski 1998).

W opisach wieloaspektowych rodzaj traktowany jest jako »kategoria językowa« usytuowana i opisywana na różnych »poziomach języka: fleksyjnym, skła-

dniowym, słotwórczym, leksykalnym, także kontekstowym i konsytuacyjnym» (Nowosad-Bakalarczyk 2009: 7).

Rodzaj gramatyczny w dialektach ludowych ma taką samą funkcję, jak w języku ogólnopolskim. Niemniej jednak gwary wykazują wiele swoistych różnic w zakresie tej kategorii gramatycznej (por. MAGP; Urbańczyk 1962; Dejna 1973; Dubisz 1995; Karaś 2009).

1 Zmiany rodzajowe i formy fleksyjne rzeczownika

Wahania w rodzaju występują najczęściej w obrębie deklinacji męskiej i żeńskiej i dotyczą głównie rzeczowników zakończonych na spółgłoski miękkie lub funkcjonalnie miękkie. Rzeczowniki odmieniające się w języku ogólnym według męskiej deklinacji, w gwarach przybierają żeński typ odmiany, a rzeczowniki żeńskie odmieniają się według wzorca męskiego, np.

(ten) *biel, dzieża, krtań, podstawek, potrow* ‘trawa z drugiego pokosu’, *pół-skrzynek* ‘szuflada w skrzyni’, (ta) *beretka* ‘beret’, *cień, dyszel/dyszla, liska* ‘lis’, *leb, palica* ‘palik’, *rdzeń, siąga* (*siąg* ‘dawna jednostka długości równa rozpiętości ramion ludzkich; sążeń’), *topórka* ‘trzonek w maślnicy’, *zoładź*.

Zmiany występują także w obrębie deklinacji żeńskiej i nijakiej, np. (ta) *biedra* ‘biodro’, (to) *pomietło* ‘miotła do wymiatania popiołu z piekarnika’, *powieko* ‘powieka’ oraz męskiej i nijakiej, np. (ten) *gorónc* ‘gorąco’, *ud* ‘udo’.

Widoczne są różnice w rodzaju pomiędzy nazwami gwarowymi a ich synonimicznymi odpowiednikami z języka literackiego, np.:

(ten) *maras* – *bloto*, *śwabel* – *zapalka*, *wigón/ślafrok* – *sukienka*,
 (ta) *godzinka* – *zegarek*, *grula* – *ziemniak*, *hudra* – *łach*, *macharzyna* – *pecheràz*,
pochnoś – *zapach*, *polywka* – *rosół*, *zouśnicka* – *kolczyk*,
 (to) *obucie* – *buty*,
 (te) *papry* – *lupież*.

Niektóre żeńskie rzeczowniki spółgłoskowe w gwarach należą do typu deklinacyjnego *-a*, np. *chorągwia* ‘chorągiew’, *krokwia* ‘krokiew’, *marfa* ‘marchew’ *mysza* ‘mysz’, ale zdarza się także sytuacja odwrotna, np. *mil* ‘mila’, *plac* ‘płaca’, *ziem* ‘ziemia’.

Gwarowe rzeczowniki męskie mają inny niż w języku ogólnym rozkład końcówek, np. w celowniku końcówka *-u* zastępowana jest przez *-owi*, np. *bratowi*, *chłopowi*, *kotowi*, *ojcowi*, *psowi*,¹ w dopełniaczu końcówka *-u* zastępowana jest

¹ W dziejach języka polskiego końcówka celownika *-owi* pierwotnie właściwa była nielicznej grupie tematów na **-u*, później wkroczyła w zakres tematów na **-o*, **-jo*, usuwając końcówkę *-u*. Tendencja do zastępowania końcówki *-u* przez *-owi* rozpoczęta w prasłowiańszczyźnie, wzmocniła się »na przedhistorycznym podłożu dialektów polskich. Rozpowszechnienie się końcówki *-owi* należy tłumaczyć jej większą wyrazistością, jako końcówki znamiennej tylko dla celownika» (Klemensiewicz 1964: 269–270).

przez *-a*, np. *do chlewa, do lasa, z potoka, z woza, ze śniega*. Podobnie rzeczowniki rodzaju nijakiego w celowniku przybierają w niektórych gwarach końcówkę *-owi*, np. *oknowi, miastowi*. W miejscowniku jest nieco inny rozkład końcówek *-e* i *-u*, np. *w tamtym domie, o synie*. Zdarza się również pomieszanie miejscownika z celownikiem, np.:

[1] *Óni siedzóm tu przy tym starym dómowi, co tyn pón z Krakowa to kupiół.*²

[2] *Matka fse myślała o synowi, dzie ón jes, co robi, cy sie kiedy wróci. No bo óni nie byli tacy młodzi, to by pasowało, zeby młody gazda był na gazdówce.*

Inny jest zakres użycia rzeczowników nijakich w poszczególnych gwarach. Na północy kraju formy typu *kurczak, prosiak, źrebak* wyparły formy typu *kurczę, prosię, źrebie*, i odwrotnie na południu Polski. Typ na *-ę* jest bardzo żywy na południowym Śląsku, gdzie nazwy małych dziewcząt tworzone są także przy pomocy tego przyrostka, np. *córeczka Lipy – to Lipię, Lipięcia, córeczka Czyża – to Czyżę, Czyżęcica* (Urbańczyk 1962: 39).

1.1 Rodzaj męskoosobowy i niemęskoosobowy

W liczbie mnogiej rodzaj męskoosobowy i niemęskoosobowy jest z reguły rozróżniany, np. *ci chłopci kosyli, te baby grabiły*. Jednak niejednokrotnie pojawiają się formy rodzaju niemęskoosobowego typu: *chłopy, doktorzy, hajduki, sąsiady, wojoki, żandary*.

Stan zgodny z językiem ogólnopolskim panuje na Śląsku, w Wielkopolsce i w południowej Małopolsce (*ci dobrzy chłopci poszli, ale te dobre kobiety, dzieci, psy spały*). Nie jest to jednak stan bezwzględnie jednorodny, bo tu i ówdzie pojawiają się formy typu *chłopy spały, psy spali*. Istotne jest tutaj to, że istnieją osobne formy męskoosobowe. Gwary w środkowo-zachodniej Małopolsce, na północnym Śląsku, prawobrzeżnym Mazowszu i Kujawach wyodrębniają kategorię męskoosobową tylko w czasownikach czasu przeszłego (bez zróżnicowania przymiotników i zaimków), np. *te stare chłopcy szli orać, ale te kobiety prały*. W gwarach północno-wschodnich formy męskoosobowe czasowników występują w odniesieniu do wszystkich trzech rodzajów (bez zróżnicowania przymiotników i zaimków), np. *te ludzie szli orać, te kobiety prali, te dzieci mówili, te krowy sie paśli*. Na terenach Polski środkowej i południowo-wschodniej nie rozróżniana się rodzajów w liczbie mnogiej, np. *te ludzie szły, te kobiety prały* (por. Dubisz 1995: 108–110; Urbańczyk 1962: 45–46; Dejna 1973: 232–234, mapa 70).³

W Małopolsce, Wielkopolsce i na Kujawach powszechne są rzeczowniki zakończone w liczbie mnogiej na *-a*, np. *muzykancia, wójcia*, także niemęskoosobowe, np. *dokumenta, fundamenta*. W dopełniaczu znacznie częściej spotyka się końcówkę *-ów* niż w języku literackim, np. *krowów, myszów*. Na Warmii i Mazowszu funkcję biernika pełni dopełniacz, np. *oni mają dobrych psów*, zaś w gwarach południowych występuje pierwotny biernik, np. *mam dwa syny*.

² Numerowane cytaty pochodzą z gwar południowomałopolskich.

³ Zob. także mapy 487 i 488 oraz komentarz na s. 79–84 w 10 tomie MAGP, t. 10.

2 Przymiotnik i zaimek przymiotny

Systematyczne osłabianie końcowego *-o* w typie *tego, dobrego chłopca* spowodowało na zachodzie Wielkopolski zrównanie końcówki z dopełniaczem liczby mnogiej: *tych dobrych chłopca* (Urbańczyk 1962: 46). Wiele dialektów ma identyczną postać zaimków w dopełniaczu i celowniku – miejscowniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, np. *ty głupi baby* (dopełniacz), *ty głupi babie* (celownik – miejscownik). Przypadki rozróżniane są w gwarach południowego Śląska i Beskidów, np. *do te baby*, *ty babie* (Dubisz 1995: 93).

Z gwar południowomałopolskich znane są przykłady zastępowania przymiotników męskoosobowych – niemęskoosobowymi:

[3] *To dobre ludzie sóm.*

[4] *Grzeczne chłopcy byli.*

[5] *Teroz juz ludzie sóm takie inteligyntniyjse, rozumniyjse.*

3 Odmiana liczebnika

Duże odstępstwa od języka ogólnopolskiego obserwuje się w gwarowej odmianie i użyciu liczebników. Liczebniki mogą przybierać różne warianty, nawet w tej samej gwarze. Przykładowo narzędnik liczebnika *sześć* może przybierać formy: *sześcią, sześcioma, sześcioma, sześciómi, szóści*.

Do ważniejszych zjawisk należy odmiana liczebnika *dwa*, która wyraźnie oddziela gwary Polski północnej od gwar Polski południowej. Dialekty północne (gwary kociewskie, dobrzyńsko-chełmińskie, mazowieckie) uogólniły formę *dwa* na wszystkie rodzaje. W gwarach tych nieznana jest forma *dwie* i mówi się *dwa konie* oraz *dwa krowy, dwa owce*. W pozostałych dialektach odróżnia się formy *dwa* i *dwie*. Na Śląsku powszechne jest użycie formy *dwie* dla rodzaju żeńskiego i nijakiego, np. *dwie krowy, dwie cielęta, dwie okna*. Na terenach północnych (Kaszuby, Bory Tucholskie, Kociewie) spotyka się też zjawisko braku odmiany liczebników, np. *przed pięć dniami, o siedem chłopach*. Na wschodnim pograniczu występuje inna składnia liczebników *dwa, trzy, cztery*: *dwie osób, trzy kur*.

W gwarach nie spotyka się na ogół form męskoosobowych typu *dwaj, trzej, czterej*. Zamiast nich występują formy *dwa, trzy, cztery* lub *dwóch, trzech, czterech*, np.:

[6] *Dzie wy dwa idziecie?*

[7] *Nos było dwófn na zebraniu. Była Spotócnio i jo był.*

[8] *Coz juz teraz, zestarzelzi sie i oba siedzóm takie grybki stare* (mowa o małżeństwie).

[9] *Jo miała trzek bratók, ale ino nomłodszy zyje.*

Należy podkreślić, że formy typu *dwa, dwóch* odnoszą się zarówno do samych mężczyzn, jak i przedstawicieli obu płci. Pytanie w cytacie 6 (*Dzie wy dwa idziecie?*) skierowane jest do kobiety i mężczyzny. Podobnie wypowiedź nr 7 i 8 mówi o przedstawicielach obydwu płci. Jedynie cytat 9 odnosi się do samych mężczyzn.

4 Formy czasu przyszłego

Przy czasownikach niedokonanych warto zwrócić uwagę na formy czasu przyszłego. Rodzaj męski liczby pojedynczej ma zawsze formę (*będę*) *robił, siał, widział*. Natomiast rodzaj żeński zawiera bezokolicznik (*będę*) *robić, siać, wiedzieć*. Badacze zwracają uwagę, że bezokolicznik w tej pozycji wywołuje wrażenie żeńskości. Poza tym jest to sposób uniknięcia dłuższej formy z końcówką *-ła*. Zjawisko to występuje w wielu gwarach, zwłaszcza na południu Polski (por. Nitsch 1956: 190–196; Urbańczyk 1962: 52; Sobierajski 1977: 61–62).

5 Rodzaj w kwantyfikacji zdaniowej

W wypowiedziach mieszkańców wsi dominującym rodzajem jest – męski lub męskoosobowy, np.:

[10] *Kozdymu cosi trza dać. Jednymu i drugiyemu* (mowa o dzieciach: córce i synu).

[11] *Tak sie zmyniło w tyf rodzinaf, ze kiedy ludzie to śli jedyn do drugiego. Dzisiok te telewizory, to juz nie widzieć nikogo.*

[12] *Ftorym to zrobiól* (pytanie do dzieci).

6 Osobowe nazwy męskie i nazwy żeńskie

Gwarowe nazwy żeńskie, podobnie jak w języku literackim, tworzone są dość regularnie od odpowiednich męskich, głównie przy pomocy formantów *-ka, -anka, -owa, -ula* (por. Klemensiewicz 1957; Kreja 1964; Kupiszewski 1967).

Wiele osobowych nazw męskich nie posiada odpowiednich form żeńskich, np. *baca, bednarz, grabarz, furman, juhas*. Nazwy męskie pozostające bez żeńskich osobowych odpowiedników dotyczą głównie zawodów i funkcji społecznych, będących w środowisku wiejskim typowo męskim zajęciem. Od niektórych męskich nazw zawodów tworzone są nazwy żeńskie, lecz w większości dotyczą one rodzaju niesobowego lub wyjątkowo osobowego, ale niebędącego symetryczną nazwą żeńską zawodu, np.:

baca – bacula (nazwa pokrewieństwa) lub *bacówka* (nazwa miejsca),

bednorz – bednorka (nazwa przedmiotu),

furmón – furmanka (nazwa przedmiotu),

juhas – juhaska (nazwa czynności).

Wśród żeńskich nazw wykonawców czynności występują także formy niemające męskich odpowiedników, np. *akuszerka, knapka, międlarka* ‘kobieta międląca len’, *prządka, szwaczka*. Nazwy te określają tradycyjne czynności wykonywane przez kobiety wiejskie.

Od rzeczowników męskich tworzone są formy w liczbie mnogiej odnoszące się do kobiet i do mężczyzn, np. *krzesnankowie* ‘ojciec chrzestny i matka chrzestna (*krzesnanek* i *krzesnomatka*); rodzice chrzestni’, *ojcowie* ‘ojciec i matka; rodzice’, *panowie* ‘pan i pani; państwo’.

Nazwiska (przezwise) kobiet tworzone są od nazwisk (przezwise) męskich sufiksami: *-ka*, np. *Kowalka*, *-ula*, np. *Bacula*, *-owa*, np. *Bigosowa*, *-ina*, np. *Plucina*. Innym sposobem określenia kobiet jest forma opisowa typu: *Zośka od Bace*, *Maryna od Kowola* (por. Bubak 1970–1971; Gołębiowska 1971; Grochola-Szczepanek 2010).

7 Zakończenie

Zagadnienie kategorii rodzaju w polskich gwarach ludowych wymaga dokładnego zbadania i omówienia. Wybrane powyżej aspekty kategorii rodzaju na różnych poziomach języka ludowego sygnalizują wiele różnic w stosunku do języka ogólnopolskiego a także i odmienności terytorialnych. Różnice i wahania w rodzaju występują pomiędzy poszczególnymi regionami Polski. Zdarzają się zmiany między poszczególnymi generacjami w obrębie jednej gwary lub nawet jednej miejscowości.

W gwarach ludowych zauważa się zmiany rodzaju niektórych rzeczowników. Inny jest zakres stosowania form męskoosobowych i niemęskoosobowych. Na poziomie leksykalnym uwidacznia się brak symetrycznych odpowiedników w osobowych nazwach wykonawców czynności męskich i żeńskich. W nazwach symetrycznych kierunek derywacji prowadzi zawsze od form męskich do żeńskich. Pierwotność nazw męskich jest szczególnie wyraźnie widoczna w nazwiskach kobiet.

Literatura

- Bubak 1970–1971 = Józef Bubak, *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego* 1–2, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1970–1971.
- Dejna 1973 = Karol Dejna, *Dialekty polskie*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
- Dubisz – Karaś – Kolis 1995 = Stanisław Dubisz – Halina Karaś – Nijola Kolis, *Dialekty i gwary polskie*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1995.
- Gołębiowska 1971 = Teresa Gołębiowska, *Antroponimia Orawy*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1971 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 256; Prace Językoznawcze 34; Studia Orawskie 6).
- Grochola-Szczepanek 2010 = Helena Grochola-Szczepanek, *Nazwy osobowe mieszkańców i mieszkańek wsi w aspekcie współczesnych zmian społecznych na przykładzie gwary spiskiej*, [w:] *Współczesna polszczyzna w badaniach językoznawczych: od gramatyki do języka w komunikacji*, red. Piotr Zbróg, Kielce: Instytut Filologii Polskiej – Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Kraków: Staplo – Wydawnictwo Libron, 2010, 57–69.

- Karaś 2009 = Halina Karaś (red.), *Gwary polskie: przewodnik multimedialny*, Warszawa, 2009 (www.gwarypolskie.pl).
- Klemensiewicz 1957 = Zenon Klemensiewicz, Tytuły i nazwy zawodowe kobiet w świetle teorii i praktyki, *Język Polski* 37 (1957), 101–117.
- Klemensiewicz 1964 = *Gramatyka historyczna języka polskiego*, red. Zenon Klemensiewicz – Tadeusz Lehr-Spławiński – Stanisław Urbańczyk, Warszawa, 1964.
- Kreja 1964 = Bogusław Kreja, Słowotwórstwo nazw żeńskich we współczesnym języku polskim, *Język Polski* 44 (1964), 129–140.
- Kucała 1978 = Marian Kucała, *Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978 (Prace Instytutu Języka Polskiego 23).
- Kupiszewski 1967 = Władysław Kupiszewski, Tytuły i nazwy zawodowe kobiet, *Poradnik Językowy* 8 (1967), 371–374.
- Laskowski 1998 = Roman Laskowski, *Kategorie morfologiczne języka polskiego*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*, red. Renata Grzegorzczakowa – Roman Laskowski – Henryk Wróbel, Warszawa: PWN, 1998, 207–217.
- MAGP = *Mały atlas gwar polskich*, opracowany przez Pracownię Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie, t. 1–2 pod kierunkiem Kazimierza Nitscha, t. 3–13 pod kierunkiem Mieczysława Karasia, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1957–1970.
- Mańczak 1956 = Witold Mańczak, Ile rodzajów jest w polskim?, *Język Polski* 36 (1956), 116–121.
- Moszyński 1984 = Leszek Moszyński, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa: PWN, 1984.
- Nitsch 1956 = Kazimierz Nitsch, Tajemnice polskiego czasu przyszłego złożonego, *Język Polski* 36 (1956), 190–196.
- Nowosad-Bakalarczyk 2009 = Marta Nowosad-Bakalarczyk, *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: UMCS, 2009.
- Rothstein 1976 = Robert Rothstein, Uwagi o rodzaju gramatycznym i cechach semantycznych wyrazów, *Język Polski* 56 (1976), 241–253.
- Saloni 1976 = Zygmunt Saloni, *Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim*, [w:]. *Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim: materiały konferencji Pracowni Gramatyki Współczesnej Polszczyzny Instytutu Języka Polskiego* PAN, Zawoja, 13–15 XII 1974, red. Roman Laskowski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
- Sobierajski 1966–1977 = Zenon Sobierajski, *Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji* 1–4, Poznań: PTPN (4: Warszawa: PWN – Poznań: PTPN), 1966–1977.
- Urbańczyk 1962 = Stanisław Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa: PWN, 1962.
- Wróbel 2001 = Henryk Wróbel, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: Od Nowa, 2001.

Zaron 2001 = Zofia Zaron, *Aspekty funkcjonalne polskiej kategorii rodzaju: charakterystyka fleksyjna*, Warszawa: WP UW – Puńsk: Auśra, 2004.

Zieniukowa 1981 = Jadwiga Zieniukowa, *Rodzaj męski osobowy we współczesnych językach zachodniosłowiańskich*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Razmerje med slovničnim in naravnim spolom v poljskih narečjih

Povzetek

Namen prispevka je skozi predstavitev nekaterih vidikov kategorije spola ponazoriti obstoj te kategorije v narečju. Pri tem se osredotoča na prikaz razmerij med slovničnim in naravnim spolom z opisom obstoječih simetrij in asimetrij med jezikovnimi strukturami in spolom v narečnih jezikovnih različkih.

Kategorija spola ima v narečjih enako funkcijo kot v knjižnem jeziku. Vendar razčlemba te slovnične kategorije v narečjih razkrije veliko značilnih razlik. Gre predvsem za nihanja v spolu nekaterih samostalnikov ter različne rabe spolskih oblik za moške osebe v nasprotju z drugimi spolskimi oblikami. Avtorica obravnava najpomembnejša pregibnostna, besedotvorna, pragmatična in sobesedilna dejstva, povezana s to kategorijo.

The correlation of grammatical and natural gender in Polish dialects

Summary

This article presents selected aspects of grammatical gender by addressing the issue of gender in dialect. It focuses on the relationship between grammatical and natural gender through symmetries and asymmetries in linguistic structures and gender in Polish dialects.

The category of gender in dialects has the same function as in the standard language. However, dialects reveal many specific differences in this grammatical category. These differences mainly involve changes in the gender of some nouns and different use of masculine and non-masculine gender forms. The most important gender-related inflectional, lexical, word-formational, pragmatic, and context issues are discussed.

Slovansko-staroirska vzporednica praslovansko *tatb in staroirsko *táid* ‘tat’

Luka Repanšek

V članku je ponovno kritično pregledan odnos med praslovanskim leksemom *tatb in staroirskim leksemom *táid*. Pri tem se posameznojezično stanje poskuša umestiti v odnos do internega in eksternega gradiva.

Ključne besede: slovanščina, keltščina, moška ijevaska debla, nomina actionis, nomina agentis, paradigmatski prehod

On the correspondence between Proto-Slavic *tatb and Old Irish *táid*

The relationship between Proto-Slavic *tatb and Old Irish *táid* is reviewed, whereby an attempt is made to relate the attested forms to language-internal and -external material.

Key words: Slavic, Celtic, masculine i-stem nouns, action nouns, agent nouns, paradigmatic shift

0 Na vzporedno psl. *tatb in stirs. *táid* kot identični podedovani tvorbi je bilo sicer v literaturi že večkrat opozorjeno (npr. Brugmann 1906: 428; IEW: 1010; Furlan v Bezlaj 2005: 156–157), vendar se v novejšem času na podlagi izpričanega stanja v stari irščini pojavlja mnenje o siceršnji sorodnosti, vendar neidentičnosti obeh leksemov (o tem npr. Matasović 2009: 372). Glavni cilj prispevka je pokazati, da slednja domneva ni upravičena, pri čemer se staroirsko stanje poizkuša utemeljiti z načeli, ki ne ogrožajo predpostavljene razmerja psl. *tatb = stirs. *táid*.¹

1 Psl. *tatb ‘tat, lopov’ je ijevski samostalnik moškega slovničnega spola, prim. stcsl. Ied **ТАТЬ**, Red **ТАТИ**, Imn **ТАТИЕ**² < *tatbje ob sln. Ied *tât*, Red *tatû*,³ Imn *tatjê*⁴ iz

¹ Za strokovni komentar, ki se je pri nastajanju tega prispevka izkazal za nepogrešljivega, se zahvaljujem dr. Jürgenju Uhlichu z Oddelka za irski jezik Univerze v Dublinu *Coláiste na Tríonóide* in svoji mentorici, izr. prof. dr. Metki Furlan.

² Množinska oblika je izpričana v Zografskem, Marijanskem in Assemanijevem evangeliju ter v Savovi knjigi (Staroslavjanskij slovar’ 1999: 189–690).

³ S prehodom v sklanjatev moških ojevskih samostalnikov in s sklonilom praslovanskih ujevskih osnov v roditelju ednine.

⁴ Oblika knj. sln. *tatjê* (navedena npr. v SP 2001: 1552) je v sodobnem knjižnem jeziku starinska, kot nezaznamovana pa se uporablja *tatôvi*, ki je nastala s prehodom v sklanjatev moških ojevskih samostalnikov in s križanim sklonilom praslovanskih ujevskih in moških ojevskih osnov v imenovalniku množine.

psl. Ied **tât*b, Red *tâti, Imn **tât*bje. Površinsko je leksem besedotvorno identičen s tipom psl. *(*pã*)*mět*b ‘pamet’, kar je enako lit. (*at*)-*mintis* ‘pomnjenje’, sti. *matí*- ‘mišljenje’, lat. *mēns*, -*tis* ‘pamet, razum’, got. (*ga*)-*munds* ‘spomin’ (Brugmann 1906: 430), vse iz pide. izglagolskega nomena actionis **m(e)n-ti-s* ‘mišljenje’ k aoristnemu korenu **men-* ‘pomisliti’. Pomensko gre pri leksemu ‘tat’ torej za nomen agentis s pomenom ‘kdor izvaja krajo/kdor je vršilec kraje’, ki je po pomenskem premiku nastal iz prvotnega nomena actionis s pomenom ‘kraja’ (Furlan v Bezljaj 2005: 156–157; Brugmann 1906: 428). Tipološko se tak prehod lahko primerja s stanjem v stari indijsčini, kjer se najdejo vzporednice tipa *citti-* (ž) ‘razum’ ob ‘kdor je pameten, razumen’ k **caj-* ‘zaznati, opaziti’ < **k^uei-* (Mayrhofer 1992: 531), *dhūti-* (m) ‘tresenje’ ob ‘agitator, kdor trese’ k **dhavi-* < **d^heuH-* (Mayrhofer 1992: 782; Brugmann 1906: 428). Pomenski prehodi podobnega tipa se interno slovansko beležijo tudi drugod. Tak primer je npr. nomen loci **pēt’b* ‘peč’ (ž), ki je prav tako nastal iz prvotnega izglagolskega nomena actionis **pek^u-ti-* k **pek^u-* ‘peči’ (Snoj v Bezljaj 1995: 18). Ob splošni tendenci izglagolskih pojmovnih samostalnikov s pripono **-ti-* po označenosti z ženskim slovničnim spolom (Brugmann 1906: 428–435) (deloma tudi še po prehodu v nomen agentis, prim. stirs. *flaith* (ž) ‘vladanje; vladar’) je tranzicijo po spolu, do katere je nedvomno prišlo pri psl. **tât*b, treba razumeti kot posledico asociacije leksema z vršilci dejanja pretežno moškega naravnega spola.

2 Stirs. *táid* ‘tat, lopov’ je samostalnik moškega spola mešane sklanjatve. Iz nabora oblik Ied *táid*, tudi *táith*, *taidh*, *taid*, Red *táthat*, *tádat*, *tadhad*, *tadhat*, Ted *tathaid*, *tadaid*, Dmn *taitib* (eDIL: T, 21.53, GOI § 326)⁵ je na staroirsko jezikovno stanje mogoče projicirati naslednjo paradigmo: Ied *táith*, Red *táthat*, (Ded *táid*?), Ted *tathaid*, Dmn *taitib* (enako GOI § 326). Pri tem imenovalniška oblika *táith* oz. *táid*⁶ in morebitna dajalniška oblika *táid* kažeta na ijevski samostalnik (prim. Ied *flaith* (ž, -i) ‘vladanje; vladar’, Ded *flaith*), medtem ko roditelj in tožilnik ednine in dajalnik množine nedvomno kažejo na samostalnik *nt*-osnove (prim. Red *carat* (Red *i*-osnove je, nasprotno, izglasen na vokal, npr. Red *flatho*), Ted *carait* in Dmn *cairtib* k Ied *carae* (m, -*nt*) ‘prijatelj’). Do spremembe v spolu je prišlo po istem načelu kot v slovansčini, tj. prvotni nomen actionis ženskega spola **tāti-* je po že izvršenem prehodu v nomen agentis sekundarno pridobil moški slovnični spol, in sicer pod vplivom naravnega spola najpogostejšega referenta. Pomembno pri tem jezikovnem dejstvu je, da semantični prehod v nomen agentis sam po sebi ni zadostna motivacija za tranzicijo po spolu. K temu prim. že omenjeno stirs. *flaith* ‘vladar’ < **ulH-ti-*⁷ k **uelH-* ‘imeti oblast, biti močan’ (LIV: 676), ki se v staroirskem obdobju ohranja kot prvotni samostalnik ženskega spola in se sporadično

⁵ Dr. Uhlich me je opozoril tudi na obstoj dajalniške oblike ednine *taid* (*Corpus iuris Hibernici* 536.24), ki sicer ni povsem jasno čitljiva in bi jo bilo treba v obravnavo gradiva vključiti s previdnostjo.

⁶ Oblika je nastala v procesu izglasnega ozvenečenja nezvenečega zobniškega pripornika. Po zapisovalnem uzusu klasične stare irščine se ta zapisuje z <d>, kasneje z <dh> (McCone 1996: 132).

⁷ Razvoj zaporedja **#URHC-* > **#URaC-/i-#URaC-* je v keltščini dobro izpričan. Prim. stirs. *olann*, srkimr. *gwlan*, oboje ‘volna’, < *H₂ulH-neH₂, stirs. *olc* ‘zloben’ < **ulkuo-* ipd.

najde kot samostalnik moškega slovničnega spola šele v srednjejskem obdobju⁸ (de Bernardo Stempel 1999: 51; eDIL: F, 160.9–10). Takšna sta tudi para *techt* (ž, *-ā*) ‘das Gehen’ → ‘sel’ in *cerd* (ž, *-ā*) ‘rokodelstvo’ → ‘rokodelec’, oba s pomen-skim prehodom prvotnega nomena actionis v nomen agentis, *cerd* s poznim ne v celoti izvršenim prehodom v samostalnik moškega spola (GOI § 288; de Bernardo Stempel 1999: 550–551).

3 Na podlagi sorodnega eksternega gradiva⁹ je kot izhodiščno mogoče rekonstruirati glagolsko osnovo **teH₂-* ‘krasti, odtujiti komu kaj’ (LIV: 616). Ta se kot motivirani sedanjik **teH₂-je/io-* ohranja v hetitskem glagolu *tāiia/tāiia^{mi}* ‘krasti’, sthet. 3ed *tāiiezzi* (*ta-a-i-iz-zi*), mhet. *tāiiazzi*, tudi *tāiiezzi* (*ta-a-i-e-iz-zi*) (Oettinger 1979: 396, Lindeman 1970: 50),¹⁰ najverjetneje pa je bila tudi podlaga za nastanek variantne osnove z istim pomenom **teH₂-i-*,¹¹ ki se ohranja v sti. (*s*)*tāyú-* ‘tat’ itd. (dalje prim. op. 11). Ker je tako slovanski kot keltski leksem treba izvajati iz izhodišča **tāti-* < **teH₂-ti-*, se ob sorodnem starogrškem izglagolskem samostalniku *τήτη* ‘kraja’ < **teH₂-teH₂* in izsamostalniškem glagolu *τητάομαι* < **teH₂-t-eH₂-je/io-* ‘trpeti pomanjkanje, biti oropan česa, pogrešati kaj’ (Frisk 1970: 895) pokaže, da bi bilo treba rekonstrukcijo **teH₂-ti-* oz. **teH₂-teH₂* preurediti v izhodiščno **teH₂-t-i/eH₂*. Pri tem je prvotna osnova **teH₂-t-* nastala z naplastitvijo sufiksa **-t-* na glagolsko osnovo **teH₂-*, pri čemer je bila njegova primarna funkcija tvorba izglagolskih nomina actionis (Brugmann 1906: 425). Ta besedotvorni tip je ohranjen npr. v sti. *stūt-* (ž)¹² ‘hvaljenje, slavljenje’ (av. *stūt-* ‘isto’) < **stu-t-* k pide. *stey-*

⁸ Prim. Red *an flatha* (eDIL: F, 160. 9) za pričakovano (*in*)*na flatha*, dalje *as treisi flaith fiora* (eDIL: F, 160.50) ‘vladar je močnejši od podanikov’ za pričakovano *as treisi flaith fiora* (= *firu*) ipd.

⁹ Gradivo navedeno po IEW: 1010, LIV: 616, Furlan v Bezljaj 2005: 156–157.

¹⁰ Pri tem je domnevna geminata *-ii-* nastala po asimilaciji iz **-H₂-* (Oettinger 1979: 391).

¹¹ Nastanek variantne osnove je mogoče pojasniti s sekundarno naplastitvijo prvega dela prezentovega sufiksa **-je/io-*, tj. **-i-*, na osnovo **teH₂-*. Za drugačno interpretacijo prim. Rasmussen 1989: 62–63, kjer se sklepa le na obstoj osnove **teH₂-i-*, iz katere so bile vse obstoječe oblike (ne le izglagolske) tvorjene po različnih morfonoloških procesih (o teh Rasmussen 1989: 47–50). Na obstoj variantne osnove je sicer nedvomno treba sklepati ob sti. izglagolskem nomenu agentis *stená-* ‘tat’, kar je po kontrakciji nastalo iz **sta-i-nó-* < **taH₂-i-nó-* < **teH₂-i-nó-*. Eventualno tudi ob osnovi izglagolskega nomena agentis **teH₂-iú-*, ki se ohranja v sti. *tāyú-* (ob *stāyú-*) ‘tat’, av. *tāiiu-* ‘id.’, lid. *teju-* ‘id.’ in stgrš. pridevniškem *τηῦ(στος)* ‘nekoristen, neuspešen’ < **tāju-tjo-*, vendar le, če gre za primarno tvorbo k razširjenemu korenu, tj. **teH₂-i-ú-*, in ne za naplastitev sestavljenega sufiksa **-iú-* na osnovo **teH₂-* tipa sti. *pāyú-* ‘čuvar’ < **peH₂-iú-* k pide. **peH₂-* ‘čuvati’ (Brugmann 1906: 223; Schwyzer 1939: 480). Psl. deverbativ **tajb* ‘skrivnost’, ki se ohranja v stesl. prislovu *тани* (= **tajb*) ‘skrivaj’ in denominativu stesl. *танити* ‘tajiti’, 2ed *танити* < psl. **tajiti*, 2ed **tajišb* (tudi **tajiti*, 2ed **tajišeb*) in je identičen z av. *tāiia-* ‘kraja’ (Furlan v Bezljaj 2005: 147), prav tako lahko kaže na tematizacijo že podedovane variantne osnove **teH₂-*, torej **tóH₂-o-* (tip stgrš. *tóμος* ‘del; kar je odrezano’ k pide. **temH₁-* ‘odrezati’, psl. **uǒzъ* < **uǒǵ^h-o-* k pide. **ueǵ^h-* ‘voziti (se)’ ipd.) ali eventualno na deverbativ, tvorjen k sedanjiški osnovi **teH₂-je/io-* ‘krasti’ (tako Furlan v Bezljaj 2005: 147).

¹² Sicer kot zadnji del kompozit, npr. *devastút-* ‘hvaleč boga’ (Monier-Williams 1899: 1259).

'hvaliti' (Brugmann 1906: 425). Sekundarna naplastitev sufiksa *-i- pa se potrjuje v variantnem sti. *stúti-* (ž) (Brugmann 1906: 425), nadalje pri paru sti. *sámít-* (ž) ob variantnem *sámiti-* (ž), oboje 'srečanje', < *-*H₁i-t-(i-)* k pide. **H₁ei-* 'hoditi'¹³ ipd. in v pide. leksemu **nok^u-t-* 'noč', ob katerem se ohranja variantna oblika **nok^u-t-i-* 'isto', k čemur prim. sti. *nák* (indeklinabile) < *-*kt*, stgrš. *vůξ* (ž), Red *νυκτός*, het. Red *nekuz* < **nek^u-t-s* proti lat. *nox* (ž), Red *noctis*, got. *nahts* (ž), lit. *naktis* (ž), psl. **nòt'b* (ž) (Brugmann 1906: 426; Furlan v Bezljaj 2005: 156–157). Status sufiksa *-i- kot variantnega aglutinativnega elementa brez sposobnosti modifikacije prvotnega pomena se med drugim potrjuje v parih sti. *dŕs-* (m!) ob *dŕsí-* (ž), oboje 'gledanje, videnje' < **dŕk-(i-)* k pide. **derk-* 'zagledati' (Brugmann 1906: 170). Tako pri psl. **tât'b* kot stirs. *táid* gre torej nedvoumno za izglagolski nomen actionis tvorjen s sufiksom *-t-, na katerega je bil pozneje dodatno naplaščen sufiksalni ijevski element, ki je botroval uvrstitvi leksema med ijevška debla (v stari grščini podedovana osnova **teH₂-t-* preide v *eH₂-*osnovo). Tako nastale osnove z izglasnim *-t- oz. prestrukturirane osnove z izglasnim *-ti- < *-t-i- so bile, kakor kaže stanje v posameznih indoevropskih jezikih, po prehodu pide. binarnega sistema spola v ternarni uvrščene med samostalnike ženskega spola.¹⁴ S tega stališča je prehod slovanskega in staroirskega leksema k samostalnikom moškega slovničnega spola, kakor je bilo opisano zgoraj, treba razumeti kot sekundarni razvoj, torej inovacijo.

4 Neenotno paradigmo, kakršna se nam kaže na staroirski stopnji goidelske keltščine, tj. Ied *táith*, Red *táthat*, Ded *táid* (?), Ted *táthaid*, Dmn *táitib*, je v luči nesporne etimološke razlage imenovalniške oblike treba razumeti kot neprvotno. Pri tem obstaja možnost, da sinhrona paradigma predstavlja skupek oblik dveh diahrono upravičenih sklanjatvenih vzorcev.

Stranskosklonske oblike prvotne paradigme Ied *táith*, *táid*, Red **tátho, **tátha, Ded **táith (ohranjeno v *táid*?), Ted **táith, ... Dmn ***táth(a)ib* (prim. *cnáim* (m, -i) 'kost', Red *cnámo*, Ted *cnáim*, Ded *cnáim*, Dmn *cnám(a)ib* (GOI § 300)) so do staroirskega obdobja očitno prešle iz rabe. Kakor je mogoče sklepati iz ohranjenih virov, so jih izpodrinile oblike, ki so izpričane v Red *táthat*, Ted *táthaid* in Dmn *táithib*. Da bi šlo pri teh oblikah za sekundarno preoblikovane oblike ijevske sklanjatve, ki bi nastale po reinterpretaciji novonastalega rodilnika *táthat* < **tátha + agentivni znak *-t'¹⁵ (tako de Bernardo Stempel 1999: 544) kot rodilnika

¹³ Mayrhofer 1992: 102.

¹⁴ Prim. stgrš. *vůξ* < **nok^u-t-*, ki je ženskega slovničnega spola, s het. ***nākut-* 'večer' < **nók^u-t-*. Imenovalniška oblika sicer ni ohranjena, prav tako ni internih hetitskih znakov o spolu samostalnika. Vendar je ob ohranjenem genitivu *nekuz* in besedotvorno identičnem tipu het. *kāšza* [kāsc] (c). 'lakota', Red *kaštaš* < *Kost-os s posplošeno ojevsko prevojno stopnjo korena za pričakovano ***kēšz(a)* < *Kést-s (k stranskosklonskemu korenu v ejevski prevojni stopnji prim. pridevnik *kištuuant-* 'lačen' < **Kest-uént-*) na hetitsko stanje projicirana oblika ***nākut-* upravičena, prav tako tudi domneva o njeni uvrščeno-sti med samostalnike živega spola, tj. spola *commune*.

¹⁵ »... mit dem redeterminierenden Antritt eines agentiven -(V)t# an den ursprünglichen Gen. Sing. *tatha ...« (de Bernardo Stempel 1999: 544).

nt-osnove (npr. po modelu **tátha : *táthat* = X : *carat*, X = **cara, iz česar sledi sinhrona interpretacija, da je *-t* znak roditeljske ednine *nt*-osnov), ni prepričljiva, ker nista znana ne model ne pritisk, ki bi narekovala sinhrono naplastitev elementa *-t* na podedovano obliko **tátha oz. **tátho.¹⁶ V nasprotju z npr. *flaith* < *ulH-ti- k **uelH-* 'vladati', ki je prvotni pomen nomena actionis obdržal tudi še v staroirskem obdobju, je pomen leksema *táith*, *táid* v tem obdobju izključno agentiven. To se jasno pokaže pri pojmovnem samostalniku *tá(i)de*, tudi *tá(i)the* 'tatvina, prikritje, skrivnostnost' (navaja GOI § 262), ki je bil s sufiksom *-e* < **-io-* izpeljan iz nomena agentis *táith*, *táid*. Takšen besedotvorni tip je bil produktiven pri tvorbi izsamostalniških nomina abstractum s pomenom pripadnosti (de Bernardo Stempel 1999: 353, GOI § 262), npr. *ri* 'kralj' → *rige* 'kraljestvo' < 'kar pripada kralju', *car(a)e* 'prijatelj' → *cairde* 'prijateljstvo', *míl* 'vojščak' → *mílte* 'vojaška služba' in je po izvoru sufiks za tvorbo izsamostalniških pridevnikov pripadnosti (tip sti. *ávyā-* 'ovčji' k *ávi-* 'ovca'), ki so bili sekundarno substantivizirani (de Bernardo Stempel 1999: 352–353). Glede na dejstvo, da pojmovni samostalniki tega tipa ob *flaith* 'vladar' ne obstajajo, je jasno, da je bila njegova tvorba motivirana z jezikovno potrebo po izražanju abstraktnega pomena. Ker je tak pomen pri leksemu *flaith* ohranjen, potrebe po nastanku oblike **flaithē ni bilo. Nasprotno pa je bil nastanek nomena abstractum *táithe*, *táide* motiviran prav zaradi odsotnosti prvotnega pomena 'kraja, prikrivanje, ipd.' pri *táith*, *táid*.¹⁷ Potrebe po dodatni označitvi agentivnega *táith* torej ni bilo. Starost pojmovnega samostalnika *táithe* sicer ni enoznačno določljiva. Interno irsko stanje kaže, da je bil sufiks naplaščen na osnove, ki še niso bile podvržene sinkopi (stirs. *cairde* < zgstirs. *karǣde), vendar je ob ohranitvi sufiksa **-io-* oz. Sieversove variante **-ijo-* v britanski keltščini (srkimr. *cerennyd* 'prijateljstvo' < **karent-ijo-*) upravičena razlaga, da je ta tip samostalnikov prakeltske starosti (KVG II: 10–11). Iz tega bi sledilo, da je bil pomenski prehod nomena actionis v nomen agentis pri osnovi **tāti-* do konca izvršen že v tem obdobju. Takšna domneva sicer ni dokazljiva, saj bi se ob predpostavljenelem poznem pomenskem prehodu stirs. nomen agentis *táith* 'tat' lahko zgledoval tudi po podedovanih parih *ri* : *rige* in bi bil *e* naplaščen na osnovo *táith* (rezultat bi bil isti: pkelt. **tā-t(i)j-ā-* > stirs. *táithe* vendar možno tudi

¹⁶ Palatalizirani *th* v Dmn sicer v tem pogledu ni problematičen, saj ni nujno nastal po tretji palatalizaciji, tj. po palatalizaciji soglasnikov, ki so se znašli v položaju pred sinkopiranim srednjim samoglasnikom, temveč je verjetno, da bi tudi po že končanem obdobju delovanja sinkope, ki je iz že apokopiranih oblik odstranila samoglasnike vsakega drugega zloga (tj. v obdobju zgodnje stare irščine), v primeru analoških sprememb lahko pričakovali, da so bili vzorci, ki jih izkazujejo že sinkopirane oblike, pravilno posnemani, npr. *carat* : *cairtib* = *táthat* : X, X = *táitib*, in torej ne nujno **karǣd(ah)* : **karǣdaβ(ih)* = **tāð-ǣd(ah)* : X, X = **tāð-ǣdaβ(ih)*.

¹⁷ Do obratnega razvoja pa je, kot kaže stirs. *flaithem* 'vladar; princ' (navaja eDIL: F, 161.36), prišlo pri *flaith*. Zaradi jezikovnega šuma, ki je moral nastati ob formalni prekrivnosti leksemov s pomenoma 'vladar' in 'vladanje', se je s sufiksom stirs. *-em* (< **-iamon*) tvoril novi nomen agentis *flaithem*.

stirs. *táith* + *-e > *táithe*). Pri tem je treba izpostaviti, da domnevni zgodnji pomen-ski prehod ni brez tipološke vzporednice (prim. psl. *tátb ‘tat’).¹⁸

Za čas, ki mu je sledilo klasično staroirsko obdobje, bi bilo torej treba predpo-staviti soobstoj dveh istopomenskih leksemov in njunih ustreznih paradigem. Na pod-lagi strš. denominativa τητάομαι < **teH₂-t-eH₂-iē/īo-*, v katerem se ohranja osnova **teH₂-t-* ‘kraja’, bi bilo mogoče sklepati na obstoj identične tvorbe tudi v prakeltšči-ni/pragoidelščini. Ta se sicer ni ohranila kot glagol šibke vrste (pričakovali bi stirs. **táthaid ‘krasti (?)’ kot pri *marbaid* ‘umreti’ < *maru-ā-ti k **maru-o-* ‘mrtev’), vendar se možne sledi njenega nekdanjega obstoja kažejo v stranskosklonskih obli-kah paradigme *táith*. Slednje bi bilo treba interpretirati kot sklonske oblike posamo-staljenega deležnika k izsamostalniški glagolski osnovi **tā-t-ā-* < **teH₂-t-eH₂-*, torej pkelt./pgoid. **tā-t-ā-nt-*. Dolgi priponski *-ā- je bil v položaju pred zvočnikom in sledečim zapornikom skrajšan po Osthoffovem zakonu, kar je omogočilo prednjenje kratkega *a v položaju pred nazalom in sledečim zapornikom.¹⁹ Po rednih glasovnih razvojih tako dobimo neizpričani Ied ***táth(a)e* [tāðe] < *tāðānt-s in izpričane oblike Red *táthat* [tāðəd] < zgirs. *tāðædah < zgpkel. *tā-t-ānt-os, Ted *táthaid* [tāðəd] < **tāðædæn < *tā-t-ānt-ŋ in Dmn *táitib* [tātəβ]²⁰ < **tāðædaβih ≤ **tā-t-ānt-b^his*.²¹

Ker je bil obstoj oblike *táith*, *táid* »zaščiten« z nomenom abstractum *táithe*, *táide*,²² ki je bil najverjetneje tvorjen že v prakeltskem obdobju (vendar je starost v tem oziru povsem irelevantna), je led posamostaljenega deležnika z istim pomenom (‘kradeč’ > ‘tat’ kot ‘ljubeč’ > ‘prijatelj’) postal redundanten. Na podlagi modela *táith* (-i) ob variantnem **táthae (-nt) : *táithe* = *carae* (-nt) : *cairde* so bile lahko kot stranskosklonske pogosteje rabljene oblike *nt*-osnove (*carat caraid* ..., torej *táthat*, *táthaid* ...), pri čemer so stranskosklonske oblike *i*-osnove sčasoma prešle iz rabe (deloma se lahko še ohranja Ded).

¹⁸ Prav tako je v stari irščini izpričan nomen abstractum *táitech* ‘tatinstvo’ (eDIL: T, 56.38), ki je najverjetneje nastal že na osnovi vsaj v prakeltščini izoblikovanega **tā-t-(i)j-ā-ko-* (< *teH₂-t-i-eH₂) (KVG II: 30).

¹⁹ K razvoju prim. pkelt. *ankus > *ænkus > zgirs. *ænguh* > *æguh > arhirs. *æg > stirs. *éc* ‘smrt’ (McCone 1996: 56–57, 79).

²⁰ Oblika dajalnika množine se je morala po sinkopi arhirs. **tāðædaβ’* razviti v zgstirs. **tāðdæβ’*, pri čemer se je *-ð-, ki je prišel v stik z *-d-, deleniziral, zaporedje *-td- pa se je onezvenečilo. Geminata *-tt- se je nato poenostavila, od koder stirs. oblika **tāt(t)æβ’* < *táitib*>. K opisanim razvojem prim. stirs. *tecnate* ‘domačen’ < *teggnatte < **teγ-γnaðð’è* (GOI § 137 in § 142–145).

²¹ Identično stanje je izpričano pri leksemu *carae* ‘prijatelj’, ki je po izvoru prav tako posamostaljeni deležnik k denominativni glagolski osnovi **kar-ā-* tvorjeni k ničstopenjskemu izglagolskemu pridevniku **kH₂-ró-* (Matasović 2009: 191; KVG II: 103–104). S polnostopenjskim korenem se ta pridevnik ohranja v lat. *cārus* ‘drag, ljub’ < **keH₂-ró-* (prim. stanje pri psl. *stārъ* proti sti. *sthirá-* ‘trden’ < **st(e)H₂-ró-* (Brugmann 1906: 350; Furlan v Bezljaj 1995: 312)).

²² Variantna oblika *táide* vsekakor kaže na ozvenečenje medvokalnega *-ð- (ozvenečenje tudi za dolgim naglašanim vokalom (sicer neopisano v McCone 1996) se potrjuje vsaj v variantnem Red *tádat* za prvotno *táthat*) in ni mogla nastati iz posamostaljenega deležnika, saj bi pgoid. *tāð-ā-nt-ijā dalo stirs. *tát(a)e* [tāte] in ne izpričano *táithe* oz. *táide* [tāð’e] oz. [tāð’e].

5 Sklep

Ob primerjavi z eksternim gradivom se torej izkaže, da je psl. *tât in stirs. *táith*, *táid* treba izvajati iz prvotnega nomena actionis **teH₂-t-*, na katerega je bil sekundarno naplaščen strukturalni ijevski sufiks, ki je povzročil uvrstitev obeh leksemov med *i*-osnove. V obeh primerih je bil iz pozne praindoevropsčine podedovani ženski slovnični spol po prehodu leksemov v označevalca vršilcev glagolskega dejanja prestrukturiran po načelu asociativnosti leksemov z referentom najpogosteje moškega naravnega spola. Kot je bilo pokazano, se nomen actionis **teH₂-t-* v prvotni nemotivirani obliki lahko ohranja v pkelt. osnovi **tātant-* < **teH₂-t-eH₂-nt-*, ki na sinhroni staroirski ravni služi kot stranskosklonska osnova paradigme samostalnika *táith*, *táid*, gledano diahrono pa kot variantna osnova k podedovanemu ijevskemu *táith*, *táid*. Formalna in semantična identičnost psl. *tât s stirs. *táith*, *táid* je torej nedvomna.

Krajšave

arhirs. = arhaičnoirsko; av. = avestijsko; got. = gotsko; het. = hetitsko; lat. = latinško; lid. = lidijsko; lit. = litovsko; m = samostalni moškega slovničnega spola; mhet. = mladohetitsko; pgoid. = pragoidelskokeltško; pide. = praindoevropsko; pkelt. = prakeltško; psl. = praslovansko; sln. = slovensko; srkimr. = srednjekimrijsko; stcsl. = starocerkenvoslovansko; sthet. = starohetitsko; stgrš. = starogrško; sti. = staroindijsko; stirs. = staroirsko; zgirs. = zgodnjeirsko; zgpkelt. = zgodnjeprakeltško; zgstirs. = zgodnjestaroirsko; ž = samostalni ženskega slovničnega spola; *-ā* = samostalni *ā*-osnove; *-i* = samostalni *i*-osnove; *-nt* = samostalni *nt*-osnove

Viri in literatura

- de Bernardo Stempel 1999 = Patrizia de Bernardo Stempel, *Nominale Wortbildung des älteren Irischen*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999.
- Bezljaj 1995 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika III: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1995.
- Bezljaj 2005 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, ur. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2005.
- Brugmann 1906 = Karl Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II/1*, Straßburg: Karl J. Trübner, ²1906 (ponatis 1967).
- Dokler 1915 = Anton Dokler, *Grško-slovenski slovar*, Ljubljana, 1915 (ponatis 1999).

- eDIL = *Electronic Dictionary of the Irish Language* [<http://www.dil.ie>].
- Frisk 1970 = Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch II*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- GOI = Rudolf Thurneysen, *A Grammar of Old Irish*, Dublin, 1946 (ponatis 1993).
- IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern – München: Francke Verlag, 1949–1959.
- KVG II = Holger Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen II*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1913 (ponatis 1976).
- Lindeman 1970 = Frederik Otto Lindeman, *Einführung in die Laryngaltheorie*, Berlin: Walter de Gruyter, 1970.
- LIV = Helmut Rix idr., *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, ²2001 (¹1998).
- Matasović 2009 = Ranko Matasović, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, Leiden – Boston: Brill, 2009.
- Mayrhofer 1992 = Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I*, Heidelberg: Carl Winter, 1992.
- Mayrhofer 1996 = Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen II*, Heidelberg: Carl Winter, 1996.
- McCone 1996 = Kim McCone, *Towards a relative chronology of ancient and medieval Celtic sound change*, Maynooth: The Cardinal Press, 1996.
- Monier-Williams 1899 = Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1899 (ponatis 1997).
- Oettinger 1979 = Norbert Oettinger, *Die Stammbildung des hethitischen Verbuns*, Nürnberg: Verlag Hans Karl, 1979.
- Rasmussen 1989 = Jens Elmegård Rasmussen, *Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache*, Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 1989.
- Schwyzler 1939 = Eduard Schwyzler, *Griechische Grammatik (auf der Grundlage von Karl Brugmanns griechischer Grammatik) I*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1939.
- SP 2001 = Jože Toporišič, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, 2001 (ponatis 2003).
- Staroslavjanskij slovar' 1999 = *Старославянский словарь по рукописям X–XI веков*, Москва, ²1999 (¹1994).

On the correspondence between Proto-Slavic *tatb and Old Irish *táid*

Summary

The formal and semantic correspondence between Proto-Slavic *tât_b* and Old Irish *táid*, both denoting ‘thief’, has been pointed out several times. Nonetheless, there seems to exist an element of doubt regarding their identical structure, mostly because Old Irish exhibits a mixed paradigm with an *i*-stem nominative singular and the oblique cases inflected like *nt*-stem nouns. Based on evidence from the Ancient Greek denominative verb τητάομαι ‘to suffer want, to miss’ < **teH₂teH₂je/jo* PSI. *tât_b* and Old Irish *táid* are shown to derive from a feminine deverbative action noun *teH₂t ‘act of stealing’ secondarily equipped with a structural suffix *-*i*-. Support for this derivational type comes from Vedic, in which *stút*- (fem.) ‘praising’ < PIE *stut- (PIE *steu ‘to praise’) occurs alongside the semantically identical *stúti*- (fem.) < PIE *stut-*i*-. In both cases, the transition to an agent noun took place at an early stage, whereas the transition in grammatical gender (feminine to masculine) developed in accordance with the common association of the lexeme with masculine agents.

It is argued that in Old Irish the synchronically established paradigm Nsg *táith*, Gsg *táthat*, (Dsg *táid*?), Asg *táthaid*, Dpl *táitib* must represent a conflation of two originally separate but coexisting inflectional patterns. The existence of an original *nt*-stem noun ***táth(a)e* is proposed, which is shown to represent a secondarily substantivized present participial to a deverbative base *tātā < *teH₂teH₂ (cf. OGr. τητάομαι). Because one of the synonymous nominatives must eventually have become redundant, the preservation of an *i*-stem nominative is due to the existence of *táithe*, *táide* < *teH₂tjeH₂, an abstract noun of demonstrably Proto-Celtic date. In the oblique cases, however, the reverse process took place, with the *nt*-stem forms being established. This development might be due to the fact that, according to the model *táith* (-*i*) ‘thief’ and **táthae (-*nt*) ‘thieving one’ > ‘thief’ vs. *táithe* ‘concealment, act of stealing’ = *carae* ‘loving one’ > ‘friend’ (-*nt*) vs. *cairde* ‘friendship’, the forms *táthat*, *táthaid*, . . . *táitib* (cf. *carat*, *carait*, . . . *cairtib*) were more commonly used, eventually supplanting the *i*-stem forms **tátho, **táith, . . . *táth(a)ib*.

OCENE IN POROČILA

Tri novejša dela hrvaškega narečjeslovja

Előd Dudás

Đuro Blažeka, *Međimurski dijalekt: hrvatski kajkavski govori Međimurja*, Varaždin: Matica hrvatska, 2008 (Knjižnica Matice hrvatske 31), XII + 272 str.

Stjepan Belović – Đuro Blažeka, *Rječnik govora Svetog Đurđa: rječnik ludbreške Podravine*, Zagreb: Učiteljski fakultet, 2009 (Posebna izdanja 2), 599 str.

Đuro Blažeka – István Nyomárkay – Erika Rác, *Mura menti horvát tájszótár = Rječnik pomurskih Hrvata*, Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2009 (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 95), 396 str.

Prispevek predstavlja monografijo medžimurskega narečja in dva novejša narečna slovarja kajkavskih govorov s posebnim poudarkom na zgradbi slovarskih enot. Izpostavljen je pomen slovarjev za slovensko narečjeslovje, saj imajo nekateri vzhodnoslovenski govori skupne lastnosti s kajkavskimi govori. Predstavljene so konkretne vzporednice v zrcalu primerov med slovenskim središkim govorom in pomursko-medžimurskim narečjem ter govorom Svetega Đurđa.

Ključne besede: hrvaščina, slovenščina, medžimursko narečje, narečna slovnica, narečno slovaropisje, jezikovni stik

Three new works in Croatian dialect studies

This article presents a monograph on the Međimurje dialect and two recent dialect dictionaries of Kajkavian subdialects with a special emphasis on the structure of the lexicographic units. Emphasis is placed on the significance of the dictionaries for Slovenian dialectology because certain eastern Slovenian subdialects share characteristics with Kajkavian subdialects. Specific parallels are presented through examples as reflected in the Slovenian subdialect of Središče, the Mura Valley–Međimurje dialect, and the Sveti Đurđ subdialect.

Key words: Croatian, Slovenian, Međimurje dialect, dialect grammar, dialect lexicography, language contact

Hrvaški jezikovni prostor delimo po odrazu jata tradicionalno na tri narečne skupine: na kajkavsko (odraz jata je *e*), čakavsko (odraz jata je *i*) in štokavsko narečno skupino, kjer na mestu jata stoji *e* (srbska knjižna različica) ali *ije/je* (hrvaška knjižna različica). Seveda lahko tudi te narečne skupine naprej delimo na manjše enote. Kajkavsko narečno skupino, katere narečja so jezikovno najbližja slovenščini, Mijo Lončarić (2009) po naglasnem sistemu in vokalizmu deli na 15 narečij. Eno izmed njih je medžimursko narečje, ki se je v zadnjih dveh letih obogatilo z monografijo

(Blažeka 2008) in narečnim slovarjem pomurskih Hrvatov (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009). Leta 2009 je izšel narečni slovar (Belović – Blažeka 2009), ki je prav tako velik prispevek h kajkavskemu narečjeslovju, obravnava pa govor kraja Sveti Đurđ, ki jezikovno pripada varaždinsko-ludbreškemu narečjem, vendar ima več lastnosti medžimurskega narečja.

Monografija Đura Blažeka (2008), raziskovalca in dobrega poznavalca kajkavskih narečij, prinaša celovit pregled medžimurskega narečja. Avtor je snov razdelil na deset poglavij, ki bralcu ponujajo natančen znanstveni popis tega narečja. V uvodu lahko beremo, kako je avtor zbiral gradivo, kar je bilo posebej težko, ker so že šestdesetletni informatorji »premladi« za dialektološko raziskavo zaradi velikega vpliva hrvaškega knjižnega jezika (Blažeka 2008: 2). Najdemo tudi zgodovinski pregled dosedanjega raziskovanja medžimurskega narečja. Uvodu sledi poglavje s klasifikacijo medžimurskih govorov, v katerem so tri podnarečja razčlenjena na skupine govorov. Merili za delitev na podnarečja sta razmerje med odrazoma *ě* in polglasnika v nenaglašnem položaju in razmerje med odrazoma zlogotvornega *l* in zadnjega nosnika *o* (Blažeka 2008: 12–13).

Posebna dragocenost te razdelitve je, da upošteva govor pomurskih Hrvatov, ki živijo na območju Madžarske in govorijo medžimursko narečje. Njihov govor je predstavljen na podlagi govora Serdahelja, največje pomurske hrvaške vasi na Madžarskem. Pred Blažekom ni bilo nobenega opisa tega narečja. V knjigi bralec spozna predvsem glasoslovje in oblikoslovje. Besedilo dopolnjujejo različne preglednice, ki omogočajo lažje razumevanje delitve medžimurskega narečja na podnarečja. Zelo dragoceno in koristno je poglavje, ki obravnava razmerja med medžimurskim narečjem in drugimi hrvaškimi kajkavskimi ter slovenskimi govori. Monografijo dopolnjujejo različni zemljevidi, npr. karta kajkavskega narečja in karta izbranih glasoslovnih in oblikoslovnih lastnosti. Posebej je treba poudariti, da so glasoslovnih in oblikoslovnih pojavi v monografiji ponazorjeni s številnimi primeri, ki potrjujejo zapisane trditve.

Poleg Blažekove monografije bi želel predstaviti še dva novejša dosežka hrvaškega narečjeslovja, oz. hrvaškega narečnega slovaropisja zadnjih dveh let, in sicer Slovar govora Svetega Đurđa (Belović – Blažeka 2009) in Slovar pomurskih Hrvatov (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009). Slovar govora Svetega Đurđa zajema besedje vasi Sveti Đurđ. Kot je bilo že omenjeno, ta govor pripada varaždinsko-ludbreškemu narečju, vendar ima več značilnosti medžimurskega narečja. Zbiranje narečnega gradiva je delo Stjepana Belovića, ki je govorec tega narečja in se že več desetletij ukvarja z govorom svoje rodne vasi. Iz zbranega gradiva je izdelal slovar s pomočjo dialektologa Đura Blažeka, ki je poskrbel za strokovno plat pri ureditvi slovarja (fonetični zapisi, oblikovanje slovarskih enot). Drugi slovar, Slovar pomurskih Hrvatov, je rezultat mednarodnega sodelovanja hrvaškega dialektologa Đura Blažeka in madžarskega slavista, akademika Istvána Nyomárkayja ter Erike Rác, ki je tik pred izidom slovarja doktorirala z disertacijo iz pomurske kajkavščine. Njen materni jezik je pomursko-medžimursko narečje. Ta slovar je posebno dragocen, ker spada med redka dela, ki se ukvarjajo s kajkavskim narečjem na Madžarskem, ki je več kot tisoč let prisotno na območju županije Zala. Pomursko-medžimursko narečje se govori ob reki Muri na hrvaško-madžarski državni meji. Ta

slovar predstavlja govor vasi Mlinarci (Molnári), Murski Krstur (Murakeresztúr) in Serdahelj (Tótszerdahely). Namen slovarja je ohranitev in dokumentiranje še dostopnega narečnega besedja. Izhodišče za slovar je slovarsko gradivo Mlinarcev, dopolnjeno z besedami iz drugih dveh krajev.

Vemo, da narečja zaradi vpliva knjižnega jezika čedalje bolj izgublajo svoje značilnosti. To še bolj velja za narečja manjšinskih jezikov, v dvojezičnem okolju, kjer ljudje govorijo še en jezik oz. državni jezik na isti ravni kot svojo materinščino (ali še boljše), saj ga uporabljajo v vsakodnevnih stikih. Narečje uporabljajo le v družinskem okolju ali na različnih manjšinskih prireditvah. Še bolj žalostno podo do pomurskih Hrvatov kažejo tile podatki. Po zadnjem popisu prebivalstva, leta 2001, v teh treh pomurskih vaseh živi 1346 ljudi, katerih materni jezik je hrvaščina oz. pomursko-medžimursko narečje. Dodali bi še lahko, da narečje govori le starejša generacija. To je razumljivo, saj se otroci v šolah učijo knjižno hrvaščino, ne pa narečja. Poleg teh dejstev moramo upoštevati še izseljevanje prebivalstva bodisi zaradi boljših možnosti za zaposlitev bodisi zaradi študija v večjih mestih, ki so daleč od domačega kraja. (Položaj porabskih Slovencev je zelo podoben položaju pomurskih Hrvatov.) Tukaj navedena dejstva bi lahko osvetlile sociolingvistične raziskave, s katerimi bi lahko dobili podrobnejše in natančnejše podatke o procesih, ki potekajo in ozadju in vplivajo na jezik in rabo jezika pripadnikov manjšin. Slovarsko gradivo so zbirale učiteljice pomurskih osnovnih šol; vodila jih je Erika Rác. Fonetične zapise je naredil Đuro Blažeka. Zbrano gradivo je uredil István Nyomárkay.

Vsak od slovarjev vsebuje približno 10.000 slovarskih enot. Zgradba slovarskih enot v slovarjih je podobna. Sestavljene so iz štirih delov: iztočnice, slovničnega podatka, pomenske razlage in ponazarjalnega gradiva. Iztočnice so poknjižene (»arhileksemi«), torej so zapisane po pravilih hrvaškega knjižnega jezika in neonaglašene. Izjema je zapis zvenečih soglasnikov v izglasju. Kadar gre pri iztočnici za nestvarno (»arhileksemsko«) homonimijo, je s številko označena le poknjižena iztočnica, saj se kanonizirani narečni obliki razlikujeta, npr. v geslih POD^1 kot onaglašeni samostalnik in POD^2 kot neonaglašeni predlog. Pri stvarni homonimiji pa sta s številko označeni tako poknjižena iztočnica kot kanonizirana oblika, saj se tudi zadnji dve ne razlikujeta (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 12, 17), npr. v geslih »CAPA¹ [c'apa¹ c'ape] f šapa [...]« in CAPA² [c'apa² c'ape] f morski pas [...]« (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 44). Vsaka iztočnica ima tudi fonetični zapis v oglatem oklepaju, npr. »PES [p'ęs p'ęsa] m pas (LAT. *Canis lupus familiaris* L.) [...]« (Belović – Blažeka 2009: 308) in »PES [p'ęs p'ęsa] m pas | kutya | Hund [...]« (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 207).

Pregibne besedne vrste so navedene v osnovnih slovarskih oblikah. V Slovarju govora Svetega Đurđa je dodana knjižna hrvaška ustreznica ali pomenska razlaga, npr. »NALEV [...] m povečanje obujma vimena prije teljenja. [...]« (Belović – Blažeka 2009: 252). V Slovarju pomurskih Hrvatov so poleg knjižnih hrvaških ustreznic ali pomenskih razlag dodane še madžarske in nemške ustreznice, npr. »NAMLATITI [...] pf. 1. istući, isprebijati | megver || prügel[n] [...] 2. završiti mlaćenje žita | befejezi a cséplést, sokat csépel || das Dreschen beenden [...]« (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 176). V obeh slovarjih sledi posa-

meznim razlagam ponazarjalni primer iz vsakdanjega govora, ki ga uvaja znak ♦. V slovarjih je predstavljeno tudi frazeološko gradivo. Uvaja ga znak □ in ga lahko najdemo na koncu slovarske enote, redkim frazemom pa so pripisani (ali vsaj nakazani) tudi pomeni, npr. »ITI [...] □ 'Idj v r'it! (*lakša psovka | enyhébb szitok || gelinder Fluch*)« (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 108); »ITI [...] □ 'itj š'irum (*početi se odljepljivati; razilaziti se*)« (Belović – Blažeka 2009: 162). Pisava iztočnic s samo velikimi črkami lahko povzroča težave pri prepoznavanju lastnih imen. Mogoče bi bilo boljše, če bi bile iztočnice pisane z malimi črkami, kar bi olajšalo razumevanje bralcu, ki teh lastnih imen ne pozna. Mislim na manj znana lastna imena, ki jih lahko najdemo v obeh slovarjih, npr. »BARA [**B'ora** B'ore] *f oblik ženskog imena Barbara*.« (Belović – Blažeka 2009: 55); »KANIŽA [**Kan'iža** Kan'že] *f grad u jugozapadnoj Mađarskoj | Kanizsa || Kanizsa [...]*« (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 118). Namen vseh narečnih slovarjev je tudi ohranitev poimenovanj iger, manj znanih poljedelskih izrazov itn. V tem lahko narečni slovarji pomagajo etnologom in vsem bralcem, ki jih zanimajo te besede. V obeh slovarjih lahko naletimo na mnoge take besede, npr. »ČEBRICA [**č'ebriča** č'ebriče] *f posuda za vodu za hlađenje cijevi rakijskog kotla [...]*« (Belović – Blažeka 2009: 88); »BATAČ [**b'otač** b'otača] *m rubac koji se stavlja na rame - dio narodne nošnje | virágos népviseleti vállkendő || blumengeschmücktes Schultertuch [...]*« (Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009: 28).

Slovarsko gradivo obeh slovarjev je tudi idealna osnova za raziskovanje medjezikovnih stikov, saj vsebuje precej germanizmov (*cimerman* 'tesar', *dunst* 'para', *fertik* 'gotov', *fraj* 'svoboden') in hungarizmov (*berek* 'močvirno ozemlje', *đund* 'biser', *fela* 'vrsta', *jezero* 'tisoč'). Seveda je več hungarizmov v Slovarju pomurskih Hrvatov, saj ti živijo v dvojezičnem okolju, kjer vsak dan prihajajo v stik z madžarskim jezikom. (Madžarsko-hrvaške jezikovne stike natančno predstavlja László Hadrovics (1985).) V Slovarju govora Svetega Đurđa gre za staro plast prevzetih madžarskih besed. Vzroki za izposojajo segajo v zgodovino, saj so se kajkavščina, vzhodna slovenščina, nemščina in madžarščina skozi stoletja prepletale in vplivale druga na drugo. Večstoletno sobivanje je lepo razvidno tudi v teh jezikih. Gradivo bi lahko uporabili za arealne raziskave skupnih pojavov v sosednjih jezikih. V pomoč bi bilo tudi pri raziskavah skupnih vplivov latinščine in nemščine, ki sta bili v tem prostoru zelo pomembni, na hrvaščino, madžarščino in slovenščino.

Slovarja sta zelo pomembna prav s slovenskega stališča. Razpravljanje o izvoru in sorodnosti vzhodnih slovenskih in kajkavskih govorov sega vse do 19. stoletja (Lundberg 2003: 55). »Nekateri prleški in haloški govori so morda kajkavskega izvora, saj izkazujejo kajkavski sovpad prvotnih *ě in *b/b,« pravi Greenberg (2002: 27). V nadaljevanju bi rad predstavil nekatere vzporedne pojave med medžimurščino in govorom Svetega Đurđa ter slovenskim središkim govorom (središke primere navajam po Greenberg 1999). Govor kraja Središče ob Dravi pripada prleškemu narečju in ima skupne lastnosti in podobnosti z nekaterimi kajkavskimi govori, ki izhajajo iz praslovanske dediščine.

- (1) na mestu *ɔ* je *e*, npr. medžimursko *den* [d^hɛn], *megla* [m^hɛgla], *pes* [p^hɛs]; Sveti Đurđ *den* [d^hɛn], *megla* [m^hɛgla], *pes* [p^hɛs]; središko *den* [dɛn], *megla* [mägla], *pes* [päs];
- (2) odraz *jata* je *e*, npr. medžimursko *breg* [br^hɛk], *greh* [gr^hɛh], *mesto* [m^hɛstɔ]; Sveti Đurđ *breg* [br^hɛk], *greh* [gr^hɛh], *mesto* [m^hɛstɔ]; središko *breg* [brɛg], *greh* [grɛh], *mesto* [mɛsto];
- (3) izguba razlike *l* in *l'*, ki je govor Svetega Đurđa ne pozna, npr. medžimursko *kluč* [kl^huč], *kral* [kr^hɔl], *ludi* [l^huđi], *zemla* [z^hɛmla]; središko *kluč* [kluč], *kral* [krɔl], *ludi* [ludi], *zemla* [zɛmla];
- (4) prehod *v* → *f* pred (a) nezvenečimi priporniki in (b) na koncu besed: medžimursko (a) *fpelati* [fp^hɛlati], *fpičiti* (*se*) [fp^hičiti (*se*)], *ftrnuti* [ft^hrnuti]; (b) *cev* [c^hɛf], *črv* [č^hrf]; Sveti Đurđ (a) *fpičiti* (*se*) [fp^hičiti (*se*)], *ftrčiti* *se* [ft^hrčiti *se*]; (b) *cev* [c^hɛf], *črv* [č^hrf]; središko (a) *vsipati* [fsipati], *vteknoti* [ftäknoti], *vtič* [ftič]; (b) *cev* [cɛf], *črv* [čřf];
- (5) protetični *v-*: medž. *vuho* [v^huhɔ], *vuš* [v^huš]; Sveti Đurđ *vuho* [v^huhɔ], *vuš* [v^huš]; sred. *vuho* [vúho], *vuš* [vùš].

Po mojem mnenju imata hrvaška in slovenska dialektologija odprta skupna vprašanja o podobnosti med vzhodnimi slovenskimi narečji in kajkavskimi govori. To bi zahtevalo skupne programe za natančnejše raziskave narečnega gradiva in za primerjavo narečij, kar vse bi pomagalo pri reševanju zapletenih vprašanj mednarečnih razmerij.

Monografija in oba slovarja so dobri primeri natančnega raziskovanja in obdelovanja narečnega gradiva. Ponujajo podatke na znanstveni ravni in so lahko uporabni tudi na drugih znanstvenih področjih, npr. v etnologiji. To so zelo dragocena dela, saj imamo po njihovi zaslugi več podatkov, ki bogatijo hrvaško dialektologijo in naše vedenje o medžimurskem narečju in o govoru Svetega Đurđa.

Literatura

- Belović – Blažeka 2009 = Stjepan Belović – Đuro Blažeka, *Rječnik govora Svetog Đurđa: rječnik lubdreške Podravine*, Zagreb: Učiteljski fakultet, 2009 (Posebna izdanja 2).
- Blažeka 2008 = Đuro Blažeka, *Međimurski dijalekt: hrvatski kajkavski govori Međimurja*, Varaždin: Matica hrvatska (Knjižnica Matice hrvatske 31), 2008.
- Blažeka – Nyomárkay – Rác 2009 = Đuro Blažeka – István Nyomárkay – Erika Rác, *Mura menti horvát tájszótár = Rječnik pomurskih Hrvata*, Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2009 (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 95).
- Greenberg 1999 = Marc L. Greenberg, Slovarček središkega govora, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2 (1999), 128–175.
- Greenberg 2002 = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.

- Hadrovics 1985 = László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985.
- Lončarić 2009 = Mijo Lončarić, O klasifikaciji slovenskoga i hrvatskoga jezika s posebnim osvrtom na kajkavsko narječje, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo = Obdobja 26*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009, 277–289.
- Lundberg 2003 = Grant H. Lundberg, A Preliminary Report on Dialectological Fieldwork in Northwestern Croatia: Brezova Gora and the Croatian-Slovene Dialect Continuum, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 4 (2003), 55–64.

Slovar srednjemoravskega narečja Jarmile Vojtove

Mateja Kosi

Jarmila Vojtová, *Slovník středomoravského nářečí horského typu*, Brno: Masarykova univerzita, 2008, 279 str.

Delo *Slovník středomoravského nářečí horského typu* (Slovar srednjemoravskega narečja hribovskega tipa) je nastalo na podlagi avtoričine doktorske disertacije. Hribovsko podnarečje iz naslova je v češki dialektologiji termin za podtip (podnarečje) južnega srednjemoravskega narečja v okviru srednjemoravske narečne skupine, ki se govori severozahodno od Brna v okolici Tišnova, Blanska in Sloupa. Delo je vsekakor velik prispevek k ohranjanju kulturne dediščine obravnavanega področja in vsestransko zanimivo za ljubitelje čeških narečij.

Ključne besede: češka narečja, narečni slovar, slovaropisje

The dictionary of the mountain-type central Moravian dialect by Jarmila Vojtová

The volume *Slovník středomoravského nářečí horského typu* (Dictionary of the mountain-type central Moravian dialect) was created based on the author's doctoral dissertation. The mountain-type subdialect in the title is a Czech dialectology term referring to a subtype (or subdialect) of the south central Moravian dialect as part of the central Moravian dialect group, which is spoken northwest of Brno in the vicinity of Tišnov, Blansko, and Sloup. The work is a great contribution to preserving the cultural heritage of this area and has general appeal for those interested in Czech dialects.

Key words: Czech dialects, dialect dictionary, lexicography

Slovar srednjemoravskega narečja hribovskega tipa (*Slovník středomoravského nářečí horského typu*) Jarmile Vojtove¹ je nastal na podlagi avtoričine doktorske disertacije. Hribovsko podnarečje iz naslova je v češki dialektologiji termin za podtip (podnarečje) južnega srednjemoravskega narečja v okviru srednjemoravske narečne skupine,² ki se govori severozahodno od Brna v okolici Tišnova, Blanska in Sloupa.

¹ Jarmila Vojtová je nekdanja sodelavka Inštituta za češki jezik Češke akademije znanosti, od leta 1999 predavateljica na Oddelku za češki jezik Filozofske fakultete Masarykove univerze v Brnu.

² To je poskus prenosa češke strukture klasifikacije narečij v slovensko. Po njej ima češki jezik 4 narečne skupine z narečji in podnarečji (in brez zamejitve krajevnih govorov).

Od drugih srednjemoravskih narečij izstopa zaradi posebnosti v razvoju kratkega vokalizma, in sicer zaradi zamenjave *o* in *u*, npr. *kopec* za češko 'kupec', slov. 'kupec', in *kupec* za češko 'kopec', slov. 'grič, hribček'.

Delo, ki je po besedah avtorice za zdaj prvo, ki popisuje stanje in razvoj narečnega besedja v mikroarealu na zahodnem Moravskem po najnovejših leksikografskih metodah (str. 3), je razdeljeno na štiri poglavja, in sicer na uvod (str. 7–25), diferencialni slovar s slikovno prilogo (str. 27–167),³ ideografski geslovník oz. indeks, torej predstavitev besedja po pomenskih poljih (str. 169–227), in abecedno kazalo vključenih leksemov (str. 229–279).

V uvodu so najprej predstavljene zemljepisne in gospodarske značilnosti raziskovanega področja, to je hribovitega predela Češkomoravskega hribovja (Tišnovsko) in Dražanske planine (Blanensko). Sledi historiat raziskav tega narečja. Iz popisa zbranega narečnega gradiva je podano splošno znanje o strukturnih značilnostih in razvojnih tendencah moravskih narečij, predstavljena pa je še metoda zbiranja in obdelave narečnega izrazja. Izhodiščni korpus za sestavo slovarja je bil zbran v letih 1988–1998 in je nastal na podlagi avtoričinega terenskega dela v šestih izbranih krajih: Deblín, Drásov, Lažany-Lipůvka, Podlesí, Rájec-Jestřebí in Sloup;⁴ v raziskavo je bilo vključenih 30 informatorjev. Avtorica je želela zajeti predvsem najstarejšo podobo narečja in na tej osnovi predstaviti njegove tipične značilnosti in razvojne tendence, zato je v raziskavo vključila tudi izpolnjeno vprašalnico za Češki jezikovni atlas (*Český jazykový atlas 1–5*, ČJA, 1992–2005) *Slovníkový dotazník pro výzkum českých nářečí* (1954 in 1958) in gradivo iz slovarja F. Bartoša *Dialektický slovník moravský* (1906), kar je označeno s krajšavo Bš. Zbrala je okrog 9000 leksikalnih enot, ki predstavljajo razmeroma kompletno narečno leksiko.

Sledi podpoglavje Leksikografska obdelava narečnega gradiva, v katerem je avtorica opisala tip diferencialnega razlagalnega slovarja in nato sestavo gesla v svojem slovarju, predstavila ideografski geslovník oz. indeks besed, razvrščenih po pomenskih poljih, ter podala kratko analizo narečnega gradiva. Sledijo še uporabljene kratice in krajšave ter literatura. Besedje je zapisano v poenostavljeni fonetični transkripciji, ki se na Češkem uporablja po pravilih za znanstveni prepis narečnih zapisov (Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů, *Věstník České akademie věd a umění* 52 (1953), 63–68).

Sledi obsežno osrednje poglavje semaziološko⁵ zasnovanega diferencialnega⁶ slovarja s slikovno prilogo. Vsebuje 1180 gesel, v katerih je 293 leksemov za-

³ Slikovna priloga je vključena na str. 159–167. Slik oz. risb je 10.

⁴ Območje je prikazano na zemljevidu na naslovnici knjige. Kraji, v katerih je potekala raziskava, so obarvani rdeče.

⁵ Do zdaj nastali slovenski narečni slovarji so pripravljani s semaziološkega vidika, v katerem je koncept usmerjen od besede k razlagi (po Hartmann – James 1998: 102).

⁶ Tudi večina slovenskih semazioloških slovarjev je zasnovana diferencialno. Po terminologiji Karmen Kenda-Jež in Petra Weissa so slovenski narečni slovarji razdeljeni na kontrastivne, to je zasnovane kontrastivno s knjižnim jezikom, in konfrontativne slovarje, ki sopostavljajo leksiko dveh sistemov – narečnega in knjižnega – istega diasistema, narečno besedje pa je pojmovano kot skupek leksikalnih enot narečja (Kenda-Jež – Weiss 1999: 28–30). Vsenarečni slovar naj bi bil že po definiciji kontrastivni, slovar določenega

pisanih povsem na novo, vključeno pa je le diferencialno izrazje, torej tisto, ki se razlikuje od knjižnega. To pomeni, da je bilo celotno besedje vključeno v onomaziološko zasnovani ideografski indeks besed, primerjan s Slovarjem češkega knjižnega jezika (*Slovník spisovného jazyka českého* 1–8, SSJČ, 1960–1971). Po že znanih načelih primerjave so diferencialni tisti izrazi, (1) ki jih v SSJČ ni, (2) ki so v SSJČ označeni kot narečni, ljudski ali pokrajinski, (3) ki so vključeni z drugim pomenom ali drugačnim tipom uporabe in (4) izrazi z besedotvornimi, morfološkimi ali nepravilnimi glasoslovnimi spremembami (Bachmannová 2009: 36). Po drugi strani pa izrazi, ki so drugačni le po pričakovanih glasoslovnih narečnih, pokrajinskih ali jezikovnoplastnih spremembah (tj. iz pogovorne, t. i. »mluvene« češčine), niso označeni kot diferencialni.

Geslo diferencialnega slovarja je sestavljeno zelo pregledno (prepis je tudi oblikovno enak tistemu v knjigi), npr.:

frřnit se, -ím se, puřfrřené ned. *nimrat se* (zprav. v *jidle*)

expr.

SSJČ nář. expr., Bř

Srov.: drápat se, mrvit se, řošnit se

Odvoz.: **pu-**, **rus-**, **du-**

26-19

kuřipke, -bek, plt. *nerovnoměrně vysoké strniště*

(SSJČ kolibky nář. ‚hrst posečeného obilí‘, Bř dělat kolibke »pokosy ovsá shrabovati v hrómadky, co by mohl vzítí do náruči«) ČJA III-68

Srov.: pudřatke

32-46-1

kuřň, kuřňa, m. *kobylka, skákavý hmyz řijící v trávě nebo na stromech*

Bř/Kt, ČJA II-48

Dem.: kuřník, kuřníček

19-93

stulička, -e, f.

1. *řárka* (viz obr. 7)

(SSJČ stolice, sedátka, lavice) ČJA III-135

33-21

2. *část dřevěných pluřních koleček* (viz obr. 9)

ČJA III-46

Srov.: putkladek

32-42-3

govora pa konfrontativni. Konfrontativni so tile slovenski narečni slovarji: *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten* 1–6– (1982–2009–), Ludwig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten* (slovarski del, 1990), Han Steenwijk, *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio* (slovarski del, 1992), Peter Weiss, *Slovar govorov Zadřečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)* (1998). Drugi slovenski narečni slovarji so zasnovani kontrastivno.

ščerbák, -a, m. *člověk s mezerou mezi zuby*

Bš ščerbáč »člověk, kterému chybí zub«, ščerbatý »zubatý

20-24-4

+trachtír, -o/-a, m. trychtýř, nálevka

31-51

Iztočnici sledijo t. i. osnovne slovarske oblike in knjižna ustreznica oz. opis pomena. Če je beseda povezana s slikovno prilogo, za knjižno ustreznico sledi kazalka viz obr. 'glej sliko' s številko slike (prim. geslo *stulička*). Dodana je še morebitna raba iztočnice v stalnih besednih zvezah in frazemih, npr. *dlóhé jak bidlu* pod geslom *bidlu* (str. 33). Ponokod je dodan kvalifikator *expr.* – ekspresivno (prim. geslo *řřřit se*). V geselskem članku najdemo tudi kazalko na geslo v SSSJČ, geslo je predstavljeno tudi s stališča odvisnosti s starejšimi raziskavami – zabeležene so vzporednice v Bartoševem slovarju (1906), bralec pa je usmerjen tudi na narečno karto v Češkem jezikovnem atlasu (ČJA) (prim. geslo *kulípke*).⁷ V istem geslu so predstavljeni tudi pomensko bližnji izrazi, kot v geslu *ščerbák* (tudi *ščerbáč* iz Bš). Lahko je dodana manjšalnica (prim. geslo *kúň*). Pri glagolih so za kazalko *Odvoz.* (= odvozené podoby slova) navedene izpeljanke, večinoma vidski par (prim. geslo *řřřit se*). Na žalost za posamezni leksem ni podatka, v katerem od raziskovanih krajev se je pojavil, dobro pa bi bilo dodati tudi ponazarjalno gradivo.

Sledi še številčna kazalka na onomaziološki del, torej ideografski geslovník oz. indeks (npr. 19–93), kar je zelo uporabno, saj ta tip kazalk v slovarjih, ki so brez njih, npr. v *NTC's Dictionary of Commonplace Words in Real-Life Contexts* avtorice Anne Bertram, za lažjo orientacijo po knjigi manjka. Simbol za plus pred geslom nakazuje, da gre za generacijsko omejen izraz, ki živi kot pasivni besedni zaklad (arhaično, starinsko, prim. geslo *+trachtír*). Po oceni Stanislave Kloferove (2009: 33) gre za prvi češki narečni slovar, ki h geslu umešča tudi tako izdelan sistem kazalk in simbolov.

Tretje poglavje je posvečeno onomaziološko⁸ zasnovani predstavitvi besed po pomenskih poljih (ideografskemu geslovníku). Izrazi so po pomenskih poljih razvrščeni v štiri skupine po zgledu Halligove in Wartburgove tradicionalne klasifikacijske sheme (Kloferová 2009: 308) ob upoštevanju prakse slovarja *Český slovník věcný a synonymický* in po zgledu slovarjev *Podkrkonošský slovník* Jarmile Bachmannove (1998) in *Lašská slovní zásoba* Zdeňke Sochove (2001): (I) Vesolje, svet okrog nas, (II) Človek, (III) Človek in družba in (IV) Odnosi splošnega

⁷ Kratica Kt v seznamu kratic manjka, pomeni pa Kottove dodatke k Bartoševemu slovarju (Bachmannová 2009: 36).

⁸ Po razlagi v delu *Dictionary of Lexicography* (Hartmann – James 1998: 101–102) onomaziološki slovar predstavlja besedje in besedne zveze kot izraze pomensko povezanih konceptov, kot so pomeni, ideje, zaznamki, besedne družine in podobna razmerja. Pomembno merilo je usmerjenost od razlage pomena k besedi raje kot od besede k razlagi (kot v semazioloških slovarjih). Onomaziološki slovar vodi uporabnika od relativno dobro poznanih konceptov k relativno manj znanim besedam v nasprotju s tradicionalnimi semaziološkimi slovarji, v katerih so relativno neznane besede razložene s poznanimi.

značaja. Vsaka od skupin se deli še na podskupine; oštevilčenje večstopenjske hierarhične strukture pa ni preprosto razumljivo.⁹ Podskupine imajo številke I: 10–19, II: 20–29, III: 30–45, IV: 46–52, te pa se še delijo, npr. 1. in 2. podskupina pomenskega polja 38 Veřejná správa ('javna uprava'), ki spada v III. skupino Človek in družba, na kar nas usmeri prva številka v številčenju pomenskega polja, je:

- 38 **Veřejná správa**
 38-1 prezident
     parlament
     senát
     vláda, preceda vláde
     ministr
 38-2 policije
     policajt
     esenbák, četník
     velitel
 38-21 harest/harešt, vjezeň, šatlava
     seďet
     bachař
     amnestije
 38-3 zákon
     paragraf
     žalovat
     sód
     sóci, sóce
     porota
     [...]

Posamezni izrazi v ideografskem geslovníku niso razloženi, saj njihov pomen izhaja iz konteksta. Posebej dragocena je vključitev izbora lastnih imen, in sicer lastnih imen bitij in zemljepisnih lastnih imen z ledinskimi imeni (mikrotoponimi). Izmed 9000 leksikalnih enot so s krepkim tiskom označene enote diferencialnega slovarja. Žal si skupine v razdelkih, kot sta 38-1 in 38-2 v prepisanem primeru, sledijo brez vsake prazne vrstice in torej novo podenoto označujejo le spredaj zapisane številke. Uporabno bi bilo, če bi bili posamezni leksemi v skupini navedeni po abecednem vrstnem redu. Leksem *sóci* 'sodnik' je zapisan krepko, kar pomeni, da ga najdemo v diferencialnem slovarju (vendar je enak slog izbran tudi za označitev novega po-

⁹ Zelo dober in enostaven sistem kazalk ima na primer onomaziološko zasnovani slovar *Sistematski rečnik srpskohrvatskoga jezika* (Jovanović – Atanacković 1980), v katerem so geselski članki celega slovarja zaporedno oštevilčeni od 1 do 3906, kljub temu da v vsako pomensko polje spada le po nekaj iztočnic, npr. pod pomensko polje medicina sodijo iztočnice, oštevilčene od 3741 do 3797 (na žalost ta izbor iztočnic znotraj pomenskega polja ni abecedno razvrščen, kar pogrešam tudi v predstavljenem slovarju J. Vojtove). V indeksu besed smo torej usmerjeni samo k logično oštevilčeni iztočnici, npr. pri besedi *lekarna* je kazalka na 3797 (iztočnica *apoteka*).

menskega polja – v navedenem primeru Veřejná správa, ki pa je v diferencialnem slovarju ne najdemo). Tako kot v semaziološko zasnovanem diferencialnem slovarju je tudi v onomaziološkem delu tisk izrazito negospodaren, saj so besede nanizane druga pod drugo v stolpec, na eni strani v knjigi pa sta dva taka stolpca.

V diferencialnem slovarju prevladujejo samostalniki in glagoli, druge besedne vrste so redko zastopane (najdemo npr. prisl. *durch* 'vseskozi' in *hindá* 'drugje', prid. *hostaté* 'utrujen' ...), podobno je tudi v onomaziološko zasnovanem delu.

Podobno kot predstavljeni slovar J. Vojtove sta zgrajena tudi že omenjena češka narečna slovarja Jarmila Bachmannove (1998) in Zdeňke Sochove (2001), ki ju Vojtová oba tudi navaja v seznamu literature in se nanju sklicuje pri razvrstitvi besedja v pomenska polja. V primerjavi s tema slovarjema, v katerih iz onomaziološko zasnovanega indeksa ne moremo ugotoviti, katero besedo bomo našli tudi v diferencialnem slovarju, je v predstavljenem slovarju J. Vojtove iskanje lažje zaradi zapisa takih besed v krepkem slogu. V slovarju Z. Sochove manjkajo tudi kazalke iz diferencialnega slovarja na ideografski indeks, tako da besed, ki jih najdemo v diferencialnem slovarju, ne najdemo enostavno v razvrstitvi po pomenskih poljih, kar je Vojtová nadgradila s kazalko v vsakem geslu, enako rešitev pa najdemo že pri J. Bachmannovi. Če sta slovarja Z. Sochove in J. Bachmannove precej bolj gospodarna s prostorom, pa je slovar J. Vojtove bogatejši za zelo uporabno abecedno kazalo vključenih izrazov s kazalkami na onomaziološki del slovarja.

Delo J. Vojtove je dober metodološki prispevek k narečnemu slovarpisju, koristno izhodišče za nadaljnje bohemistične in širše (primerjalno)slavistične študije, bogato narečno gradivo pa tudi za druge znanstvene stroke. Delo je vsekakor velik prispevek k ohranjanju kulturne dediščine obravnavanega področja in vsestransko zanimivo za ljubitelje čeških narečij.

Literatura

- Bachmannová 1998 = Jarmila Bachmannová, *Podkrkonošský slovník*, Praha: Academia, 1998.
- Bachmannová 2009 = Jarmila Bachmannová, Jarmila Vojtová: Slovník středomoravského nářečí horského typu, v: *Naše řeč* (Brno) 92 (2009), št. 1, 35–38.
- Bertram 1997 = Anne Bertram, *NTC's Dictionary of Commonplace Words in Real-Life Contexts: an Essential Guide to the Everyday Objects in American Life*, Lincolnwood, Illinois: NTC Publishing Group, 1997.
- Blažeka 2008 = Đuro Blažeka, Prijedlog koncepcije izrade rječnika poljoprivrednog nazivlja u međimurskom dijalektu, *Croatica et Slavica Iadertina* (Zadar) 4 (2008), 157–180.
- Bokal 2003 = Ljudmila Bokal, Slovenski narečni slovarji, v: Zinka Zorko – Mihaela Koletnik (ur.), *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja* Maribor: Slavistično društvo, 2003 (Zora 25), 24–42.
- Dornseiff 1970 = Franz Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1970.

- Hartmann – James 1998 = R. R. K. Hartmann – Gregory James, *Dictionary of Lexicography*, London – New York: Routledge, 1998.
- Jovanović – Atanacković 1980 = Ranko Jovanović – Laza Atanacković, *Sistematski rečnik srpskohrvatskoga jezika*, Subotica: Minerva, 1980.
- Kenda-Jež – Weiss 1999 = Karmen Kenda-Jež – Peter Weiss, Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 35 (1999), 27–46.
- Kloferová 2009 = Stanislava Kloferová, Jarmila Vojtová: Slovník středomoravského nářečí horského typu, v: *Linguistica Brunensia* (Brno) 57 (2009), št. 1–2, 306–309.
- Matejčík 1975 = Ján Matejčík, *Lexika Novohradu: vecný slovník*, Banská Bystrica: Osveta, 1975.
- Ostromęcka-Frańczak 2007 = Bożena Ostromęcka-Frańczak, *Historia leksykografii słoweńskiej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007.
- Sochová 2001 = Zdeňka Sochová, *Lašská slovní zásoba*, Praha: Academia, 2001.
- Wehrle – Eggers 1993 = Hugo Wehrle – Hans Eggers, *Deutscher Wortschatz: ein Wegweiser zum treffenden Ausdruck*, Stuttgart – Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993.
- Weiss 2003 = Peter Weiss, Uvod v slovenski narečni slovar, v: *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 1, 49–61.

Zgodovinsko-etimološki slovar ruske latovščine

Jurij Rojs

M. A. Gračev – V. M. Mokienko, *Russkij žargon: istoriko-ètimologièeskij slovar'*, Moskva: Ast-press kniga, 2008, 336 str.

V slovarju je predstavljena ruska latovščina (argo), to je besedje in besedne zveze prestopnikov različnih kategorij kriminalnega podzemlja (morilcev, tatov, prostitutk idr.) od 11. do 20. stoletja, kar vse je zbrano iz leposlovja in živega jezika. Najpogostejši argoizmi imajo pripisano etimologijo, navedeni pa so tudi načini in okoliščine tvorjenja novih besed in besednih zvez.

Ključne besede: ruščina, latovščina, leksikologija, slovaropisje, etimologija

Historical-etymological dictionary of Russian argot

This is the dictionary to present Russian argot; that is, the words and phrases used by offenders from various areas of the criminal underground (murderers, thieves, prostitutes, etc.) from the eleventh to twentieth century. All of the material was collected from literature and from the living language. Etymologies are provided for the most frequent argot expressions, and the manners of circumstances of coining new words and phrases are also described.

Key words: Russian, argot, lexicology, lexicography, etymology

Med socialne podzvrsti ruskega jezika prištevamo interesne govorce, kot so sleng, žargon in latovščina (argo). Pri rabi teh jezikoslovnih izrazov je v ruščini (in tudi v drugih jezikih) kar nekaj zmede zaradi različnih pojmovanj in zaradi težavnega razmejevanja pojavov.

Obravnavani slovar M. A. Gračova in V. M. Mokijenka predstavlja rusko latovščino – besedje in frazeme prestopnikov različnih kategorij kriminalnega podzemlja – morilcev, tatov, prostitutk idr. Ta se je oblikovala dolgo časa, v glavnem pa proti koncu 18. stoletja. Prav v tem času je Rusija doživljala intenziven razvoj blagovno-denarnih odnosov, ruska država se je stabilizirala, dobila je redno policijo in sistem zaporov, izginjati so začele razlike med narečji in oblikoval se je normirani knjižni jezik, uradno predpisan v slovarju ruske akademije.

Obravnavani slovar zajema argoizme od 11. do 20. stoletja. Njegova naloga je določiti tudi etimologijo najpogostejših argoizmov, tj. besed in frazemov, ki so prešli in druge zvrsti splošnega ruskega jezika, predvsem v pogovorni in knjižni jezik. Etimologija argoizmov je težka naloga, ker se raziskovalec sreča z nenavadnim le-

ksikalnim gradivom. Tvorjenja novih besed je v latovščini veliko več kot v knjižnem jeziku, saj se argoizmi oblikujejo iz leksikalnih prvin različnih zvrsti ruskega jezika:

- (a) iz knjižnega jezika (npr. *арбус* ‘glava’; *скринка* ‘pila za prepiljenje železne mreže’; *ласточка* – ‘prostitutka’);
- (b) iz živih ljudskih besed in frazemov (npr. *мордоплюй* ‘pištola’; *рожак* ‘oseba’; *забивать бабки кому-либо* ‘varati koga’);
- (c) iz dialektizmov (npr. *бабочка* ‘srajca’; *балешник* ‘pijančevanje, krokanje’);
- (č) iz besed iz drugih socialnih zvrsti (npr. *литерка* ‘poročnik notranjih vojaških enot’ – beseda je tvorjena iz vojaškega žargonizma *литер* ‘lajtnant’; *крутильщик* ‘šofer’ – žargonizem *крутилка* ‘volan’ uporabljajo vozniki osebnih avtomobilov);
- (d) iz tujejezičnih leksemov (npr. *шопник* ‘tat, specializiran na kraje iz trgovin’, iz angl. *shop* ‘trgovina’);
- (e) iz drugih argoizmov (npr. *цинтовать* ‘prestajati zaporno kazen’, podstavna beseda je *цинта* ‘ječa’).

Pri določanju izvora besed v latovščini je treba upoštevati subkulturo prestopniškega sveta, njegove običaje, navade, moralo, želje ... Na izvor vrste besed je vplival zaničevalni odnos do pravovarstvenih organov. V zvezi s tem je v sodobni latovščini dokaj produktivna pripona *-ек*, npr. *начальничек* ‘predstavnik pravosodnih organov’, *защитничек* ‘odvetnik’.

Podrobno znanje nekaterih raziskovalcev pomaga določiti natančno etimologijo vrste argoizmov. Tako so nekatere karte imenovane na način *провокаатор* ‘kralj’, *сибирская язва* ‘sedmica’, in sicer zato, ker pri kartanju niso kaj prida. Enaindvajset točk je mogoče doseči, če asu ali desetici dodamo prvo izmed teh kart, kar pa je redko.

Na izvor vrste argoizmov je vplivala ruska ljudska in narečna izgovarjava in tudi izgovarjava predstavnikov neruskih nacionalnosti, npr. *вардалак* ‘vlomilec, razbojnik, morilec otrok’, *хувать* (od *ховать*) ‘skrivati’.

V latovščini ima posebno mesto tabuiranje – jezikovna prepoved, katere kršitev je povezana z neuspehom in ki je eden izmed dejavnikov pri nastajanju novih besed. Ko človeku odvzamejo svobodo, je ponekod v Rusiji prepovedano uporabljati argoizem *шесть* ‘priliznjenec, pomočnik tatov’. Taka vrsta ljudi obstaja, zato je potrebno opisno imenovanje in zanje se uporabljajo leksemi *есть*, *двенадцать на два*, *двадцать на два*, *двадцать четыре на четыре*. Namesto besede *свидетель* ‘priča’ se uporablja beseda *очевидец* z enakim pomenom. Obstaja tudi določena zveza med evfemizmi, ki so nastali zaradi tabuja v splošnem ruskem jeziku, in tabujem v latovščini. Eni in drugi so slabšalni, npr. v splošnem ruskem jeziku leksemi za hudiča *немытик*, *недобрик*, *окаяшка*, *анчутка беснятый* in v latovščini leksemi za policaja *болван*, *гад*, *злыдень*, *зуботыка*.

Pri nastanku novih argoizmov ima precejšnjo vlogo analogija. Obstajajo leksikalni pari: s konca 19. in začetka 20. stoletja argoizem *стрелок* ‘berač’ in sodobna argoizma *снайпер*, *бомбист* ‘berač’ (prim. analogna glagola *стрелять*, *бомбить* ‘prostiti miloščino’); *телка* ‘lahkoživka’ iz začetka šestdesetih let 20. stoletja in *вол* ‘lahkoživec’ iz osemdesetih let 20. stoletja.

Oblikovanje nekaterih argoizmov poteka po že ustaljenih modelih: tako je argoizem *цырва* 'dekle lahkoživega obnašanja' narejen s križanjem argoizmov *курва*, *лярва* 'prostitutka, lahkoživka' in *цына* 'dekle, prijateljica tatu'.

Včasih je nastanek argoizmov povezan s kako vladno uredbo, ki zadeva kazensko zakonodajo. Tako so npr. po sprejetju uredbe Prezidija vrhovnega sovjeta ZSSR »O povečani kazni za majhno huliganstvo« decembra 1973 prestopniki začeli uporabljati besedo *декабрист* 'človek, obsojen za majhen prestop'.

Slovar ruske latovščine navaja slovarska gesla po azbučnem zaporedju. Zato je na samem začetku danes zastarela beseda *абротник* 'konjski tat', ki ima za proučevanje ruske latovščine simbolni pomen, saj jo je leta 1908 tudi jezikoslovec V. F. Trahtenberg postavil na prvo mesto v svojem slovarju *Bolotnaja muzyka*, ki je temeljno delo za preučevanje ruske latovščine. Ta latovski (argojski) izraz je bil znan v zaporih južnih in zahodnih gubernij. Beseda *обротъ* z različicama *обротка* in *абротка* lahko pomeni 'jahalna uzda'. V tu obravnavanem slovarju sledi na šestih straneh razlaga te besede različnim avtorjev. Omeniti velja, da M. Vasmer navaja praslonsko obliko *ob-rъtъ z izhodiščnim pomenom 'uzda' (Max Vasmer (= Maks Fasmer), *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka* 3, Moskva: Progress, 1987, 108).

Beseda *амба* je prav tako zapisana že v Trahtenbergovem slovarju v pomenu 'konec, brezizhoden položaj'. Sledi opomba, da se pogosto uporablja za oznako nasilne smrti, ki jo navadno označuje beseda *кюк*. Še danes se v latovščini uporablja v pomenu 'brezizhoden položaj'. V slovarju so na treh straneh navedene še dodatne razlage.

Бабки 'denar' je ena izmed najstarejših še rabljenih besed v ruski latovščini. Nastala je zato, ker je bila na denarju upodobljena carica Katarina II. (pravzaprav je ona *бабка*). V začetku 20. stoletja so prestopniki tako imenovali ves denar, ne glede na vrednost. Danes se beseda uporablja samo v množini.

Beseda *ворон*, najpogosteje *черный ворон*, je v latovščini dvajsetih let 20. stoletja pomenila pokrit tovornjak, opremljen za prevoz zapornikov. Prvi *черные вороны* so se pojavili v Moskvi v letu 1927, v času »ječovčine« pa so to že bili črno pobarvani pettonski tovornjaki, ki so vozili le ponoči. Šaljivo so te avtomobile imenovali tudi *черная Маруся* (prim. pogovorno slov. *marica*). V sodobni latovščini pomenijo leksemi *ворон*, *черный ворон*, *воронок* avtomobil za prevoz zapornikov in jetnikov. Prek slenga je beseda prišla v sodobno književnost in dobila širši pomen – avtomobil za prvo medicinsko pomoč ali avtomobil za prevoz pijancev. Ta avto imenujejo Rusi tudi *хмелеуборщик* ali *цементовоз*.

Гад je leksem iz kletvic prestopnikov in iz vulgarnih pesmi in je blizuzvočnica besede *кат* 'rabelj'. V ruski jezik je beseda *кат* prišla v začetku 18. stoletja. Poznajo jo tudi v nekaterih drugih slovanskih jezikih: ukrajinskem, poljskem in češkem. Po mnenju M. Vasmerja leksem izvira iz nemškega jezika, V. I. Dalj pa pravi, da je beseda v zvezi z besedo *кагора* 'kazen, odvzem svobode'. Možna je še ena razlaga: beseda *кат* je prišla v živi ruski jezik in je v zvezi z argoizmom *катать* 'tolči z bičem, pretepati'.

Beseda *жмурик* 'pokojniki, rajniki' je prišla v latovščino sredi 20. stoletja iz smolenskih narečij in asociira smrt, nevarnost. V ruskem jeziku je ta sopomenski niz nenavadno bogat: *курносая*, *Загиб Петров*, *Иван Петров*, *Петр Иванович* (prim. slov. *matilda*). Tovrstno tvornost pojasnjujemo z močno ekspresivnostjo

ustreznega pojma v kriminalni družbi: čim večjo nevarnost predstavlja dejavnost za življenje, tem močnejše se v njej razvijajo argoizmi, ki izražajo razumevanje samostalnika »smrt« in glagola »umreti«. Leksem *жмурик* je bil osnova za niz slengovskih besed: *жмур* 'pokojniki', *жмурувик* 'muzikant, ki igra pri pogrebu', *жмуртREST* 'pogrebni zavod'.

Зэк(а) 'zapornik, zaporniki' je okrajšava besedne zveze *заключенный каналоармеец* – tako so v uradnih preiskovalnih dokumentih imenovali kaznjence in politične zapornike, ki so gradili Belomorski prekop. V tem času je nastalo več okrajšav, npr. *жур* 'žena izdajalca domovine', *чсир* 'član družine izdajalca domovine'. Te in podobne besede so sčasoma izginile in samo beseda *зэк(а)* se v latovščini še vedno uporablja.

Играть на скрипке 'piliti mrežo za pobeg'. To je kalk iz francoščine, kjer *jouer du violon* dobesedno pomeni 'igrati na gosli, violino'. Omenjeni ruski latovski idiom se je pojavil proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja, v času intenzivnega prevzemanja galicizmov. V latovščinah v različnih jezikih je mnogo enakih besed, kar dokazuje splošen tip razmišljanja prestopnikov pri različnih narodih. Frazem *играть на скрипке* se je uporabljal do šestdesetih let 20. stoletja.

Крыть нечем v ljudski govorici pomeni 'nič ne odgovoriti, nič ne oporekati', nastal pa je v latovščini kvartopirskih goljufov, saj je pomembno, da igralec nima kart, s katerimi bi vzel nasprotnikove karte (ali karto).

Argoizem *лаван* se uporablja v idiomu *быть на лаване* 'skrivati se pred policijo', izhaja pa iz starojudovske besede *lvano* 'luna'.

Ноги делать pomeni v latovščini 'pobegniti, skrivati se'. Šaljiva različica je *придывать ноги чему-либо* – ta argoizem je v sodobnem ruskem pogovornem jeziku dokaj živ, uporabljajo ga nekateri pisatelji in novinarji v pomenu 'krasti, vzeti, odnesti'. To je star evropski argoizem tatov (prim. slov. *kaj dobi, ima noge* 'kaj se izgubi, izgine' in nem. *jemandem Beine machen* 'nagnati koga').

Солнышко цыганское je v ruski ljudski govorici, narečjih in latovščini posmehljiv frazem za polno luno, mesec.

Туфта in *мухта*: v latovščini gulagov je *туфта* in redkeje *мухта* pomenilo prikaz lažnega dela, slepitev z lažnimi besedami. V latovščini tatov je to vrsta prevare z neakovostnimi stvarmi, v govoru kvartopircev pa igranje kart brez denarne stave. V ljudski govorici se uporablja v pomenu 'ponarejanje, prevara, laž, podtaknjena stvar, bedarija, malenkost'.

Фарт je v latovščini 'sreča, uspeh'. Izvedenke so *фармить* 'peljati v čem', *фартицер* 'pomočnik žeparja', *фартовец* 'srečnež' iz *фартовый* 'prestopnik, pogost stanovalec v zaporih'.

Хан в дыре 'cerkev' – to je zastarel argoizem, tvorjen na osnovi sozvočja s *хандыри*, ki pomeni 'cerkev' tudi v ciganščini.

Slovar ruske latovščine obširno razlaga primere iz zaporniške folklore, pri čemer se sklicuje na več avtorjev. Predstavljeni so številni primeri iz leposlovja in živega jezika prestopnikov. Na koncu je naveden seznam več kot 300 osnovnih virov – jezikoslovnih knjig ali člankov. Slovar je še posebej dragocen, ker je tudi prvi etimološki slovar ruskih argoizmov.

V SPOMIN

Nikolaj Mihajlov (Nikolai Mikhailov)

1967–2010

V torek, 25. maja 2010, je v Vidmu (Udine) na pragu svojega 43. rojstnega dne – rojen je bil 11. junija 1967 v Moskvi – nepričakovano sklenil svojo življenjsko pot baltist in slavist Nikolaj Mihajlov (Nikolai Mikhailov).

Nikolaj Mihajlov spada v plejado tistih ruskih znanstvenikov (Aleksander Vostokov, Izmail Sreznjevski, Nestor Petrovski, Aleksej Haruzin, Jevgenija Linjova, Iskra Čurkina, Ljubov Kurkina), ki so pomembno prispevali k raziskavam slovenske kulturne in jezikovne dediščine. Po osnovni izobrazbi je bil klasični filolog, toda izjemna nadarjenost za jezike (obiskoval je desetletko z ruskim in francoskim učnim jezikom) in neizmerna zakladnica znanja, ki mu jo je nudilo domače okolje (mama – vidna ruska filologinja Tatjana Vladimirovna Civjan – in družina velikana ruske filologije, akademika Vladimira Nikolajeviča Toporova), sta ga pripeljali v baltoslovansko filologijo in mitologijo.

Po krajšem podiplomskem študiju na Inštitutu za slavistiko in balkanistiko pri akademiku Nikiti Tolstoju ga je življenjska pot leta 1990 vodila v Italijo, kjer je najprej poučeval ruščino na različnih jezikovnih tečajih v Bolzanu in Trentu, v letih 1992–1998 pa je deloval kot lektor za ruski jezik na Univerzi v Pisi, v letih 1993–1995 tudi kot docent za ruski jezik na Univerzi v Trentu. V letih 1995–1998 je zažarel kot meteor na slavističnem in baltističnem nebu. Skupaj s Pietrom Dinijem je v Pisi v letih 1995–2003 izdal devet letnikov baltističnega zbornika *Res Balticae*, sam pa v Madridu leta 1998 knjigo *Baltische und Slawische Mythologie*. Za doktorski študij na univerzi v Leidnu (Nizozemska) si je izbral jezikoslovno analizo slovenskih jezikovnih spomenikov od 14. stoletja do Trubarja; promoviral je leta 1998. Njegov promotor je bil ugledni nizozemski slavist Frederik Kortlandt.

Knjiga *Frühslowenische Sprachdenkmäler: die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)* je izšla v Amsterdamu in Atlanti (GA) leta 1998, močno skrajšani slovenski prevod *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine* pa v Trstu leta 2001. Knjiga, predvsem 450 strani obsegajoči nemški izvirnik, je doživela številne ugodne ocene v najuglednejših slavističnih revijah sveta, saj je bila z njo zapolnjena zevajoča vrzel v jezikoslovnih obravnavah zgodovine slovenskega jezika. Mihajlov je leta 1998 postal izredni profesor na univerzi v Vidmu in bil v študijskem letu 1999/2000 predstojnik katedre za slovenistiko. Krajši čas je predaval tudi na univerzah v Veroni in Ljubljani.

Kot učenec ruske mitosemiotične šole V. N. Toporova se je Mihajlov z veliko vnemo posvečal tudi raziskavam na področju baltske in slovanske mitologije, zlasti na litovskem in slovenskem gradivu. V letih 1985–1990 je sodeloval na raziskovalnih taborih, ki jih je na litovskem podeželju organizirala Vilenska univerza, v letih 1988–1990 pa je pri litovskem veleposlaništvu v Moskvi soorganiziral tečaje litovskega jezika in na njih tudi predaval. Litovščino in slovenščino je obvladal kot redkokateri tujec, Litovci pa so mu za zasluge v baltistiki podelili litovsko državljanstvo.

Pri Slovencih je odločilno spodbudil zanimanje za poglobljeno raziskovanje domačega mitološkega izročila v slovanskem kontekstu in za izjemni znanstveni opus V. N. Toporova. Na njegovo pobudo je leta 1998 v Ljubljani in Pisi začela izhajati mednarodna znanstvena revija *Studia mythologica Slavica* (od leta 2000 izhaja v Ljubljani in Vidmu), katere sourednik je bil skupaj z Moniko Kropelj z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Doslej je izšlo že trinajst letnikov. Z njegovim posredovanjem je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani leta 2002 izšel (fragmentarni) slovenski prevod knjige V. N. Toporova *Predzgodovina književnosti pri Slovanih: poskus rekonstrukcije*. Istega leta je v Trstu izšla knjiga N. Mihajlova *Mythologia Slovenica: poskus rekonstrukcije poganskega izročila pri Slovencih*.

Nikolaj Mihajlov je avtor več kot 150 znanstvenih in strokovnih publikacij s področij slovanske in baltske mitologije, baltistike, klasične filologije in slovenistike, objavljenih v različnih evropskih jezikih.

Presenetljivo je, da je prav Nikolaj Mihajlov in ne kdo od Slovencev sestavil italijansko-slovenski in slovensko-italijanski žepni slovar, ki je v Milanu v letih 1996–2008 izšel v kar sedmih izdajah.

S svojimi deli se je za vedno vpisal v zgodovino slavistike in baltistike, s svojim osebnim šarmom pa tudi v srca vseh, ki smo ga osebno poznali.

Italijanski in slovenski kolegi in prijatelji smo se od Nikolaja poslovili 29. maja v cerkvi glavnega pokopališča v Vidmu, njegovi ruski in litovski kolegi in sorodniki pa teden dni pozneje na Vagankovskem pokopališču v Moskvi. Mami Tatjani Vladimirovni Civjan, ki ji je usoda namenila eno najhujših preizkušenj, kar jih lahko doživi mati, izrekam v svojem in v imenu slovenskih kolegov tudi ob tej priložnosti svoje najgloblje sožalje.

Silvo Torkar

Izbor iz bibliografije

Knjige

- Mitologia slava: studi sulla mitologia dei popoli slavi: antologia*, uvod in ur. N. Mikhailov, Pisa: ECIG, 1993.
- Mitologia baltica: studi sulla mitologia dei popoli baltici: antologia*, ur. Pietro U. Dini – Nikolai Mikhailov, Pisa: ECIG, 1995.
- Dizionario italiano-sloveno, sloveno-italiano*, Milano: Vallardi, 1996, 2008.
- I monumenti linguistici sloveni dell'epoca dei manoscritti: lingua e letteratura slovena dai Monumenti di Frisinga a P. Trubar: con una nuova edizione del manoscritto di Cergneu*, Pisa: ECIG, 1997.
- Baltische und slawische Mythologie: ausgewählte Artikel*, Madrid: Actas, 1998 (Studia mythosemeiotica 1).
- Frühslowenische Sprachdenkmäler: die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*, Amsterdam – Atlanta (GA): Rodopi, 1998 (Studies in Slavic and General Linguistics 26).
- Vladimir Toporov, *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, izbor Nikolai Mikhailov, Vilnius: Aidai, 2000.
- Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, Trst: Mladika – Knjižnica Dušana Černeta, 2001.
- Mythologia Slovenica: poskus rekonstrukcije slovenskega poganskega izročila*, Trst: Mladika – Knjižnica Dušana Černeta, 2002.

Razprave in članki

- Appunti su *Belobog e *Černobog, v: *Ricerche slavistiche* 41 (1994), 41–51.
- К реконструкции отдельных фрагментов славянской космологии на основе фольклорных источников, *Књижевна istorija* 26 (1994), št. 94, 325–337.
- Еще раз о *Белобоге и *Чернобоге: к возможности привлечения некоторых косвенных источников), *Славяноведение* 1995, št. 3, 89–96.
- Das »gemischte« slawisch-baltische Pantheon von Christian Knauthe, *Res Balticae* (Pisa) 1 (1995), 115–139.
- Let. *nāve*, lit. *novis*, altslaw., altruss. *navī u. a.: zum Problem der Realisierung eines balto-slawischen (Ur)stammes auf der mythologischen Ebene, *Ponto-Baltica* 6 (1995), 95–102.
- Baltico-slovenica: alcuni paralleli mitologici, v: *Res Balticae* 2 (1996), 151–178.
- К реконструкции отдельных космогонических / космологических и антропологических фрагментов славянской модели мира на материале русских заговоров, v: *Studies in Slavic Folklore and Folk Culture* 2, Oakland (CA), 1997, 57–76.
- Eine slowenisch-prußische lexikalisch-mythologische Parallele: *kres/kresze*, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 1 (1997), 153–159.
- Materiali preliminari per una bibliografia della mitologia baltica (1900–1996), v: *Res Balticae* 3 (1997), 165–213.
- Kr(e)snik*, eine Figur der slowenischen Version des urslawischen Hauptmythos, *Књижевна istorija* 29 (1997), št. 101, 23–37.

- Vieno šaltinio lingvistinės-mitologinės reabilitacijos klausimu: Jono Lasickio »De Diis Samagitarum«, *Naujasis židinys-Aidai* (Vilnius) 1997, št. 11–12, 449–454.
- Baltoslovanska mitologija – baltska in slovanska mitologija – slovenska mitologija: nekaj terminoloških opomb, *Traditiones* 26 (1997), 77–99.
- О роли словенского языка в Бенечии на рубеже XV–XVI вв.: к 500-летию первой словенской записи Чернейской рукописи, *Слово и культура I: памяти Никиты Ильича Толстого*, Москва: Индрик, 1998, 143–160.
- Baltische Mythologie: der aktuelle Zustand der Forschung: Probleme und Perspektiven, v: *Baltistik: Aufgaben und Methoden*, ur. A. Bammesberger, Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1998 (Indogermanische Bibliothek 19), 409–416.
- Еще раз об одном трактате по литовской мифологии (Попытка реабилитации труда Яна Ласицкого о жемайтских богах), v: *Полутропов к 70-летию Владимира Николаевича Топорова*, Москва: Индрик, 1998, 428–438.
- Eines der ersten slowenischen Sprachdenkmäler: Klagenfurter Handschrift (Celovški/Rateški rokopis), XIV. Jh., *Ponto-Baltica* 7 (1997), 129–161.
- Словенские числительные в »Рукописи из Удине« (1458), v: *Славянские этюды: сборник к юбилею С. М. Толстой*, ur. E. E. Левкиевская, Москва: Индрик, 1999, 279–285.
- Балтийские боги в сербо-лужицком пантеоне А. Френцеля, v: *Балто-славянские исследования* 1997, Москва, 1998, 392–399.
- Die sogenannte »slowenische Homilieskizze« (»Slovenski načrt za pridigo«) aus der handschriftlichen Periode der slowenischen Sprache, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2 (1999), 77–90.
- Edition der Handschrift mit slowenischen Monatsnamen (1466) aus Škofja Loka, v: *Поэтика. История литературы. Лингвистика = Essays in Poetics, Literary History and Linguistics: сборник к 70-летию Вячеслава Всеволодовича Иванова*, Москва: ОГИ, 1999, 619–625.
- Epiritni pomen slovanskih poganskih teonimov kot morebitna razlaga polikefalnosti nekaterih božanstev (še enkrat o rekonstrukciji slovanske mitologije), *Traditiones* 28 (1999), št. 1, 179–183.
- Einige Anmerkungen zum Begriff »baltisch-slawische« Mythologie, v: *Aspekte baltischer Forschung: R. Eckert zum 65. Geburtstag*, ur. J. D. Range, München – Greifswald, 2000, 206–225.
- »Запад на Балканах« или »балканский запад« в лингвистическом аспекте: далматинский язык, v: *Восток и Запад в балканской картине мира: памяти Владимира Николаевича Топорова*, Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения, ur. odbor T. H. Свешникова – И. А. Седакова – Т. В. Цивьян, Москва: Индрик, 2007, 280–286.
- Укр. *мольфар*, слвн. *malavar* и др.: демонологическая параллель, *Terra Balkanica – Terra Slavica: балканские чтения 9: К юбилею Т. В. Цивьян*, ur. odbor T. M. Николаева (odg. ur.) – И. А. Седакова – Т. Н. Свешникова, Москва: Ин-т славяноведени РАН, 2007, 93–97.

Uredniško delo

Studi slavi, Pisa (Genova), 1993–1998 (skupaj z G. Dell’Agata, S. Garzoniom, P. U. Dinijem in J. Maruškovom)

Res Balticae: miscellanea italiana di studi baltistici, Pisa, 1995–2003 (skupaj s P. U. Dinijem).

Studia mythologica Slavica, 1998–2010, ZRC SAZU, Ljubljana – Dipartimento di Lingue e Civiltà Centro-orientali, Università degli Studi di Udine (skupaj z M. Kropelj).

Балто-славянские исследования, Москва, 2004–2009.

Seznam sodelujočih

Aleksandra Bizjak Končar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Aleksandra.Bizjak@zrc-sazu.si

Helena Dobrovoljc

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Helena.Dobrovoljc@zrc-sazu.si

Előd Dudás

H-2251 Tápiószecső, Jókai utca 13, Madžarska
dudaselod@gmail.com

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Metka.Furlan@zrc-sazu.si

Helena Grochola-Szczepanek

Instytut Języka Polskiego PAN
Mickiewicza 31, PL-31-120 Kraków, Poljska
helenags@ijp-pan.krakow.pl

Robert Grošelj

Oddelek za prevajalstvo
Filozofska fakulteta
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Robert.Groselj@ff.uni-lj.si

Mojca Kompara

Dane 1, 6210 Sežana
mokopt@yahoo.com

Mateja Kosi

Osnovna šola Beltinci
Panonska 35 b, 9231 Beltinci
mateja18@yahoo.com

Majda Merše

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Majda.Merse@guest.arnes.si

Žiga Mujakič

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Ziga.Mujakic@ff.uni-lj.si

Luka Repanšek

Homec, Bolkova 40, 1235 Radomlje
Luka.Repansek@siol.net

Jurij Rojs

Goriška ulica 1a, 2000 Maribor
Jurij.Rojs@triera.net

Irena Stramljič Breznik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Irena.Stramljic@uni-mb.si

Matej Šekli

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Matej.Sekli@guest.arnes.si

Silvo Torkar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Silvo.Torkar@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Poročila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Majda Merše, Trubarjeva Hišna postila (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge

Metka Furlan, Posebna tvorba kolektivnih samostalnikov na -ajne v cerkljanskem narečju

Robert Grošelj, Vezljivost treh glagolov mišljenja v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (s poudarkom na vezavi)

Matej Šekli, Sklanjatev in naglas samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine

Aleksandra Bizjak Končar – Helena Dobrovoljc, Proces podomačevanja in vprašanje pisanja novejših prevzetih besed

Mojca Kompara, Krajšavni slovarji

Irena Stramljič Breznik, Reaktualizacija besedilnih vzorcev v radijskih oglasih

Žiga Mujakič, Distribucija pomenov glagolskega predpanskega obrazila po- v češčini in ruščini

Helena Grochola-Szczepanek, Korelacija rodzaju gramatycznego i naturalnego w dialektach polskich

Luka Repanšek, Slovansko-staroirska vzporednica praslovansko *tatъ in staroirsko *táid* 'tat'

OCENE IN POROČILA

Előd Dudás, Tri novejša dela hrvaškega narečjeslovja

Mateja Kosi, Slovar srednjemoravskega narečja Jarmile Vojtove

Jurij Rojs, Zgodovinsko-etimološki slovar ruske latovščine

V SPOMIN

Nikolaj Mihajlov (Nikolai Mikhailov): 1967–2010 (*Silvo Torkar*)

ISSN 0354-0448

9 770354 044012